Pavel Țugui

Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu–Dej

Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR

Editura Ion Cristoiu

Pavel Țugui *(alăturat, într-o fotografie din 1956)* a lucrat la Secția de Propagandă și Agitație, apoi la cea de Literatură și Artă de la CC al PMR (1948–1960). A fost locțiitor al ministrului Culturii (oct. 1953–febr.1955), după care, cu aprobarea lui Gheorghiu–Dej și a lui Gheorghe Apostol, i s-a încredințat conducerea nou–înființatei Secții de Știință și Cultură a CC al PMR. Funcțiile deținute și legăturile directe pe care le-a avut cu liderii PMR, ai guvernului și cu diriguitorii principalelor instituții științifice ale vremii, i-au permis să cunoască nemijlocit mecanismul politicii de partid și de stat aplicate în viața științifică și culturală a României din acei ani.

din cuprins:

- **sistemul instituțional al științelor istorice românești în 1955**
- **„monopolul lui Roller" în domeniul științelor istorice și lingvistice**
- **o polemică memorabilă în jurul „răscoalei lui Tudor Vladimirescu"**
- **participarea României la primul război mondial în discuția organizației PMR de la Facultatea de Istorie din București**
- **lingviștii români și abuzurile politice ale ideologilor staliniști**
- **unificarea Universității „Victor Babeș" cu Universitatea „János Bolyai" din Cluj**

Pe baza riguroaselor însemnări personale din anii '50–'60 și a numeroase scrisori și documente păstrate în propria-i arhivă, absolut inedite, Pavel Țugui oferă o istorie sui–generis a „obsedantului deceniu", privit de această dată din perspectiva confruntării dintre istorici și lingviștii români cu aparatul de „propagandă și agitație" al partidului comunist. Cartea îi aduce în prim–plan, printre alții, pe **Andrei Otetea, Emil Condurachi, Constantin Daicoviciu, Iorgu Iordan, Alexandru Rosetti** și **Alexandru Graur** — pe de o parte —, dar și pe **Gheorghiu–Dej, N. Ceaușescu, Leonte Răutu, Mihail Roller** — pe de alta, toți surprinși în ipostaze necunoscute din alte documente și mărturii.

ISBN 973–99544–0–5

Copyright © 1999
Editura Ion Cristoiu S.A.
Toate drepturile sînt rezervate **Editurii Ion Cristoiu S.A.**
Nici o parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a **Editurii Ion Cristoiu S.A.**
Drepturile de distribuție în străinătate aparțin
în exclusivitate editurii.
Copyright © 1999
by **Editura Ion Cristoiu S.A.**
All rights reserved.
The distribution of this book outside Romania,
without the written permission
of **Editura Ion Cristoiu S.A.** is strictly prohibited.

Editura Ion Cristoiu S.A.

Piața Presei Libere nr. 1, corp C 2, cam. 9
sector 1, București, O.P. 33, C.P. 69
Tel./Fax: 223.43.53

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale
ȚUGUI, PAVEL
Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej: memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR/Pavel Țugui — București: Editura Ion Cristoiu, 1999
304 p.; 20 cm
ISBN 973-99544-0-5

1. Gheorghiu-Dej, Gheorghe
94(498)" 1948/1965" (0:82-94)
821.135.1-94

Pavel Țugui

Istoria și limba română în vremea lui Gheorghiu–Dej

Memoriile unui fost șef de Secție a CC al PMR

Editura Ion Cristoiu
București, 1999

Cuvînt înainte

Interesul meu față de istoria românilor și a altor popoare a apărut spontan, încă din clasele primare, și a devenit o constantă a preocupărilor mele intelectuale pe parcursul studiilor secundare din Cernăuți. Am citit manuale, cărți și studii ale istoricilor români, dar și despre istoria altor popoare, cu predilecție a francezilor, italienilor, rușilor și ungurilor. Evenimentele din anii 1943–1945 m-au împiedicat să urmez studiile universitare, la o facultate de litere și filosofie. Mi-am făcut datoria de cetățean și militar în campania pentru eliberarea Transilvaniei de Nord și, apoi, în Ungaria, iar după terminarea războiului am reușit să-mi susțin examenele și să promovez doi ani la Facultatea de Drept a Universității din Iași. În mai 1947, după ce susținusem cu succes examenele pentru anul trei al facultății, am acceptat să vin la București, la Școala de partid „Ștefan Gheorghiu". Aici, am audiat prelegeri de istoria României, ținute de profesorii Gh. Ștefan, Vasile Maciu, Gheorghe Georgescu–Buzău, Mihail Roller (n. 6.V.1908–m. 21.VI.1958), precum și patru prelegeri ale lui Lucrețiu Pătrășcanu despre curentele politice și partidele din România interbelică și politica externă a țării noastre în perioada 1920–1944.

Așa cum am arătat în „Magazin istoric"[1], în perioada ianuarie 1948–octombrie 1953, am lucrat în Secția de Propagandă și Agitație a CC al PMR și la Secția de Literatură și Artă, dar n-am avut însărcinări cu privire la activitatea de

cercetare științifică și de învățămînt. Din octombrie 1953, am lucrat la noul Minister al Culturii, ca locțiitor de ministru, șef al Departamentului Artelor, Învățămîntului Artistic, Muzeelor și Monumentelor Artistice.

Preluînd funcția de șef al Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR, mi s-a oferit privilegiul unic să cunosc și, adesea, să particip la înfăptuirea unor importante decizii politice și de stat, bună parte din ele menite să modifice, chiar să schimbe în esență, orientări ideologice promovate de regimul Petru Groza–Gheorghiu–Dej în domeniile științei, învățămîntului, artei și literaturii. În paginile ce urmează, încerc să comunic cititorilor din vremurile actuale o experiență fascinantă, pentru mine, cîștigată în vreo șase ani și ceva în relațiile ce le-am închegat cu istoricii și lingviștii români, în partea a doua a deceniului șase. Am cunoscut și am lucrat cu savanți și cercetători consacrați în țară și străinătate. Datorită curajului, înțelepciunii, solidarității intelectuale și patriotismului lor funciar au putut fi eradicate din istoriografia și lingvistica românească denaturări aberante, teze cominternist–staliniste antiromânești, profund dăunătoare națiunii și statului român modern.

Cartea de față este un călduros omagiu, un prinos de recunoștință dăruite acelora care au luptat, atunci, pentru dezvăluirea adevărului, punînd interesele naționale, valorile perene ale României deasupra intereselor politice și de grup conjuncturale.

P. Ț.

PARTEA I

I. „Sînt prea tînăr pentru un asemenea post..."

În februarie 1955, printr-o hotărîre a conducerii PMR, s-a înființat la CC al PMR o secție nouă — Secția de Știință și Cultură, iar eu am fost numit șef de secție. Așa cum am arătat succint în revista deja citată și, mai pe larg, în cartea *Amurgul demiurgilor*, capitolul „Arghezi"[2], la întîlnirea cu Gh. Gheorghiu-Dej, președintele Consiliului de Miniștri, și Gheorghe Apostol, prim-secretar al CC al PMR, au fost stabilite obiectivele activității noii secții de partid. Colectivul secției, destul de restrîns și format din persoane cu studii superioare din generația mai tînără (în secția respectivă a lucrat un singur ilegalist — criticul literar Paul Georgescu), îndeplinea rolul de „consilierat", adică analiza modul cum se aplicau hotărîrile de partid și de stat, făcea propuneri și recomandări, participa în „comisiile" ce elaborau hotărîrile de partid și deciziile guvernamentale. Ca atare, șeful secției era obligat să informeze conducerea partidului și a statului, să facă propuneri, să aibă inițiative etc., dar nu putea să ia hotărîri, acestea aparținînd în exclusivitate Biroului Politic și Secretariatului PMR, Consiliului de Miniștri, Prezidiului Marii Adunări Naționale, colegiilor ministeriale, Prezidiului Academiei, birourilor alese ale uniunilor de creație.

La instalarea mea ca șef al Secției de Știință și Cultură, cei doi lideri, Gheorghiu-Dej și Gh. Apostol, au stăruit mult asupra organizării unei sesiuni de alegeri și de „reprimiri" în Academia Română[3], formulînd totodată critici aspre despre activitatea lui Leonte Răutu și a lui Mihail Roller. Ei au vorbit

despre „monopolul și dictatul lui Roller" în domeniul istoriei, precum și despre pretenția lui de a se considera „în postura de istoric al partidului", abuzînd de funcțiile sale de adjunct cu problemele de știință și învățămînt în Secția de Propagandă și Agitație a CC al PMR, de academician, membru în Prezidiul înaltului for științific, deputat în Marea Adunare Națională etc.

Atît Leonte Răutu, cît și Mihail Roller erau răspunzători pentru situația în care se afla, în acei ani, sistemul de învățămînt, după reforma din 1948, astfel încît, în respectiva ședință, Gheorghiu-Dej și Gh. Apostol au cerut ca nou înființata Secție de Știință și Cultură și Ministerul Învățămîntului să alcătuiască „o comisie de specialiști în problemele școlare", care să studieze realitățile învățămîntului din țară și să redacteze două hotărîri de partid și de stat: una privitoare la reorganizarea „fundamentală" a „actualului sistem" al învățămîntului de cultură generală, iar alta referitoare la sistemul învățămîntului superior. Cei doi lideri ai PMR au mai vorbit și despre „criza" existentă în „relațiile partidului" cu intelectualitatea. Deoarece beneficiam de oarecare experiență în activitatea politică și de stat (ca adjunct de secție la partid în 1953, iar, după aceea, locțiitor al ministrului Culturii), am priceput semnificația teoretică și practică a observațiilor drastice și a schimbărilor sugerate, mai ales în momentul cînd s-a precizat că noua secție este subordonată direct primului secretar al Comitetului Central, președintelui Consiliului de Miniștri și președintelui Prezidiului MAN. S-a subliniat că acestea erau persoanele care mă vor chema, vor stabili problemele de studiat, vor aproba ori respinge propunerile și recomandările secției etc. În plus, Gh. Gheorghiu-Dej mi-a atras atenția să evit orice discuții și consultări cu L. Răutu și M. Roller, dar să mă „sfătuiesc" asupra tuturor problemelor cu președintele Academiei, Traian Săvulescu, și cu vicepreședinții, precum și cu o serie de miniștri — acad. Ilie Murgulescu, Constanța Crăciun și Voinea Marinescu — iar chestiunile stabilite cu ei să le prezint primului secretar al partidului.

II. Sistemul instituțional al științelor istorice românești în 1955

După preluarea conducerii Secției de Știință și Cultură, am decis, împreună cu colegii mei — profesorii Costin Nădejde, adjunctul șefului secției, Emil Caragheorghe, și Elvira Cincă —, să avem la secție o situație clară a institutelor, centrelor și colectivelor de cercetări istorice din cadrul Academiei și al filialelor acesteia din Cluj și Iași, cu date concrete despre consiliile lor științifice, numărul cercetătorilor și principalele rezultate ale cercetării din anul 1954.

Răspunzînd solicitărilor noastre, conducerea Ministerului Învățămîntului ne-a oferit o valoroasă analiză a situației existente în facultățile de istorie de la cele trei Universități, cu aspecte critice referitoare la personalul didactic și la absența unor programe de cercetare de perspectivă. De asemenea, conducerea Academiei ne-a pus la îndemînă un document extrem de important despre șantierele arheologice din RPR, principalii specialiști angajați în cercetări, sumele cheltuite etc., cu observații critice privind greutățile întîmpinate în valorificarea rezultatelor, îndeosebi din cauza absenței unui for științific legal menit să coordoneze și să asigure valorificarea investigațiilor arheologice.

Consultările avute cu președintele Academiei și cu unii membri ai Prezidiului acesteia au scos la iveală și alte situații anormale. Bunăoară, arheologi și istorici din generația veche nu aveau dreptul să-și publice lucrări sub numele consacrat înainte de 23 August 1944, fie în urma aplicării „legii epurărilor politice", din toamna anului 1944, fie pe temeiul unor dispoziții guvernamentale emise în anii următori, ori la indicația Secției de Propagandă a partidului. De asemenea, am reținut că se editau numai două reviste de specialitate: „Studii" — revistă de istorie, care la apariție, în decembrie 1947, era „revistă de știință, filosofie, artă", devenind „Revistă de istorie" abia cu nr. 1, ian.–febr. 1955 — și „Studii și Cercetări de Istorie Veche", care apărea din 1950. În plus, în 1948 fusese sistată arbitrar tipărirea „Analelor Academiei Române",

atît seria „administrativă", cît și seria „Comunicări", iar facultățile celor trei Universități n-au mai editat după anul 1948 periodice sau culegeri de comunicări.

Avînd la îndemînă aceste date, am decis să revăd cu atenție manualele de Istoria României editate după 1948, precum și programele de istorie a României pentru învățămîntul superior.

III. Unele observații asupra manualelor de *Istoria României*, a programelor universitare și a unor comunicări ale lui Mihail Roller

1. Colegii din secție mi-au propus să citesc comunicarea „Activitatea pe tărîmul științelor sociale, în slujba construirii bazei economice a socialismului în RPR", prezentată de M. Roller la sesiunea Academiei RPR, din martie 1951, dedicată articolelor despre problemele lingvistice ale lui I.V. Stalin. Academicianul, adjunct al Secției de Propagandă a CC al PMR, pornea de la teza că „regimul burghezo–moșieresc" din România „a servit intereselor imperialismului englez, american etc." și a lăsat „o tristă și grea moștenire" pe tărîmul științelor sociale. În continuare, el mai susținea că: istoriografia veche românească a „neglijat"cercetarea societății omenești pe teritoriul Daciei înainte de cucerirea romană; în trecut, istoricii „au dezvoltat cultul Romei" și au „exagerat" rolul „ocupanților romani", ignorînd rolul populației autohtone; au fost subestimate „luptele duse de masele populare"; a rămas „în mod vădit în întunerec un mileniu din istoria României"; s-au susținut teoriile despre „descălecători"; s-a acordat prea mare atenție „istoriei universale", în „dauna" studierii istoriei României. Totodată, M. Roller îi acuza pe „istoricii burghezi" că „au ascuns adevărul asupra ajutorului pe care ni l-a dat marele popor rus în veacurile XVI, XVII, XVIII etc." (p. 11), idee reluată în paginile următoare; că „au falsificat" evenimentele revoluționare din anul 1821 și rolul de conducător al lui Tudor Vladimirescu. Era atacat violent „reacționarul și pretinsul istoric Gh. Brătianu, care vede

istoria României numai în lumina intereselor imperialismului hitlerist și american" și a susținut, în 1947, „necesitatea accentuării studiilor cu privire la istoria universală" pe motivul că o cer interesele „erei atomice" (p.8).

După inventarierea principalelor realizări ale noii istoriografii, întemeiată „pe învățătura marxist–leninistă", aplicată creator „la realitățile țării noastre de către fruntașii partidului, Gh. Gheorghiu–Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu" și alții, M. Roller se oprea asupra unor lucrări editate de istorici contemporani. Despre manualul *Istoria României*, al cărui redactor responsabil fusese el însuși, afirma că avea „serioase lipsuri și greșeli" — în primul rînd, că nu demasca suficient „imperialismul american și englez" (slogan esențial din epoca „războiului rece"), iar în alte lucrări de istorie — susținea el — „se manifestă încă atitudini obiectiviste și cosmopolite", ori nu se cultivă „suficient spiritul de vigilență, corespunzător ascuțirii luptei de clasă în etapa actuală" (p.21).

Relevante pentru orientarea ideologilor de partid în domeniul cercetărilor istorice în anii 1948–1954 sînt opiniile lui Roller despre lucrări ale colegilor săi, istorici. Astfel, el făcea observația că profesorul David Prodan afirmase, într-un curs ținut la Universitatea „Victor Babeș" din Cluj, că „după Unire, s-a format în țara noastră *un stat cu instituții liberale, cu regim reprezentativ*" (sublinierea lui M.R.), deși este cunoscut — scria Roller — „că decenii de-a rîndul a trebuit să lupte poporul pentru a cuceri abia în regimul de democrație populară un regim reprezentativ". În același timp, el respingea afirmația lui D. Prodan că *„pentru cine privește mai adînc în resorturile ei materiale, coaliția aceasta* (era vorba despre „coaliția burghezo–moșierească" — n.n.) *nu va mai părea deloc monstruoasă"* (subl. M.R.).

M. Roller îl critica și pe profesorul Vasile Maciu, deoarece acesta afirmase în cursul său de la facultate că programul electoral publicat în 12/24 aprilie 1866, în fruntea căruia figura punctul *„Consolidarea României Unite sub principele Carol I", „era pe linia dezvoltării parțiale a revoluției burghe-*

zo-democratice" (subl. M.R.), considerînd afirmația lui V. Maciu în „flagrantă contrazicere a adevărului istoric", pentru că „prusacul Carol I" a patronat „monstruoasa coaliție și a împiedicat lupta revoluționară pentru dezvoltarea României" (p. 22). M. Roller era obsedat de ideea „monstruoasei coaliții", susținînd că, întrucît evoluția socio-economică și național-culturală a României după anul 1866 n-a corespuns progresului și intereselor poporului român, în societatea românească s-a instalat un regim politic reacționar și antipopular, regatul României s-a lansat în „aventuri imperialiste", războiul de întregire națională din 1916–1918 a fost „de cotropire și imperialist" etc.

Intoleranța lui Roller față de lucrările colegilor săi se observă și în aprecierile făcute cărții profesorului Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești:* el afirma, nici mai mult nici mai puțin, că lucrările lui A. Oțetea despre evenimentele din 1821 „conțin grave greșeli, care lovesc în tradiția revoluționară de luptă a poporului" (p. 22).

În concluzie, M. Roller susținea drept soluția cea mai eficientă pentru dezvoltarea istoriografiei noastre: formarea tinerilor cercetători prin cursuri de marxism-leninism; însușirea „bogatei literaturi sovietice" și învățarea limbii ruse, spre „a ne putea îndrepta direct la aceste neprețuite izvoare științifice".

Din comunicare mai aflăm că Roller a fost unul dintre artizanii Muzeului Româno-Rus din București și al filialelor acestuia din provincie, al Institutului de Studii Româno-Sovietic, „absolut necesar dezvoltării științei noastre", și al Institutului de Învățămînt Superior „Maxim Gorki" din Capitală, destinat exclusiv pregătirii profesorilor de limba și literatura rusă.

La acea controversată și neavenită sesiune academică, Mihail Roller se obliga să revadă manualul de *Istoria României,* apărut în 1947, și să prezinte o ediție revizuită.

Fără nici o îndoială, textul comunicării lui M. Roller fusese aprobat de liderii propagandei PMR — Ana Pauker,

I. Chișinevschi și L. Răutu — și, probabil, și de alți membri ai Comitetului Central.

2. Noua lectură a *Istoriei RPR. Manual pentru învățămîntul mediu* — ediția a III-a, din 1952, apărută după cele din 1947 și 1948. Cartea, tipărită de Ministerul Învățămîntului Public, sub redacția acad. Mihail Roller, m-a ajutat să-mi formulez cîteva opinii critice cu privire la ceea ce s-a petrecut în istoriografia românească după cel de-al doilea război mondial, în condițiile regimului totalitar, pemerist, obedient pînă la insuportabilitate față de știința și cultura din URSS.

În noua „Prefață" a manualului, se preciza, între altele, că „ne-am călăuzit (cine? — n.n.) după învățătura lui I.V. Stalin" și se reproducea un citat din *Cursul scurt de istorie a P.C. (b) al Uniunii Sovietice*. Totodată, se menționa faptul că la revizuirea manualului s-a ținut seama de criticile aduse manualului *Istoria României* în prefața ediției ruse, tipărită în anul 1950, la Moscova.

În „Introducere" — intitulată „Însemnătatea studierii istoriei patriei. Izvoarele. Perioadele" — se reluau citate din *Cursul scurt de istorie a P.C. (b) al US*, considerate drept principii teoretice ale marxism–leninismului. După ce se remarca „activitatea rodnică", dar îngrădită de caracterul de clasă „al vremii", a cronicarilor, sintagma „Școala Ardeleană" era înlocuită cu „Școala latinistă" și, printr-un proces de substituire și generalizare, se ajungea la concluzia că „Școala latinistă" a susținut „ideea exterminării populației băștinașe" de către „cuceritorii" romani și se aprecia că teoriile „Școlii latiniste" au fost folosite de „istoricii burgheziei pentru cultivarea șovinismului și vrajbei între popoare" și pentru „ascunderea" relațiilor românilor cu vecinii lor și a „influenței exercitate" asupra poporului român „de slavi și mai ales de marele popor rus".

În opoziție cu meritele lui N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, B.P. Hasdeu, Ioan Bogdan — scria Roller —, în *Istoria Românilor* de A.D. Xenopol și, mai ales, în *Istoria Românilor* de N. Iorga (ambii considerați „istorici burghezi"!), numeroase fapte „înșirate fără legătură între ele, pătrunse de idei șovine (sic!),

în care domină în cele mai multe cazuri acțiunile regilor și ale reprezentanților clasei stăpînitoare, sînt expresia unei concepții antiștiințifice. Aceste lucrări nu reprezintă o istorie științifică (sic!) a României" (*op.cit.*, p.1–8).

Bine informat și valoros mi s-a părut, însă, capitolul dedicat răscoalei țăranilor din 1907, manualul prezentînd documente inedite.

Prezentarea evenimentelor din preajma și din anii primului război mondial m-a interesat în mod deosebit. Autorii manualului amintesc despre Tratatul din 15 august 1916, precum și despre prevederea ca „România să alipească la sfîrșitul războiului provinciile locuite de români din teritoriul monarhiei austro–ungare"(p. 493), dar nu reproduc clauzele privitoare la granițele viitoare ale României, indicate cu precizie în textul tratatului respectiv.

Am revăzut atent, în mai multe rînduri, capitolul intitulat „Participarea României la războiul imperialist". Textul reprezintă, evident, o politizare a evenimentelor. În primul rînd, se eluda complet lupta românilor pentru reîntregirea neamului: „Clasele exploatatoare au ascuns poporului cauza nedreaptă (?!) pentru care îl chemau la luptă și i-au ascuns faptul că țara era complet nepregătită" — afirmă sentențios M. Roller (p. 494). Apoi, autoritățile românești erau criticate, chiar învinuite de „trădare", Franța și, mai ales, Anglia — acuzate de toate nenorocirile revărsate asupra României, iar Rusia, singură, apărea ca un aliat credincios... Mai îngrijit și mai obiectiv erau scrise pasajele despre „eroismul ostașilor români", care „credeau că luptă pentru o cauză dreaptă", dar autorul nu făcea nici o referire la idealurile de unitate națională, la aspirațiile de realizare a unor revendicări sociale și civice care au însuflețit armata română în confruntarea ei cu trupele germane.

În schimb, manualul elogia lupta cercurilor muncitorești contra războiului, evoca teoria lui Lenin despre „transformarea războiului imperialist într-un război civil", semănînd, astfel, în conștiința tineretului ideea zădărniciei eroismului ostașilor noștri, și blamînd, indirect, marile sacrificii ale poporului român.

Roller mai recurgea la o altă diversiune — o așa-zisă perioadă distinctă în istoria poporului român: „România după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, pînă la 23 August 1944" (p. 505) ca să vorbească, în continuare, de: „Ocuparea Basarabiei. Pacea de la București (Buftea). A doua mobilizare. Intervenția contra revoluției din Ungaria".

Evenimentele din Transilvania anului 1918 sînt explicate tendențios și incorect, într-un mic subcapitol. Întîi se arată că, în ianuarie 1919, trupele române au trecut în Transilvania, sugerîndu-se ideea de intervenție contra „comitetelor muncitorești", pentru ca, imediat, să se vorbească despre „gărzile naționale" românești, care făceau „agitație demagogică naționalistă" (sic!), și să se afirme textual: „Directoriul convoacă pentru 1 Decembrie 1918 o adunare la Alba Iulia. Într-o consfătuire prealabilă, conducătorii Partidului Național Român, prezidat de Iuliu Maniu, hotărîră să transforme Transilvania într-o feudă proprie". Consiliul Dirigent „fu obligat să proclame unele principii democrate", se arăta în continuare și se reproducea un lung citat din „Proclamația de la Alba Iulia", ale cărei principii democratice Roller le considera „o manevră a burgheziei române pentru a demobiliza masele de la revoluție". „În ciuda acestor manevre — adăuga autorul —, revoluția cuprinde mase tot mai largi, ceea ce determină Partidul Național, condus de Maniu, să colaboreze cu armata română, care înaintează în Transilvania, și să accepte alipirea ei la România" (p. 509).

După opinia lui Roller, România se transformă, după primul război mondial, în „centru strategic" în „lupta împotriva maselor revoluționare din sud-estul Europei".

Manualul nu oferea nici o informație despre Unirea Bucovinei cu România, astfel că, în general, era ignorată importanța istorică a Marii Uniri din anul 1918.

3. Altă problemă care mi-a reținut atenția și căreia am stăruit să-i descifrez semnificațiile se referă la includerea în manualul din 1952 a unor date și citate din hotărîrile congreselor PCR din ilegalitate. În edițiile anterioare, nu existau referiri la respectivele congrese. Acum, Roller — de bună

seamă, pe baza aprobării primite de la conducerea PMR — reproduce, aproape integral, rezoluția generală a Congresului al V-lea al PCR, ținut lîngă Moscova, în decembrie 1931 și ianuarie 1932, sub conducerea reprezentanților Cominternului — Gh. Dimitrov și Vasil Kolarov (Bulgaria) și Bela Kun (Ungaria), în care apar alineatele despre „chestiunea națională". În fragmentul respectiv apar unele sintagme confuze conceptual, altele infamante istoric, politic și moral, precum: „popoarele (?) asuprite" din România; „ocuparea teritoriilor străine" (?); „politica de colonizare" (?). Este reprodus, fără comentarii, principiul „dreptul deplin de autodeterminare, pînă la dezlipirea de statul român, al națiunilor (?) asuprite" (p. 512).

Informațiile despre Congresul al V-lea al PCR fiind prea sumare, am apelat la N. Goldberger, despre care știam că a participat ca delegat la Congresul al V-lea și, după aceea, a și fost ales în conducerea PCR. Acesta mi-a oferit, spre informare personală, cartea *Congresul al V-lea al Partidului Comunist din România*, Editura PMR, 1951, 181 pagini, tipărită „în 150 de exemplare pentru uz intern".

Rezoluția impusă de Comintern conține aprecieri agresiv antiromânești, manipulează falsuri și denaturări istorice. Astfel, se susține că România „nu reprezintă în sine o unire a «tuturor românilor», ci un stat tipic cu multe națiuni (sic!), creat pe baza sistemului prădalnic de la Versailles, pe baza ocupării unor teritorii străine și pe baza înrobirii unor popoare străine" (p. 130). Se afirmă abuziv că România „a cucerit" Basarabia, Transilvania, Bucovina, Dobrogea și Banatul, că moldovenii sînt minoritari „asupriți" etc. și se militează pentru autonomia locală a minorităților și gruparea lor pe criterii etnice. Mai mult, înregistrarea basarabenilor ca români este apreciată ca „românizare intensivă" și se cere „eliberarea națională" a Basarabiei și Bucovinei, fără precizarea statului căruia acestea urmau să i se alăture.

Este adevărat că, de astă dată, nu se pomenește lozinca „România, stat multinațional"; se respinge categoric „autonomia Ardealului"; se combate vehement „înviorarea iredentis-

mului în Transilvania și Dobrogea, cu sprijinul burgheziei din Ungaria și Bulgaria"; este criticată apariția de partide politice ale diferitelor etnii (partidul maghiar, german, ucrainean, bulgar, evreiesc); se condamnă ascensiunea organizațiilor fasciste, antisemite. Pentru prima oară, PCR ia atitudine politică fermă împotriva politicii revizioniste a Italiei, Ungariei, Germaniei și a cercurilor engleze din jurul lordului Rothermere.

4. În anul 1949, M. Roller și colaboratorii săi inițiază „Programul cursului universitar de istorie a RPR" (proiect), care se tipărește, în 1951, la Editura Academiei, cu o „Introducere la programul (proiect) al Cursului universitar de istorie a RPR", de Mihail Roller. Se observă că titlul de „Istoria României" este înlocuit cu „Istoria RPR". Autorul tratează evenimentele din secolul al XX-lea în conformitate cu tezele Cominternului: România s-a alăturat „grupului imperialist al Antantei"; lupta poporului român a fost „nedreaptă"; România „a cotropit Basarabia" etc. Nu se relevă însemnătatea Marii Uniri din decembrie 1918 și se afirmă că Tratatele de la Versailles, Saint–Germain și Trianon au avut „caracter imperialist". Aceste teze cominterniste, acad. Mihail Roller le-a reluat în articolul său „Avîntul mișcării revoluționare în RPR după primul război mondial (1917–1929)", publicat în „Lupta de clasă", nr. 5 (mai) 1950, unde susține: „Ca rezultat al Tratatelor imperialiste de la Versailles, Saint–Germain și Trianon", situația României „a fost mult schimbată după primul război mondial din punct de vedere teritorial, economic, social, politic, național...". Autorul înfățișează date concrete din România Mare, dar nu relevă, sub nici o formă, importanța istorică a Marii Uniri din 1918, ci, dimpotrivă, afirmă că regimurile social–politice instaurate în România după 1918 au dus la „o politică șovină de asuprire națională etc.". Pe de altă parte, am aflat că, în 1950, liderii propagandei pemeriste au organizat o consfătuire cu 50 de academicieni, profesori și conferențiari universitari, scopul dezbaterilor fiind „însușirea învățăturii marxist–leniniste și a experienței istoricilor sovietici" în elaborarea și predarea istoriei RPR.

Programul cursului universitar și dezbaterile organizate în jurul lui au fost comentate în articolul „Dezbaterea proiectului de program al cursului universitar de istorie a RPR la Secția de Propagandă și Agitație a CC al PMR", de N. Crețu, publicat în „Lupta de clasă", Seria a V-a, nr. 3, martie 1950.

Autorul articolului (de fapt, numele era un pseudonim al liderilor propagandei de partid) susține că „Legea reformei învățămîntului public din 1948" cerea „manuale universitare unice" (?). Apoi, „N. Crețu" critică programul pentru că: nu condamnă „caracterul cotropitor al războiului dus de România împotriva Bulgariei în 1913 și cotropirea Cadrilaterului"; nu precizează „clar caracterul imperialist al participării României la primul război mondial"; nu arată „suficient (...) contribuția slavilor" la dezvoltarea societății românești. Înregistrăm pentru prima dată într-un text postbelic aprecierea tranșantă că procesul de creștinare a românilor „n-a putut avea" un rol pozitiv și trainic în formarea poporului nostru și în organizarea vieții lui sociale și naționale.

5. Așa cum am arătat în „Magazin istoric" din februarie 1997, pentru pregătirea sesiunii Academiei de alegeri și „reprimiri" s-a format o comisie ad-hoc, care a discutat aprofundat, îndeosebi situația personalităților științifice excluse din Academie în anul 1948, în vederea reprimirii lor pe locurile uzurpate. Cele mai aprinse discuții s-au purtat în jurul istoricilor excluși din Academie, deoarece I. Chișinevschi se împotrivea cu îndărătnicie ca aceștia să fie trecuți pe „listele de reprimiri" și respingea, uneori violent, argumentele prezentate de Gh. Apostol, Traian Săvulescu și subsemnatul.

Urmarea acelor confruntări politice dintre Gh. Apostol și I. Chișinevschi nu s-a lăsat așteptată. La 15 aprilie 1955, Miron Constantinescu prelua de la I. Chișinevschi domeniile științei, învățămîntului și culturii, în calitate de prim-vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, astfel că se producea încă o breșă în frontul promotorilor dogmatismului stalinist și ai orientărilor cominterniste în știința și cultura română. Noua regrupare a forțelor în Biroul Politic mi-a întărit încrederea că pot să

inițiez cîteva acțiuni pentru demontarea „rollerismului" din activitatea istoriografiei românești.

Evenimentele politice și culturale se succedau într-un ritm alert, numeroși oameni de știință așteptau schimbări sensibile în politica pe linie cultural–științifică a partidului și în atitudinea lui față de specialiști, indiferent de trecutul lor civic și de opțiunile lor ideologice.

Situația concretă m-a obligat ca, în poziția ce mi se încredințase la CC al PMR, să optez pentru una dintre următoarele alternative: fie să accept situația preluată de la L. Răutu, M. Roller și discipolii lor, destul de numeroși și puternici — printr-o posibilă complicitate a tăcerii și prin continuarea, pur și simplu, a orientărilor și a stilului lor de muncă, încetățenit de peste opt ani —, fie să îmi asum riscul de a pune în discuție nu numai stilul și metodele de muncă vechi, ci și, mai cu seamă și în primul rînd, concepțiile, teoriile, tezele, precum și aprecierile față de cercetători, vîrstnici și tineri deopotrivă, impuse de Mihail Roller și colaboratorii lui în domeniile cercetării științifice și de învățămînt, în cazul de față, al științelor istorice.

Am ales a doua soluție — confruntarea rațională, chibzuită și diplomatică, întemeiată pe informare științifică și adevăr, conștient fiind că demolarea concepțiilor și tezelor lui M. Roller își poate avea rădăcinile în documentele Congreselor PCR din ilegalitate și în scrierile unor istorici sovietici, de care forurile conducătoare ale PMR nu s-au disociat explicit niciodată public, mai mult, conducerea partidului și a guvernului a aprobat tipărirea, în 1952, a *Istoriei RPR* în redactarea lui M. Roller.

De aceea, am recunoscut că responsabilitatea ce mi-o asumam privea modificarea de fond a „liniei partidului" în probleme cruciale ale istoriei moderne și contemporane a României. Asemenea întreprindere presupunea o iscusită muncă de cîștigare a cît mai multor adepți din rîndurile istoricilor, ale oamenilor de cultură și activiștilor de partid și ale responsabililor din instituțiile de stat. Era nevoie de o opinie publică, de o tactică inteligentă, în scopul izolării lui

M. Roller și a susținătorilor „teoriilor" lui antinaționale, punînd în centrul acțiunilor politico-organizatorice ideea națională, interesele generale ale României, ale poporului român.

6. Condițiile politice concrete, precum și atribuțiile ce-mi fuseseră încredințate m-au obligat să cercetez atitudinea adoptată de conducerea PCR după al doilea război mondial față de rezoluțiile Congresului al V-lea. Rezultatele n-au fost încurajatoare, ci dimpotrivă. De pildă, la Conferința națională a PCR din octombrie 1945, Gh. Gheorghiu-Dej vorbea despre „marele merit" al Congresului al V-lea în formularea „obiectivului strategic în fața căruia se găsește partidul", stabilind ca sarcină de bază lupta „împotriva asupririi naționale, pentru egalitatea completă în drepturi a naționalităților conlocuitoare, din punct de vedere economic, politic și cultural"[4].

Gravele erori ale strategiei și tacticii stabilite de Congresul al V-lea în chestiunea națională și cu privire la făurirea statului român modern erau trecute cu vederea. În condițiile existenței unui grup masiv de lideri comuniști, formați și educați sub privegherea PCUS și a Cominternului, Conferința PCR din 1945 nu s-a desolidarizat de concepțiile și ideile politice antiromânești, potrivnice unității noastre naționale.

Poziția principială față de rătăcirile antinaționale ale partidului comunist din deceniile interbelice a fost eludată de majoritatea liderilor săi și la plenara lărgită a CC al PCR din iulie 1946, cînd s-a discutat despre ideile politice ale lui Lucrețiu Pătrășcanu. La Cluj, L. Pătrășcanu a afirmat că după Unirea din anul 1918 s-au deschis pentru întreaga populație din Transilvania, atît pentru români, cît și pentru maghiari „noi izvoare de viață și noi căi de progres". Aprecierea aceasta obiectivă și patriotică a fost condamnată de membrii Comitetului Central în plenara citată, iar acum raportul lui Gheorghiu-Dej evoca, din nou, tezele „juste" (sic!) ale Congresului al V-lea[5]. Era, astfel, limpede pentru mine că Mihail Roller reprodusese rezoluția Congresului al V-lea în manualul din 1952 în temeiul aprobării date de conducerea PMR, care evita să recunoască public gravele erori politice existente în

interpretarea și scrierea istoriei României din secolul al XX-lea, ba, mai mult, a acceptat ca ele să fie răspîndite prin manuale, cursuri universitare, studii și articole, comunicări și expuneri, în acest fel avînd girul oficial.

IV. Inițiative menite să înlăture „monopolul lui Roller" în domeniile științelor istorice și lingvistice

1. Prima acțiune concretă ce a șubrezit poziția dominantă a lui Roller și a adepților săi în cadrul Academiei și al sistemului cercetării istorice a constituit-o Sesiunea academică din vara lui 1955, de reprimiri și alegeri de membri titulari și corespondenți.

Pe „Lista de reprimiri în Academia RPR" au fost trecuți foștii membri titulari Ioan Lupaș, Silviu Dragomir și N. Bănescu, și foștii membri corespondenți Ștefan Bezdechi, George Fotino și Vasile Grecu, iar Prezidiul Academiei urma să completeze datele despre istoricii Romulus Cândea, Virgil Drăghiceanu, Scarlat Lambrino, T. Sauciuc–Săveanu și Ștefan Meteș, foști membri corespondenți. Au fost propuși pe „Lista de candidați la alegeri" Andrei Oțetea, Constantin Daicoviciu, Ion Nestor, precum și David Prodan și Emil Condurachi, pentru ca de la membri corespondenți să fie promovați titulari.

Deoarece Biroul Consiliului de Miniștri n-a avizat reprimirile recomandate de comisia ad–hoc de la partid, după alegeri, Subsecția de Istorie de la Academia RPR avea o altă structură: pe lîngă Petre Constantinescu–Iași, Constantin Moisil și Mihail Roller, membri titulari din 1948, și David Prodan, Emil Condurachi și Gh. Ștefan, membri corespondenți, în iunie 1955 au fost aleși ca membri titulari: Constantin Daicoviciu, Andrei Oțetea, David Prodan și Emil Condurachi, iar Ion Nestor, ca membru corespondent[6]. Totodată, sesiunea a ales un nou Prezidiu al Academiei, în care nu mai figura acad. Mihail Roller, ci acad. Iorgu Iordan, în calitate de președinte al Subsecției de Știința Limbii. În acest mod, influența „rolleristă" în Academie s-a șubrezit, dar ea nu a fost înlătu-

rată definitiv, pentru că acad. M. Roller avea încă relații puternice cu o parte din cei șapte membri titulari din Subsecția de Științe Istorice, al căror vot era decisiv în luarea hotărîrilor privind organizarea cercetării, orientarea ei, publicațiile științifice, relațiile cu străinătatea, politica de cadre etc. Noul Statut al Academiei conținea prevederea de înființare, pe lîngă Prezidiu, a Comisiei pentru Studiul Formării Limbii și Poporului Român, condusă de acad. Iorgu Iordan, și a Comisiei de Coordonare a Cercetărilor Etnografice, condusă de prof. univ. dr. Romulus Vuia, în ambele fiind numiți specialiști consacrați în deceniile anterioare, indiferent de vechile lor opțiuni politice și filosofice.

2. A doua problemă analizată cu răspundere privea situația institutelor de istorie din București, Cluj și Iași: compoziția Consiliilor științifice și a direcțiilor, planurile de cercetare pe anul 1955 etc. Acad. M. Roller a reușit să promoveze, mai ales în Institutul de Istorie din București, persoane care i-au împărtășit punctele de vedere — funcția de director o deținea prof. Victor Cherestesiu, adus de la Cluj, iar unele sectoare și colective erau conduse de membri de partid, unii fără calificare profesională corespunzătoare. La recomandarea lui Roller, unii tineri fuseseră angajați în Institut alții, nonconformiști, fuseseră marginalizați, un timp chiar scoși din Institut; alții erau trimiși la studii în URSS și în alte țări socialiste, parte dintre ei, deosebit de înzestrați, fiind înscriși la aspirantură, colaboratori la editarea unor colecții de documente sau activi pe șantierele arheologice.

La reorganizările din 1948–1950, unii cercetători consacrați — istorici, arheologi etc. —, din varii motive, au fost scoși din institutele de cercetări și din corpul didactic de la facultățile de istorie, iar numele lor au fost interzise în publicații și la edituri[7].

Această realitate ne-a determinat să propunem Secretariatului PMR aprobarea unei decizii politice, astfel că guvernul a adoptat o „hotărîre internă de stat" prin care se anulau feluritele dispoziții date, după 23 august 1944, de către Comisia Aliată de Control și autoritățile românești, prin care

se interzicea unor scriitori, oameni de știință și cultură să apară în mass-media cu numele lor consacrat.

Guvernul Gh. Gheorghiu-Dej menținea interdicțiile numelor și a scrierilor militanților legionari condamnați în perioada 1933-1954, ale unor membri ai guvernului antonescian, precum și ale unor cetățeni români fugiți în străinătate, care desfășurau acolo „activități împotriva statului român".

În acest fel, din vara anului 1955, numele istoricilor Alex. Lapedatu, Ion Nistor, Gheorghe Brătianu, Const. C. Giurescu, aruncați în închisoare de regimul comunist, ale lui Ioan Lupaș, Ștefan Ciobanu, Silviu Dragomir, Radu Rosetti, Virgil Drăghiceanu, Vasile Grecu, P.P. Panaitescu și alții, dar și ale cărturarilor Grigore Nandriș, Emil Turdeanu, stabiliți după război în alte țări, au început să reintre, treptat, în circuitul științific din țară.

3. Anormală a fost și situația constatată în rețeaua periodicelor cu profil istoric. În decembrie 1954, se editau revistele:

a) „Studii" — Revistă de istorie și filosofie, editată de Academia RPR, Institutul de Istorie, cu apariție trimestrială. Din comitetul de redacție făceau parte: prof. univ. V. Cheresteșiu și conf. univ. Aurel Roman (redactori responsabili), prof. univ. L. Bányai (Cluj), acad. P. Constantinescu-Iași, conf. univ. Barbu Câmpina, prof. univ. C.I. Gulian, prof. univ. Athanase Joja, prof. univ. I. Ionașcu, conf. univ. V. Maciu, conf. univ. V. Popovici (Iași), prof. S. Știrbu, prof. univ. D. Prodan (Cluj), acad. Mihail Roller.

b) „Studii și Cercetări de Istorie Veche", editată de Academie și Muzeul Național de Antichități, cu apariție semestrială, din anul 1950. Comitetul de redacție era compus din: Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei (redactor responsabil), Dorin Popescu, M. Petrescu-Dîmbovița, O. Floca, Sebastian Morintz, Bucur Mitrea. Dacă „Studii" din anul 1954 cuprindea în sumar puține nume de istorici și gînditori consacrați (de pildă: Mihail Ralea, Lotar Rădăceanu, Vasile Maciu, Eliza Campus, Victor Cheresteșiu), iată că în „Studii și Cercetări de Istorie Veche" sînt prezenți: Gh. Ștefan, Gr. Florescu, D. Berciu, D. Pippidi, Radu Vulpe, C. Daicoviciu, O. Floca,

M. Macrea, Em. Condurachi, V. Canarache, David Prodan, K. Horedt, M. Petrescu-Dîmbovița, Al. Husar, B. Mitrea, B. Câmpina, Gh. Diaconu etc. Numărul 1–7 (ianuarie–iunie) 1954 este dedicat, în exclusivitate, șantierelor de săpături arheologice din anul 1953, cu o hartă și rapoarte asupra celor mai importante dintre cele 76 de șantiere arheologice, existente pe teritoriul României.

4. Împreună cu colegii din Secția de Știință am înregistrat și o altă situație bizară: după 1948, Academia și Ministerul Învățămîntului nu s-au interesat de participarea oamenilor de știință români la manifestările științifice cu caracter internațional. S-a întrerupt nejustificat prezența cercetătorilor noștri în organismele internaționale de profil, cu deosebire la cele umaniste. În 1954, însă, Academia RPR a trimis diferite delegații științifice în RDG, Cehoslovacia, URSS, Ungaria, Bulgaria, China; la Congresul internațional de matematică, de la Amsterdam, au participat profesorii Tiberiu Popovici și Gh. Pick, la Congresul de hematologie, de la Paris, prof. Gr. Benetato, și la Congresul internațional de cronometrie, de la Paris, profesorii N. Dinulescu și Gh. Petrescu.

V. Lucrări istorice onorate cu Premii de Stat

O imagine de ansamblu asupra rezultatelor cercetării în domeniile istoriei din perioada 1949–1955 ne oferă lucrările cărora li s-au conferit Premii de Stat. Pentru anul 1949, se acordă, în martie 1951, Premiul de Stat clasa I lui Mihail Roller, pentru publicarea documentelor *Răscoalele țăranilor din 1907*, vol.I–III, iar clasa a II-a „Colectivelor de săpături arheologice", fără indicarea numelor cercetătorilor respectivi. În noiembrie 1952, se conferă, pentru anii 1950 și 1951, Premiul de Stat clasa a II-a „Institutului de Istorie a Partidului de pe lîngă CC al PMR, pentru lucrările pe anul 1951".

În iulie 1954, se comunică Premiile de Stat pe anul 1952. De data aceasta, sînt onorați cu Premiul de Stat clasa a II-a (40.000 lei): cercetător științific Ion Nicolae Ionașcu, prof. univ. Letiția Lăzărescu-Ionescu, conf. univ. Barbu Câmpina,

conf. univ. Eugen L. Stănescu și prof. univ. David I. Prodan, membru corespondent al Academiei, „pentru redactarea volumelor de documente privind istoria României: Moldova, 1551–1605 (4 volume); Țara Românească, 1526–1590 (4 volume) și Transilvania, 1075–1300 (2 volume), apărute în anul 1952".

Evident, aceste lucrări meritau cu prisosință premierea, numai că suma distribuită fiecărui autor era prea mică. Menționez faptul că, în 1956, acad. David Prodan și conferențiarii B. Câmpina și E. Stănescu mi-au spus că „era normal" să se acorde premii de stat clasa a II-a pentru fiecare colectiv în parte, pentru ca drepturile bănești cuvenite să însemne ceva.

În noiembrie 1954, se comunică Premiile de Stat pe anul 1953. Acum, primesc premiul clasa a II-a prof. Vasile Maciu, directorul Arhivelor Statului, Solomon Știrbu și prof. univ. Victor Cherestesiu, „pentru redactarea volumelor de documente: III, IV, V, VI, VII privind Războiul pentru Independență, 1877–1878, apărute în anul 1953".

Schimbările intervenite în eșaloanele de partid și de stat, precum și în conducerea (Prezidiul) Academiei au determinat modificări și în componența Comitetului Premiului de Stat și a comisiilor de specialitate. De-abia în ianuarie 1956 se publică Premiile de Stat pe 1954. Acad. Petre Constantinescu–Iași primește Premiul de Stat clasa I pentru lucrarea *Relațiile culturale româno–ruse din trecut*, iar clasa a II-a se atribuie colectivului: Vladimir Dumitrescu, cercetător științific, Hortensia Dumitrescu, cercetător științific, conf. univ. M. Petrescu–Dîmbovița și N. Gostar, asistent universitar, „pentru monografia arheologică *Hăbășești*". Această lucrare valoroasă a fost tipărită de Editura Academiei, dar fără indicarea autorilor ei. Într-o convorbire, Vladimir Dumitrescu mi-a spus că numele autorilor au fost scoase de pe coperta cărții în urma indicației primire de editură de la Secția de Propagandă și Agitație (așadar, de la M. Roller). Evident, ulterior abuzul a fost înlăturat, numele autorilor au apărut în actele oficiale și în presă, dreptul de proprietate intelectuală fiind restabilit.

Pe anul 1955 nu s-a premiat nici o lucrare de istorie. Prezidiul Academiei l-a propus pe acad. Mihail Ralea să primească Premiul de Stat clasa I „pentru *Studii de psihologie și filosofie*", iar Premiul de Stat clasa a II-a s-a conferit prof. univ. dr. Valeriu L. Bologa și dr. S. Iszăk „pentru lucrarea *Contribuții la istoria medicinii în RPR*".

Analiza lucrărilor de istorie premiate pînă în anul 1956 arată domeniile asupra cărora s-a concentrat activitatea istoricilor și a arheologilor, preponderență avînd editarea de documente și culegerea de material arheologic. Timp de peste șapte ani, nu s-au tipărit lucrări de sinteză și studii monografice despre evenimentele fundamentale ale istoriei poporului român.

VI. Debutul confruntărilor cu acad. M. Roller și natura lor

De la început, trebuie să subliniez faptul că discuțiile și confruntările dintre M. Roller și mine, ca șef al Secției de Știință și Cultură a CC al PMR, au fost de natură principială și s-au referit numai la: orientarea cercetărilor și scrierii istoriei României ținînd seama de adevăr și de interesele fundamentale ale poporului român, ale națiunii și statului român modern; poziția față de bogata moștenire a istoriografiei române, inclusiv a celei din secolul al XX-lea; atitudinea civică și ideologică nepartizană față de cercetătorii din generațiile formate înainte de al doilea război mondial și sprijinirea lor în activitatea de cercetare, respectînd opțiunile și libertatea lor de gîndire și exprimare, prin lichidarea „tutelei și controlului ideologic"; promovarea dialogului științific prin confruntarea de idei, concepții, teorii și aprecieri.

În vederea atingerii, măcar în parte, a acestor obiective, am considerat drept memento al activității personale un fragment din eseul „Datoria vieții noastre": „Cînd oamenii tăi te urcă în vîrful piramidei sociale, trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămîne acolo: nu pentru tine, că tu ești un om trecător, dar pentru oameni, pentru idealurile lor"[8].

În luna mai 1955, cînd au început dezbaterile în secțiile și în Prezidiul Academiei, foruri în care Roller era membru activ, cu drepturi conferite de statutul academic, n-au întîrziat să răbufnească intrigile și „tragerea sforilor", prin recurgerea la „dosare" în ce-i privește pe candidații pentru alegeri, dar și pe cei propuși să fie reprimiți în Academie.

Alegerile de la Academie (iunie 1955) au provocat reacții nefavorabile din partea unor membri ai Comitetului Central și lucrători de partid. Bunăoară, de față cu acad. P. Constantinescu–Iași și acad. Vasile Malinschi, Roller mi-a reproșat că am indus „în eroare" conducerea, că am susținut persoane „dubioase", așa încît prin alegerile și reprimirile făcute s-a completat la Academie ... „loja masonică" (?!). Cînd i-am spus că fizicianul pe care-l nominalizase ca „mason" (Horia Hulubei) fusese recomandat de Gh. Gheorghiu–Dej, Roller a amuțit. Confruntarea s-a prelungit prin replici dure, astfel că, pentru prima dată, am fost constrîns să mă refer la „opțiunile greșite" pe care el le-a susținut în manualul de istorie din 1952. I-am spus fără ocolișuri: este greșită expresia din manual despre „cotropitorii" (?) romani, deoarece elevii știu că ei au fost „strămoșii noștri"; este o eroare gravă înlocuirea sintagmei „Școala Ardeleană" cu cea de „Școala latinistă" — și i-am prezentat punctul meu de vedere; este greșită și dăunătoare afirmația din manual despre participarea „imperialistă" a României la primul război mondial, deoarece, în acest fel, se neagă lupta dreaptă a ostașilor români pentru înfăptuirea unirii într-un singur stat național.

Deoarece P. Constantinescu–Iași și V. Malinschi n-au criticat afirmațiile mele, ci au stăruit asupra necesității ca ele să fie aprofundate și interpretate de istorici cu obiectivitate, acad. M. Roller s-a înfuriat și, intempestiv, a părăsit biroul...

*

Peste vreo cîteva zile, am fost convocat de Nicolae Ceaușescu, pe atunci membru al CC și secretar cu problemele organizatorice, ales în vara anului 1952. Erau prima întîlnire și prima discuție cu N. Ceaușescu, bărbat tînăr, cu buze groa-

se, capul împodobit cu păr negru, bogat, cu acel cîrlionț. M-a șocat defectul lui de vorbire — bîlbîiala provocată, se spunea, în urma bătăilor crunte îndurate în birourile Siguranței regale.

Gazda mi-a spus că a avut o convorbire cu M. Roller, care „s-a plîns" împotriva mea și m-a criticat pentru că susțin idei „revizioniste" și „naționaliste" despre participarea României la primul război mondial. Transcriu în rezumat dialogul.

N. Ceaușescu: Tovarășul Roller a spus că dumneata susții „teza burgheză" despre „caracterul just și drept" al participării României la primul război mondial; că armata română și-a apărat patria de cotropitorii germani și poporul a luptat pentru înfăptuirea idealului de unitate națională. **P. Țugui:** I-am reproșat tovarășului Roller că în manualul său spune că România a participat la un război imperialist, cu toate că armata română și-a apărat propriul teritoriu, n-a cotropit teritorii străine, iar ostașii români, eroii de la Mărăști și Mărășești, au luptat pentru interesele generale ale națiunii române, ceea ce nu este imperialism. **N.C.:** Tovarășul Roller mi-a spus că dumneata ignori aprecierile leniniste despre război. **P.Ț.:** I-am cerut tovarășului Roller să arate un text al lui Lenin în care se afirmă că România a dus un război imperialist. I-am reproșat că ignoră tezele leniniste despre autodeterminarea națiunilor din Imperiile țarist, austro–ungar și otoman și referirile explicite la popoarele din Balcani[9]. **N.C.:** Tovarășul Roller a spus că dumneata „revizuiești" hotărîrile Congresului al V-lea al PCR. **P.Ț.:** I-am reproșat tovarășului Roller că a reprodus în manualul din 1952 citate din documentele Congresului respectiv fără comentarii critice, ceea ce constituie o gravă eroare.

N. Ceaușescu mi-a dat manualul și i-am citit alineatul în care se vorbește despre „ocuparea teritoriilor străine (Basarabia, Bucovina, Dobrogea, Transilvania, Maramureș, Crișana, Banat) și despre așa–zisa „politică de colonizare" a popoarelor asuprite — moldoveni (sic!), ucraineni, ruși, bulgari, unguri, nemți, serbi, turci, evrei. Am adăugat: teritoriile respective nu erau străine, erau locuite de populație românească. Eu l-am criticat pe Roller că nu subliniază, cu ajutorul cifrelor statis-

tice, că în 1914–1918 majoritatea cetățenilor din provinciile respective era formată din români. Am spus că autorii documentelor Congresului al V-lea greșesc cînd vorbesc despre „popoarele" moldovean, bucovinean etc. Termenul de „popoare" este greșit, nemarxist, căci, în realitate, moldovenii și bucovinenii sînt tot români, iar celelalte etnii sînt „naționalități conlocuitoare" și nicidecum „popoare", chestiune lămurită în documentele partidului apărute după 23 august 1944.

N.C.: În acest caz, ai dreptate. Tovarășul Roller a greșit cînd a reprodus textele respective în manual. **P.Ț.:** I-am spus tovarășului Roller că termenul de „popoare" folosit în locul „naționalităților conlocuitoare" este anticonstituțional, deoarece Constituția proclamă RPR „stat unitar" și nicidecum „multinațional", cum se afirmase în documentele Congreselor al III-lea și al IV-lea ale PCR.

N.C.: Discuția noastră a fost extrem de interesantă și voi propune tovarășilor din conducere să analizeze aceste probleme delicate. Îți propun să-l informezi și dumneata pe tovarășul Apostol despre aceste probleme spinoase ale istoriei României.

*

În urma dialogului cu secretarul organizatoric al partidului, mi-am dat seama de responsabilitatea asumată în elucidarea unor probleme de istorie cu mare miză politică și națională. „Ușa" fiind deschisă, nu puteam da înapoi și am cerut audiență la prim–secretarul partidului. Gheorghe Apostol m-a primit, ca de obicei, fără întîrziere și mi-a ascultat relatarea despre confruntarea cu Roller, precum și opiniile mele referitoare la chestiunile în divergență.

Spre deosebire de N. Ceaușescu, prim–secretarul partidului mi-a vorbit despre „necesitatea" de a „clarifica problemele de istorie" numai împreună cu specialiștii de la Academie și din facultăți, cerîndu-le părerea, îndemnîndu-i să publice studii și cărți, deoarece schimbul liber de opinii și de idei poate duce la dezvoltarea științelor. De aceea , secția de partid trebuie să-i consulte pe istoricii „din generația veche" și pe cei tineri, să înregistreze criticile și propunerile

lor și, după aceea, să le prezinte Academiei, care să analizeze constatările și să adopte hotărîri. În același timp, el a subliniat teza că partidul „nu dă indicații istoricilor" cum să-și scrie lucrările și despre ce să scrie. Fiecare specialist este liber să-și aleagă subiectele și să-și exprime propriile convingeri și păreri, datoria autorităților fiind aceea de a le „oferi condiții prielnice de muncă". Privitor la reacția lui M. Roller, Gh. Apostol a ironizat-o, propunîndu-mi să stăruiesc în rezolvarea problemelor mari ale științei și ale culturii. A considerat tezele Congresului al V-lea despre problema națională în România „depășite" și „greșite", ele aducînd „prejudicii mari" activității politice a partidului.

În sfîrșit, a precizat că asemenea probleme esențiale ale istoriei României pot fi „rezolvate pozitiv"numai de istoricii români și nicidecum prin decizii ori indicații de partid sau de guvern. Totodată, a remarcat „dreptul fiecăruia", inclusiv al membrilor de partid, de a-și exprima punctele de vedere personale despre „orice eveniment de seamă din istoria românilor".

Schimbul de păreri cu cei doi lideri ai PMR mi-a întărit convingerea de a întreprinde noi acțiuni cu scopul de a cunoaște profund opiniile istoricilor, ale lingviștilor etc. despre stadiul real al istoriografiei și lingvisticii din acei ani.

VII. Academia urmează să elaboreze tratatul *Istoria României*

În septembrie 1955, intervin noi evenimente în activitatea de planificare și de organizare a treburilor în viața social–economică și cultural–științifică a țării. Conducerea PMR decide convocarea Congresului partidului pentru sfîrșitul anului, astfel că Secretariatul PMR și Consiliul de Miniștri stabilesc ca Secția de Știință și Cultură, împreună cu factorii de răspundere de la Academie, ministere, uniunile de creație și de la diferite societăți și asociații, să elaboreze proiectele programului de activitate pentru viitorii cinci ani (cincinalul 1956–1960).

Materialele cerute cuprindeau analize referitoare la: investițiile în construcții, în înzestrarea cu laboratoare, reparații capitale etc.; înființarea de noi instituții și extinderea altora (estimarea cheltuielilor bugetare pentru fondul de salarii, materiale, întreținere etc.); sumele necesare, eșalonate pe cinci ani, în vederea asigurării funcționării instituțiilor existente și a eventualei lor lărgiri; fondurile necesare pentru sporirea rețelei de publicații — reviste, buletine, cărți etc.; fondul de salarii necesar și așa-zisul „fond nescriptic"(pentru plata drepturilor de autor și altele); necesarul de devize Est și Vest în vederea extinderii relațiilor cultural-științifice cu străinătatea; sumele și materialele speciale necesare pentru intensificarea acțiunii statului de restaurare și consolidare a monumentelor istorice, religioase, artistice, precum și pentru extinderea rețelei de case și muzee memoriale; cercetări și lucrări fundamentale, de importanță națională — obiective ce trebuie incluse obligatoriu în planul cincinal, în activitatea partidului și a guvernului etc.

Înfăptuirea prevederilor acestor studii estimative se putea face numai prin consultarea colectivelor din ministere, instituții de artă, învățămînt și cercetare, materialul documentar fiind analizat de specialiști de înaltă calificare și cu răspunderi organizatorice și științifice în instituțiile respective.

Limitîndu-mă numai la chestiunile privitoare la cercetările istorice, trebuie să arăt că Prezidiul Academiei RPR, pe temeiul propunerilor făcute de institutele de cercetări și de secțiile de profil ale Academiei, a cerut: înființarea unor noi institute de cercetări, între care figura și cel de Arheologie; apariția unor noi reviste de specialitate în domeniile științelor istorice; lărgirea relațiilor științifice internaționale și organizarea de manifestări naționale cu participare străină; istoricii din sistemul Academiei să redacteze un nou manual de istorie a RPR pentru învățămîntul secundar.

Prezidiul Academiei ne-a trimis un exemplar din proiectul planului de activitate pe următorii cinci ani spre a-l studia și a ne formula, în calitate de consilieri, observațiile. După definitivare, documentul urma să fie depus la comisia de

partid și de stat, care elabora proiectul planului cincinal și la comisia de partid care redacta proiectul „Raportului Comitetului Central" prezentat delegaților la Congres. (Menționez că Miron Constantinescu și Leonte Răutu făceau parte din ultima comisie.) Așadar, Secția de Știință și Cultură a formulat unele observații asupra proiectului Academiei privind orientarea și obiectivele în domeniile științelor istorice, astfel încît, la începutul lui noiembrie 1955, s-a organizat o consfătuire cu istoricii membri ai Academiei, decanii facultăților din cele patru Universități, șefi de catedră și unii cercetători, Secretariatul Academiei și acad. Ilie Murgulescu, ministrul Învățămîntului.

Dezbaterile s-au concentrat asupra observațiilor și propunerilor făcute de Secția de Știință și ele au reprezentat, cronologic, prima confruntare de idei și concepții între istoricii din România, după o lungă perioadă de monopol și dictat exercitate în istoriografie de acad. M. Roller și susținătorii săi.

Am considerat nepotrivită și minimalizatoare propunerea ca Academia să redacteze un manual de istorie pentru școlile secundare, acest obiectiv revenind, pe temeiul legilor în vigoare, Ministerului Învățămîntului. Acad. M. Roller a respins recomandarea secției noastre și a încercat să convingă asistența că, „în etapa actuală", numai Academia poate elabora un manual pentru învățămîntul secundar. Academicienii A. Oțetea, C. Daicoviciu, D. Prodan, I. Murgulescu și prof. I. Nestor s-au raliat propunerii secției de partid și au respins argumentele lui Roller.

În afară de M. Roller, V. Cheresteșiu și Gh. Haupt, toți cei care au luat cuvîntul — între care și academicienii Șt. Milcu, V. Malinschi și I. Murgulescu — au considerat judicioasă și corectă propunerea secției de partid ca Academia RPR să-și asume obligația de a elabora un tratat de istoria României. Academicienii A. Oțetea și C. Daicoviciu au ridicat chestiunea titlului tratatului și al manualului. Ei au criticat titlul de „Istoria RPR" al manualului lui Roller, ceea ce a provocat dezbateri aprinse și replici tăioase între rolleriști și ceilalți istorici. Majoritatea

vorbitorilor au optat pentru titlul *Istoria României*. În susținerea acestei formule s-au adus argumente din istoriografia europeană (din Italia, Franța, Germania, Polonia, Ungaria etc.), precum și de altă natură. Pentru edificare, vorbitorii au evocat numele lui Guicciardini, Th. Mommsen, Leopold von Ranke, precum și pe cel al lui Daniil Philippide, primul care a scris *Istoria României*. Interesante mi s-au părut și argumentele prezentate de academicienii Oțetea, Daicoviciu, Prodan și profesorii V. Maciu și I. Nestor de a se renunța și la propunerea noastră, pentru ca, eventual, să se rețină titlul „Istoria românilor". Istoricii citați au pus în discuție argumente geopolitice și de istorie veche și medievală. Arheologii au susținut că România este descendenta Daco–Romaniei, iar spațiul geografic de formare și continuitate a poporului român reprezintă premisa fundamentală a existenței românilor în România, ca și a francezilor în Franța, a italienilor în Italia, a polonezilor în Polonia, a germanilor în Germania etc. S-a relevat principiul natural al legării popoarelor europene de stirpe antică de anumite arii geografice ale continentului, spre deosebire de grupurile etnice nomade din secolele migrațiilor. Poporul român — s-a accentuat — n-a fost un popor nomad, cum au afirmat — și mai susțin! — unii istorici austro–ungari revizioniști, ci s-a format în spațiul Daco–Romaniei și a continuat să trăiască secole de-a rîndul pe aceste meleaguri; au apărut statele românești feudale pe ambele versante ale Carpaților, majoritatea locuitorilor celor trei provincii — Transilvania, Țara Românească și Moldova — fiind de etnie românească.

La sfîrșit, s-a hotărît ca istoricii membri ai Academiei să refacă proiectul de cercetare, obiectivul principal fiind elaborarea Tratatului de Istoria României, operă de sinteză de nivel academic, iar Ministerul Învățămîntului să elaboreze un nou Manual de Istoria României pentru școlile secundare, apoi și pentru gimnazii.

Schimbul de păreri — uneori calm și academic, alteori agitat și mai puțin academic —, s-a încheiat cu niște propuneri concrete datorită comportamentului responsabil al asistenței și ajutorului primit din partea profesorilor Ilie Murgulescu,

Șt. Milcu, C. Daicoviciu, A. Oțetea și P. Constantinescu-Iași în conducerea dezbaterilor și în clarificarea răbdătoare și iscusită a problemelor în discuție.

Pe parcursul dezbaterilor s-au înregistrat mai multe confruntări, de importanță inegală, două dintre ele stîrnind interesul maxim al celor de față. Dialogînd cu M. Roller despre *Istoria RPR*, Andrei Oțetea nu numai că a respins titlul manualului lui Roller, dar a și susținut principiul că orice manual sau tratat dedicat istoriei unui popor trebuie să aibă titlul consacrat universal: fie al țării respective — Istoria Italiei, Istoria Franței, Istoria Germaniei, fie al poporului — Istoria Românilor, cum și-au intitulat operele A. D. Xenopol și Nicolae Iorga. El, personal a optat pentru „Istoria României" și a explicat de ce este greșit titlul *Istoria RPR*.

În replică, Roller și-a apărat punctul de vedere, fiind susținut și de alți cercetători, dar Oțetea a respins argumentele rolleriștilor și i-a adresat lui Roller întrebarea: Care sînt argumentele științifice în virtutea cărora, în manualul din 1952, apare Partea a IX-a sub titlul „România după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, pînă la 23 August 1944"? Consideră el științifică această periodizare? Dialogul s-a încins, lui A. Oțetea i s-a alăturat profesorul V. Maciu, însă P. Constantinescu-Iași a potolit disputa, propunînd o analiză calmă în Subsecția de Științe Istorice de la Academie, în conformitate cu principiul „Sapiens nihil affirmat quod probat".

În altă ordine de idei, acad. C. Daicoviciu a criticat periodizarea făcută istoriei noastre din epoca feudalismului, tratarea separată a Transilvaniei și i-a reproșat lui Roller că, în tematica cursului universitar de Istoria României, din 1949, „sub pretextul necesității de a distinge Moldova de Țara Românească", a propus înlocuirea numirii de Țara Românească cu „acela de Valahia și a numelui de român cu acela de valah". Datele prezentate de C. Daicoviciu au produs stupoare și indignarea majorității invitaților, dar calmul a fost restabilit în urma intervențiilor academicienilor Ștefan Milcu și Ilie Murgulescu.

În final, Prezidiul Academiei a definitivat proiectul de activitate pe cincinalul 1956–1960 și a înaintat un exemplar comisiei ce elabora proiectul planului cincinal de stat, iar un altul Secției de Știință și Cultură, pentru a fi studiat și apoi, însoțit de referatul corespunzător, depus la Secretariatul CC al PMR. Ulterior, am primit indicația să extragem din documentul Academiei acele probleme științifice ce puteau fi incluse în raportul politic al CC al PMR.

VIII. Congresul PMR din decembrie 1955 despre *Istoria României*

Probabil că liderii PMR, care redactau raportul politic al Comitetului Central, nu s-au înțeles asupra propunerilor primite, întrucît Miron Constantinescu m-a convocat să-i înfățișez opiniile exprimate de participanții la consfătuirea de la Secția de Știință și Cultură. Mi-am dat atunci seama că Roller intervenise pe lîngă unii membri din comisie, ca să respingă propunerile rezultate în urma discuțiilor de la secția de partid și să accepte propunerea lui, anume ca Academia să elaboreze un manual de *Istoria RPR*.

În urma discuției noastre, M. Constantinescu a decis să discute cu Gh. Gheorghiu–Dej (de la 1 octombrie, ales prim–secretar de o plenară a CC al PMR, în locul lui Gh. Apostol), iar după vreo zece zile, m-a convocat din nou și mi-a spus că Secretariatul partidului a acceptat sugestia majorității istoricilor „consemnată în referatul Secției de Știință și Cultură".

Ulterior, în fața delegaților la Congres, Gh. Gheorghiu–Dej proclama: „Lipsa principală a propagandei de partid și a muncii ideologice, în genere, este dogmatismul, însușirea bucherească, necreatoare a învățăturii marxist–leniniste".

Referitor la istorie, în „Raport" apărea fraza: „O sarcină de mare răspundere stă în fața istoricilor noștri, aceea de a elabora, cu forțele unui larg colectiv de cercetători științifici, *o istorie a României* (s.n.), care să sintetizeze, de pe pozițiile învățăturii marxist–leniniste, tot ce s-a realizat la noi pe tărî-

mul științei istorice și să însemne un pas înainte în dezvoltarea acestei științe, îndeosebi în soluționarea unor probleme de bază ale istoriei noastre — probleme ale procesului de formare a poporului român, ale istoriei contemporane, ale periodizării istoriei". Apoi, se preciza că s-a hotărît de către CC redactarea de către o comisie a unui manual de istorie a partidului (vezi *Congresul al II-lea al PMR*, București, Editura de Stat pentru Literatură Politică, 1956, p. 156).

În esență, principiile din „Raport" constituiau o dezavuare a „tezelor" susținute cu obstinație de acad. M. Roller și de adepții săi. Se propunea elaborarea unei *Istorii a României*, o lucrare de ținută academică și nicidecum un manual școlar, iar pe de altă parte se făcea o distincție netă între istoria României și istoria partidului (partidelor). Lucrarea istoricilor români urma să sintetizeze *„tot ce s-a realizat la noi pe tărîmul științei istorice"* (s.n.).

Recomandarea congresului partidului privind elaborarea unui tratat academic de Istoria României a fost însoțită de includerea în planurile de cercetare de la Academie și Universități a unor lucrări de sinteză importante, ca: „Dicționarul tezaur al limbii române", „Istoria limbii române", „Istoria artelor plastice", „Istoria arhitecturii", „Istoria teatrului", „Istoria științelor", „Atlasul lingvistic român", dicționare de ținută academică, lexicoane etc. Factorii de răspundere în elaborarea programului de cercetare în domeniile disciplinelor umaniste au inițiat orientarea nouă spre valorile spirituale românești prin revelarea ideii naționale și a tradițiilor poporului român.

Orientarea spre tradițiile și valorile naționale a impus o nouă concepție despre sistemul de învățămînt. După anevoioase discuții cu liderii partidului și ai instituțiilor economice centrale, s-a obținut includerea în planul cincinal a trei obiective ce solicitau mari eforturi financiare și de altă natură. S-a acceptat trecerea învățămîntului de cultură generală de la 10 ani (după model sovietic), la 11 ani, iar a învățămîntului superior, de toate profilurile, de la patru și cinci ani, la cinci și șase ani. De asemenea, s-au repartizat fonduri substanțiale și

bunuri materiale corespunzătoare în vederea declanșării unei acțiuni naționale pentru restaurarea și consolidarea monumentelor istorice, culturale și de cult, în conformitate cu recensămîntul efectuat de Comisia Științifică a Muzeelor, Monumentelor Istorice și Artistice în 1951–1955 — prima și unica lucrare, de acest fel, realizată în România din toate timpurile —, cu „Hotărîrea Consiliului de Miniștri nr. 661 privind păstrarea și folosirea monumentelor de cultură" și „Regulamentul de aplicare" a acesteia, publicate în aprilie 1955.

Aceste inițiative politice de interes național, bine gîndite și întemeiate pe evidența unor erori și denaturări grave acumulate în activitatea partidului și a statului de-a lungul anilor 1947–1955, reprezentau o orientare nouă, impusă de realitate și susținută de majoritatea intelectualilor — membri de partid și fără partid — cu roluri însemnate în conducerea Academiei, a ministerelor Învățămîntului, Culturii și Sănătății, a uniunilor de creație, ori membri în Comisia Științifică a Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice, precum și de prelați din Sinodul Bisericii Ortodoxe din România, în frunte cu Patriarhul Iustinian. (Încă din ianuarie 1954, am fost numit membru în Comisia Monumentelor și am participat la redactarea documentelor de stat și, apoi, la programarea obiectivelor pentru restaurare, păstrare și folosire.)

La sfîrșitul lui noiembrie 1955, profesorii P. Constantinescu–Iași, Vasile Maciu și Boris Cazacu m-au invitat să vorbesc profesorilor de limba română și de istorie din București despre „Unele probleme actuale ale cercetărilor în domeniile științelor umaniste". În prezența unei numeroase asistențe, am insistat, între altele, și asupra interpretărilor „dogmatice, mecaniciste" date raporturilor complexe dintre structurile socio–economice și domeniile suprastructurale ale creației și valorilor spirituale, criticînd tezele adepților determinismului vulgar din cultura românească postbelică. Dacă ținem seama de progresul economic-real și de mutațiile sociale evidente în România din deceniile interbelice, atunci trebuie să recunoaștem — spuneam — și marile înfăptuiri din creația spirituală, pe nedrept socotite drept „expresii ale decadentismului", ale

„misticismului" etc. Aceste teorii greșite — arătam — au determinat ostracizarea unor scriitori, artiști, istorici și filosofi din deceniile interbelice și postbelice, a unor opere valoroase. Totodată, am criticat manualul de istorie al lui Roller pentru că nu punea în lumină lupta românilor din secolele al XIX-lea și al XX-lea pentru înfăptuirea unității naționale, idee fundamentală a mișcării revoluționare pașoptiste din toate provinciile românești. Într-un răspuns la o întrebare, am reproșat aceluiași manual faptul că nu amintește manifestul împăratului Carol I de Habsburg, „Către popoarele mele credincioase", în care se propunea reorganizarea Austro–Ungariei într-o federație de șase state „independente" (austriac, ungar, ceh, iugoslav, polonez și ucrainean), dar provinciile transilvane și Bucovina, locuite de milioane de români, erau ignorate și lăsate în componența Ungariei și a Ucrainei Galițiene. Afirmația mea, cum că proclamația respectivă a determinat accelerarea procesului de autodeterminare a românilor din Transilvania și Bucovina și unirea cu România, a fost întîmpinată cu însuflețire de asistență.

Conducerea Societății de Științe Istorice și Filologice mi-a cerut să prezint încă o expunere. Ea a avut loc, la 29 ianuarie 1956, în sala „Comedia" a Teatrului Național. Tema principală a fost „Contribuția școlii și a instituțiilor artistice la educarea patriotică a tineretului", ceea ce mi-a îngăduit să mă refer adesea la manualele școlare. Între observațiile făcute manualului de istorie, un loc aparte am acordat capitolului despre România în timpul primului război mondial. Insistînd asupra aspirației legitime a poporului român de realizare a unității naționale, am arătat că Lenin s-a referit în mai multe rînduri la acest drept al poporului nostru și am citat fragmentele bine cunoscute.

Apoi, am vorbit despre „alternativele României în 1916": a) menținerea în strictă neutralitate însemna un risc major, deoarece la sfîrșitul războiului poporul român, în izolare, n-ar fi avut loc la Conferința de pace; b) alăturarea la Puterile Centrale (Austro–Ungaria și Germania) — cum voiau Carol I și conservatorii — ar fi asigurat, în cazul victoriei acestor

puteri, alipirea Basarabiei, dar ar fi însemnat pierderea definitivă a provinciilor transilvane și a Bucovinei; c) alianța cu Antanta (Franța, Rusia, Anglia și Italia), soluție îmbrățișată de majoritatea românilor, a asigurat unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei, Maramureșului și a Bucovinei cu România. Am precizat că datorită victoriei Revoluției din Octombrie 1917 s-a creat situația nouă a Basarabiei, dar în cazul supraviețuirii regimului țarist granița de Răsărit a României ar fi rămas pe Prut, așa cum prevedea Tratatul de Alianță dintre România, Rusia, Franța, Anglia și Italia încheiat, la 4/17 august 1916, la București.

Am mai afirmat că subcapitolul dedicat unirii Transilvaniei cu România din manualul lui M. Roller nu respectă cronologia evenimentelor și astfel se creează confuzii. De pildă, armata română a intrat în Transilvania după ce a avut loc Adunarea Națională, de la 1 Decembrie, de la Alba Iulia. La acea dată, se afla încă în zona Sibiului o armată germană de aproape 60.000 de soldați, sub comanda lui Mackensen, iar la Cluj, armata maghiară, vreo 30.000 de soldați, sub comanda generalului Sigl. Concluzia: Unirea proclamată la Alba Iulia nu s-a făcut „sub pavăza" armatei române, cum se susține în manual, ci sub amenințarea armatelor germană și maghiară. Menționez că la această expunere au asistat și profesorii A. Oțetea, D. Tudor și V. Maciu, precum și scriitorii Z. Stancu, A. Baranga, unii artiști și regizori de la Teatrul Național, studenți.

Peste cîteva zile, acad. M. Roller mi-a propus să discutăm despre comentariile pe care le-am făcut, în public, asupra manualului de *Istoria RPR*. Spre surprinderea mea, la întîlnirea programată la Institutul de Istorie a partidului, de pe Aleea Alexandru, au fost invitați și P. Constantinescu–Iași, V. Cheresteșiu, V. Maciu, Valter Roman, L. Tismăneanu (redactor–șef adjunct la Editura Politică) și doi cercetători din institut (Varga și Adorian).

Pe parcursul a vreo cinci ore, s-a discutat — în general, academic — cu deosebire despre participarea României la primul război mondial și despre importanța și caracterul Marii Uniri din 1918. M. Roller a acceptat ideea că în anii 1916–1918

s-au petrecut cele mai importante evenimente din istoria milenară a poporului român, dar a continuat să-și apere cu înverșunare teza că participarea României la primul război mondial a avut caracter imperialist, iar Marea Unire din Decembrie 1918 n-a fost un act politic progresist. În plus, a mai susținut că aprecierea din documentele Congresului al V-lea al PCR despre caracterul „prădalnic" al Tratatelor de la Versailles, Trianon etc. este „justă din punct de vedere marxist–leninist". Lui Roller i s-au alăturat L. Tismăneanu și cei doi cercetători. Valter Roman s-a disociat de afirmația rolleristă cu privire la actul Unirii din 1918 și a susținut că evenimentele au constituit „o piatră de hotar" în istoria modernă a României, au fost un „act progresist" și, ca atare, Tratatul de la Trianon nu poate fi socotit „prădalnic". În schimb, Vasile Maciu a criticat tezele lui Roller, în acest fel înregistrîndu-se despărțirea lui definitivă de vechiul său colaborator. P. Constantinescu–Iași și V. Cheresteșiu au vorbit despre „complexitatea" evenimentelor în discuție, au propus ca problemele să fie dezbătute de colectivele de istorici și, totodată, să se aprofundeze informarea prin cercetarea arhivelor. V. Cheresteșiu i-a reproșat lui Roller că „ignoră contribuția Congresului al V-lea" la lupta împotriva revizionismului maghiar și a „legitimismului austro–ungar". Intervenția profesorului Cheresteșiu mi-a oferit prilejul să-i atrag atenția lui M. Roller că regimurile lui Mussolini și Hitler au considerat nejuste Tratatele de la Versailles etc. și au acționat pentru revizuirea lor. Academicianul s-a făcut că nu aude acest adevăr istoric...

Pe parcursul discuțiilor, au apărut și alte probleme: De ce manualul nu prezintă și nu comentează prevederile Tratatului româno–ruso–franco–anglo–italian, din august 1916?; De ce autorul manualului nu analizează obiectiv și aplicat politica externă a României în deceniile interbelice, îndeosebi în anii dominați de personalitatea lui N. Titulescu, și de ce nu se prezintă succint cauzele ce au dus la izolarea României și la dezastrul național din 1940? S-au exprimat opinii divergente, vorbitorii fiind de acord să se continue investigațiile, în vederea elaborării unui manual nou.

Faptele prezentate pînă aici s-au petrecut înainte de apariția hotărîrii Prezidiului Academiei de constituire a grupurilor de cercetători însărcinate să elaboreze „tematica provizorie" a Tratatului de Istoria României. Hotărîrea Prezidiului a apărut la mijlocul lunii februarie 1956, astfel că discuțiile s-au intensificat, iar neînțelegerile și confruntările între istorici au pus în relief criza de fond, în care se afla istoriografia românească sub dominația dogmatismului cominternisto–stalinist, a conformismului politic, antinațional și antiștiințific.

Pentru că, la începutul anului 1956, înfruntarea deschisă între „partida rolleristă", ce avea mulți, chiar prea mulți suporteri tineri , și „partida Oțetea–Daicoviciu–Nestor" devenise realitate științifică și ideologică, am fost pus în situația concretă de a lua, în calitate de consilier al conducerii PMR, o decizie fermă. Ea a fost stimulată și de istoricii din București și celelalte centre universitare, membri de partid și, majoritatea, fără partid, care prezentau la Secția de Știință diferite plîngeri și sugestii.

Problemele științifice în dispută, doleanțele oamenilor, abuzurile comise de Roller și de colaboratorii lui au constituit motivele ce m-au determinat să solicit academicienilor Oțetea și Daicoviciu să-mi prezinte opiniile personale despre cele petrecute în domeniile cercetării istorice. Inițiativa îmi aparține în exclusivitate și precizez că n-am cerut nimănui vreun sfat, ori aprobare pentru realizarea ei. Academicienii Oțetea și Daicoviciu au acceptat propunerea mea, care pornea de la convingerea personală că un material critic semnat de cei doi istorici consacrați reprezintă un document ce nu poate fi ignorat de conducerea PMR, în frunte cu Gheorghiu–Dej. A. Oțetea și C. Daicoviciu au lucrat materialul la secretariatul științific al Academiei. Pe parcurs, au propus să coopteze în colectiv și pe conferențiarii B. Câmpina și V. Maciu. Personal, am recomandat să fie cooptat și Gh. Haupt. Manuscrisul l-a citit acad. C. Daicoviciu, în biroul subsemnatului, în prezența lui Oțetea, Câmpina, Maciu și Haupt. După retușările de rigoare, a fost dactilografiat de secretara Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR. Au semnat documentul C. Daico-

viciu, A. Oțetea și, spre bucuria mea, în urma unei declarații de solidarizare „cu adevărul", s-a oferit să semneze și Barbu Câmpina.

Profesorul Vasile Maciu a spus că aprobă integral textul, dar nu-l poate semna pentru că este „implicat personal în material" și poartă „anumite răspunderi", iar Gh. Haupt a invocat „motive morale", arătînd că M. Roller l-a sprijinit în afirmarea în cercetare, l-a ajutat să studieze în URSS și să publice unele dintre lucrările elaborate în ultimii patru ani. Cei de față, fără excepție, am înțeles argumentele celor doi istorici, mulțumindu-le pentru ajutorul oferit în elaborarea referatului.

Împreună cu academicienii C. Daicoviciu, A. Oțetea și conferențiarul B. Câmpina am hotărît să invit la secția de la CC pe academicienii E. Condurachi și D. Prodan, să le propun să citească materialul și, dacă sînt de acord, să-l semneze și dînșii. Acad. E. Condurachi mi-a spus că subscrie la cele analizate în referat, dar roagă să „iau în considerare"două motive ce-l împiedică să-l semneze: critica ce i se face acad. P. Constantinescu–Iași, care, în 1948, l-a propus membru corespondent al Academiei, iar semnătura sa ar fi „un gest de tristă ingratitudine", iar cu acad. M. Roller a lucrat ani de zile și n-a avut curajul să-i comunice observații critice, astfel că n-are, acum, „autoritatea morală necesară".

Acad. David Prodan s-a scuzat cu eleganță, spunîndu-mi că ar trebui să-și „facă autocritică", deoarece a colaborat cu Roller și nu i-a vorbit niciodată despre „gravele lui erori" în activitatea de la Academie și în manualele și studiile pe care le-a publicat.

Am ascultat opiniile celor doi distinși istorici și academicieni și i-am asigurat că înțeleg și respect atitudinea lor și sînt mulțumit că aprobă conținutul referatului, semnat de cei trei istorici. În același timp, am subliniat că materialul n-are scopuri de răzbunare, ci este menit să arate conducătorilor partidului și statului problemele acumulate în ultimii ani în cercetarea istorică, cu deosebire erorile grave comise față de unii istorici, stilul dictatorial al lui M. Roller, ignorarea schimbului liber de păreri etc.

Însoțit de o notă de prezentare, semnată, am depus documentul la cabinetul primului secretar al CC al PMR — Gh. Gheorghiu–Dej. Mult mai tîrziu, acesta mi-a confirmat primirea referatului, fără să-mi facă recomandări sau să-mi comunice anumite hotărîri. Oricine pricepe că a fost nevoie de mult tact, înțelegere, sensibilitate și evitarea oricăror prejudecăți, acestea pentru că era vorba de situații care nu puteau ignora experiența de viață a unor oameni de știință, relațiile umane și principiile lor morale. Am înregistrat faptele cu seninătate și bună–credință și am apreciat în mod deosebit comportamentul lui Barbu Câmpina, care a intuit delicata situație în care mă aflam și a contribuit la înlăturarea ab initio a oricărei interpretări tendențioase, personal beneficiind de experiență publică bogată în ce privește sensibilitățile etnice. Prin semnătura lui, Barbu Câmpina conferea, din proprie inițiativă, materialului un plus de imparțialitate și deplină obiectivitate. Tot timpul am chibzuit asupra întreprinderilor mele, am luat în calcul eventualele reacții imprevizibile, încît, pînă la urmă, acțiunea a decurs normal, fără improvizații și poticneli.

Reproduc, în continuare, documentul semnat de istoricii Constantin Daicoviciu, Andrei Oțetea și Barbu Câmpina.

IX. „Tov. Roller a încercat să ne răpească chiar și numele..."

„În legătură cu unele fenomene care frînează activitatea istoricilor români

La cererea Secției de Știință și Cultură a CC al PMR, îngrijorată de unele fenomene care tulbură atmosfera de muncă și creație în rîndurile istoricilor, semnalăm cîteva cazuri pe care le-am putut cunoaște personal și pe care le socotim de natură a îndreptăți această îngrijorare.

Pirateria literară și științifică e un fenomen vechi și foarte răspîndit. Ea prezintă formele cele mai variate, de la «împrumutul» referințelor unei lucrări, pînă la plagiatul cel mai grosolan. O variantă actuală foarte răspîndită a pirateriei e aceea a «coautorilor».

Ne-am fi așteptat ca aceste procedee să dispară odată cu instituirea regimului de democrație populară, întemeiat înainte de toate pe respectul și dreapta răsplătire a muncii. Dacă totuși asemenea practici au continuat, faptul se datorește persistenței unei mentalități greu de dezrădăcinat. Astfel, unele elemente au căutat să profite de interzicerea unor autori și să ascundă, sub aparența unei false partinități, însușirea muncii altora.

A. Cazul tov. M. Roller

Procedeele tov. Roller de însușire a muncii altora sînt foarte variate. În studiul consacrat Anei Ipătescu, el a luat informațiile și referințele din articolul lui Ioan Breazu, «O foaie volantă despre Ana Ipătescu, eroina Revoluției de la 1848 din București» (În «Anuarul Inst. de Ist. Naț.», Cluj, vol. V (1929–1930, p. 520–524), fără să citeze pe autor. Doar în cuprinsul textului e amintit o dată «Anuarul Institutului de Istorie Națională, 1928–1930». Tov. Roller nu spune nici măcar de care Anuar, al cărui Institut e vorba. Astfel descoperirea și munca lui I. Breazu au intrat anonime în lucrarea tov. Roller.

I. Răscoalele țăranilor din 1888 și 1907

Mult mai gravă e istoria culegerilor de documente privind răscoalele țăranilor din 1888 și 1907.

Documentele relative la răscoalele din 1888 au fost descoperite, la Arhivele Statului din București, de Ion Fănuică, funcționar la aceste Arhive. Pe baza acestor documente, el a prezentat la Institutul de Istorie al Academiei RPR o comunicare. Tov. Roller, care asistase la ședință, a cerut tovarășului Fănuică textul comunicării și l-a rugat să continue transcrierea documentelor. Apoi, fără să-l avertizeze măcar pe Fănuică, tov. Roller a însărcinat un colectiv de tineri absolvenți ai Facultății de Istorie (Dim. Ionescu, Tr. Udrea, Nichifor Ionescu, Tr. Lungu) să transcrie documentele, sub conducerea tov. Gh. Georgescu–Buzău. Un alt colectiv a fost însărcinat să culeagă din presă materialul documentar asupra răscoalei din 1888. În sfîrșit, un al treilea colectiv a fost pus să colaționeze

documentele copiate de tinerii absolvenți. Volumul a apărut sub numele tov. M. Roller, fără să se menționeze contribuția colaboratorilor săi, dintre care a lui Fănuică, de exemplu, era în tot cazul incomparabil mai mare decît a tov. Roller, care s-a mărginit la eliminarea din volum a documentelor relative la rolul burgheziei rurale în răscoală. Numele lui Fănuică nu apare decît într-o notă la indice.

II. Răscoala țăranilor din 1907,
3 vol., Editura de Stat, București, 1948–1949

Culegerea aceasta cuprinde cele mai importante documente cunoscute pînă acum cu privire la răscoala din 1907. Din păcate, ea a fost alcătuită cu violarea celor mai elementare reguli de metodă și de probitate științifică.

În ceea ce privește metoda de editare, nu s-a respectat nici una din normele menite să faciliteze folosirea lucrării. Deficiențe grave prezintă mai ales volumul I, care conține documente provenind de la Arhiva fostului palat regal.

1. Documentele sînt lipsite de orice aparat critic. Ele nu sînt precedate de nici o indicație cu privire la fondul arhival din care provin. Lipsesc de asemenea regestele, indicînd pe scurt cuprinsul documentului, numele complet și calitatea autorului și destinatarului. Nu se adaugă notele explicative, menite, în edițiile cu adevărat critice, să lămurească identitatea și rolul principalelor personaje menționate în cuprinsul actelor. Nu găsim nicăieri o listă a prefecților, ceea ce ar ușura înțelegerea și interpretarea multor fapte. Nu există o tablă de materii, iar indicele volumului I se află abia la sfîrșitul vol. III.

Din cauza aceasta, ori de cîte ori cercetătorul are nevoie de un document, trebuie să răsfoiască toate volumele.

2. Unele documente (de ex., telegramele) sînt datate după stilul nou, altele după stilul vechi. Editorul nici n-a uniformizat stilul, nici n-a avertizat cititorul. Haosul introdus în cronologie de această metodă ne împiedică să stabilim însăși înlănțuirea logică a evenimentelor. Pe baza acestor documente se poate crede că răscoala a durat cu două săptămîni mai mult decît în realitate.

Volumul II e ceva mai îngrijit alcătuit. El a fost în întregime lucrat de V. Ion (Ion Vîrtosu). El cuprinde, la sfîrșit, o listă a documentelor, care sînt grupate pe fondul arhival de provenienţă (Arhiva Ministerului de Justiţie și Arhiva Ministerului Instrucţiunii și Cultelor).

Volumul III a fost lucrat de un colectiv de salariaţi ai Academiei, sub conducerea tov. Gh. Georgescu–Buzău. El cuprinde documente din Cabinetul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri liberal, pagini răzleţe din arhiva D.A. Sturdza, revista «faptelor» și «ideilor», întocmite între 3–5 martie, la Preşedinţie, și o privire generală asupra răscoalei, redactată în cabinetul lui D.A. Sturdza. Volumul se încheie cu o amplă bibliografie și cu indicii celor trei volume.

3. Defectul cel mai grav al acestei publicaţii rezultă din modul în care s-a făcut selecţionarea documentelor. S-au scos din culegere documentele care oglindeau influenţa diferitelor curente ideologice asupra ţărănimii, rolul propagandei în timpul alegerilor la Colegiul III, pentru votul universal, acţiunea diferitelor păturI sociale.

Cercetătorul care s-ar mărgini la aceste documente ar rămîne cu impresia falsă că ţărănimea a fost refractară oricărei acţiuni politice și că spontaneitatea răscoalei ar fi fost urmarea caracterului apolitic al ţărănimii. Or, Lenin a arătat că formele de luptă spontane, «teroarea agrară», care s-au manifestat în satele ruseşti, în 1905–1907, se datoresc unor influenţe ideologice, a socialiştilor revoluţionari și a trudovnicilor.

Din ordinul tov. Roller, s-au scos din culegere documentele care vorbeau de «partidul ţărănesc», înfiinţat de V. Kogălniceanu, încă din 1906, în vreo 20 de judeţe. Cîteva menţiuni răzleţe care au scăpat cenzurii impuse de tov. Roller nu permit să se aprecieze importanţa faptului că ţărănimea a căutat înainte de răscoală să se organizeze.

La fel s-au omis documentele care se refereau la rolul arendașilor din Moldova de Sus, sub cuvînt că, majoritatea lor fiind evrei, s-ar fi încurajat curentul antisemit. Or, din cauza acestei omisiuni, nu se poate înţelege revendicarea ţăranilor ca plata arenzii să se facă «în bani, nu în muncă». Urmări la fel de

grave rezultă din același procedeu, în legătură cu eroarea, de mult acreditată, că în județele din nordul Moldovei ar fi predominat un tip de arendășie mai evoluat, în sens capitalist. Se ajunge, astfel, la concluzii greșite cu privire la gradul de dezvoltare a capitalismului în agricultura noastră de la începutul secolului al XX-lea.

Violarea regulilor de probitate științifică

Deși rolul tov. Roller în publicarea acestor volume se reduce la mutilarea și falsificarea conținutului și la cîteva pagini de introducere, el și-a atribuit paternitatea publicației. Primul volum din *Răscoala țăranilor din 1907* poartă indicația: «Documente publicate de Mihail Roller». Documentele din volumul II apar ca «îngrijite de Mihail Roller» și «publicate de V. Ion» (Ion Vîrtosu). Volumul III nu cuprinde pe foaia de titlu decît «Documente și mărturii pentru istoria României. Îngrijite de Mihail Roller». Or, pe ultima pagină, unde se indică tehnoredactorul, corectorul, tirajul și tipografia, citim cu surprindere: «Redactor responsabil: Gh. Georgescu–Buzău». Tov. Roller crede că astfel nu va mai putea fi acuzat de a-și fi însușit, fără s-o recunoască, munca altuia!

Introducerile care preced volumele nu conțin decît aprecieri generale asupra cruzimii represiunii, asupra caracterului de clasă al școlii din trecut și asupra importanței izvoarelor pentru știința istoriei. El acuză burghezia și moșierimea că au împiedicat publicarea documentelor care înfățișează lupta maselor în 1907, fără să avertizeze cititorul că prin felul în care a triat documentele a falsificat adevărul istoric. El mai face afirmația că «1907 aproape nu s-a oglindit în literatura noastră», ceea ce ar fi făcut de prisos recenta comunicare a tov. acad. T. Vianu.

Noi nu știm cum s-au repartizat drepturile de autor pentru *Răscoala țăranilor din 1907*. Știm doar atît că tov. Mihail Roller a fost distins, pentru această publicație, cu Premiul de Stat.

III. Revoluția din 1848 în Moldova

Gh. Georgescu–Buzău a semnalat Editurii de Stat existența unui material documentar inedit relativ la Revoluția

din 1848, aflat la Arhivele Statului și la Biblioteca Academiei RPR.

Un colectiv, format din Ion Donat, Ion Vîrtosu, Gh. Nicolăiasa și Aurora Ilieș, a fost însărcinat și plătit de Editura de Stat să strîngă și să transcrie acest material. Colectivul a efectuat lucrarea sub conducerea tov. Gh. Georgescu–Buzău.

Din acest material, lucrat gata, tov. M. Roller a ales și publicat documentele relative la *Revoluția din 1848 în Moldova.*

IV. Documentele privind războiul pentru independență

În ianuarie 1949, s-a constituit, sub conducerea tov. V. Mihordea, un colectiv, din care făceau parte: tov. Corina Buniș–Pătrașcu, Petre Dimitriu și N. Adăniloaie, la care s-au adăugat, mai tîrziu, Vladimir Diculescu, Paul Oprescu, N. Camariano și Dumitru Ionescu. Materialul a fost depistat și semnalat de V. Mihordea, care a făcut și colaționarea.

Tipărirea materialului a început în 1952, sub conducerea unui comitet de redacție format din M. Roller, S. Știrbu, V. Cheresteșiu și V. Maciu. Selecționarea documentelor și pregătirea materialului pentru publicare s-au făcut după criteriile enunțate de tov. Roller într-o ședință publică:

1. Înlăturarea tuturor documentelor care vorbesc nefavorabil de politica țaristă.

2. Eliminarea tuturor documentelor care arată contribuția burgheziei și moșierimii la război.

Aplicarea acestor criterii s-a făcut pentru ca materialul documentar să justifice teza apriorică a tov. Roller că burghezia era contra independenței României, pe care n-a dorit-o decît țarul și pe care poporul român a acceptat-o ca pe un dar gratuit.

În ceea ce privește tehnica editării, în special a volumului I, publicația reproduce în general aceleași deficiențe, provenite nu din nepriceperea sau neglijența colaboratorilor, ci din intervenția personală a tov. Roller, care niciodată n-a ținut seama de un aviz competent.

Din cele vreo 20.000 de documente transcrise de colectiv, nu s-au publicat decît jumătate și selecționarea s-a făcut

într-un mod cu totul arbitrar. Au fost redate cu acest prilej acte lipsite de orice interes și omise altele, fără de care nu se poate scrie istoria științifică a războiului pentru independență.

În rezumat, sub masca unui comitet de redacție fictiv, tov. Roller a bagatelizat munca unui colectiv care a descoperit și valorificat un important fond arhival, de existența căruia nu s-a știut nimic pînă în 1940.

Pentru această publicație, tov. V. Cheresteșiu, S. Știrbu și V. Maciu au luat în 1956[10] Premiul de Stat, deși numai ultimul a lucrat efectiv la acest corpus de documente.

Premierea unor oameni care n-au avut nici o parte în realizarea publicației a provocat în Institut o consternare atît de vie încît, pentru a potoli spiritele, s-a crezut necesar să se împartă pe sub mînă adevărații autori ai lucrării premiate o sumă variind între 300 și 1.500 lei, calificați, pe bună dreptate, de beneficiari ca un bacșiș de-a dreptul jignitor.

V. Manualul de *Istoria RPR*

În 1947, a apărut manualul de Istoria României semnat de M. Roller, Gh. Georgescu–Buzău, V. Maciu și D. Tudor. Colaboratorii la manual au fost plătiți în august 1947. În urma acestei lichidări de conturi, tov. Roller s-a socotit unic proprietar al manualului și, la edițiile următoare, n-a mai trecut pe foaia de titlu decît numele său: «Sub redacția acad. M. Roller». Ceilalți autori, deși părțile redactate de ei n-au suferit, în edițiile următoare, modificări substanțiale, s-au văzut menționați doar la sfîrșitul prefeței, împreună cu profesorii care «au conlucrat la revizuirea și îmbunătățirea» noii ediții.

Manualul a fost tradus în limbile rusă, germană și maghiară. Dacă tov. Roller a încasat cumva drepturi de autor după aceste traduceri, nu știm. În tot cazul, colaboratorii săi n-au primit nimic, după cum n-au primit drepturi de autor de la nici una din edițiile românești apărute după ediția din 1952.

VI. M. Roller și Institutul de Istorie

În legătură cu activitatea tov. Roller, trebuie să mai amintim intervențiile sale în viața Institutului de Istorie, care au

avut ca urmare compromiterea sau paralizarea unor largi colective de istorici.

Astfel, în 1949, el a convocat la o conferință, care s-a ținut la Academie, pe toți istoricii mai de seamă ai țării pentru a hotărî principiile de alcătuire a unui corpus de documente privind istoria României. La deschiderea conferinței, tov. Roller a declarat că va respecta hotărîrea majorității. Or, deși toți specialiștii s-au pronunțat pentru publicarea documentelor slavo–române, în original și traducere, punct de vedere susținut și de istoricii sovietici, tov. Roller a trecut peste această unanimitate a specialiștilor cei mai autorizați și a impus publicarea documentelor numai în traducere, ceea ce ne-a discreditat în ochii tuturor savanților din URSS și din celelalte țări.

În afară de aceasta, tov. Roller a impus Institutului de Istorie sarcini dacă nu absurde, dar inutile sau de o utilitate minoră. E absurd să impui unui mare colectiv de istorici să lucreze ani de zile la o bibliografie generală a tuturor disciplinelor din secolul al XIX-lea (inclusiv din Transilvania), cînd noi nu avem încă o bibliografie istorică. Și mai absurd e să suspenzi activitatea acestui colectiv în mijlocul muncii de redactare a materialului, strîns, verificat și în parte clasat.

E inutil să imobilizezi vreo patru ani un colectiv pentru întocmirea unui repertoriu de documente 1800–1821, cînd o bibliografie istorică și o publicație de documente, ca aceea pe care o alcătuiește Colectivul 1821, ar fi rezolvat implicit și problema Repertoriului. Repertoriul, terminat și predat, zace în depozitul Institutului, fără să fie cuiva de folos.

Un alt colectiv a fost însărcinat cu elaborarea unui indice la colecția «Studii și documente», de N. Iorga, care... are indice (!). Acum, oricît de incomplet și de defectuos ar fi acest indice, el există și e util. Nu era nevoie de pierdut muncă, timp și materiale numai pentru completarea unui indice, cînd cea mai mare colecție de documente a noastră, colecția Hurmuzaki, este aproape cu totul lipsită de indici, ceea ce o face foarte greu utilizabilă.

Necesitatea imperioasă a unui indice onomastic și toponomastic și pe materii al colecției Hurmuzaki a fost recunoscută de toți istoricii și Institutul de Istorie a constituit, încă din 1949, un colectiv, întărit succesiv pînă la 25 de persoane, pentru realizarea acestui indice.

Excerptarea materialului fusese încheiată cînd, cu trei luni înainte de terminarea reviziei și de trecerea la redactarea indicelui, conducerea lucrării a fost luată de la tov. A. Oțetea și încredințată tov. Letiția Lăzărescu, care nu făcuse niciodată o asemenea lucrare și niciodată n-a putut fi făcută să înțeleagă ce înseamnă un indice analitic. Rezultatul a fost că munca de doi ani a 25 de oameni a fost irosită. Lucrarea, fără de care elaborarea tratatului de Istoria României ar fi considerabil îngreunată, trebuie reluată de la capăt, întrucît fișele au fost în parte distruse, în parte irosite.

În sfîrșit, trebuie să mai amintim un fapt care e un adevărat atentat la unul din drepturile cele mai sacre ale unui popor, la numele său. **Tov. Roller a încercat să ne răpească chiar și numele** (s.n.). Oricît de fantastic ar părea acest lucru, tov. Roller, sub pretextul necesității de a distinge Moldova de Țara Românească, a propus — într-un proiect de tematică a unui manual de Istoria României pentru învățămîntul superior, din 1949 — înlocuirea numirii de Țara Românească, care este singura istorică și populară, cu aceea de Valahia, și a numelui de român în acela de valah. Or, se știe că, în Transilvania, termenii de «olah» și «wallache» se folosesc numai cu o intenție injurioasă.

Poziția antipatriotică a tov. Roller s-a vădit și mai limpede cu prilejul publicării Diplomei Ioaniților (1247), cunoscută și copiilor ca un fel de act de naștere al statului român din evul mediu. În vol. I, seria Transilvania, al colecției «Documente privind Istoria României», citim: «țara voievodului Litovoi, pe care o lăsăm românilor (?!), după cum au avut-o aceștia și pînă acum» (p. 330). Semnul (?!) a fost introdus de tov. Roller, fără știrea colectivului, ca și cînd ar fi fost vorba în document de o afirmație evident absurdă.

Natura acestei pretinse absurdități a fost subliniată și în note, intercalate tot de tov. Roller, peste capul colectivului de redacție, și în ele se face afirmația revoltătoare că numele *olati, blachi* și *blaci* comportă «o traducere încă nedefinitivată: valahi, români etc.»(pag. 330, 331). Bisseini, saxones, cumani, brodnici se traduc fără umbră de îndoială prin pecenegi, sași, cumani și brodnici. Îndoiala nu subsistă decît cu privire la identitatea românilor.

Nici cei mai șovini dușmani ai noștri nu s-au folosit de asemenea procedee pentru a contesta drepturile istorice ale românilor și a jigni mîndria lor națională.

B. Acad. Petre Constantinescu–Iași

A practicat, de asemenea, diferite forme de însușire a muncii altora. Pentru «Ecoul Comunei de la Paris» și pentru «Influența gîndirii progresiste ruse asupra societății românești», activitatea unui întreg colectiv al Institutului de Istorie, format din O. Papadima, D. Berindei, N. Camariano și Gh. Bezviconi, a fost suspendată complet pentru patru luni, pentru ca membrii colectivului să strîngă materialul documentar. Materialul stîrns de acest colectiv, consistînd din extrase de presă pentru perioada 1850–1880, e atît de abundent încît poate servi nu pentru două articole, ci pentru o carte. El se află depus la Institutul de Istorie.

În lucrarea sa *Legături româno–ruse din trecut*, tov. P. Constantinescu–Iași s-a folosit de manuscrisul unei lucrări a lui Gh. Bezviconi care a zăcut ani de zile, în timpul directoratului tov. Constantinescu–Iași. După ce Bezviconi a fost arestat, părți întregi din acest manuscris au devenit capitole din lucrarea sus–menționată, fără să li se indice provenienta.

Articolul: «L'apport des historiens roumains à l'historiographie universelle depuis le 23 aöut 1944», semnat și prezentat la Congresul de la Roma de tov. P. Constantinescu–Iași, a fost în întregime scris de B. Câmpina și de Matei Ionescu. Drepturile de autor pentru toate aceste lucrări au fost încasate de acad. P. Constantinescu–Iași.

C. Alte cazuri

La Facultatea de Istorie, unii membri ai Corpului Didactic se servesc în mod curent de operele unor istorici ca N. Iorga, C. Giurescu, P. P. Panaitescu și alții fără să-i citeze, sub pretextul că operele acestor istorici erau interzise.

În 1946, a apărut în Editura de Stat („Biblioteca de buzunar", nr. 6) o broșură intitulată *1848. Problema agrară discutată de țărani și de proprietari.* Broșura reproducea dezbaterile Comisiei proprietății din 1848 și era precedată de o «Prefață a editurii», nesemnată, care schița evoluția problemei agrare de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea pînă la 1848. Istoricul problemei pînă în 1818 e luat, cuvînt cu cuvînt, din *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești, 1821–1822* («Regimul agrar», p. 33 și urm.). Prof. A. Oțetea a reclamat cazul Editurii de Stat, și anume tovarășului P. Năvodaru, dar n-a putut obține numele plagiatorului.

Fostul director adjunct al Institutului de Istorie, A. Roman, a pus pe tov. Dincă Valeria să-i strîngă material pentru lucrarea sa de disertație despre luptele muncitorilor de la Buhuși, profitînd de faptul că această funcționară avea o situație de cadre mai grea. Cazul a fost de altfel discutat într-o ședință a organizației de bază.

Pentru articolul său asupra legii minelor din 1924, tov. Roman a folosit munca unui colectiv al Institutului de Istorie care studia perioada de după Marea Revoluție din Octombrie.

Safta Ștelian, care a încercat să obțină în URSS titlul de candidat în știință, a publicat în revista «Studii», pe anul 1955, un articol despre «Afacerea Skoda», în care a reprodus întocmai pagini întregi din lucrarea lui T. Savin, «Istoria unei figuri istorice». Plagiatul a fost descoperit și sancționat prin stăruințele organizației de bază.

Cu prilejul cercetării și analizei acestui caz, unii vorbitori au invocat, pentru a ușura situația lui Safta, faptul că «alții mult mai mari procedează la fel».

Noi respingem acest sistem de apărare, care nu-l disculpă pe autor. Totuși, nu putem trece peste gravitatea constatării

care se desprinde din asemenea declarații: pînă cînd nu vor fi sancționate public și, deci, stîrpite asemenea procedee în cazul unor persoane cu rol conducător în activitatea istoriografiei noastre, trebuie să ne așteptăm la reproducerea inevitabilă, în rîndurile tineretului, a unor fenomene ca acelea revelate cu prilejul judecării lui Safta Stelian.

Acad. C. Daicoviciu, acad. A. Oțetea, conf. B. Câmpina".

X. Modificări semnificative în rețeaua periodicelor de istorie și a institutelor de cercetări

După anevoioase și sîcîitoare discuții cu responsabilii planificării și ai finanțelor, Academia, Ministerul Învățămîntului și societățile științifice au obținut fondurile necesare pentru editarea unui important număr de reviste de specialitate. De pildă, în anii 1956 și 1957 Institutele de cercetări academice din domeniile științelor naturii (de la matematică, la geografie și geologie) din București, Iași, Cluj, Timișoara și Tg. Mureș au primit fondurile corespunzătoare să editeze în limba română și în limbi străine (franceză, rusă, engleză, germană) vreo 28 de periodice noi, la care s-au adăugat revistele noi, publicate de Universități și institutele de învățămînt superior.

„Explozia" periodicelor științifice s-a remarcat și în domeniile disciplinelor umaniste. Sub egida Institutului de Istorie din București încep să apară, în 1956: „Studii și Materiale de Istorie Medie", „Studii și Materiale de Istorie Contemporană", iar în 1957, „Studii și Materiale de Istorie Modernă".

Academia RPR — Filiala Cluj, editează, din același an, „Studii și Cercetări de Istorie" (în română, franceză, rusă); Filiala din Iași editează „Studii și Cercetări Științifice" — Istorie, și, alt volum, Filologie; Facultatea de Istorie de la cele trei Universități încep să editeze, din anul 1956, reviste („anale", „buletine"), care vor deveni apoi periodice de prestigiu: „Analele Universității din București", Seria Istorie, Seria Filologie etc.; „Analele Științifice ale Universității «Al. I. Cuza» din Iași", Seria Istorie, Seria Lingvistică etc.; „Studia Universitas «Babeș–Bolyai»", Seria Istorie etc.

Biblioteca Academiei începe să tipărească, în 1955, „Studii și Cercetări de Bibliologie"; apare revista „Studii și Cercetări Juridice" (1956), editată de institutul de profil al Academiei. În 1957, apare primul număr al revistei „Studii și Cercetări de Numismatică".

Încă din 1955, Societatea de Științe Istorice și Filologice începe să editeze revistele: „Studii și Articole de Istorie" și „Limbă și Literatură", în 1956 apare revista „Studii de Literatură Comparată", iar în 1957 „Studia et Acta Orientalis". Se înființează Societatea de Studii Clasice, care începe să editeze revista „Studii Clasice" (1959), și Societatea slaviștilor din RPR, care tipărește, din 1958, revista „Romanoslavica". Nu trebuie să uităm reapariția, după zece ani de întrerupere, a „Revistei Arhivelor", seria nouă, din 1958. În sfîrșit, menționăm posibilitatea materială a Institutului de Istorie de editare, în volume, de comunicări și studii valoroase, bunăoară, volumul *Studii și referate pentru Istoria României* (1956) etc.

Cine au fost artizanii acestei „explozii" a periodicelor științifice din România? Inițiativa a aparținut academicienilor Ștefan Milcu, Vasile Malinschi, Iorgu Iordan, susținuți de Traian Săvulescu, președintele Academiei, miniștrii Ilie Murgulescu și Voinea Marinescu, titularul Ministerului Sănătății, și acad. P. Constantinescu-Iași, președintele Societății de Științe Istorice și Filologice, care, într-o convorbire avută la Secția de Știință și Cultură, din octombrie 1955, au elaborat planul de tipărire al revistelor științifice în cincinalul 1956–1960.

Conform regulilor statornicite, cu vreo cinci ani înainte, apariția oricărui periodic trebuia aprobată de Secretariatul CC al PMR. Ca șef al Secției de Știință și Cultură, am propus Secretariatului să se renunțe la acea hipercentralizare. Gh. Gheorghiu-Dej a dispus anularea vechii hotărîri, urmînd ca, în viitor, apariția revistelor științifice să fie decisă de conducerea instituției ce o solicită, iar șeful Secției de Știință și Cultură să avizeze și să comunice Direcției Presei (cenzura) să treacă publicația în evidență.

Apariția de noi reviste în domeniul științelor istorice — în general, umaniste — a avut drept scop principal înlăturarea

„controlului politic" și a „tutelei ideologice și științifice" practicate cu obstinație de M. Roller, L. Răutu și de lucrătorii din fosta Secție de Propagandă a CC al PMR. Noi am pornit de la principiul conform căruia responsabilitatea publicării studiilor și articolelor științifice revine exclusiv autorilor și, ca atare, decizia de publicare a materialelor o puteau lua numai comitetele de redacție ale revistelor și consiliile științifice ale institutelor de profil, prin respectarea libertății opiniilor.

Aplicarea acestui principiu a întîmpinat mari obstacole, confruntări dure semnalîndu-se îndeosebi referitor la activitatea revistei „Studii". Imediat după înființarea Secției de Știință și Cultură (februarie 1955), am propus academicianului Traian Săvulescu ca „Studii" să devină numai revistă de istorie și să apară șase numere pe an, în loc de patru. Propunerea a fost aprobată de Prezidiul Academiei. De-a lungul anilor, se statornicise ca, înainte de a fi publicate, toate materialele să fie citite de M. Roller și de colaboratorii lui din secția de partid. În fond, revista „Studii" era condusă de M. Roller, care aproba materialele pentru publicare.

În „Studii", an. VIII, nr. 1, ianuarie–februarie 1955, a apărut articolul „Unele probleme privind știința istorică în RPR", de Traian Udrea, aspirant în științe istorice. Tînărul cercetător arăta că istoriografia română „are un trecut glorios", ca, după aceea, să-i critice pe „apologeții României burghezo–moșierimii" — N. Iorga, precum și pe C. C. Giurescu, G. Brătianu, Vl. Dumitrescu, I. Hudiță, T. Sauciuc–Săveanu, I. Lupaș, V. Papacostea, care „au trecut la fascism"(?). Concluzia autorului: „Cu excepția unor inițiative particulare (I. Bogdan, N. Iorga, Costăchescu, V. A. Urechia, Th. Codrescu), statul burghezo–moșieresc și corifeii istoriografiei burgheze au neglijat alcătuirea unui corpus de documente sau măcar a unui corpus critic de cronici" (se releva, însă, „drumul diferit" al lui A. D. Xenopol).

În opoziție, autorul remarca meritele manualului de istorie al lui M. Roller, precum și deschiderea multor șantiere arheologice. În final, Tr. Udrea critica situația existentă în domeniul istoriografiei: de pildă, semnala faptul că nu existau

cursuri universitare, propunea alcătuirea de bibliografii, afirma că planurile de cercetare „sînt dezlînate", că nu se organizau dezbateri științifice și nu exista o „luptă de opinii serioase", că se editau publicații puține, iar cercetătorii tineri nu erau ajutați etc.

Lectura atentă a articolului m-a determinat să le cer părerea asupra acestuia lui V. Cheresteșiu, directorul Institutului, și lui Gh. Haupt. Ambii interlocutori au precizat că articolul a fost văzut înainte de membrii comitetului de redacție și a primit aprobarea lui Roller. Precaut și oarecum indiferent, am propus să se solicite și opiniile altor istorici, îndeosebi tineri, ca să aflăm „preocupările și gîndurile" lor despre „organizarea și problematica" cercetărilor de istorie.

La începutul lui iunie 1955, Gh. Haupt mă informa că îi solicitase tînărului Dan Berindei să-și formuleze punctele de vedere, dar M. Roller n-a fost de acord cu propunerea lui Haupt, invocînd motive în ce-l privește pe Dan Berindei. Am cerut explicații, iar după ce m-am convins de netemeinicia obstrucției lui M. Roller, am intervenit direct ca articolul lui Dan Berindei să fie publicat. Astfel a apărut, în nr. 4 al revistei „Studii" (iulie–august) 1955, la rubrica „Discuții", articolul „Despre unele probleme privind știința istorică în RPR". După ce remarca articolul lui Tr. Udrea, Dan Berindei sublinia că unele probleme „ar merita o reluare, iar altele ar fi bine să fie puse în discuțiile acestei dezbateri publice" din revista „Studii". În opoziție cu Tr. Udrea, autorul afirma că nu existau încă „instrumentele de lucru" pentru elaborarea unor lucrări de sinteză și cerea să se publice: Bibliografia secolului XIX, Indicele colecțiilor de documente editate pînă atunci, documentele din secolul al XX-lea etc. O propunere judicioasă era aceea ca toate *„lucrările din ultimii ani care din felurite motive nu s-au tipărit* (s.n.) să fie reproduse și depuse la biblioteci pentru cercetători". De asemenea, Dan Berindei cerea alcătuirea unui colectiv de specialiști care să lucreze indicele la colecția de documente Hurmuzaki și semnala necesitatea reluării lucrărilor de editare a documentelor ce priveau Istoria României.

Această întîmplare privitoare la Dan Berindei dezvăluia o altă latură a activității lui M. Roller: el practica discriminările politice și interdicțiile nu numai față de istorici din generația veche, ci și împotriva unor tineri înzestrați, dornici de afirmare în cercetarea istorică. Am ajuns la această concluzie în urma lecturii sumarelor revistei „Studii"din anii anteriori și a informațiilor primite de la Facultatea de Istorie și de la Institutul de Istorie al Academiei. În ceea ce mă privește, consideram greșită politica discriminatorie față de unii tineri talentați pe motiv că nu sînt membri de partid ori utemiști sau că au „origine socială nesănătoasă" (sic!), cum se obișnuia să se spună la organizațiile de partid.

Într-un lung material, intitulat „Scurtă informație despre unele lipsuri și greutăți în domeniile cercetărilor istorice"[11], M. Roller scria: „... am părtinit acum cîțiva ani pe tov. Haupt Gh., în sensul că l-am ajutat, vacanță de vacanță, să găsească material și să-și redacteze lucrarea de diplomă. La cererea tov. Haupt, l-am ajutat să redacteze cu cît mai puține greșeli articole publicate în «Studii», cînd era încă student la Moscova. Am părtinit pe tov. Vianu, pe tov. Barbu Câmpina, Eugen Stănescu, A. Roman, I. Gheorghiu ajutîndu-i cît m-am priceput ca să întocmească studii, comunicări, să publice, în genere (unii dintre ei chiar cînd erau la Moscova; de pildă, Vianu, Gheorghiu)".

În continuare, el arăta că, în 1952, și-a „îndreptat greșeala"și a început să-i ajute și pe unii „tovarăși și tineri" de la Institutul de Istorie și de la Școlile „Jdanov" și „Ștefan Gheorghiu"(Huscaru, Rață, Georgescu, Gh. Matei, Paraschiva Nichita, Șimandan, Matei Mircea etc.).

În altă parte, M. Roller scria că i s-a reproșat că a „transformat comitetul de redacție al revistei «Studii» într-o ficțiune", că el „dictează și tocește inițiativa redactorilor" și „comitetul de redacție nu funcționează".

Se va vedea mai încolo că, și în anii 1955–1956, acad. M. Roller a încercat să „dicteze și să tocească" orice inițiativă a redactorilor și colaboratorilor revistei „Studii". Pînă în iulie 1955, ca membru în Prezidiul Academiei, M. Roller participa

la luarea deciziilor, rolul său în Subsecția de Științe Istorice fiind determinant atît în ce privește activitatea Institutului de Istorie, cît și aceea a revistei „Studii". Alegerile academice din iulie 1955 au schimbat structurile de conducere ale Academiei: s-a modificat compoziția secțiilor și subsecțiilor de specialitate, au fost alese un nou Prezidiu și un nou Secretariat științific, s-a reorganizat colectivul de consilieri ai Prezidiului. Împrejurările concrete au modificat raportul de forțe, deoarece profesorii A. Oțetea, C. Daicoviciu, D. Prodan, I. Nestor, B. Câmpina, V. Maciu s-au îndepărtat de colegul lor M. Roller, alăturîndu-se unor inițiative ale Secretariatului Academiei (acad. Șt. Milcu și V. Malinschi) și ale Secției de Știință și Cultură.

În 1955, au apărut numai cinci numere din „Studii", iar ultimul — nr. 5–6 (septembrie–decembrie) — înregistra eliberarea lui Aurel Roman, vechi colaborator al lui Roller, din funcția de redactor responsabil. În sumarul numerelor 4 și 5–6/1955, apar nume „noi": Dan Simonescu, Șt. Pascu și M. Guboglu, precum și tinerii Dan Berindei, Emil Manu și Florin Constantiniu, „student anul IV, Facultatea de Istorie a Universității «C.I. Parhon»".

Împreună cu personalitățile responsabile de la Academie, am stabilit etapele concrete ale reorganizărilor din instituțiile de istorie. Acad. P. Constantinescu–Iași, președintele Subsecției de Științe Istorice a Academiei, a acceptat să propună colegilor săi desemnarea unui adjunct al președintelui Subsecției, avînd în vedere „sarcinile importante" de organizare a colectivelor de istorici care să elaboreze tematica provizorie a Tratatului. După dezbateri aprinse, a fost ales acad. Andrei Oțetea.

A doua mișcare: reorganizarea comitetelor de redacție ale revistelor „Studii" și „Studii și Cercetări de Istorie Veche", aceasta din urmă editată de Muzeul Național de Antichități, din București, al Academiei. Un colectiv de arheologi a depus la Prezidiu un studiu despre situația din domeniul arheologiei, făcînd și unele propuneri. Comitetul de redacție al revistei de istorie veche fusese format din: Gh. Ștefan, membru

corespondent al Academiei, redactor responsabil, Dorin Popescu, M. Petrescu-Dîmbovița, O. Floca, Sebastian Morintz și Bucur Mitrea, dar, începînd cu numărul 1-2 din 1955, revista va avea un alt comitet de redacție, și anume: acad. C. Moisil, acad. C. Balmuș, acad. E. Condurachi, acad. C. Daicoviciu, I. Barnea, Eugen Comșa, Vl. Dumitrescu, I. Ferenczi, Oct. Floca, K. Horedt, B. Mitrea, S. Morintz, M. Petrescu-Dîmbovița, D. Pippidi, D. Popescu, I. Vlăduțiu, Radu Vulpe, C. Matasă, Niță Anghelescu și Gh. Ștefan, redactor responsabil.

De asemenea, s-a aprobat numirea ca redactori responsabili adjuncți ai revistei „Studii" a lui Gh. Haupt (cu unanimitate de voturi) și a lui Gh. Matei (propus de M. Roller, aprobat cu majoritate simplă). Din 1956, în revistă apar nume ignorate pînă atunci: I.I. Russu, Radu Vulpe, A. Oțetea, Ion Nestor, Camil Mureșan, P.P. Panaitescu, Cornelia C. Bodea, C. Velichi, M. Berza, N. Camariano, C. Bezviconi, Aron Petric, N. Adăniloaie, Ion Donat, Dan Bădărău, N. Corivan, C.S. Nicolaescu-Plopșor, Ilie Grămadă, Titus Georgescu, Șt. Ștefănescu și alții.

În august 1956, intervin și alte schimbări: prof. univ. Victor Cheresteșiu demisionează din postul de director al Institutului de Istorie din București, astfel că Subsecția de Științe Istorice îl propune — și Prezidiul Academiei îl numește — ca director al Institutului pe acad. Andrei Oțetea; în același timp, istoricii academicieni, cu majoritate de voturi, decid ca A. Oțetea să preia și funcția de redactor responsabil al revistei „Studii", avîndu-l ca adjunct pe Gh. Haupt, iar în locul lui Valerian Popovici, de la Iași, este cooptat în comitetul de redacție conf. univ. D. Berlescu, decanul Facultății de Istorie de la Universitatea „Al. I. Cuza" din Iași.

Aceste reorganizări operate cu iscusință declanșează proteste din partea acad. M. Roller și a unora dintre colaboratorii lui, scoși din comitetul de redacție. Pe la mijlocul lui septembrie 1956, am fost convocat la Miron Constantinescu, unde se afla și șeful meu direct, Leonte Răutu. Miron m-a întrebat dacă Secretariatul științific m-a consultat cu privire la numirea lui A. Oțetea ca director al Institutului și ca redactor res-

ponsabil al revistei. Răspunsul meu afirmativ l-a determinat pe L. Răutu să mă critice sever pentru că nu l-am informat despre aceste numiri. Am explicat celor doi membri ai Biroului Politic că numirile le-au făcut Prezidiul și Secretariatul științific ale Academiei, în conformitate cu prevederile Statutului academic, după ce membrii Subsecției de Științe Istorice și-au exprimat opțiunea prin vot: pentru director, A. Oțetea a obținut unanimitate de voturi, iar pentru redactor responsabil, majoritatea, împotrivă votînd numai M. Roller și Em. Condurachi. Am adăugat că academicianul P. Constantinescu–Iași a venit la Secția de Știință și a vorbit despre „succesul votului" și despre „noul raport de forțe" din Subsecția de Științe Istorice.

Această întîmplare, specifică, în fond, normalității, a constituit un pretext pentru cei doi lideri de partid ca să propună Secretariatului CC al PMR adoptarea unei hotărîri privitoare la „conducerea și responsabilitățile" colectivelor redacționale ale revistelor cu profil umanist. Respectivul „act politic" apărea după ce rețeaua revistelor și a culegerilor de istorie devenise o realitate, publicațiile fiind deschise tuturor istoricilor, inclusiv celor „epurați" în 1944/45, ostracizați, izolați, scoși din închisori (precum C.C. Giurescu, în 1955), astfel încît era extrem de dificil să se mai revină la controlul politic instaurat de echipa Roller–Răutu, în anii 1947–1949.

XI. Noi instituții și organizații istorice. Revenirea istoricilor români în organizațiile profesionale internaționale

În anul 1955 și în prima parte a anului următor, guvernul țării a adoptat unele hotărîri importante ce priveau cercetarea istorică, patrimoniul nostru național. Bunăoară, „Hotărîrea Consiliului de Miniștri 661 privind păstrarea și folosirea monumentelor de cultură" și „Regulamentul de aplicare" a acesteia, din 27 aprilie 1955; „Hotărîrea privind înființarea Muzeului de Istorie Națională", din 25 iulie 1955, sub îndrumarea și controlul Academiei RPR, „Hotărîrea Consiliului de

Miniștri privind înființarea Institutului de Arheologie al Academiei RPR".

Totodată, s-a constituit „Grupul român al Comitetului Internațional al Științelor Istorice", membru al UNESCO, format din academicienii P. Constantinescu–Iași, C. Moisil, C. Daicoviciu, M. Roller, Em. Condurachi, A. Oțetea, profesorii universitari L. Bányai, V. Cheresteșiu, D.M. Pippidi, conferențiarii universitari V. Maciu și Valerian Popovici (ianuarie 1955). De semnalat, de asemenea, reînnoirea înscrierii istoricilor români și achitarea cotizațiilor la alte organizații și asociații internaționale, precum: Comitetul Internațional de Științe Preistorice și Protoistorice, Congresul și Asociația Internațională de Studii Clasice, cele de Bizantologie, a Slaviștilor etc., în total vreo 12 asemenea foruri internaționale. Și în țară s-au constituit comitete, grupuri, societăți, asociații naționale corespunzătoare.

Apariția Hotărîrii guvernului privind înființarea Institutului de Arheologie al Academiei (1 iulie 1956) a prilejuit reorganizarea cercetărilor arheologice, asigurarea eficientă a coordonării activităților pe șantierele arheologice, valorificarea rezultatelor prin publicarea și comunicarea lor, inventarierea și conservarea materialelor descoperite, intensificarea relațiilor cu arheologi din alte țări etc. În același timp, a sporit numărul cercetătorilor prin angajarea unor tineri pasionați, fondurile oferite de guvern au crescut simțitor, s-au stabilit raporturile noului Institut cu Muzeul Național de Antichități din București și cu alte muzee din țară, s-a intensificat participarea arheologilor la ampla acțiune a Comisiei Monumentelor Istorice și Muzeelor de restaurare și protecție a patrimoniului istoric național etc.

Împrejurările au determinat și reorganizarea comitetului de redacție al revistei „Studii și Cercetări de Istorie Veche", acum editată de Institutul de Arheologie al Academiei RPR. Cu toată împotrivirea acad. M. Roller și a susținătorilor lui, au fost aleși în comitetul de redacție: acad. Em. Condurachi, redactor responsabil, Vladimir Dumitrescu, redactor principal, acad. C. Daicoviciu, Ion Nestor, Gh. Ștefan, membri cores-

pondenți ai Academiei, D. Berciu, B. Câmpina, Bucur Mitrea, C.S. Nicolaescu-Plopșor, M. Petrescu-Dîmbovița, D.M. Pippidi, Dorin Popescu, Radu Vulpe și Eugen Comșa (secretar de redacție).

S-au amplificat și preocupările științifice ale Institutului de Istorie. Astfel, în 1956 s-au înființat Secția de istorie universală, Sectorul de cercetări bizantine și orientalistice, Sectorul de istorie generală și Sectorul de relații româno-ruse, așa încît a sporit numărul cercetătorilor prin angajarea unor specialiști consacrați și tineri studioși. Istoricii din țară erau solicitați să participe și la activități, să le spunem, culturale, precum deschiderea Muzeului de Antichități și a Muzeului de Istorie a Moldovei (în noul Palat al Culturii din Iași), a Muzeului de Istorie al Municipiului București, a Muzeului de Artă Brâncovenească (la Mogoșoaia) a Muzeului Unirii din Iași etc.

La propunerea Ministerului Forțelor Armate, Subsecția de Științe Istorice a Academiei a sprijinit colectivul de istorici militari în pregătirea manifestărilor dedicate sărbătoririi a 40 de ani de la celebrele bătălii din Moldova și în deschiderea Muzeului Militar Central, în clădirea de pe B-dul N. Bălcescu, vizavi de Sala Dalles, în prezența unei delegații de veterani francezi (august 1957). Cum Muzeul Militar din București, inaugurat în anul 1923, în Palatul Artelor din Parcul Libertății (fost și actual Carol), în urma intervenției comandamentului german, fusese dinamitat în timpul guvernării antonesciene, în anul 1957 s-a hotărît să i se repartizeze clădirea în care funcționase Școala de Ofițeri unde, după încheierea reparațiilor și a amenajărilor, s-a deschis în 1959. Mai tîrziu, Muzeul Militar Central a fost instalat în sediul de pe str. Ștefan Furtună, unde funcționează și astăzi.

XII. M. Roller și P.P. Panaitescu despre periodizarea istoriei medievale a României

În vara anului 1956, colectivul format din C. Daicoviciu, Em. Condurachi, I. Nestor, Gh. Ștefan, I. Barnea, D. Berciu,

Maria Comșa, Vl. Dumitrescu, Șt. Ferenczi, K. Horedt, M. Macrea, C. Nicolaescu-Plopșor, M. Petrescu-Dîmbovița, D.M. Pippidi, Dorin Popescu, D. Tudor, Radu Vulpe a prezentat spre dezbatere prima variantă a tematicii provizorii a volumului I al Tratatului, iar colectivul format din A. Oțetea, D. Prodan, M. Berza, B. Câmpina, Șt. Pascu, P.P. Panaitescu, S. Jako, D. Mioc, Eugen Stănescu — prima variantă pentru volumul II.

Textele au suscitat discuții aprinse, îndeosebi cu privire la periodizare. Cu referire la acest moment, acad. M. Roller — redactor responsabil al volumului III — îi expediază lui Leonte Răutu următoarea scrisoare personală:

„Strict personal

Tov. Răutu,

Deoarece nu am să fiu aici cînd primești tematica, îți trimit un text (prefețe vol. I și vol. II. Nu am vol. III), pe care sînt o serie de însemnări.

1) Cu privire la fărîmițarea feudală, găsești alăturat părerea lui Panaitescu. Rog să-l consulți și pe Demény (candid. în științe — specialist în ist. medie), de la Institutul de Științe Sociale. Cînd mă întorc îți dau argumente în plus. Pe lîngă faptul că e contrar realității în sec. XIV–XV, e și greșit să tratăm istoria României sub prisma istoriei Ungariei (Arpazii).

2) Răscoala de la Bobîlna — trebuie un capitol separat (vezi pag.ms.).

3) La pag. 77 — răscoala lui Tudor? etc.

Dar cea mai importantă și această problemă e greu s-o ridic la redacție e problema tratării laolaltă a Moldovei și Țării Românești de la sec. XIV–XV. Las la o parte că e un fals căci unirea e urmarea unui proces și s-a ajuns la unire pentru că au fost despărțite. Dar ce vor spune prietenii noștri? Prin aceasta se urmărește a se arăta că Basarabia e din sec. XIV–XV parte a României.

Ei au considerat că a fost cuminte cînd în manual am tratat separat, așa cum e și adevărul: Moldova și Țara Românească pînă la 1859 și Transilvania pînă la 1918. Așa cum e în tematică, e o aranjare (sic!) a istoriei. Să tratăm laolaltă M(ol-

dova) și Ț(ara) R(omânească). Dar erau despărțite. E o problemă la care merită reflectat. Sînt și alte perle. Dar am obiecții pe care nu le voi ridica la comitetul de red(acție). E mai bine așa. Mîine plec pentru două săptămîni.

La revedere,

Roller

P.S. Se vorbește de «Țările Române în timpul lui Ștefan». Dar Ștefan a fost în primul rînd domnul Moldovei și nu al României de azi".

(Ms. în cerneală albastră. Cu siguranță este din vara lui 1956).

La scrisoarea sa, M. Roller anexează dactilograma intitulată „Unele observații asupra tematicii Tratatului de Istoria României, vol. II", semnată, cu cerneală albastră, „PPP"(P.P. Panaitescu):

„Unele observații asupra tematicii Tratatul de Istoria României, vol. II

1. Formarea statelor feudale românești

Se vorbește despre fărămițarea feudală la români ca premergătoare a formării statelor feudale românești (Moldova și Țara Românească). Această teorie a fost emisă întîi de N. Iorga, în ultima lui Istorie a Românilor[12]. Iorga a semnalat tendințele separatiste ale nobilimii feudale din Transilvania, care voia să facă din această țară o organizație politică autonomă de Ungaria. În legătură cu această tendință, care se manifestă tocmai la începutul sec. XIV, Iorga vedea și întemeierea Moldovei și Țării Românești.

Obiecțiile principale împotriva acestei teorii sînt următoarele: înființarea statelor românești nu se poate lega de istoria internă a Ungariei, ci trebuie înțeleasă în sînul dezvoltării societății românești. De fapt, Ungaria n-a stăpînit regiunile unde s-au format Țara Românească și Moldova, ci a încercat o infiltrare (cu înlăturarea cavalerilor teutoni, episcopia cumanilor, Banatul Severinului) în aceste regiuni. Faptul politic permanent care precede întemeierea celor două

state românești este stăpînirea politică a cumanilor, urmată de a tătarilor (statul lui Nogai, care supune sub influența sa Serbia și Bulgaria în ultimii ani ai secolului XIII) asupra obștiilor și confederațiilor de obști românești. Deci statele românești nu s-au format prin despărțirea de Ungaria, ci prin lupta în contra tătarilor și cumanilor cu ajutorul Ungariei (expediția din Moldova contra tătarilor în 1345, Basarab ajutat împotriva tătarilor de către unguri). În al doilea rînd, trebuie să înțelegem formarea statelor ca o concentrare, o reunire a micilor voievodate (erau mai multe: Litovoi, Farcaș, Seneslav) într-unul singur, deci o reunire, nu un proces de fărămițare. P.P.P.".

Din aceste materiale reiese limpede „concepția" politică a lui M. Roller în ceea ce privește scrierea istoriei Moldovei. Pe el nu-l preocupa adevărul istoric, ci, înainte de toate, „ce vor spune prietenii noștri", adică sovieticii, ignorînd cu premeditare interesele naționale ale poporului român, realitățile istorice imanente în această parte a Europei. Dacă asemenea probleme fundamentale ale existenței românilor erau trecute cu vederea de unii membri de marcă ai conducerii PMR, în schimb, alți membri ai Comitetului Central, mai ales cei din generația postbelică, nu le puteau accepta și, cu deplină răspundere, au acționat pentru risipirea concepțiilor antinaționale și de falsificare a trecutului istoric al românilor.

În timp ce privitor la periodizarea istoriei României în epoca veche și în evul mediu s-au găsit soluții acceptate de toți autorii volumelor I — II, periodizarea istoriei moderne și, mai ales, contemporane a continuat să provoace neînțelegeri profunde prin delimitarea celor două concepții ireconciliabile: tezele lui Roller de sorginte cominternistă și concepțiile istoricilor A. Oțetea, C. Daicoviciu, V. Maciu și mulți alții. Deoarece, la consfătuirea cu istoricii, Miron Constantinescu n-a exprimat o poziție clară de respingere a tezelor lui Roller (ba, dimpotrivă, a lăsat să se înțeleagă că Roller este „principial și marxist-leninist"), A. Oțetea a decis să-și expună opiniile în „Studii"[13]. El arată că etapa a II-a a *epocii (IV) moderne și con-*

temporane trebuie să se încheie la *sfîrșitul anului 1918* (s.n.), „cînd în vechiul regat se creează o situație revoluționară, iar în urma prăbușirii Imperiului austro-ungar se realizează unitatea națională prin unirea Transilvaniei, se acordă votul universal pentru bărbați și o nouă împroprietărire". „Etapa a III-a — de la sfîrșitul anului 1918 și pînă la 23 August 1944". Începînd cu 1959, istoricii români au inclus între evenimentele din anul 1918 și opțiunile basarabenilor de unire cu vechiul regat, iar în formulări neumbrite de conformism politic au scris despre „unirea necondiționată" a Bucovinei cu România. Progresul se explică prin plecarea trupelor sovietice din țara noastră.

XIII. O polemică memorabilă în jurul „răscoalei lui Tudor Vladimirescu" între istorici adevărați și „făcători" de istorie politizată

Așa cum am arătat, încă din anii 1948–1949 au răbufnit unele neînțelegeri între Mihail Roller și Andrei Oțetea. Intolerant și răzbunător, M. Roller a încercat să-l discrediteze pe istoricul A. Oțetea, primul atac public oficiindu-l la Sesiunea Academiei, din martie 1951, cînd a susținut că lucrarea dedicată lui Tudor Vladimirescu[14] „conține grave greșeli, care lovesc în tradiția revoluționară de luptă a poporului".

În anul 1949, apărea la Editura PMR broșura *Însemnătatea primei trăsături a dialecticii marxiste*, de Solomon Știrbu, pe atunci cadru didactic la Școala superioară de științe sociale „Jdanov". Colaborator apropiat al lui M. Roller și al altor ilegaliști din sistemul propagandei, S. Știrbu este numit șeful Catedrei de istorie de la școala respectivă, catedră ce cuprindea istoria universală, istoria României și a mișcării muncitorești etc. (Informații primite de la dl prof. I. Răduțiu).

De bună seamă, la îndemnul acad. M. Roller, în 1952, S. Știrbu publica articolul „Uneltirile agenților burgheziei engleze împotriva răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu"[15], intenția autorului fiind nu doar politizarea evenimentului istoric prin „demascarea burgheziei engleze",

sloganuri proprii „războiului rece", dar și diminuarea valorii lucrării profesorului A. Oțetea și chiar punerea în discuție a onestității reputatului istoric. Lucrarea lui S. Știrbu a rămas fără un răspuns, deoarece era imposibilă străpungerea controlului ermetic exercitat de M. Roller și de Secția de Propagandă și Agitație. Peste doi ani, S. Știrbu publică un nou articol, initulat „Cu privire la legăturile dintre răscoala din 1821 și mișcările de eliberare din țările vecine", în partea a II-a a volumelor *Studii și referate privind istoria României*, 1954. Și aceasta a rămas fără replică timp de aproape doi ani. Abia în mai 1956, Gh. Haupt, redactor responsabil adjunct al revistei „Studii", îmi trimitea o „Notă" în care cerea sprijinul ca să includă în sumarul revistei „o recenzie despre o lucrare a lui S. Știrbu publicată în anul 1954". În „Studii", nr. 4/1956, apărea recenzia semnată de N. Adăniloaie, D. Rozenzweig și I. Negoiu — prima luare de atitudine publică într-o manieră științifică. Autorii afirmau că lucrarea lui S. Știrbu a ridicat „o serie de probleme noi — unele insuficient argumentate — și a dat naștere la discuții aprinse". Se arăta că, în timp, unii referenți au formulat observații întemeiate, dar ele n-au fost luate în considerare. Recenzenții subliniau că S. Știrbu exagerează „influența decembriștilor", neținînd seama de deosebirea dintre mișcarea lor și „mișcarea populară sub conducerea lui Tudor Vladimirescu"; „teza autorului cu privire la caracterul militar al mișcării nu pare convingătoare", iar teza „cu privire la amestecul direct al agenților englezi și austrieci în uciderea lui Tudor Vladimirescu nu este sprijinită de probe directe și concludente".

Peste cîteva săptămîni apărea, la Editura pentru Literatură Politică, cartea *Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale*, de S. Știrbu (486 pagini), fapt ce avea să tulbure relațiile dintre istorici, confruntările limitîndu-se totuși la divergențele de opinii asupra obiectivității, acribiei și a metodologiei moderne de cercetare a faptelor istorice. În această conjunctură, Secția pe care o conduceam era chemată să asigure necondiționat libertatea de comunicare a opiniilor și respingerea oricăror intruziuni de natură politică, subiec-

tivă. Această atitudine a fost criticată într-o „Notă" a lui M. Roller, trimisă lui L. Răutu, în care mă învinuia că am „pus la cale" publicarea recenziei d-lui N. Adăniloaie. În discuția pe care am avut-o cu L. Răutu, ca urmare a acestei situații, i-am prezentat punctele mele de vedere, susținînd necesitatea de a stimula lupta de opinii și de a asigura cercetătorilor condiții de comunicare nestingherită a părerilor, deoarece era vorba de o activitate științifică fără de care nu putea fi elaborat Tratatul de Istoria României. Șeful Direcției de Propagandă și Cultură, din motive pe care nu mi le-a comunicat, a acceptat soluțiile propuse de mine, declarînd că nu se va amesteca personal în polemicile dintre istorici.

În toamna lui 1956, cu sprijinul Societății de Științe Istorice și Filologice din București, N. Adăniloaie publica studiul *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, 127 pagini. Pe această temă și acad. A. Oțetea susținuse, la sesiunea din martie 1956 a Facultății de Istorie, comunicarea „Repercusiunile mișcării lui Tudor Vladimirescu asupra țărănimii din Ardeal", revăzută și publicată în „Studii", nr. 6, 1956, sub titlul „Țăranii români din Ardeal și mișcarea lui Tudor Vladimirescu".

În noiembrie–decembrie 1956, în discuțiile despre mișcarea lui Tudor Vladimirescu a intervenit un element nou: acad. A. Oțetea și Al. Vianu au plecat la Moscova să studieze documente din fondurile arhivistice rusești, inclusiv pe cele referitoare la Tudor Vladimirescu. În mod surprinzător pentru unii și intenționat pentru alții, în aceeași perioadă s-a deplasat la Moscova și S. Știrbu, totul fiind regizat, de bună seamă, de M. Roller. Avu loc o întîlnire a delegației române cu mai mulți istorici sovietici, la care și-a făcut apariția și S. Știrbu. Pe parcursul discuțiilor, s-a ajuns și la mișcarea lui Tudor Vladimirescu, iar între acad. Oțetea și Știrbu s-a încins o polemică aprinsă, ceea ce i-a împărțit în două tabere și pe istoricii sovietici: unii s-au alăturat punctelor de vedere, mai vechi și mai noi, exprimate de A. Oțetea, iar alții au împărtășit unele teze ale lui Știrbu. În acest fel, disputa științifică de la București s-a „internaționalizat".

În ianuarie 1957, acad. A. Oțetea mi-a comunicat decizia sa de a publica o recenzie despre cartea lui S. Știrbu. Peste cîteva săptămîni, A. Oțetea și Gh. Haupt au sosit la Secția de partid și m-au rugat să citesc recenzia scrisă de cel dintîi. Cu diplomație elegantă, i-am spus directorului Institutului de Istorie că „prefer să citesc textul apărut în revistă", și aceasta, datorită respectului și considerației pe care le am față de istoricul și academicianul Oțetea. Mulțumindu-i pentru aprecierile făcute atitudinii mele, am subliniat că stăruiesc să evit ingerințele neavenite în treburile profesionale ale oamenilor de știință, ca să discutăm, apoi, aproape o oră, cu mare folos pentru mine, despre acest subiect delicat și, atunci, la ordinea zilei.

În „Studii", nr.2, 1957, apărea recenzia: „O nouă istorie a mișcării din 1821", de A. Oțetea. Analiza sa critică se încheia astfel: „În concluzie, cartea lui S. Știrbu nu e decît opera haotică a unui diletant lipsit de pregătire științifică, de cultură generală și de probitate intelectuală. O asemenea lucrare nu poate decît să creeze confuzie și să sugereze o idee falsă despre știința românească".

Pe dată, acad. M. Roller expediază lui L. Răutu următoarea scrisoare:

„Notă

Strict secret. Rog a se distruge după luare la cunoștință*

1) Luni d.(upă) m.(asă) a avut loc o ședință la comitetul și org.(anizația) de partid de la Institutul de științe sociale..., în legătură cu unele probleme de la catedra de istoria PMR. În cursul ședinței, tov. Gh. Haupt a făcut indiscreția de a comunica lui Gh. Matei că nu a adus la cunoștință lui Știrbu despre recenzia lui Oțetea, în urma dispoziției personale a tov. Țugui. Rog controlați afirmația lui Gh. Matei.

2) Deși a avut loc ședința, în care s-au adus la cunoștință membrilor comitetului de redacție (,) recomandările Secretariatului CC al PMR, nu a fost convocată în condiții normale și

* Această atenționare e încadrată cu creion roșu și o săgeată (n.n.)

ceea ce este esențial nu s-a ținut pînă azi ședința comitetului de redacție al revistei «Studii».

Sumarul no. 4 nu e aprobat de comitetul de redacție.

Sînt informat că se pregătește introducerea fără cunoștința membrilor redacției a unor materiale. Personal am primit spre citire — și am citit — peste 250 de pagini.

Am cerut în repetate rînduri lui Gh. Haupt să mi se dea spre citit 1) o recenzie a lucrării lui Gh. Matei;

2) un text a (?) lui Maciu cu privire la 1877 (cel refuzat de «Lupta de clasă»);

3) o notă a lui Campus.

Sub pretextul că textele n-au venit încă la redacție nu le-am primit încă, deși știu că unele au mers la editură.

Pînă cînd se pot călca recomandările Secretariatului fără a fi trași la răspundere? În caz că apare fără citire de către membrii redacției voi cere oprirea revistei.

M. Roller".

(Mss. pe voaie velină, redactat cu cerneală albastră.)

Deși nedatată, scrisoarea este, de bună seamă, din luna mai 1957, căci „Studii", nr. 2, cu recenzia lui A. Oțetea, apăruse la sfîrșitul lunii aprilie 1957.

*

Din această „Notă" reiese limpede strădania lui M. Roller de a exercita un control strict asupra lucrărilor istoricilor români, prevalîndu-se acum și de așa-zisele „recomandări ale Secretariatului CC al PMR" obținute de Miron Constantinescu și Leonte Răutu. Această nouă intervenție a lui Roller n-a avut, însă, nici o influență asupra demersurilor Secției de Știință de la partid față de problemele istoriografiei românești. Într-o notă informativă trimisă la Direcția de Propagandă și Cultură de la partid, M. Roller preciza:

„Tov. Gh. Haupt mi-a declarat, într-o ședință care a avut loc la Institutul de Științe Sociale, că el nu a ascuns lui Știrbu publicarea recenziei din capul lui. El a afirmat că a făcut aceasta la recomandarea Secției de Știință (mi se pare tov.

Țugui — nu-mi amintesc exact) și că el face ce face numai pe baza îndrumărilor Secției de Știință".

Atitudinea mea fusese determinată tocmai de grija de a evita intervenția lui Roller sau a lui Știrbu la un lider al partidului pentru ca publicarea recenziei lui A. Oțetea să fie oprită sau amînată. Tactica mea fusese aceea a faptului împlinit!

Principiul libertății opiniilor a fost respectat și în continuare, prin publicarea lor în „Studii". Astfel, articolul lui V. Maciu despre Războiul de independență, refuzat de „Lupta de clasă", apărea în „Studii", nr. 4, 1957; în același număr s-a tipărit și recenzia lui Matei Ionescu despre cartea lui Gh. Matei.

O explicație mai amplă necesită o „notă" a Elizei Campus, deoarece ea dezvăluie „metodele" lui M. Roller de a-și exercita intoleranța față de orice confruntare de idei și interpretare a datelor istorice. Eliza Campus a publicat, în volumul „Studii și articole de istorie", editat la sfîrșitul anului 1955 de Societatea de Științe Istorice și Filologie din RPR, articolul „Unele aspecte ale relațiilor internaționale din timpul celui de-al doilea război mondial". Autoarea folosise, pentru prima dată, o bibliografie atît din Răsărit, cît și din Apus și prezenta faptele în mod obiectiv și critic. M. Roller a publicat, în „Analele Institutului de Istoria Partidului", nr.2/1956, o recenzie, semnată B.Gh. Manole, în care Eliza Campus era acuzată de „obiectivism", deoarece n-a evocat „tratativele secrete duse de reprezentanții SUA și ai Angliei cu Germania hitleristă", iar pe de altă parte, n-ar fi remarcat poziția calitativ diferită (?!) a Uniunii Sovietice față de cea a SUA și a Angliei „în ceea ce privește problema coaliției antifasciste" etc.

În replică, Eliza Campus a redactat un răspuns pe care l-a trimis, în chip normal, redacției „Analelor Institutului de Istoria Partidului". Redacția, în frunte cu acad. M. Roller, i-a refuzat, însă, publicarea, așa încît Eliza Campus și-a depus „nota" la redacția „Studii" și m-a informat despre refuzul lui Roller de a-i publica răspunsul (mai mult, acad. M. Roller s-a opus și publicării lui în „Studii"). În acea împrejurare, am

discutat cu acad. A. Oțetea și Gh. Haupt să publice „nota" Elizei Campus în „Studii", ceea ce l-a determinat pe M. Roller să apeleze la L. Răutu.

Așa se face că Eliza Campus a semnat în „Studii", nr.3, 1957, studiul „Tratativele diplomatice în preajma dictatului de la Viena (aprilie–august 1940)" și „nota" intitulată „Critică principială sau dezinformare a cititorului?" (p. 237–239).

Pe de altă parte, în același spirit de imparțialitate, am stăruit pe lîngă conducerea revistei „Studii" să publice și o replică a lui S. Știrbu la recenzia acad. A. Oțetea. Acesta a acceptat fără rezerve recomandarea Secției de Știință și Cultură.

Într-o altă scrisoare adresată lui L. Răutu, din 25 mai 1957, M. Roller preciza:

„Azi 25/V (1957) a avut loc o ședință a comitetului de redacție «Studii». A. Oțetea deschide ședința și arată că răspunsul lui S. Știrbu e foarte lung. Consideră că trebuie să i se acorde numai atît spațiu cît a avut el (Oțetea).

Pînă la urmă s-a căzut de acord să se publice textul integral al lui Știrbu, însă cu litere mai mici. Comuniștii au plecat de la ședință indignați de atitudinea lui Haupt. El a afirmat că răspunsul e personal, în timp ce recenzia a fost de fond etc. O mai adîncă decădere a unui lingău rar se întîlnește. Eu pot fi considerat subiectiv. Dacă ai consulta pe Paraschiv Nichita care a participat la ședință ai putea afla mai mult. M. Roller".

În „Studii", nr. 3, 1957, p. 213–235, apărea și „Recenzia unei pretinse recenzii" (Răspuns lui A. Oțetea), de S. Știrbu, în subsol menționîndu-se: „Prezentul răspuns se publică în forma prezentată de autor (Nota redacției)". În respectivul material, S. Știrbu susținea că A. Oțetea n-ar fi urmărit în recenzia lui „scopuri științifice", ci atacuri și „jigniri personale", deoarece el nu putea „combate cu argumente plauzibile obiecțiile aduse la adresa cărții sale".

După apariția răspunsului lui Știrbu, M. Roller a intervenit la Subsecția de Științe Istorice pentru oprirea polemicii, dar A. Oțetea și C. Daicoviciu s-au opus. Pentru clarificarea situației, P. Constantinescu–Iași, A. Oțetea, C. Daicoviciu și V. Malinschi au sosit la Secția de Știință a CC pentru „consul-

tări". Acad. A. Oțetea a arătat că un grup de cercetători din Institut dorea să-și exprime în revistă punctul de vedere despre cartea lui S. Știrbu, astfel că membrii Subsecției academice trebuiau să le ia în considerare cererea.

Cerîndu-mi-se părerea personală, i-am recomandat academicianului P. Constantinescu–Iași să-i convoace pe istoricii academicieni din Subsecția de Științe Istorice și să se discute cu răbdare chestiunile, iar hotărîrile, luate prin vot, să fie consemnate într-un proces–verbal. Concluziile dezbaterilor din Subsecția de Științe Istorice, de ordin științific și metodologic, s-a convenit să fie publicate în „Studii". Participanții au acceptat sugestiile noastre. Într-una din zilele următoare, acad. A. Oțetea mi-a spus că a reflectat asupra celor discutate la întîlnirea anterioară și socotește nimerit ca și redacția revistei să elaboreze niște concluzii, care să fie discutate și apoi, prin vot, să se decidă publicarea lor în „Studii". Am considerat propunerea binevenită și judicioasă.

Urmările acestor consultări și dialoguri rezultă din documentul următor:

„Notă informativă*

a) În ședința Subsecției de științe istorice a Academiei RPR din 20 august a.c. (1957, n.n.) s-a hotărît să se publice în revista «Studii» textul alăturat (Anexa 1). Au votat pentru aceasta din totalul de 7 membri: tov. P. Constantinescu–Iași, E. Condurachi, C. Daicoviciu, A. Moisil, M. Roller. A votat contra: A. Oțetea. S-a abținut: D. Prodan.

b) S-a hotărît ca textele Adăniloaie etc. și a (?) tov. Huscaru etc. să fie publicate la discuția ce se deschide în jurul problemei 1821.

c) A. Oțetea, susținînd că ar exista un vot al comitetului de redacție (în fond, au fost 5 din 10), el va publica și așa–zisul text al comitetului de redacție (Anexa 2). S-a susținut că poate să-l publice nu în numele comitetului de redacție, ci să

* Dactilogramă, n.n.

iscălească acest text acei membri ai comitetului de redacție care doresc și cunosc textul.

La ședință, tov. Oțetea a declarat că are aprobarea Secției de Știință pentru textul comitetului de redacție, că Secția de Știință i-a aprobat și textul lui Matei Ionescu și materialul celor 5 (Adăniloaie etc.).

M. Roller".

„Nota informativă", ca de obicei, a fost trimisă lui L. Răutu, care, însă, n-a reacționat sub nici o formă la sesizările colaboratorului său.

Ca atare, în „Studii", nr. 4, 1957, la rubrica „Discuții", au apărut materialele: „Pe marginea lucrării tov. S. Știrbu «Răscoala din 1821 și legăturile ei cu evenimentele internaționale»", de N. Adăniloaie, N. Camariano, S. Iancovici, I. Neacșu și Al. Vianu (p. 157–175), cercetare critică inatacabilă, precum și opiniile cercetătorilor N. Huscariu, D. Rozenzweig, Gh. Diaconu și Stelian Safta — „Probleme de istorie generală în lucrarea profesorului S. Știrbu" (p. 177–193), cuprinzînd critici la adresa lui A. Oțetea și susținerea unora dintre tezele amicului lor de la Institutul de Științe Sociale de pe lîngă CC al PMR.

În continuare, apărea în revistă „Nota Subsecției de Științe Istorice a Academiei" (p. 195), în care se spune, între altele, că S. Știrbu „a pornit de la anumite texe și idei *preconcepute* (s.n.) pe care a încercat să le sprijine prin interpretarea arbitrară a documentelor, prin aluzii, presupuneri și argumentări forțate". De remarcat că acest alineat nu se găsește în prima variantă a Notei Subsecției (Anexa 1), alăturată de acad. M. Roller la scrisoarea trimisă lui L. Răutu. El a fost inclus în varianta a doua, publicată în „Studii" după ce membrii Subsecției de Științe Istorice au rediscutat, la cererea Secției de Știință de la partid, prima variantă, considerată ambiguă și incompletă, lipsind aprecierea științifică despre cartea lui S. Știrbu. Singurul academician care s-a opus publicării noului alineat a fost M. Roller.

În același nr. 4 al revistei „Studii" apărea, la rubrica rezervată Comitetului de redacție, textul „În legătură cu discuția privitoare la cartea tov. S. Știrbu «Răscoala din 1821

și legăturile ei cu evenimentele internaționale»". Textul este identic cu dactilograma (Anexa 2) alăturată de M. Roller la „Nota informativă" citată. Acest număr dens al revistei „Studii" cuprindea și un articol insolit: „Contribuții la cunoașterea opiniilor social–economice ale lui A.D. Xenopol", semnat de tînărul licențiat în filosofie Z. Ornea, în acest fel, personalitatea marelui istoric fiind readusă în actualitate.

Polemicile în jurul cărții lui S. Știrbu au fost benefice pentru istoriografia românească și au relevat alte căi și metode (normale!) ale cercetării științifice: libertatea de opinie, respectarea principiilor de investigare a faptelor istorice — obiectivitatea, acribia, neideologizarea și respingerea partizanatului, de oriunde ar veni el; dezbaterea la obiect, în spirit academic, evitînd insultele și calomniile. Treptat, s-a configurat o nouă realitate: alături de istoricii consacrați, a început să se afirme o generație nouă de specialiști tineri, studioși, bine pregătiți, cărora trebuia să li se asigure toate condițiile de afirmare. Echipa de tineri, în frunte cu dl Adăniloaie, a recunoscut din vreme caracterul improvizat al scrierilor lui S. Știrbu, a împărtășit observațiile critice ale acad. A. Oțetea și a amplificat analiza critică, demontînd sistematic elucubrațiile lui Știrbu, chiar dacă el era apărat, cu înverșunare, de acad. M. Roller, de cercetători de la școlile de partid și de unii istorici sovietici.

Subliniez și un alt fapt extrem de semnificativ în ceea ce privește așa–zisa „disciplină și unitate de partid": polemica evocată s-a purtat între membri de partid, fiecare luptînd pentru convingerile sale științifice. Situația de membri ai PMR nu i-a împiedicat pe A. Oțetea, N. Adăniloaie, Matei Ionescu și alții să critice sever lucrarea lui Solomon Știrbu, susținut de M. Roller și alți membri de partid, chiar din ilegalitate. Au prevalat valoarea științifică a lucrării, calitatea muncii și respectul pentru adevăr, nicidecum oarba „disciplină de partid". Astfel, a început să fie ruinată teza lui M. Roller și L. Răutu că membrii de partid sînt obligați să aibă, neapărat, aceleași puncte de vedere și convingeri.

În același timp, s-a conturat și o altă situație: acad. M. Roller și aliații lui considerau în mod abuziv că numai cercetătorii istorici de la Institutul de Istorie a Partidului (unde el era director adjunct, în realitate conducînd *de facto)* militau pentru „linia partidului". Acest fapt a creat mari tensiuni și abuzuri. M. Roller supralicita valoarea colaboratorilor săi direcți și a încercat tot timpul să-i promoveze în sistemul de cercetare al Academiei RPR, criticînd, în același timp, activitatea istoricilor, vîrstnici și tineri deopotrivă, din sistemul Academiei RPR. De aici și obsesia lui privitoare la „controlul de partid" și la „îndrumarea de partid" (sic!). Practic, M. Roller a făcut tot posibilul să-și promoveze oamenii lui în comitetele de redacție ale revistelor și ale culegerilor de istorie, pentru ca, prin aceasta, să aibă sub control materialele ce se publicau. Imediat după înlăturarea lui din funcția de partid deținută, unii cercetători de la Institutul de Istorie al Academiei RPR m-au avertizat asupra acelei situații și au cerut să se curme „tutela politico–ideologică".

Spre edificarea cititorilor, reproduc, în continuare, un fragment dintr-o altă scrisoare a lui Roller trimisă lui L. Răutu:

„Notă*

A 3-a zi după ședința de la Consiliul de Miniștri a avut loc o ședință a org.(anizației) de bază de la Institutul de Istorie al Acad.(emiei) cu invitați. Ordinea de zi: Despre revista «Studii».

Membrii comitetului de redacție (comuniști) nu au fost invitați. Raportor a fost Gh. Haupt. Nici o problemă din concluziile trase de la ședința istoricilor nu au fost ridicate (sic!). O singură propunere făcută de Barbu Câmpina a dominat aproape preocuparea din discuție. Propunerea lui B. Câmpina era: să se reorganizeze comitetul de redacție al revistei «Studii». Să fie aprobați ca membri ai comitetului numai lucrători din Institut. Aceasta a fost concluzia trasă de el".

* Manuscris din primele zile ale lui aprilie 1957, n.n.

XIV. Aniversări și comemorări, prilejuri de noi polemici

Anii dezghețului ideologic au repus în drepturile firești cîteva evenimente din istoria românilor: aniversările sau comemorările; ele au fost consacrate public prin hotărîri ale Consiliului de Miniștri.

Astfel, printr-o hotărîre din primăvara anului 1956, s-au comemorat 500 de ani de la moartea lui Ioan Corvin de Hunedoara, prilej de evocare a relațiilor dintre români și unguri, a realităților din Transilvania epocii medievale, a situației populației românești și a celorlalte grupuri etnice. Manifestările au readus în atenția istoricilor români cercetările și feluritele aprecieri ale istoricilor maghiari etc., ceea ce i-a determinat pe unii istorici să sugereze elaborarea unei istorii a Transilvaniei (chestiune ce va reveni în plină actualitate la începutul lui 1957, din alte considerente).

Implicații importante pentru activitatea istoricilor au avut hotărîrile guvernamentale privind: Sărbătorirea a două mii de ani de la nașterea poetului Publius Ovidius Naso[16]; Comemorarea a 50 de ani de la izbucnirea răscoalei țăranilor din 1907; Trei decenii de la moartea lui Vasile Pârvan; Aniversarea a 500 de ani de la urcarea lui Ștefan cel Mare pe scaunul Moldovei; Sărbătorirea a 40 de ani de la glorioasele bătălii de la Mărăști, Mărășești, Oituz, 1917. Ultima sărbătorire a fost organizată de Ministerul Forțelor Armate, un rol deosebit asumîndu-și generalul Gh. Zaharia.

Aceste evocări au avut o semnificație națională și civică pentru că era vorba de evenimente cruciale din istoria românilor. La manifestările ce s-au organizat au fost invitați oaspeți din străinătate — din Franța, Italia, Ungaria, URSS și Bulgaria —, astfel că ele s-au bucurat și de atenția unor cercetători și publiciști din țările respective. De asemenea, specialiști români au fost invitați să prezinte comunicări, conferințe și prelegeri în Ungaria, Austria, Franța, Italia, URSS și Polonia.

Amintesc de manifestările de la Putna, din 27 mai 1957. S-a deschis oficial Muzeul permanent al Mănăstirii Putna și au prezentat expuneri în fața asistenței profesorii Emil

Condurachi, Andrei Oțetea, Ion Nestor, vicarul Mitropoliei Moldovei și Sucevei, Nonea, și starețul mănăstirii, Moraru[17].

În întîmpinarea evenimentului, Biblioteca Centrală de Stat a publicat cartea *Ștefan cel Mare — 500 de ani de la înscăunarea sa ca Domn al Moldovei* (București, Editura de Stat pentru Imprimate și Publicații, 1957), lucrare inițiată de conducerea Ministerului Învățămîntului și Culturii. În studiul introductiv, dr. Horia Ursu realiza o sinteză despre personalitatea și gloria Moldovei în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. Interesantă pentru anul 1957 era „Bibliografia selectivă", realizată de Daniela Bratu, deoarece interdicțiile de natură politică practicate după anul 1945 au fost lichidate, astfel că erau menționate lucrările și numele istoricilor T. Bălan, Beza Marcu, Gh. I. Brătianu, Th. Capidan, Șt. Ciobanu, Virgil Drăghiceanu, C. Giurescu, C.C. Giurescu, Vasile Grecu, Ioan Lupaș, Alex. Lapedatu, Leca Morariu, Grigore Nandriș, Ion Nistor, P.P. Panaitescu, Radu Rosetti, Emil Turdeanu și alții. De asemenea, apăreau frecvent numele Bucovina, Cernăuți, Chișinău, Chilia–Cetate, Codrul Cosminului, Cetatea Albă, Soroca, Mănăstirea Capriana, Hotin etc.

Nu știu ce vor fi zis „prietenii noștri" — pe care M. Roller și alții îi invocau cu obstinație —, dar faptul istoric rămîne: cele 2 875 de exemplare ale cărții s-au difuzat în librării, în bibliotecile din țară și în unele din străinătate. Această carte, precum alte studii și articole din acei ani infirmă categoric susținerile false ale unor cercetători și publiciști, anume că în anii 1955–1965 nu se putea scrie și vorbi (?!) despre teritoriile basarabene și bucovinene!

O amploare mult mai mare au avut-o manifestările științifice dedicate răscoalelor țărănești din 1907. Revistele de istorie, literare, artistice, presa cotidiană, radioteleviziunea au publicat și transmis articole și comunicări, fapt ce a înlesnit nuanțarea interpretărilor și diversificarea informațiilor, mai ales datorită „evocărilor" unor participanți la evenimente.

Academia a organizat o sesiune omagială și s-a hotărît editarea în volum a comunicărilor prezentate. Și de această dată, M. Roller a formulat obiecții asupra comunicării lui

A. Oțetea și ale altor cercetători din Institutul de Istorie. Conform vechiului său obicei, el s-a adresat Prezidiului Academiei ca să dispună scoaterea din sumarul volumului a textului comunicării acad. A. Oțetea. Litigiul a ajuns din nou la șeful Secției de Știință de la partid, astfel că Roller îi expedia lui L. Răutu următoarea scrisoare:

„Notă informativă*

Tov. P. Constantinescu-Iași îmi comunică (sic!) că tov. Țugui ar fi insistat să se publice în volumul 1907 (comunicările de la Academie) și textul așa-zisei comunicări a lui Oțetea.

În caz că acest lucru este adevărat, cer insistent să se publice în același volum și replica tov. M. Gh. Bujor, Demény și Roller. Personal consider că este cel puțin o gravă greșeală, dacă nu ceva mai mult, publicarea unui text pe care-l consider o jignire adusă miilor de țărani asasinați în 1907. Textul publicat recent în «Voprosî istorii» cu privire la lit.(eratura) 1907 lămurește mai mult acest lucru. M. Roller".

Subsecția de Științe Istorice a editat în 1957 cartea *Studii și referate privind răscoalele țărănești din 1907*, care cuprinde comunicări de: Tr. Săvulescu, P. Constantinescu-Iași, M. Ralea, M. Roller, A. Oțetea „Răscoala din 1907 în istoriografia românească", T. Vianu, V. Maciu, Gh. Matei, Matei Ionescu, Gh. Haupt, I. Gheorghiu, N. Petrovici, V.A. Varga, I. Cicală, A. Egyed, Janeta Benditer și Valerian Popovici. Lucrarea lui A. Oțetea sublinia, între altele, „rolul nefast al arendașilor" — afirmație respinsă de M. Roller — apoi, analiza poziția istoricilor români față de răscoală, relevînd că unii, între care, foștii membri ai partidelor Conservator și Liberal, au căzut în capcana partizanatului. Partea cea mai importantă a comunicării era dedicată lui N. Iorga, „evoluției atitudinii marelui istoric față de tragicul eveniment din 1907".

Obiectiv, Oțetea remarca și meritele lui M. Roller și încheia: „Dar elaborarea unei monografii științifice, pe baza

* Dactilogramă semnată de emitent, n.n.

tuturor documentelor care ni s-au păstrat, rămîne încă o sarcină capitală și urgentă a istoriografiei noastre"[18].

XV. O intervenție cu substrat politic a Direcției de Propagandă și Cultură, în „Lupta de clasă"

În „Magazin istoric", februarie 1996, am arătat că, la sfîrșitul anului 1955, am depus la cabinetul lui Gheorghiu-Dej, primul secretar al partidului, lucrarea „În legătură cu unele fenomene care frînează activitatea istoricilor români", semnată de C. Daicoviciu, A. Oțetea și B. Câmpina, redactată de autori „la cererea Secției de Știință și Cultură a CC al PMR"[19]. Pînă în martie 1956, conducerea PMR nu mi-a transmis nici un răspuns concret la problemele ridicate de cei trei istorici. De aceea, am decis să elaborez un nou material, în care să lărgesc observațiile istoricilor C. Daicoviciu, A. Oțetea și B. Câmpina. Am cules informații și aprecieri de la istoricii din sistemul Academiei, de la facultățile de istorie, precum și din paginile revistelor și ale cărților de specialitate, din documentele de partid. Un stimulent în redactarea textului mi-a oferit și celebrul raport al lui N. Hrușciov, „Despre cultul personalității lui Stalin și urmările lui", audiat integral în Plenara CC al PMR din luna martie 1956.

După mine, confruntările între istorici în momentul trecerii la elaborarea tematicii provizorii a Tratatului de Istoria României nu se limitau la simple neînțelegeri de natură metodologică, ci se refereau la probleme fundamentale ale istoriei poporului român, la făurirea statului român modern. Acad. M. Roller a impus concepții și idei eronate și a reușit să le consacre drept orientare și linie oficială ale partidului și statului, un exemplu concret fiind manualele de istorie din 1947 și 1952, singurele acceptate de Ministerul Învățămîntului, traduse și în unele țări vecine.

Poziția în care mă aflam îmi conferea dreptul statutar, ca membru al partidului, de a informa conducerea despre erorile constatate, dar și obligația de a acționa, în calitate de membru supleant al CC, pentru ca aceste probleme capitale referitoare

la statul român și la istoria lui să fie analizate de Biroul Politic, deoarece ele constituiau parte integrantă a existenței României.

Textul nou l-am dictat dactilografei și, fără să-l discut cu colaboratorii din Secție sau cu L. Răutu, șeful meu direct, l-am semnat și l-am depus, în septembrie 1956, la cabinetul primului secretar al CC, Gh. Gheorghiu-Dej.

Se pare că acele vreo 28 de pagini dactilografiate au fost citite de mai mulți membri ai Biroului Politic, dar cu siguranță de Gheorghiu-Dej, Gh. Apostol, M. Constantinescu, E. Bodnăraș și L. Răutu. După cum se va vedea, textul l-a primit și l-a studiat și acad. M. Roller.

Reacția lui L. Răutu la referatul depus de mine pentru membrii Biroului Politic nu s-a lăsat așteptată. În decembrie 1956, perioadă cînd eram plecat din București, șeful Direcției de Propagandă și Cultură l-a chemat pe I. Goliat, economist, lucrător în Secția de Știință și Cultură și fost colaborator al lui M. Roller, și i-a propus să scrie un articol pentru „Lupta de clasă". Textul, intitulat „Pentru o tratare temeinică a problemelor de bază ale istoriei RPR", a fost, probabil, revăzut și completat de L. Răutu și a apărut în numărul din februarie 1957[20]. Chiar din sintagma „istoria RPR", folosită în titlu, se observa o anumită opțiune.

După ce releva succesele revistei „Studii", autorul considera drept lipsuri principale ale cercetării istorice absența sprijinului „pentru redactarea unui nou manual (?) de istorie", precum și „subaprecierea problemelor istoriei moderne și contemporane". În mod paradoxal, autorul reproșa revistei „Studii" că nu se preocupa de „opera istoricilor români din trecut", subliniind, totuși, necritic, meritele articolului lui Tr. Udrea de care am amintit mai înainte. Îndreptățită era, însă, evidențierea ideilor susținute de Dan Berindei. Articolul considera „problemele participării României la primul război mondial" ca fiind „obiect al unor vii controverse". Era evidentă opțiunea autorului I. Goliat pentru tezele cominterniste ale lui Roller: „este necesar să se combată cu argumente științifice (?) unele confuzii de esență naționalistă (??) privind caracterul pretins justificat al participării României la primul

război mondial, război imperialist de ambele părți ale beligeranților" (p. 101).

Articolul publicat de „Lupta de clasă", la cererea și cu sprijinul nemijlocit ale lui Leonte Răutu, era un avertisment dat istoricilor și șefului Secției de Știință și Cultură de la partid, în preajma convocării istoricilor la consfătuirea de la Consiliul de Miniștri.

NOTE

1. Vezi „Magazin istoric", s.n., februarie 1996, p. 9–11: „1956. Istorici români. Cu fața spre adevăr".

2. Vezi Pavel Țugui, *Amurgul demiurgilor (Arghezi, Blaga, Călinescu)*, București, Editura „Floarea Darurilor", 1998, p. 54–59.

3. Vezi Pavel Țugui, „Adevărul trebuie spus. Unele observații despre alegerile și «reprimirile» de la Academia Română", în „Totuși iubirea", București, an. VII–VIII, nr. 34/41 (312–319), nov.–dec. 1996, p. 8–11. Informații concrete, privitoare la istorie, vezi idem, „Aprilie 1955. «Reprimiri» și alegeri la Academie", „Magazin istoric", s.n., februarie 1997, p. 24–27.

4. Vezi Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a III-a, București, Editura pentru Literatură Politică, 1952: I. Raportul politic al Comitetului Central la Conferința Națională a PCR, p. 15.

5. *Ibidem*, „Poziția Partidului Comunist Român față de curentele șovine și revizioniste", p. 92.

6. Alte amănunte în „Magazin istoric", s.n., februarie 1997, p. 25.

7. Așa se explică, de pildă, sistemul viclean și neomenos al lui M. Roller, L. Răutu etc. de folosire în cercetare a lui P.P. Panaitescu cu pseudonimul „Al. Grecu", a lui Emil Vîrtosu — „V. Ion" etc.

8. Extras dactilografiat în 1955 din cartea *Idei și forme istorice*, de Vasile Pârvan.

9. Anterior, am extras din V.I. Lenin, *Opere*, volumele 22, 23, 24, tipărite de Editura pentru Literatură Politică, în 1952–1954, fragmente ce se referă la popoarele din sud-estul Europei, inclusiv la români. Iată unele fragmente: „Numai statele mici din Balcani pot fi considerate state cu naționalități străine între 5–10%, căci un număr imens (față de numărul total al reprezentanților națiunii respective) de români și de sîrbi locuiesc în afara granițelor statului lor"; în general, „construcția de stat în direcția burghezo-națională nu s-a terminat în Balcani" (vol. 23, p. 274, 275). Alt fragment: „Trebuie, de asemenea, să fie restabilite ca state independente Serbia,

Muntenegru, *România* (s.n.)" (vol. 24, p. 232) etc. (Dactilogramele cu 23 de fragmente le păstrez în arhiva mea).

10. Anul „1956" e dactilografiat greșit în textul original. Premiul de Stat cl.III s-a acordat pe anul 1953, prin comunicatul apărut în „Scînteia", nr. 3.128, din 12 noiembrie 1954, p. 1, deci cu vreo doi ani înainte!

11. În plicul primit în 1959 de la șeful de cabinet al lui Gh. Gheorghiu-Dej, s-a aflat și o copie a acestui document — dactilogramă pe hîrtie velină gălbuie. Am oferit textul, spre publicare, redacției „Magazin istoric" (februarie 1995), dar mi s-a spus că materialul a fost deja publicat — eu nu știam acest fapt — în „Curierul Național Magazin", nr. 101-103/1993. Confruntînd textul, reiese că M. Roller l-a redactat înainte de februarie 1955, cînd el deținea postul de adjunct al Secției de Propagandă și Agitație a CC al PMR, responsabil cu problemele de știință și învățămînt.

12. Pe marginea dactilogramei semnate „PPP", o notă a lui M. Roller: „Azi teoria e reluată și *(indescifrabil, n.n.)* de B. Câmpina".

13. Vezi idem, „Problema periodizării istoriei României", „Studii", X, nr. 6, 1957, p. 103-110.

14. Vezi Andrei Oțetea, *Tudor Vladimirescu și mișcarea eteristă în Țările Românești 1821-1822*, Institutul de Studii și Cercetări Balcanice — Seria Istorică, nr. 5, București, 1945, 411 pagini și 22 pagini ilustrații. Menționez că academicianul mi-a dat un exemplar cu dedicații: „Tov. Pavel Țugui în semn de deosebită prețuire și simpatie, A. Oțetea. 26.IV.1957".

15. Vezi „Studii de Istorie și Filosofie", nr. 1, 1952, și extras, înregistrat la Biblioteca Academiei Române.

16. Despre manifestările „Ovidiu", vezi P. Țugui, *Amurgul demiurgilor*, p. 231-234.

17. La manifestările de la Putna urma să asiste o importantă delegație de stat, însoțită de numeroși oameni de cultură din București, Iași, Cluj, Tîrgu-Mureș, Timișoara etc. Vezi *ibidem*, p. 234-235.

18. Mai tîrziu, A. Oțetea va realiza volumul colectiv intitulat *Marea răscoală a țăranilor din 1907*, București, Editura Academiei RSR, 1967, care începe cu studiul „Istoriografia răscoalei", de A. Oțetea, și cuprinde lucrări semnate de D. Hurezeanu, M. Iosa, Tr. Lungu, I. Ilincioiu, G. Tudoran, M. Florescu, M. Badea, V. Nicolae, C. Fotino, An. Iordache, T. Georgescu, A. Deac, L. Vaida, I. Felea.

19. Vezi „Magazin istoric", s.n., februarie 1996, p. 10-15.

20. Vezi I. Goliat „Pentru o tratare temeinică a problemelor de bază ale istoriei RPR", în „Lupta de clasă", seria a V-a, an. XXXVII, nr. 2, februarie, 1957, p. 96-102.

PARTEA a II-a

I. Consfătuirea istoricilor de la Consiliul de Miniștri, la sfîrșitul lui martie 1957

După cîte îmi amintesc, în februarie 1957 Biroul Politic al CC al PMR a hotărît să se organizeze, la Consiliul de Miniștri și nu la CC al PMR, o consfătuire cu istoricii din RPR, unde să se discute problemele semnalate de mine în referatul depus la cabinetul lui Gh. Gheorghiu–Dej și chestiuni privitoare la tematica provizorie a Tratatului.

Au fost invitați toți istoricii membri ai Academiei, profesori și unii conferențiari de la facultățile de istorie, cercetători principali din institutele academice din București, Iași și Cluj, conducători ai unor ministere. Dezbaterile istoricilor au fost conduse de Miron Constantinescu, membru în Biroul Politic al PMR, prim-vicepreședinte al Guvernului și ministru al Învățămîntului și Culturii, și Leonte Răutu, membru supleant al Biroului Politic, șeful Direcției de Propagandă și Cultură a CC al PMR. Din motive obscure, niciodată lămurite, șeful Secției de Știință și Cultură de la partid, autorul „referatului" cu pricina, n-a fost invitat la consfătuire. Am aflat, după aceea, că M. Constantinescu și L. Răutu au expus, pe scurt, problemele înfățișate în textul alcătuit de mine.

Precizez că referatul depus la cabinetul lui Gheorghiu–Dej nu mi-a fost restituit în 1959, probabil din cauza adnotărilor pe file ale lectorilor, așa încît nu-l pot oferi în original cititorilor. În schimb, Gheorghiu–Dej mi-a dat textul original–ograf al acad. Mihail Roller, intitulat „Unele observații" la text, 15 pagini, dactilografiate pe foi veline, datat „27.II.1957", din care reies chestiunile asupra cărora am stăruit în materialul înaintat lui Dej.

Iată observațiile academicianului M. Roller:

II. „Unele observații la text

În text se constată la început că, în ultima perioadă, au apărut neînțelegeri în rîndul istoricilor cu privire la interpretarea unor probleme de istorie, la metodologie etc. Se afirmă că aceste neînțelegeri s-au ivit, mai ales, în legătură cu discutarea tematicii Manualului de Istorie a României.

Într-adevăr, pe frontul istoric există serioase neînțelegeri. Constatarea acestui fapt nu ne ajută. Trebuie căutate izvoarele. După părerea mea, pe frontul istoric lupta cu privire la concepția care trebuie să stea la baza interpretării istorice s-a întețit în ultimii doi ani, și nu numai cu prilejul discutării tematicii.

1. Cu o îndrăzneală tot mai vădită unii istorici încearcă să cultive ideologia burgheză în interpretarea istorică. Într-o serie de manifestări se resimt puternic manifestări șovine și concepții naționaliste. Acestea se manifestă atît oral, cît și în unele comunicări, fără a fi combătute de toate forțele care stau pe poziții marxiste în domeniul științelor istorice. Absentează de la combaterea acestor tendințe comuniștii din Institutele de istorie ale Academiei, unitățile învățămîntului de partid (Institutul de Științe Sociale de pe lîngă Comitetul Central, catedra de istorie și aspiranții de istorie, Școala Superioară de Partid «Ștefan Gheorghiu») și Secția de Știință a CC al PMR. În unele cazuri, cînd o serie de aprecieri greșite au fost combătute de către istorici comuniști, atît la Academie, cît și în presă, în înțelegere cu Secția de Știință, aceasta din urmă nu a luat măsurile în drept ca organele să nu tipărească materiale în care se îmbrățișează, în mod necritic, manifestările ideologice din trecut sau în care se elogiază ideologia burgheză ca superioară celei marxiste (de ex. lucrarea: «90 de ani de viață academică» etc.).

Necombaterea, inconsecvența în combaterea ideologiei burgheze, participarea la enunțarea unor idei oportuniste (vom exemplifica mai jos), absența aproape totală a «Scînteii»

în combaterea concretă a manifestărilor ideologiei burgheze au făcut ca:

a) istoricii comuniști să întîmpine greutăți, tot mai mari, în apărarea concepției marxist-leniniste;

b) elemente cu ideologie burgheză să capete mai multă îndrăzneală în prezentarea concepției lor idealiste, șovine etc.;

c) elemente cinstite, dar mai puțin pătrunse de spirit de partid, să evite a lua poziție și

d) unele elemente tinere să cadă chiar sub influența ideologiei burgheze.

Consider că este necesar să se facă o analiză temeinică a izvoarelor acestor «neînțelegeri». Izvoarele ne vor dezvălui esența lor politică, la care se adaugă la unii istorici ca element auxiliar folosirea din plin a intrigilor cu scopuri carieriste, «pentru a ciupi» cîte ceva (din păcate, și la membri de partid).

Analizarea izvoarelor va arăta în ce măsură este folosit din plin principiul reacționar: «Calomniază, calomniază, căci (va rămîne) se va crede cîte ceva», pentru a lansa zvonuri false împotriva unor istorici comuniști, metodă privită cîteodată cu zîmbete de Secția de Știință.

Din cauza nestudierii și lipsei de aprofundare a cauzelor acestor «neînțelegeri», nu există în «textul »discutat nici propuneri serioase pentru remedierea lucrurilor.

2. Unele fapte înșirate în text sînt reale. Altele nu știu de unde au fost scoase. De aceea mă voi referi la ele în ordinea prezentată, deși aceasta dăunează ordinii de importanță a problemelor.

a. În text se afirmă că discuții mai vii au fost duse în jurul problemei legate de stabilirea perioadei de apariție a statului sclavagist dac. În cadrul comitetului de redacție (am participat la toate ședințele, afară de una) nu au avut loc discuții cu privire la statul sclavagist dac.Tematica istoriei vechi a fost întocmită de 12 sau 14 din cei mai buni specialiști în materie, în frunte cu Daicoviciu, Nestor, Gheorghe Ștefan, Radu Vulpe etc., tematică cu care personal sînt în mare parte de acord. Ei au stabilit existența statului sclavagist dac înainte de romani etc. Nu-mi amintesc ca la o ședință a Comitetului de redacție

să fi luat parte și D. Berciu, care este indicat ca unul dintre oponenții acestei teze. Poate a participat la ședință. Dar nu cunosc să fi existat opoziție.

b. Divergența cu privire la 1828 sau 1848 a existat într-adevăr. Eu am fost împotrivă ca să înceapă de la 1828, de la Pactul de la Adrianopole, și am susținut teza pe care am și publicat-o în articolul despre Mihail Kogălniceanu, că istoria modernă nu poate să înceapă, la noi, de la 1828 sau de la 1864, cum au vrut alții.

Problema esențială este cînd și în ce condiții a trecut puterea politică din mîna unei clase în mîna altei clase.

În 1848 revoluția n-a fost desăvîrșită.

Problemele esențiale ridicate de revoluția din 1848: 1. împroprietărirea; 2. unirea națională; 3. libertatea națională, n-au fost rezolvate în 1848, ci în 1859, 1864, 1877, pe calea reformelor și nu pe calea revoluționară. Această perioadă 1848–1878 o consider o perioadă de trecere, în care s-a cristalizat coaliția burghezo–moșierească. Teza e nouă, a fost enunțată și poate fi discutată.

c. Cu privire la istoria contemporană, dacă ea începe în 1917 sau la 23 August 1944, autorii textului discutat n-au înțeles fondul problemei.

Noțiunile de istorie veche, medie, modernă, contemporană au fost folosite și de istoriografia burgheză. Istoriografia marxist–leninistă, folosind acești termeni, caută să le dea un conținut just, științific, adică consideră, de exemplu, istoria medie ca istoria orînduirii feudale, istoria modernă, ca istoria orînduirii capitaliste etc.

1917 a însemnat o cotitură hotărîtoare în istoria universală. A început criza generală a capitalismului. Dar numai pe o șesime a globului a ieșit victorioasă revoluția proletară. În România, de pildă, în anii 1917–1922, sub influența Revoluției din Octombrie, s-a făurit arma (Partidul Comunist Român) care a avut misiunea istorică de a organiza și mobiliza poporul, pentru a-l duce pe drumul lui Octombrie. Dar o nouă orînduire începe în România abia după 23 August 1944. Peste 100 de ani, de exemplu, nu se va putea vorbi despre perioada

anilor 1917–1944 ca de istoria contemporană. Dar, întotdeauna va trebui să se spună că de la 23 August 1944 a început o nouă eră în istoria României.

În acest sens, am spus și susțin că o nouă orînduire a început la noi la 23 August 1944. De altminteri, mai adaug că datorită unor greutăți care mai există în lămurirea unor probleme de istorie modernă și contemporană, aproape că s-a încetățenit, deocamdată, să se trateze atît de către istoricii burghezi, cît și de istoricii marxiști, în lucrări comune, istoria modernă și contemporană.

Am insistat mai mult asupra acestei probleme pentru că unii au făcut propunerea să se înceapă de la 1918 istoria contemporană, pornind de la Unirea de la 1 Decembrie 1918, alții de la 1900, trecerea spre imperialism etc.

d. Cu privire la problema participării diferitelor pături ale burgheziei române la războiul de independență din 1877 n-a fost discuție la comitetul de redacție, nici în jurul tematicii. Problema există însă, ea a fost formulată de cîțiva istorici și poate să mai fie discutată.

e. În ceea ce privește problema caracterului războiului 1916–1918, ea a fost ridicată de unii istorici și de către șeful Secției de Știință a CC al PMR și merită să ne oprim un moment. Adevărul este următorul: Vasile Liveanu a formulat în proiectul tematicii că acest război a avut un caracter imperialist. Comitetul de redacție provizoriu al volumului III (de ale cărui competență și claritate ideologică mă îndoiesc) a luat în discuție textul la Institutul de Istorie al Academiei din București. V. Maciu, decanul Facultății de Istorie, Matei Ionescu, secretarul organizației de partid, Eliza Campus, membră de partid, și alții s-au plasat pe poziția că războiul a avut un caracter just. Gheorghe Haupt, care a avut misiunea (ca redactor responsabil adjunct) să redacteze textul, a formulat: Dublul caracter al războiului din 1916–1918. Divergențe între istorici ... etc. Cînd a ajuns textul la Comitetul general de redacție (comitet care e de asemenea provizoriu), discuția a fost reluată. Aici, Barbu Câmpina, director adjunct al Institutului de Istorie al Academiei (care trebuie să-l ajute pe

Oțetea în spirit de partid), s-a plasat categoric pe poziție și a pledat că războiul a fost un război just.

Cheresteșiu a susținut aceeași teză. Oțetea, mai timid, la ședința la care am participat (am auzit că în mod mai insistent, la o altă ședință, la care am lipsit).

Gheorghe Haupt, întrebat asupra poziției sale, a declarat că n-a studiat suficient problema și nu poate să se pronunțe.

Constantinescu–Iași, Roller, Bugnariu au stat pe poziția indicată în text. Menționez că, Constantinescu–Iași, orientîndu-se bine la auzul tezelor ce se ciocneau, s-a plasat pe o poziție justă. El a respins afirmația că există divergențe între istoricii marxiști cu privire la caracterul războiului. El a susținut că există divergențe între istoricii marxiști și istoricii brughezi cu privire la caracterul războiului.

E foarte posibil ca poziția lui Câmpina și șovăiala lui Haupt să fi pornit de la Secția de Știință. Spun acest lucru deoarece tov. Țugui s-a manifestat public în această privință.

La adunarea din București în fața cadrelor didactice, tov. Țugui, într-o formă mai reținută, a spus că sînt discuții între istorici asupra caracterului războiului.

La Sinaia, unde au fost cadre didactice și responsabili de UTM, tov. Țugui a afirmat clar (textul ce urmează e extras din notele luate de un tovarăș la expunere): «Caracterul participării României la războiul din 1916–1918 se trata simplist pînă acum. Problema are un caracter mai complex. În definitiv, poporul a luptat pentru apărarea independenței, pentru realizarea unității naționale». E drept că nu a spus «România Mare».

Cînd un șef de secție propovăduiește, fără simț de răspundere, astfel de teze oportuniste, încep să înțeleg mai bine unele lucruri.

f. În text se spune că problema tratării Transilvaniei în istoria României a fost controversată. Susțin că în discuții a fost controversat și felul în care se încearcă prezentarea Moldovei și a Țării Românești.

În toate lucrările de istorie, pînă la apariția Manualului, se tratau separat Moldova și Țara Românească, pe domnii. De

pildă, Xenopol (pe care, personal, îl consider unul din marii istorici burghezi) a tratat în genere Muntenia și Moldova separat. Despre Transilvania nici nu vorbește, decît în rare cazuri; Mihai Viteazul etc. Ceea ce a adus nou Manualul de Istorie a României a fost că, stabilind o periodizare, de pildă, orînduirea feudală, a tratat în cadrul acestei orînduiri concomitent, pe veacuri, așa cum a fost, separat, Moldova, Muntenia și Transilvania. În procesul istoric au reieșit condițiile asemănătoare, deosebirile Țărilor Române și felul cum s-au dezvoltat. Această poziție a fost lămurită de la început, cînd s-a precizat că Manualul de istorie a României se ocupă de dezvoltarea societății omenești pe teritoriul patriei noastre de azi, al RPR. Consider că nu este justă și e chiar periculoasă tratarea în comun a Țării Românești și a Moldovei de la secolul al XIII-lea și separat a Transilvaniei. Adevărul istoric este că ele s-au dezvoltat în unități politice profilate cu legături între ele, dar totuși separate și că de-abia în 1859 s-a făcut unirea între Moldova și Țara Românească și în 1918 cea cu Transilvania.

g. Discuția cu privire la răscoala populară condusă de Tudor Vladimirescu nu a avut loc în Comitetul de redacție. Ea a fost obiectul preocupărilor în comunicarea lui Oțetea și în lucrarea lui Știrbu. Dezbateri organizate în această privință n-au avut loc în țară.

Pagina din text care se ocupă de această problemă încearcă poate să recenzeze comunicarea lui Oțetea și lucrarea lui Știrbu sau să rezume discuția care a avut loc între ei, la Moscova.

h. Cu privire la reconsiderarea activității științifice a unor istorici. Sînt unele afirmații aici care au o bază cel puțin curioasă. Este adevărat că insuficiente au fost lucrările cu privire la valorificarea unor istorici. Consider însă că este cel puțin o informație inexactă cu privire la Daicoviciu, cînd, după ce omul, în mai multe rînduri, a arătat public că a comis o greșeală în comunicarea făcută în 1953, subliniind ulterior meritele lui Pârvan, să se evoce mereu și mereu numai intervenția lui din 1953, fără să se amintească despre poziția pe care a luat-o în 1954, 1955, 1956.

Cred că acest caz a fost dat ca exemplu pentru ca, în mod viclean, să se poată veni cu insinuarea vizibil cusută cu ață albă din Anexa 1 cu privire la Nicolae Iorga.

Două probleme țin să lămuresc aici.

i. Textul din Anexă, în care data de 8 ianuarie 1953 este subliniată cu o «preciziune științifică», nu a fost întocmit în țară la noi. Personal am insistat foarte mult, în anul 1955, cu prilejul prezenței mele la Moscova, ca să fie cuprinse în *Enciclopedie* volumele de «Studii și documente» ale lui Nicolae Iorga.

Tovarășii istorici sovietici care au lucrat la *Enciclopedie* cunosc lucrările lui Nicolae Iorga și au o părere proprie asupra concepției și valorii lucrărilor lui Iorga. Întrucît mă privește personal, consider că, deși trebuie încă controlate, verificate, multe din volumele de documente publicate de Nicolae Iorga reprezintă un aport pozitiv și util care slujesc cercetătorilor în studierea istoriei României. Cred, de asemenea, că el a fost un mare eseist, un orator cu vervă etc.

Concepția lui Iorga este însă metafizică și sub nivelul lui Xenopol; din punct de vedere politic, el a fost pe poziție reacționară, slujind cele trei monarhii și, mai ales, era subvenționatul permanent al liberalilor (există o literatură vastă în această privință tipărită de Cocea).

Împreună cu A.C. Cuza, Iorga a dus vestitele instigații antisemite de la 1907 cu privire la Fischerland etc. Nu fac aici o valorificare critică.

Fără îndoială că Iorga trebuie încă serios studiat pentru a fi valorificat științific. Tendința care reiese din text și, mai ales, din diferite aluzii pe care Secția de Știință le cultivă indirect, sub pretextul acreditat și de care mă îndoiesc «că vine de sus», de a se îmbrățișa efectiv, în mod necritic, pe Nicolae Iorga a dăunat și continuă să dăuneze lămuririi problemelor de pe frontul istoric și deschide drumul la fel de fel de confuzii.

Cred că cultivarea de către Secția de Știință (direct sau «diplomatic») a tendinței premarxiste de a îmbrățișa necritic pe Nicolae Iorga, Mihail Kogălniceanu etc. reprezintă un pericol, chiar dacă în *Enciclopedia sovietică* unele formulări privind pe Iorga puteau fi formulate mai nimerit.

j. Cu privire la constatarea că lipsește o colaborare temeinică între colaboratorii Institutului de Istorie al Academiei și Institutului de Istorie a Partidului, constatarea este reală. Însă din cauză că și aici nu se analizează izvoarele, constatarea nu slujește la îmbunătățirea acestor relații. Pentru ca să existe relații bune, trebuie să existe cel puțin doi care să dorească astfel de relații.

Fără îndoială că, colaboratorii Institutului de Istorie a Partidului și eu nu ultimul au și ei o vină în această privință. Însă de nenumărate ori Institutul de Istorie a Partidului a făcut eforturi și avansuri pentru a se înjgheba astfel de relații. Am obținut și unele succese în acest domeniu. Direcțiile Institutului de Istorie al Academiei și Institutului de Istorie a Partidului au colaborat împreună la întocmirea sesiunii pentru 1907. O serie de colaboratori ai Institutului de Istorie a Partidului au dat articole care au fost publicate în revista «Studii» (Munteanu, Lungeanu etc.). La toate referatele de la Institutul de Istorie al Academiei participă, pe baza dispoziției Direcției, cel puțin 20–25 de colaboratori ai Institutului de Istorie a Partidului, care iau poziție la discuții etc.

De ce totuși nu s-au întărit relațiile? Există la Institutul de Istorie al Academiei unele elemente descompuse, care nu au valoare științifică, care se pot menține la suprafață numai pe bază de intrigi și care, din nefericire, sînt sprijinite de Secția de Știință. De pildă, Matei Ionescu, dat afară de la «Scînteia» (după o dezbatere a colectivului timp de o zi), pentru motiv de descompunere morală și politică și acțiuni de intrigărie. Acesta este secretarul organizației de partid a Institutului de Istorie al Academiei. El desfășoară o activitate, după mine, dăunătoare în institut și în relațiile dintre institute.

Acum un an și jumătate, Secția de Știință a ajuns la concluzia că trebuie scos de la Institutul de Istorie al Academiei și transferat în provincie, la o școală medie. Tov. Nădejde, care se ocupa atunci în calitate de adjunct, mi-a comunicat acest lucru. Și totuși peste un an și jumătate, acesta este menținut la institut, are porțile deschise la Secția de Știință și își desfășoară cu succes activitatea lui distrugătoare.

Ce autoritate poate avea un secretar de organizație de partid care nu a publicat pînă astăzi nici o lucrare științifică, în afară de unele articolașe de gazetă (a dat același articol la mai multe gazete din provincie, tov. Goliat cunoaște cazul), despre care toată lumea vorbește că trîndăvește și nu-și face munca.

Sau un eliminat de la Ministerul de Externe, Fotino, licențiat în drept, este angajat la Institutul de Istorie al Academiei. N-a dat lucrări, dar este promovat mai întîi ca secretar și acum ca salariat al Comitetului de partid al Academiei RPR. Un avocat eliminat de la Ministerul de Externe (după deviere), angajat la Institutul de Istorie al Academiei, promovat ca salariat activist în conducerea Comitetului de partid al Academiei poate avea autoritate? În loc ca membrii de partid să-l ajute pe Oțetea în lămurirea unor probleme, în intensificarea unor relații de colaborare, unii de teapa lui Matei Ionescu și Fotino acționează împotriva acestui lucru.

Orice incapabil e în stare să facă rău. Greu e să faci bine.

Ar merita ca să se facă o anchetă ce au realizat ei în doi ani? Pentru ce au primit salariu? (Unii, chiar premii sau plicuri, nu știu cum se numesc). De ce oare să ne mirăm că Oțetea nu ia în considerație astfel de oameni și că astfel de oameni nu ajută la introducerea liniei de partid?

k. În text se afirmă că probleme ale Institutului de Istorie al Academiei, de exemplu, «Răscoala țăranilor din 1907», figurează și în planul de muncă al Institutului de Istorie a Partidului. Cred că nu este nici o crimă ca unele probleme să fie studiate în ambele institute. Dar problema la care se referă direct este neadevărată.

V. Cheresteșiu a mai ridicat această problemă, cu același exemplu, în luna decembrie a anului 1955, la ședința consiliului științific al Institutului de Istorie a Partidului (Institutul de Istorie a Partidului, în ultimii doi ani, a transmis Direcției Institutului de Istorie al Academiei proiectele planurilor de muncă, pentru a-și spune părerea).

Din cuvîntul lui V. Cheresteșiu a ieșit vădit lipsa de dorință de colaborare cu Institutul de Istorie al Academiei. Această atitudine a fost atît de vădită, încît tov. Pârvulescu,

care conducea ședința consiliului științific, a găsit necesar, în concluziile trase, să-i atragă atenția asupra poziției greșite pe care o are și care nu corespunde liniei partidului. A fost de față la acea ședință a consiliului științific și tov. Țugui.

Cu toate acestea, textul discutat reia exemplul cu «Răscoala țăranilor din 1907», care este o lucrare de sine stătătoare, pe care autorul o lucrează la Moscova, ca o disertație, cu ajutorul nostru. Astăzi, urmărind ce au făcut și mai ales ce n-au făcut cei de la Institutul de Istorie al Academiei, consider fericit faptul că autorul acestei lucrări (Hurezeanu) a fost substanțial ajutat de către Institutul de Istorie a Partidului în munca lui și sper că, la sfîrșitul anului, va prezenta disertația cu succes la Moscova și vom avea o lucrare valoroasă despre 1907.

1. Se afirmă în text că o greutate în abordarea problemelor de istorie contemporană o reprezintă restricțiile severe impuse cercetătorilor Institutului de Istorie al Academiei în consultarea documentelor din arhiva Institutului de Istorie a Partidului.

Secția de Știință se plasează la remorca unor gălăgioși și cultivă animozitatea față de Institutul de Istorie a Partidului și pe problema arhivei.

O problemă a arhivei există și ea nu este numai pentru cercetătorii Institutului de Istorie al Academiei, ci și pentru cercetătorii Institutului de Istorie a Partidului.

Există anumite restricții clare și justificate prevăzute în instrucțiunile Comitetului Central, pe care noi trebuie să le respectăm pentru toți cercetătorii, indiferent de la ce institut. (De pildă, stenogramele plenarelor etc.)

Am încercat însă să dăm o interpretare cît mai largă instrucțiunilor și, pe răspundere personală și cu ajutorul tov. Niculescu, responsabilul arhivei, am încercat să ajutăm pe toți cercetătorii, inclusiv și pe cei ai Institutului de Istorie al Academiei. În mod public — la Academie —, fostul decan Tudor a arătat că el trimite studenți și cadre de la Universitatea «Parhon» și care sînt bine deservite la Institutul de Istorie a Partidului.

Las la o parte faptul că Fotino a trimis, de la Institutul Academiei, o cercetătoare — care a fost arestată, recent, împre-

una cu bărbatul ei, pentru acțiuni dușmănoase — la Universitatea «Parhon». (Femeia a fost eliberată, dar soțul ei a continuat să rămînă). Dar, Fotino, Matei Ionescu, Gheorghe Haupt au venit la arhivă și au cerut materiale. Ei au promis că vin în zilele următoare să studieze aceste materiale. Tovarășii de la arhivă le-au pregătit materialele documentare. Au trecut de atunci mai multe săptămîni și ei n-au venit. S-a pierdut munca tovarășilor de la arhivă care au pregătit materialele. Pe ce este fondată afirmația din text, ultimul alineat, pag. 3, dacă nu pe încercarea de a susține o atmosferă nesănătoasă?

Merită să fie invitat tov. Niculescu, responsabilul arhivei, muncitor în vîrstă, care nu se pretează la intrigi, pentru a vă da detalii asupra acestor probleme.

Se constată la șeful Secției de Știință o atitudine cel puțin curioasă.

În dorința de a plăcea oamenilor, nu se servește de arma îndrumării, ci de cea a aprobării în relațiile cu specialiștii vechi, necomuniști. Cînd e vorba de specialiști mai în vîrstă, însă comuniști, situația se schimbă.

Un exemplu: În legătură cu colecția de documente pentru care subsemnatul a fost terfelit de unii, într-un mod vădit necinstit de pe poziții nihiliste față de tot ce s-a făcut în regimul democrat–popular — Secția de Știință a aprobat să fie publicate injurii în «Studii».

De mai multe luni zace, însă, în sertare o recenzie (din text reieșea competența autorului) făcută de un istoric cu trecut reacționar — dar care, după părerea mea, și nu numai a mea, este unul din cei mai buni specialiști în istoria medie. Recenzia este iscălită cu pseudonim. Dar pentru că e favorabilă, ea nu se publică. Aceasta are loc după ce o recenzie serioasă a apărut despre documente peste graniță, și nu oriunde, ci în «Voprosî istorii».

Aici, șeful Secției dă dovadă de vigilență. Autorul e reacționar, are un trecut prost și e iscălit cu pseudonim.

Oare nu s-a dat la tipar și n-a apărut cu pseudonim volumul *Hăbăsești*, cînd autorul era în aceleași condiții, ca și autorul recenziei Colecției de documente?

m. Este regretabil că semnatarul textului nu știe că Vladimir Dumitrescu nu este conferențiar. Același lucru despre Radu Vulpe etc. Este păcat însă că toți acești oameni Nestor, Dumitrescu Vladimir, Radu Vulpe, Oțetea, Prodan, Daicoviciu sînt puși în aceeași oală, fără discernămînt.

Îmi permit, de pildă, să afirm că Daicoviciu Constantin, Vladimir Dumitrescu, I. Nestor și, în mare măsură, Radu Vulpe, ca și majoritatea arheologilor serioși de la noi, sînt la curent cu toate dezbaterile din Uniunea Sovietică în ce privește problemele de istorie veche. Vladimir Dumitrescu, de pildă, cu tot trecutul lui, a publicat lucrarea *Hăbăsești*, pentru care a și primit Premiul de Stat, în care ia poziție în unele probleme față de diferite probleme de specialitate care se discută în Uniunea Sovietică. Lucrarea a fost bine apreciată în Uniunea Sovietică și de toți specialiștii noștri.

Nestor, de pildă, are o serie de puncte de vedere care merită să fie discutate și unele chiar combătute, dar el este la curent cu literatura marxistă în domeniul istoriei vechi și cu problemele din Uniunea Sovietică.

Cine cunoaște lucrările lui Daicoviciu dinaintea lui 23 August și lucrările lui mai noi, pozițiile lui din ultimul timp nu poate să afirme că nu și-a însușit într-o serie de probleme o gîndire marxistă în interpretarea istoriei vechi.

Este adevărat că din cauza izolării în care a fost ținut Oțetea — și pentru care eu nu sînt primul vinovat — el cunoaște mai puțin concepția marxistă. Dar o informație competentă și elementar ,corectă pentru conducerea partidului trebuie să prezinte lucrurile așa cum sînt, în forme diferențiate, din care să reiasă și cum se muncește cu oamenii.

Încurajarea neprincipială a cuiva — cum Secția face acum cu Oțetea — fără a-i arăta lipsurile, fără a dezbate cu el pe bază de argumente, ci făcînd numai concesii neprincipiale nu ajută pe unii specialiști mai vechi în însușirea concepției materialist–istorice.

n. În text se arată că, în discuțiile ce se poartă între istorici, cadrele tinere se feresc de multe ori a-și spune părerea. Este adevărat. Dar de ce nu explică textul de ce?

Părerea mea este că o contribuție la această situație o are Secția de Știință. Unii cercetători comuniști (vîrstnici și tineri) au luat adeseori atitudine în ultimii doi ani de zile. S-au consultat și cu Secția de Știință înainte de a lua atitudine și au fost sprijiniți în această direcție.

După aceasta unii criticați, cadre mai în vîrstă, au început să le facă greutăți, mai ales dacă erau directori. Secția n-a apărat pe acești tineri. Unii dintre ei au fost sacrificați sub pretextul că nu putem să ne certăm, cu somitatea x sau y. Aceasta a creat o stare de spirit de frică în rîndurile tinerilor cercetători. (Sînt convins că aceasta nu este numai la istorie). Chiar dacă unii tineri sînt convinși că un academician sau un profesor spune un lucru nejust, ei nu se ridică, chiar cuviincioși să facă polemică, de frică să nu suporte consecințe — în multe cazuri de a fi dați afară de la muncă.

o. Textul nu scoate în evidență că cei care susțin cu insistență că există la unii istorici tendința de a prezenta în mod înfrumusețat caracterul relațiilor româno–ruse *țintesc departe.*

Este adevărat că s-au făcut unele greșeli în ceea ce privește sublinierea insuficientă a fondului țarismului. Dar «marele progres» al Ministerului Învățămîntului, care a editat «cu concurs» în 1956 într-un tiraj de 50.000 de exemplare *Istoria antică universală,* în care se vorbește despre Mesopotamia, despre Palestina etc., dar nu se vorbește (e oare coincidență?) despre istoria veche a României și nici despre istoria veche a Rusiei (vezi nota critică publicată de Mocanu și Rausch, în «Contemporanul», luna noiembrie sau decembrie 1956), nu este aceasta urmarea poziției nihiliste față de tot ce s-a făcut de la eliberare și expresia «noii orientări», mult trîmbițată de unii care vor să vadă înrăutățite relațiile româno–ruse? Acesta e fondul problemei!

Textul nu subliniază că încercările unor elemente reacționare — din text nu reiese niciodată că am mai avea dușmani — de a ridica o serie de probleme potrivnice concepției marxiste au putut avea loc din cauza poziției de defensivă în care au fost împinși, conștient sau inconștient, o serie (?) de istorici cinstiți, membri și nemembri de partid.

3. Consider că controlul de partid în domeniul frontului istoric este foarte, foarte slab. Spre exemplificare: a fost numit de către Prezidiul Academiei, cu acceptul Secției de Știință, un comitet de redacție al manualului de istorie a României (spun manual și nu tratat, pentru că documentele Congresului al II-lea vorbesc de manual și nu de tratat). De menționat că acest comitet de redacție este provizoriu, *el nu este încă aprobat de conducerea partidului.* Cu toate acestea, Secția de Știință a fost de acord să se publice în «Contemporanul» numele redactorilor responsabili și ale membrilor comitetului de redacție, asupra căruia cred că sînt încă multe de spus.

Cum se poate întîmpla ca un proiect de tematică să fie trimis la tipar fără ca trei redactori responsabili din cei patru, Daicoviciu, Oțetea și Roller, să fi văzut textul în ultima formă. Bănuiesc că cel puțin Constantinescu–Iași, care l-a trimis la tipar, și tovarășii de la Secție care au aprobat tipărirea l-au citit.

Cum se poate ca o prefață la un astfel de proiect de tematică să fie trimisă la tipar, fără ca textul să fie văzut de întregul comitet de redacție sau cel puțin de redactorii responsabili. Din cîte știu eu, trei redactori responsabili (Daicoviciu, Oțetea și Roller) n-au văzut acest text. (E deajuns să amintesc că textul prefeței a fost întocmit de Constantinescu–Iași.)

Proiectul de tematică va trebui însă serios discutat, chiar după ce întregul colectiv și redactorii responsabili au să-l definitiveze. Dar, de ce să ne prezentăm în fața publicului cu un document sub nivelul posibilităților noastre actuale și cu confuzii pe care vom putea mai apoi cu greu să le înlăturăm? Aceasta era o problemă care trebuia adusă la cunoștința partidului în text.

4. După părerea mea, cele două propuneri făcute sînt cel puțin vagi. Părerea mea personală este că, pentru întărirea și dezvoltarea concepției marxiste pe frontul istoric, pentru a ajuta o serie de cadre mai în vîrstă și pe cei tineri să-și însușească concepția marxistă, este urgent necesar:

1) Asigurarea unor secretari și birouri de organizații de partid la Institutele de Istorie ale Academiei din rîndurile

istoricilor competenți care muncesc, care au autoritate, care vor să fie ajutați și care pot ajuta.

2) Ajutorarea directorilor institutelor din București și Cluj cu directori adjuncți membri de partid, realmente în stare să aducă un aport efectiv la asigurarea liniei partidului în activitatea institutului.

3) Întărirea controlului de către aparatul Comitetului Central și regional asupra acestor institute, prin oameni competenți, principiali, în stare să argumenteze cu autoritate, să convingă oamenii și care să nu cadă victima subiectivismului.

4) Lichidarea tăcerii față de o serie de greșeli din domeniul științelor istorice și criticarea lor cu tact, dar nominal. (Deși critica din «Lupta de clasă», nr. 2 are unele părți bune, prezentarea anonimă a părerilor scade din valoare)

5) Asigurarea unei colaborări pe frontul istoric, nu numai între Institutul de Istorie al Academiei și Institutul de Istorie a Partidului, ci o participare activă cu Universitatea «Parhon», a Institutului Științelor Sociale de pe lîngă CC al PMR, a Școlii Superioare de Partid «Ștefan Gheorghiu», a Academiei Militare, a Școlii Superioare «I.C. Frimu». Prezența obligatorie în consiliul științific al institutelor de istorie ale Academiei și invers a unor cercetători de la Institutul de Istorie a Partidului, de la Institutul Științelor Sociale, de la Școala Superioară de Partid «Ștefan Gheorghiu», Academia Militară, Universitatea «Parhon» etc. (Institutul de Istorie al Academiei are reprezentanți în consiliul științific al Institutului de Istorie a Partidului și Institutul de Istorie a Partidului are delegați în consiliul științific al Institutului de Istorie al Academiei).

6) Invitarea obligatorie și participarea obligatorie a cercetătorilor de la toate unitățile din domeniul istoric la diferite referate și sesiuni care se fac la Academie și invers.

7) Acordarea unei atenții speciale tinerilor cercetători membri de partid pentru educarea lor în spirit partinic și a veghea pentru împiedicarea măsurilor de pedepsire împotriva unor tineri datorită faptului că iau poziție critică.

8) Obligativitatea pentru organul central «Scînteia» de a se ocupa periodic de revistele de istorie, de lucrările de istorie, de viața științifică din domeniul istoriei, și pozitiv și critic.

9) Cred că trebuie luate o serie de măsuri organizatorice cu privire la:

a. Reorganizarea conducerii societății științelor istorice pe baza principiului de a se asigura o participare a tuturor unităților indicate și pentru institute.

Asigurarea unei conduceri partinice care să nu semene confuzii ideologice, cum face conducerea actuală.

Concomitent cu aceasta să se editeze o revistă a societății, asigurîndu-se și o linie marxistă.

b. Lărgirea Comitetului Național al Istoricilor cu delegați de la Universitatea «Parhon», Institutul de Științe Sociale, Școala Superioară de Partid «Ștefan Gheorghiu» etc.

c. Reorganizarea revistei «Studii», a revistei de istorie de la Universitatea «Parhon» etc. și asigurarea unor colective în stare să asigure o linie marxist–leninistă și o atenție istoriei moderne și contemporane.

d. Lichidarea abuzului de cumul și de autopropuneri în posturi de președinte (de exemplu, Petre Constantinescu–Iași — președinte al Subsecției de istorie a Academiei, președinte al Societății științelor istorice, președinte al Comitetului Național al Istoricilor, președinte al Comitetului Monumentelor Istorice etc.) și a cumulului de directori de institut și de redactori responsabili ai revistelor de istorie (1. Oțetea — director al Institutului de Istorie București, redactor responsabil al revistei «Studii»; 2. Condurachi — director al Institutului de Arheologie, director al Muzeului de Arheologie, redactor responsabil al revistei de istorie veche etc.).

e. Lichidarea abuzului care se face cu privire la autopropuneri în foruri internaționale sau la trimiterile de delegați în străinătate pe bază de autopropuneri sau respingerea candidaților pe baze subiective (și nu pe argumente serioase). (Anexă)

Am protestat și consider justificate sentimentele de indignare pe care le-am formulat la Academie în formă potrivită

cînd am aflat că delegatul istoricilor români trimis în Bulgaria, cu ocazia Centenarului naşterii marxistului şi creatorului PCB, Blagoev, a fost un arheolog, fost director de propagandă sub guvernul Antonescu. (E vorba de Condurachi). Cred că a fost o jignire nemeritată a tovarăşilor bulgari şi nu a fost o cinstire a memoriei lui Blagoev.

10) Consultarea individuală a unor istorici vîrstnici şi tineri şi mai ales a unor istorici membri de partid de către Direcţia de Propagandă şi Cultură înainte de a face o întîlnire a conducerii partidului cu istoricii pentru lămurirea diferitelor probleme principiale.

11) Alcătuirea unei comisii de istorici membri de partid care să formuleze şi să facă propuneri concrete şi nominale de reorganizare.

M. Roller.

P.S. Cer să fiu scuzat pentru faptul că propunerile nu sînt prezentate îndeajuns de sistematizate. Am scris textul în condiţii de sănătate neprielnice. Esenţialul este însă că nu Institutul de Istorie al Academiei sau al (sic!) partidului reprezintă frontul istoric, ci toate unităţile laolaltă şi ca urmare măsurile trebuie să cuprindă toate aceste unităţi. M. Roller, 27.II.1957".

(Pe original, „P.S."-ul este caligrafiat de autor cu cerneală albastră, n.n.)

III. Explicaţii la materialul „Unele observaţii la text", de acad. M. Roller

Avînd în vedere faptul că nu pot reproduce documentul depus la primul secretar al CC al PMR, este necesar să ofer cititorilor explicaţii, să fac comentarii şi completări la textul semnat de M. Roller.

*

I. La început (pct. 1), M. Roller susţine că în anii 1955 şi 1956 s-au resimţit puternic „manifestări şovine şi concepţii naţionaliste", Secţia de Ştiinţă şi Cultură de la partid tole-

rîndu-le. El dă ca exemplu lucrarea *90 de ani de viață academică*, semnată de acad. Traian Săvulescu, în care „se elogiază ideologia burgheză ca superioară celei marxiste". Este vorba despre comunicarea prezentată în ziua de 2 iunie 1956, cu prilejul ședinței festive la împlinirea a 90 de ani de la înființarea Societății Academice Române, în sala Ateneului Român. Textul a fost editat de Editura Academiei, a apărut în librării în decembrie 1956 (70 de pagini) și el reprezenta punctul de vedere al membrilor Prezidiului Academiei aleși în iulie 1955, iar secția de partid n-a avut nici o observație. M. Roller a făcut mare tărăboi, a cerut audiențe la membri din conducerea partidului, i-a scris lui L. Răutu că eu i-am „încurajat" (?!) pe academicienii Tr. Săvulescu, Șt. Milcu și V. Malinschi să-i elogieze pe membrii vechii Academii și să nu pomenească nimic despre reorganizările din 1948.

M. Roller mai reproșează comunicării: „preluarea în bloc, necritic", a inițiatorilor Societății literare: M. Kogălniceanu, I. Heliade Rădulescu, G. Barițiu, N. Bălcescu, A.T. Laurian, T. Cipariu, Aron Pumnul, C. Negruzzi, Alecu Russo, V. Alecsandri, apoi C.A. Rosetti, Al. Hurmuzachi, T. Maiorescu, I. Sbiera, Hasdeu, Massim, Laurian etc. Traian Săvulescu i-a elogiat pe istoricii români din Academie. V. Babeș, G. Barițiu, E. Hurmuzachi, M. Kogălniceanu, Al. Odobescu, apoi pe Al. Papadopol–Calimachi, Al. Papiu–Ilarian, Gr. Tocilescu, C. Erbiceanu, Al. D. Xenopol, D. Onciul, I. Bogdan și N. Iorga. Despre N. Iorga spunea că din anii tinereții și pînă la tragica încheiere a vieții sale a fost „în continuă încordare răbdătoare pentru a cunoaște și a explica. (...) Vasta sa operă științifică i-a cîștigat un mare nume de savant în lumea științifică de pe întreg pămîntul". A adăugat elogii despre V. Pârvan, a relevat operele lui E. Hurmuzachi, ca să încheie: „Sîntem datori să nu lăsăm să se aștearnă colbul uitării pe figurile marilor noștri precursori" — și a înșirat numele fondatorilor științelor, artelor și literaturii românești. După ce a menționat că, la un moment dat, au pătruns în Academie și unele elemente „aservite dictaturii legionare antonesciene și regale", dar fără „puternic răsunet în societate", președintele Academiei a arătat că în 1948 au

fost aduse în Academie, „ca patroni spirituali", marile valori ale trecutului românilor: *Eminescu, Creangă, Caragiale, Vlahuță, Dobrogeanu-Gherea, Ibrăileanu, Andreescu, Luchian* — membri *post mortem*.

Această declarație a provocat furia lui L. Răutu, I. Chișinevschi și M. Roller, deoarece Tr. Săvulescu, la cererea lui M. Sadoveanu, n-a citat numele adăugate în 1948 de șefii propagandei de partid: *Ștefan Stâncă, Theodor Neculuță, Ion Păun Pincio* și *Alex. Sahia*. Subliniez că toate documentele demonstrează că M. Sadoveanu a avut, în perioada interbelică, obiecții față de unele persoane alese în Academia Română, mai cu seamă membri corespondenți și de onoare, atitudinea marelui prozator fiind integral confirmată de istorie. Bunăoară, el a observat că oameni de cultură de talia lui Ibrăileanu, G. Călinescu, M. Ralea, Camil Petrescu, Cezar Petrescu nu s-au bucurat de atenția conducătorilor Academiei și a Casei Regale.

Subliniez încă o dată: lui Tudor Arghezi[1] și lui M. Sadoveanu le revine meritul istoric de a fi fost aleși ca *membri post mortem* ai Academiei cei opt „patroni spirituali", iar alegerea celorlalți patru nu a avut nici o legătură cu M. Sadoveanu.

Supărare i-a provocat lui M. Roller și partea din comunicare în care Tr. Săvulescu îi citează pe fondatorii Academiei RPR (vezi op.cit., p. 61), pentru că au fost „uitați tocmai membrii de partid activi". În sfîrșit, comunicarea citită la Ateneul Român amintea numele lui S. Pușcariu și D. Gusti — decedați — și ale lui C. Rădulescu-Motru și L. Blaga, care în textul tipărit nu apar. Întrebîndu-l pe președintele Academiei de ce nu figurează numele celor patru foști academicieni, el mi-a spus că Miron Constantinescu a insistat să fie scoși din textul tipărit. Se știe că M. Constantinescu îi criticase la Congresul partidului, din decembrie 1955, pe Rădulescu-Motru, D. Gusti și L. Blaga, iar numele lui S. Pușcariu a fost scos, probabil, de redactorii de la editură sau de vreun lector de la Direcția Presei. M. Roller m-a criticat pentru faptul că am avizat lista celor decorați cu prilejul aniversării a 90 de ani de la înființarea Academiei: C. Daicoviciu, Const. Moisil,

A. Oțetea, E. Condurachi, D. Prodan, Perpessicius, D. Pippidi, R. Vulpe etc. (Vezi „Buletinul Oficial al MAN", nr. 2, 1957, p. 14).

II. La începutul materialului nostru se prezentau principalele concepții despre periodizarea istoriei României, pe care le comentează și M. Roller la pct. 2, în alineatele a, b și c. În referatul meu am evitat să-mi enunț părerile personale și am descris opiniile istoricilor, indiferent de generație, de funcție și de apartenență politică. Singura opinie general acceptată, privea încheierea istoriei moderne a României în anul 1918, o dată cu realizarea idealurilor de unitate națională. De asemenea, am subliniat că profesorul Vasile Maciu și alți istorici apreciază că burghezia română și mare parte din moșierime au jucat un rol progresist în dezvoltarea societății românești, au luptat împreună cu clasele muncitoare, țărănimea, muncitorimea, intelectualitatea pentru cucerirea independenței de stat, apoi pentru Unirea din 1918.

III. Comentariile lui M. Roller de la pct. 2(e) arată explicit împrejurările în care s-au iscat divergențele privitoare la definirea caracterului participării României la primul război mondial. Așa cum am dovedit mai înainte, această problemă esențială a istoriei României am ridicat-o în anul 1955, înainte de începerea lucrărilor de elaborare a tematicii provizorii a *Tratatului de Istorie*. În materialul depus la conducere am subliniat implicațiile politice defavorabile României pe care le au capitolele din Manualul lui M. Roller despre participarea României la primul război mondial și evenimentele ce au dus la Unirea din 1918. La expunerea de la Sinaia (în martie 1956, tot înainte de începerea lucrărilor de redactare a tematicii tratatului!), au asistat studenții și cadrele didactice universitare tinere alese în consiliile Asociațiilor Studenților din România din toate instituțiile de învățământ din țară. Ea a avut loc în sala „Cazinoului", reamenajată în anul anterior, și am fost însoțit de Ion Iliescu și Ștefan Bîrlea, care, atunci, se ocupau de organizarea asociațiilor studențești, în vederea pregătirii conferinței pe țară.

De această dată, observațiile critice cu privire la manual și la unele articole publicate de Roller au fost concrete. Comentînd alineatele despre primul război mondial, am prezentat argumentele împotriva tezei „războiului imperialist", l-am citat pe Lenin și am menționat dreptul natural al poporului român la autodeterminare, am arătat că armata română a luptat „contra cotropitorilor germani" pe „teritoriul Vechiului Regat" și n-a trecut niciodată, între anii 1916–1917 inclusiv, pe teritoriile „istorice" ale unor popoare vecine. Am mai afirmat că la Unirea Transilvaniei au participat aproape toate partidele politice, inclusiv social–democrații și grupările comuniste din Ardeal, subliniind că Unirea Transilvaniei și Bucovinei a constituit „cel mai strălucitor și important eveniment" din istoria milenară a românilor. Am declarat, în uralele asistenței, că Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul și Bucovina au fost și rămîn „inima istorico–spirituală a poporului român" și că „nu poate exista România" fără ele.

Mare parte a expunerii s-a referit la probleme de istorie a literaturii, artelor și științelor din România. Reluînd raporturile dintre structură și manifestările suprastructurale, am susținut cu exemple că deceniile interbelice se remarcă în istoria culturii românești ca „a doua etapă glorioasă" după „cea a clasicilor de la sfîrșitul secolului al XIX-lea". „Informatorii" lui Roller de la Facultatea de Istorie din București au scris o notă amplă, dar mentorul lor „a ales" citatul pe care îl socotea a fi un act de incriminare politică. Menționez că, după ce am primit „Unele observații la text", am apelat la colaboratorii lui Roller (între timp, decedat) de la Institutul de Istorie a Partidului să caute prin arhivă și au găsit „nota" cu pricina — era redactată corect. Redactorii ei au ajuns, în timp, unul conferențiar universitar, altul cercetător la Institutul de Istorie, au publicat lucrări și sînt prezenți și astăzi în frontul istoric, ultimul fiind monarhist înfocat și propagandist al PNȚCD. Nu le-am purtat și nu le port ranchiună, pentru că gestul lor a fost acela de „cronicari" ai vremurilor, au spus niște adevăruri. E drept, însă, că virajurile politice de la

poziția de simpatizant și colaborator al lui Roller, la cea de monarhist și penetist sînt primejdioase și arată defecte caracterologice!

IV. La punctul 2 (f), M. Roller comentează discuțiile despre „problema tratării Transilvaniei în istoria României" și își expune propriile puncte de vedere. El consideră „chiar periculoasă" tratarea în comun a Țării Românești și a Moldovei de la secolul al XIII-lea și separat a Transilvaniei.

„Tematica provizorie", apărută în mai 1957, prevedea pentru volumul Istoria medie. Partea I — Feudalismul timpuriu (sec. X–XIII) tratarea în comun, în ordine — Transilvania, Moldova, Dobrogea, „Cumania Neagră" (Țara Românească), iar după secolul al XIII-lea apar capitolele: „Dezvoltarea feudalismului în Transilvania în sec. XIV-XV" și „Fărămițarea feudală în Moldova și Țara Românească". În capitolele despre „Dominația otomană", Moldova, Țara Românească și Transilvania sînt prezentate împreună. Problema i-a preocupat atunci și pe filologi, economiști, demografi, etnologi, folcloriști, istorici ai Bisericii Ortodoxe, ai dreptului, mai ales că, în vara lui 1956, Academia de Științe din Budapesta tipărise *Istoria Ungariei*, lucrare ce reactiva tezele roesleriene, falsifica momente importante din istoria românilor din Transilvania, inclusiv informațiile de demografie istorică, și blama rudimentar mișcările sociale și politice ale românilor ardeleni. Evenimentul i-a scos din „amorțeală" pe unii istorici (inclusiv pe Roller) care subapreciau disputele cu istoricii unguri și austrieci. S-au observat atît penuria studiilor de demografie istorică despre populația Transilvaniei, cît și goluri importante în cunoașterea istoriei societății transilvane. Toate acestea au stimulat inițiativa de a organiza un colectiv de istorici români, unguri și germani care să elaboreze o istorie a Transilvaniei. În toamna lui 1956, istoricii din București, Cluj și Tîrgu Mureș au optat, în unanimitate, pentru principiul „istoria Transilvaniei este parte integrantă a istoriei României", iar acad. C. Daicoviciu, profesorii Ștefan Pascu, Victor Cheresteșiu, Ștefan Imreh, Alex. Neamțu și geograful clujean Tiberiu Morariu au început să lucreze, din 1957, la

primul volum al lucrării: *Din istoria Transilvaniei*, care a apărut în iunie 1960. Era prima istorie dedicată exclusiv Transilvaniei.

Primul volum a cunoscut, pînă în 1963, trei ediții; volumul II apărea în 1961, iar ediția a II-a în 1963, lucrări ce au avut un ecou puternic în rîndurile istoricilor din Ungaria, Austria, Cehoslovacia, Germania și Italia. Trebuie să remarc șubrezenia punctului de vedere rollerist cu privire la modalitatea de scriere a istoriei României în epoca evului mediu. M. Roller n-a ținut seama de opiniile lingviștilor, etnologilor, demografilor și ale economiștilor, care susțineau că trebuie să scriem istoria locuitorilor țării, marea lor majoritate vorbind limba română și avînd tradiții spirituale milenare identice, că România este moștenitoarea Daco–Romaniei, a Romaniei Orientale, iar formațiile statale feudale deosebite, ca și în Italia și Germania, n-au reușit să zdruncine identitatea de limbă, de credință ortodoxă, de tradiții spirituale, de civilizație și obiceiuri specifice de convieţuire. Asemenea probleme fundamentale au constituit obiectul dezbaterilor de la Academie, din Universități, din institutele de cercetare și instituțiile de artă, din ministere și secțiile de la Comitetul Central al PMR. Cine nu vrea să recunoască aceste realități istorice este sau de rea–credință sau prizonierul minciunii și al mistificărilor.

V. Pe parcursul celor două pagini de replică — pct. 2 (h și i) — la considerațiile mele despre „reconsiderarea activității științifice a unor istorici" — cum scrie M. Roller —, se cristalizează cele două orientări, diametral opuse, din partid cu privire la moștenirea istoriografică românească și la atitudinea față de cercetătorii de formație veche și tineri.

M. Roller n-are curajul să-și asume răspunderea pentru felul cum a privit valorificarea operelor istoricilor români. El recurge la o diversiune inabilă, afirmînd că au fost „insuficiente" lucrările de valorificare, pentru ca imediat să-mi reproșeze că pun în discuție comunicarea lui Daicoviciu, din 1953, despre opera lui V. Pârvan, „un mod viclean" (?!) al meu de a insinua „vizibil" aprecieri greșite, denigratoare, la adresa lui N. Iorga, publicate de M. Roller (reproduse în Anexa 1 a materialului depus de mine la Secretariatul CC).

Comunicarea lui C. Daicoviciu am citit-o în 1955, la sugestia arheologilor E. Condurachi, R. Vulpe, I. Nestor și Vl. Dumitrescu și a acad. G. Călinescu, toți formulînd critici severe asupra textului lui Daicoviciu și propunînd să se ia o atitudine publică. Citisem — cum am arătat — o parte din lucrările lui V. Pârvan și am hotărît să discut cu acad. C. Daicoviciu. Profesorul m-a ascultat, a spus că s-a „desolidarizat" în multe rînduri de unele opinii din comunicare și a fost de acord să se publice o luare de poziție „oficială". După aceea, am apelat la Ștefan Voicu, redactorul șef al revistei „Lupta de clasă": i-am dat volumul *Studii și referate privind istoria României*, partea I, 1954, și a promis că va asigura apariția unei recenzii. Așa se face că în „Lupta de clasă", nr.8, august, 1956, p. 126–128, apărea la „Note" textul „Unele observații cu privire la reconsiderarea critică a istoricilor din trecut", de C. Almășan.

Tînărul publicist istoric oferă informațiile despre comunicarea lui C. Daicoviciu, tematica ei fiind „operele despre daci ale lui I. Andriișescu, N. Iorga, V. Pârvan, Gr. Tocilescu și A.D. Xenopol". Apoi, afirma că felul cum se interpretează opera lui Pârvan și a lui Xenopol „nu este la nivelul necesar unei comunicări științifice". Critica procedeul de „verdicte verbale nedemonstrate" ca: „vom demasca", „grosolane denaturări", „am văzut cum V. Pârvan printr-o «poetizare» a istoriei menită să uluiască și să zăpăcească capetele" etc. — și considera poziția aceasta „negativistă, puțin convingătoare", pentru că marii istorici și arheologi — Andriișescu, Iorga, Pârvan, Tocilescu, Xenopol — „care se deosebesc foarte mult între ei" sînt aduși la același numitor. Apoi — spre cinstea lui —, C. Almășan sublinia „meritele incontestabile în crearea științei istorice românești ale acestor personalități, înfățișînd, în continuare, operele lui V. Pârvan și arăta că în 1957 urmau să se împlinească 30 de ani de la moartea acestuia. C. Almășan scria răspicat că Pârvan n-a servit „clasa burgheză capitalistă în descompunere" — cum scria C. Daicoviciu — și n-a propagat „ideologii antiiștiințifice, mistice, retrograde". Articolul din „Lupta de clasă" era amplu, tranșant și completa inter-

venția lui Radu Vulpe din „Studii", nr. 4/1955, tipărită în urma recomandării pe care am făcut-o lui Gh. Haupt, redactorul șef adjunct al revistei.

Poziția iconoclasată a lui M. Roller față de operele istoricilor și arheologilor români din trecut a fost expusă și în „coraportul" „Activitatea pe tărîmul științelor sociale, în slujba construirii bazei economice a socialismului în RPR", prezentat în cadrul Sesiunii Academiei dedicate lucrărilor lingvistice ale lui Stalin, din martie 1951, și, apoi, în *Istoria RPR*, ediția din 1952. În manual, de pildă, se fac aprecieri pozitive despre istorici români din secolul al XIX-lea, ca N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, B. P. Hasdeu și Ioan Bogdan, dar privitor la cei din secolul XX, N. Iorga și A.D. Xenopol, se susține că sînt „istorici burghezi".

Evident, asemenea aprecieri denigratoare au făcut ca operele celor doi mari istorici, A.D. Xenopol și N. Iorga, să fie scoase din bibliografiile studențești, să fie comentate în reviste ca exemple de scrieri „antiștiințifice" etc. Grav a fost și faptul că unii cercetători, mai ales tineri, au publicat în revistele „Studii" și „Contemporanul" articole lipsite de obiectivitate științifică despre operele inconfundabile ale lui Iorga și chiar Xenopol, primul fiind considerat de adepții lui Roller „apologet al României burghezo-moșierești" (vezi „Studii", nr. 1, 1955, p. 107 și urm.).

În „lămuririle" date de M. Roller cu privire la „portretul" lui N. Iorga publicat de *Enciclopedia sovietică*, se încerca răstălmăcirea faptelor și o nereușită disculpare. Încă din martie 1955, l-am rugat pe Gr. Preoteasa ca Ministerul de Externe să asigure informarea promptă și completă a Secției de Știință și Cultură, a Academiei și ministerelor Culturii și Învățămîntului despre tot ce se scrie și se spune în străinătate privitor la știința, arta și literatura din RPR. În toamna lui 1955, am primit și nota despre *Enciclopedia sovietică*. Citind traducerea textului, am încercat să aflu cine l-a redactat și cînd a fost trimis la Moscova. Fixarea datei cu „preciziune științifică" — cum scrie Roller — am făcut-o după textul princeps, descoperit în dosarele Secției de Știință și Învățămînt, condusă în

1953 de M. Roller. Eu nu acuzam, ci restabileam un adevăr. Am avut convingerea fermă că textul definitivat de Roller a fost avizat de L. Răutu, pentru că era destinat *Enciclopediei sovietice* și era necesară o aprobare „de sus". În replica sa, M. Roller scria, încă o dată, că Iorga a avut o concepție „metafizică", o „poziție reacționară" etc. El scria că Secția de Știință „le cultivă indirect" și „îmbrățișează efectiv, în mod necritic, pe Nicolae Iorga", ceea ce „a dăunat și continuă să dăuneze (?!) lămurirea problemelor de pe frontul istoric...".

Pentru înlăturarea oricărei neînțelegeri în legătură cu poziția lui P. Țugui față de unii istorici români, reproduc din expunerea mea „Educația patriotică a oamenilor muncii" (38 p.), ținută în 16 ianuarie 1957 în fața secretarilor, șefilor secțiilor de propagandă și vicepreședinților Sfaturilor populare din toate regiunile țării: „Patria este pentru oamenii din popor tot atît de necesară și sfîntă cît e de sfîntă pentru fiecare om propria lui mamă"; „Părerea mea este că unele scrieri care au apărut în ultimul an în țară la noi nu au scos la iveală rolul jucat de mișcarea Școlii Ardelene în cultivarea sentimentului patriotic și făurirea conștiinței naționale atît în Transilvania, cît și în Principatele Române"; „Sigur că în perioada primului război mondial fenomenele sînt contradictorii și acest război trebuie încă foarte mult analizat și definită poziția diferitelor forțe sociale. După ce Muntenia a fost cucerită și era pe punctul de a fi cucerită întreaga Moldovă de forțele imperialismului german, se știe că cei care au manifestat și luptat pentru eliberarea țării noastre la Mărăști, Mărășești au fost masele de țărani conduse de generali eroi, patrioți care luptau contra reacțiunii și a cizmei prusace"; „Făurirea în 1918 a unității naționale era o năzuință justă a maselor populare române și a celorlalte naționalități care doreau să se constituie într-un stat de sine stătător, în care să se poată dezvolta liber viața socială și politică".

Am criticat foarte aspru un manual de clasa a IV-a în care despre războiul din 1877 se vorbea în numai două alineate. Sau un alt manual, care nu sublinia suficient caracterul social și național al răscoalei lui Tudor Vladimirescu. Într-un alt

manual se dădea o interpretare oarecum vulgarizatoare anului 1859, spunîndu-se că această unire a avut doar scopuri economice, fără a se sublinia și însemnătatea factorului subiectiv, a vieții sociale.

„Filosofia lui Pârvan nu e cea materialistă, însă în cursurile sale, în atitudinea sa socială a fost un patriot, a fost dintre aceia care a avut o înțelegere justă și au caracterizat just primul război mondial și atitudinea burgheziei și a moșierimii române în acest război"; „Am întîrziat prea mult apariția unei lucrări închinate lui Avram Iancu"; „Întîi, cred că era o greșeală că nu s-au tipărit suficiente cărți ale istoricilor din trecut. Se știe că Xenopol a scris o lucrare foarte importantă. Trebuie să fie criticată — spun unii — concepția lui ideologică, dar eu cred, totuși, că operele lui trebuie să fie tipărite".

„Cu curaj, partidul a pus problema preluării științei și a culturii poporului nostru, aceasta în spirit critic, obiectiv, inclusiv a tuturor oamenilor de știință și cultură de mare importanță. Ar fi nejust ca Iorga să nu fie preluat științific, studiat și criticat, a nu elabora studii serioase asupra unui om care a fost un colos, un geniu, pentru că a avut în tinerețe greșeli naționaliste, antisemite și, totuși, acest uriaș între cele două războaie a fost antifascist convins, în finalul vieții sale a fost victima legionarilor români. La noi există oameni care încearcă să ignore pe acești oameni de cultură, față de ei luînd o atitudine de respingere totală".

„De curînd s-a început valorificarea unor scriitori importanți din deceniile interbelice, dar reacția unor tovarăși a fost de neînțeles, afirmînd că se încearcă «idealizarea trecutului» — poziție profund greșită, pentru că marile valori ale artei și științei românești nu pot fi uitate sau interzise".

Aceste fraze relevă o stare de spirit, o orientare și sensibilitate nouă chiar în sînul PMR, sesizabile și active în viața culturală și științifică românească din partea a doua a deceniului șase.

VI. M. Roller își revărsa veninul — pct. 2 (j) — împotriva lui Matei Ionescu și Nicolae Fotino, deoarece aceștia formulaseră critici la adresa activității lui și refuzau să practice

obediența. În calitatea ce o aveam, am respins propunerile lui Răutu, Roller și S. Toma de scoatere a lui M. Ionescu din institut și a lui N. Fotino din centrala Academiei. Aprecierea muncii lor profesionale revenea conducerii instituțiilor în care lucrau și Prezidiului Academiei, iar alegerea în Biroul sau în Comitetul organizației de partid a depins de voința membrilor de partid, astfel încît intruziunea secției de la Comitetul Central ar fi fost un abuz, ar fi însemnat încălcarea legilor statului și a Statutului partidului.

„Comentariile" lui M. Roller erau o diversiune, deoarece în textul meu insistam asupra „amestecului" unor tovarăși de la Institutul de Istorie a Partidului în treburile colectivului de cercetători de la Academie. Părerea mea a fost ca lucrarea lui D. Hurezeanu despre 1907 să fie discutată și editată sub egida Academiei RPR pentru că subiectul privea istoria României, dar chestiunea nu impieta asupra relațiilor dintre cele două institute.

VII. La un moment dat — pct. 2 (l) — M. Roller pomenește de „fostul decan Tudor", afirmație ce necesită anumite lămuriri. După aplicarea reformei învățămîntului în 1948, Emil Condurachi a fost numit decan al Facultății de Istorie și Geografie din București. După desprinderea Geografiei (1950), decanatul la Istorie a fost încredințat lui Gh. Ștefan — din 1952, ales membru corespondent al Academiei. Din motive ce nu e cazul să le evocăm aici, în toamna lui 1953 M. Roller și L. Răutu determinau Ministerul și Rectoratul Universității să o numească decan, în locul profesorului Gh. Ștefan, pe Florența Rusu (Apreotesei), licențiată în litere și fostă activistă în Secția de Propagandă a CC. Situația creată este evocată de Eliza Campus, în „Andrei Oțetea: rigoare morală și științifică în învățămînt și cercetare", în „Academica", IV, nr. 11 (47), septembrie 1994, p. 4, dar mai sînt necesare cîteva precizări.

După alegerile de la Academie, profesorul I. Nestor mi-a trimis o scrisoare în care se plîngea de atmosfera din Facultatea de Istorie și mă ruga să determin „o cercetare". În septembrie 1955, am rugat-o pe Florica Mezincescu, locțiitor al

ministrului Învățămîntului, să facă cercetările corespunzătoare. Solicitarea mea n-a fost luată în serios, au început intervențiile pentru „apărarea" Florenței Rusu și a lui Sașa Mușat de... „intransigența lui Țugui". Am intervenit direct la ministrul Ilie Murgulescu, dar mi-a spus că ambii colaboratori — N. Dinulescu și Florica Mezincescu — refuzau să cerceteze și să facă schimbările propuse. La 5 ianuarie 1956: „Ședință cu Al. Vianu și A. Oțetea despre situația de la Facultatea de Istorie. Le spun că Florența Rusu s-a compromis, nu știe să lucreze cu oamenii — pe cei în vîrstă, Tudor, Berciu, Nestor, Pippidi, i-a îndepărtat. Trebuie neapărat schimbată. Tov. Oțetea și Vianu sînt de acord, dar cer să discut încă o dată cu tov. Murgulescu" (din „Caietul de note", 1956).

La 10 februarie 1956, N. Dinulescu era eliberat din postul de prim-locțiitor al ministrului Învățămîntului, la fel și Florica Mezincescu. În locul lor au fost numiți profesorii Coriolan Drăgulescu, Const. Dinculescu și Tudor Bugnariu. Noul colegiu al ministerului a dispus eliberarea Florenței Rusu din post și numirea, la sfîrșitul lui februarie 1956 — și nu în 1957, cum scrie Eliza Campus — ca decan al Facultății de Istorie a lui D. Tudor. Privitor la Florica Mezincescu și Florența Rusu, am urmat preceptul francez „On n'insulte jamais une femme qui tombe". Din păcate, peste un an (februarie 1957), profesorul D. Tudor a insistat să fie înlocuit, deoarece „nu poate face față" problemelor administrative, încît decanatul a fost încredințat lui Vasile Maciu.

M. Roller critica Secția de Știință de la partid că „a aprobat" publicarea în „Studii" a unor „injurii" (?!) despre colecția de documente, iar, mai tîrziu, eu am oprit publicarea unei recenzii „favorabile", iscălită „cu pseudonim". În viziunea mea, secția de partid n-avea nici un drept să „aprobe", ori să „oprească" publicarea de articole în „Studii". Istoricii aveau libertatea să-și publice opiniile, principiu ce fusese încălcat de Roller, fără a cărui aprobare nu se puteau tipări cărți, studii și articole de istorie. Cît privește articolul iscălit „cu pseudonim", iată adevărul.

În virtutea vechilor relații, P.P. Panaitescu a acceptat să scrie o recenzie favorabilă despre colecția de documente, dar

iscălită „cu pseudonim". Pentru că din 1955 s-a hotărît să se ridice feluritele interdicții, inclusiv cea privitoare la P.P. Panaitescu, ani de zile obligat să publice „cu pseudonim", i-am recomandat acestuia să-și semneze recenzia „P.P. Panaitescu". Reputatul istoric a venit la mine și mi-a explicat dilema în care se afla: moralmente, era obligat să satisfacă rugămintea lui Roller, dar ca om de știință putea semna recenzia numai cu pseudonim, deoarece și el era de acord cu multe dintre observațiile publicate. M-a rugat stăruitor să-i accept jocul; anume, să nu aprob publicarea „cu pseudonim", iar el să refuze să publice sub numele propriu. Deci, nici vorbă de „vigilența" șefului secției, ci de o „înțelegere" față de situația jenantă a unei personalități științifice.

Și interogația despre monografia *Hăbășești* mistifică adevărul. Așa cum am arătat în „Magazin istoric", nr. 2/1996, p. 14, ea s-a tipărit fără numele autorilor și fără pseudonime, fiind deci o carte a nimănui, iar numele autorilor au fost date în vileag abia de Comisia Premiilor de Stat, în decembrie 1955 și aceasta la cererea subsemnatului!

VIII. La pct. 2 (m), M. Roller afirma că i-am pus „în aceeași oală" pe istoricii I. Nestor, Vl. Dumitrescu, R. Vulpe, A. Oțetea, D. Prodan și C. Daicoviciu. De fapt, arătam că, din motive diferite, neelucidate cu răbdare, cei ce s-au ocupat la CC de activitățile științifice au împiedicat participarea efectivă a istoricilor citați la dezvoltarea cercetării istorice. Subliniam că unora li s-a interzis să publice sub numele propriu, n-au primit aprobări să plece în străinătate etc. N-am pus în discuție trecutul lor politic și nici măsura în care unul sau altul era „la curent cu literatura marxistă" și învățase „din experiența" istoricilor sovietici — cum judeca oponentul meu. Acuzațiile despre „concesii principiale" și „încurajări neprincipiale" le auzisem și de la L. Răutu, S. Toma, V. Roman și alții, așa că, citindu-le, nu m-au surprins. În fond, am vădit de la început stimă și respect deosebit pentru oamenii de știință, artă și literatură, indiferent de generație, formație și crez politic, vechi ori nou.

Trebuie să arăt că în anul 1955, pe lîngă lămurirea supozițiilor referitoare la trecutul politic al profesorilor C. Daico-

viciu, A. Oțetea și Ion Nestor, mi-au cerut „ajutor" și Vl. Dumitrescu, R. Vulpe, P.P. Panaitescu, S. Dragomir și Emil Vîrtosu. Precizez că n-am auzit „obiecții" asupra personalității lui D. Prodan.

Schimbul de păreri cu învățații citați, răbdător și fără prejudecăți, a avut ca urmare propunerea făcută primului secretar Gh. Apostol de ridicare a „interdicțiilor" impuse de foștii lideri ai propagandei de partid. Gh. Apostol a cerut Biroului Consiliului de Miniștri să adopte o hotărîre în acest sens, ceea ce s-a și întîmplat în vara lui 1955. (Despre acestea, vezi și articolul meu „Ion Vinea: Noi precizări biografice", în „Ateneu", Bacău, an. 32, nr. 9 (sept.) și 10 (oct.) 1995.)

Vladimir Dumitrescu și Radu Vulpe, arheologi de autoritate și apreciați de specialiștii români, au fost „angajați temporar" (în 1931) ca referenți în Direcția Presei și Informațiilor din MAE (director, Eugen Filotti). În anii 1937–1938, erau referenți clasa I, apreciați de colegii de serviciu — Al. Philippide, Al. Busuioceanu, Al. Bădăuță, O.W. Cisek, Aron Cotruș. R. Vulpe avea și titlul de docent universitar și fusese membru al PNL. În schimb, Vl. Dumitrescu se înscrisese în Totul pentru Țară, astfel că la 17 aprilie 1938 a fost destituit din slujbă din pricina legionarismului. R. Vulpe a fost obligat, în 1938, să demisioneze din PNL și a rămas pe post. În octombrie 1940, Vl. Dumitrescu a fost reintegrat în Direcția Presei, acum trecută în cadrul Ministerului Propagandei, avîndu-l ca director pe E. Bernea și ca nou coleg pe Pan Vizirescu. După rebeliunea legionară, Vl. Dumitrescu, Pan Vizirescu, E. Bernea etc. au fost destituiți din Direcția Presei. În același timp, R. Vulpe a fost „concentrat" și trimis într-o comisie la Odessa și în Crimeea „să ridice" obiecte de artă etc. Pînă la urmă, Vl. Dumitrescu a scăpat de proces și a fost reîncadrat în slujbă pe baza unor „angajamente scrise". După 23 august 1944, ambii au fost „epurați" de guvernul Rădescu. R. Vulpe a fost convocat la Comisia Aliată de Control, unde „trei ofițeri superiori" (un sovietic, un englez și un american) i-au cerut „informații" despre deplasarea „ordonată de guvern" pe teritoriul sovietic. Arheologul a prezentat informațiile cerute și, ulterior, a retur-

nat la Odessa obiectele luate în 1942. Comisia Aliată de Control i-a eliberat un „act de disculpare", cu „mulțumiri", astfel că guvernul Groza a anulat „decizia de epurație". (Precizez că datele biografice aflate de la istoricii citați în această lucrare au fost verificate și atestate de acte din fondurile Arhivelor Centrale de Stat din București.)

Vl. Dumitrescu a rămas, însă, cu acea „anatemă". Încercările celor doi arheologi de a-și clarifica statutul civic s-au lovit de „neînțelegerea" lui M. Roller și a celorlalți lideri ai propagandei PMR, dar ei au fost angajați și au lucrat pe șantierele arheologice din țară, fără însă să-și poată publica lucrările sub numele consacrat. Mai tîrziu, Vl. Dumitrescu a fost arestat de pe șantier, fără motive legale, iar după cîteva luni, eliberat[2]. Ca și profesorul P.P. Panaitescu, cei doi arheologi îl stimau, totuși, pe M. Roller, care, împreună cu academicienii Traian Săvulescu, Const. Moisil și E. Condurachi, le-a oferit adesea „ocrotire".

Că șeful Secției de Știință și Cultură a CC al PMR îi aprecia cu adevărat pe acești savanți reiese din anumite fapte concrete, oarecum inedite în conjunctura acelor ani. În martie 1955, într-o convorbire purtată la Academie cu profesorii Traian Săvulescu, Simion Stoilov, Șt. S. Nicolau și Iorgu Iordan s-a hotărît, între altele, ca Prezidiul Academiei să întreprindă demersurile necesare pentru ca partea română să reia legăturile cu organismele științifice internaționale, la care oameni de știință români aderaseră în deceniile anterioare. N-a trecut mult și Academia a primit un răspuns pozitiv din partea organizatorilor Congresului al X-lea Internațional al Științelor Istorice, convocat la Roma, în 4–11 septembrie 1955. S-au trimis taxele necesare, așa încît organizatorii italieni au cerut delegației române să susțină comunicări, îndeosebi despre descoperirile geto–dacice. Subsecția de Științe Istorice a Academiei a propus în mai — deci înainte de alegerile academice — ca delegația de istorici pentru Congresul de la Roma să fie alcătuită din: P. Constantinescu–Iași, M. Roller, Gh. Ștefan, L. Bányai, V. Cheresteșiu și B. Câmpina. După alegerile academice, s-a inițiat, însă, schimbarea delegației din motive

profesionale și de optică științifică. Astfel, în locul lui M. Roller a fost recomandat noul academician Const. Daicoviciu, iar în locul lui B. Câmpina, noul academician A. Oțetea. Acesta s-a recuzat, motivînd că deși ar fi vrut să se înscrie cu o comunicare, timpul prea scurt nu i-ar fi îngăduit s-o redacteze. Acad. C. Daicoviciu a acceptat să prezinte la congres comunicarea solicitată de organizatori, mi se pare chiar în limba latină. A acceptat să trimită o comunicare și profesorul Radu Vulpe (ambele studii au fost incluse în volumul *Nouvelles études d'histoire*, București, Editura Academiei RPR, 1955, prezentată de delegație la Congresul de la Roma). Prezidiul Academiei a propus ca în locul lui B. Câmpina — medievist — să plece acad. David Prodan (Cluj), și el tot medievist. Pentru că organizatorii au acceptat ca delegația română să aibă doar cinci membri, profesorul V. Cheresteșiu s-a recuzat.

„Reorganizarea" delegației făcută în partea a doua a lunii august 1955 l-a enervat pe acad. M. Roller, care s-a plîns lui Miron Constantinescu, învinuind Secția de Știință de la partid că „a intervenit" la Prezidiul Academiei ca B. Câmpina, V. Cheresteșiu și Roller să fie scoși din delegație. Împreună cu acad. V. Malinschi, i-am explicat lui M. Constantinescu considerentele „de natură strict științifică" ce au dus la schimbările făcute. Prim-vicepreședintele Consiliului de Miniștri a acceptat punctul nostru de vedere și ne-a cerut asumarea „răspunderii" în ce privește persoanele propuse. Pentru că C. Daicoviciu, D. Prodan și Gh. Ștefan nu călătoriseră după 1945 în „țări capitaliste", Comisia de Pașapoarte mi-a cerut să-mi asum răspunderea scrisă pentru cei trei venerabili profesori universitari.

Așa se explică mărturisirile ulterioare ale academicianului D. Prodan: „Nu eu eram destinat să fac parte din delegația noastră. S-a întîmplat însă așa că trebuiau să meargă cinci delegați... Pentru al cincilea loc, după cît am auzit pe urmă, au fost în mare concurență Roller și Barbu Câmpina... Nu mai erau decît cîteva zile pînă la plecare, cînd Constantinescu–Iași mi-a spus că trebuie să plec la Roma...". Mai încolo, adaugă: „Enervat (Constantinescu–Iași), a ripostat să nu mai

încurc lucrurile, că destul s-au frămîntat cu constituirea delegației și sîntem în fața plecării"[3].

Scena, la care am fost martor, s-a petrecut la Secția de Știință și Cultură, din actualul local al Ministerului Afacerilor Externe, tocmai pentru a conferi întîmplării „greutatea necesară", existînd pericolul ca prof. D. Prodan să refuze plecarea... Din motive inexplicabile, memorialistul nu pomenește deloc numele instituției — gazdă și nici pe al „martorului". La întoarcerea de la Roma, acad. D. Prodan mi-a povestit cu patos despre lucrările congresului, despre oamenii din „țara soră" și locurile memorabile văzute...

În octombrie 1955, au plecat la Berlin, ca să asiste la deschiderea Institutului de Arheologie Greco–Romană, acad. E. Condurachi și profesorii Dionisie Pippidi și Victor Cheresteșiu. În iunie 1956, Prezidiul Academiei aprobase deplasarea în Suedia, la Lund, a arheologilor Ion Nestor și Radu Vulpe, pentru a asista la Reuniunea Consiliului Permanent al Congresului Internațional de Științe Preistorice. Fiind prima ieșire postbelică într-o țară capitalistă, am scris pe documentele trimise la Comisia de Pașapoarte avizul „de asumare a răspunderii". La 1 iulie, Chivu Stoica, președintele Consiliului de Miniștri, mi-a comunicat, la telefon, că academicienii E. Condurachi și M. Roller nu sînt de acord cu plecarea în Suedia a celor doi arheologi; l-a consultat despre aceasta și pe L. Răutu, șeful meu direct, care a spus că socotește întemeiate obiecțiile celor doi academicieni. De aceea — a declarat Chivu Stoica — ar fi bine să se revadă componența delegației.

Calm, i-am răspuns șefului guvernului că știu bine opiniile lui Roller și Condurachi despre colegii lor, Ion Nestor și Radu Vulpe, despre acestea l-am informat și pe L. Răutu, iar personal îmi asum răspunderea pentru cei doi arheologi, așa cum am primit anul precedent (1955) indicația de la conducerea partidului. Consider nefondate afirmațiile că I. Nestor și R. Vulpe sînt „reacționari...". Apoi, l-am rugat pe Chivu Stoica să prezinte „litigiul" primului secretar, Gheorghiu–Dej. Șeful guvernului a spus liniștit că „nu e nevoie" și rămîne în vigoare „garanția" dată de șeful Secției de Știință și Cultură. (Cir-

cumstanțele concrete despre acest episod și în lucrarea noastră: „Ioan Massoff, împătimit organizator și istoric al teatrului românesc", mss. depus la „Adevărul literar și artistic"; parțial publicată în aceeași revistă, an. III, nr. 480, din 10 august 1999.)

Prezența profesorilor I. Nestor și R. Vulpe și reuniunea de la Lund a fost un succes științific, ei mi-au trimis o ilustrată din Suedia, au revenit acasă..., infirmînd, pentru totdeauna suspiciunile și calomniile unor rău–voitori. Unii istorici, membri de partid, inclusiv M. Roller, au trimis la conducerea de partid scrisori, în care eram criticat că „protejez" specialiști „burghezi", dînd ca exemplu și deplasarea acad. Tudor Vianu în India, la Congresul Indian de Filosofie (1956), sau a unor specialiști din domeniul științelor naturii, în țări din Europa Occidentală. Deschiderea spre toate țările europene nu era încă înțeleasă și acceptată de persoane cu funcții politice și de stat importante.

M. Roller vorbește despre „abuzurile" (?) făcute de noi „cu privire la autopropuneri (sic!) în foruri internaționale sau la trimiterile de delegați în străinătate" (pct. 9 (e) și trimite secretariatului partidului o „Anexă", cu exemple, pe care, însă, nu o cunosc. Obsesia academicianului era ca această problemă să fie scoasă din preocupările curente ale șefului Secției de Știință și Cultură și trecută în sarcină directă a Direcției de Propagandă și Cultură, șef Leonte Răutu, coordonator și al activităților științifice, culturale și de învățămînt. Precizez că secretariatul partidului n-a acceptat propunerile lui Roller, astfel că șeful Secției de Știință de la partid și-a păstrat dreptul „de a aviza" plecările peste hotare și, la solicitarea celor de la Pașapoarte, de a răspunde prin semnătură de deplasările în țările — zise capitaliste. Scrisorile și salutările primite de la delegațiile plecate în Europa Occidentală etc. sînt edificatoare în această privință.

P.P. Panaitescu, S. Dragomir, Șt. Bezdechi, E. Vîrtosu, Ioan Lupaș și alți cărturari marginalizați reușesc, după o perioadă de tăcere, să-și publice studiile și cărțile, să fie alături de colegii lor de odinioară.

Dintre foștii membri corespondenți ai Academiei, excluși în 1948, singurul care nu și-a întrerupt relația cu publicul și cu

lumea cărturarilor a fost bizantinologul bucovinean Vasile Grecu. L-am cunoscut personal în 1953, la manifestările dedicate Centenarului lui Ciprian Porumbescu, iar întîlnirile noastre au devenit și eficiente începînd cu anul 1955. Savantul publicase în 1950 un studiu despre Nicétas Choniatis, în „Revue des Etudes Byzantines", din Paris, iar în 1953 și 1954 a colaborat la revista „Byzantinoslavica", din Praga. În anii următori, a tipărit la Editura Academiei RPR: Chalcocondil Laonic, *Expuneri istorice*, în românește de Vasile Grecu, 1958, și Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341–1462)*, ediție critică de Vasile Grecu, 1958, ambele în cunoscuta colecție — inițiată atunci de Academie — „Scryptores Byzantini".

În vara anului 1955, a fost eliberat din închisorile comuniste un grup de intelectuali și foști politicieni, între care figurau și istoricii Ion Nistor, C. C. Giurescu, Ioan Hudiță. Am avut obligația oficială și morală să-i ajut ca să-și refacă viața ... I. Nistor, C.C. Giurescu și I. Hudiță au primit, înainte de toate, sprijinul material, ca să aibă din ce trăi, unde locui. Apoi, li s-au conferit „pensii speciale de stat" lunare, iar la începutul anului 1956 s-a hotărît să fie angajați „colaboratori în acord", la Institutul de Istorie al Academiei, plătiți lunar din așa-zisul „fond nescriptic". Pentru Ion Nistor am reușit să se obțină și pensia de profesor universitar (din ianuarie 1957), iar Ioan Hudiță a primit pensia de cercetător științific de la Asigurările Sociale, începînd cu anul 1960. Profesorul C.C. Giurescu s-a reintegrat bărbătește în activitatea de cercetare, a publicat în scurt timp studii și a tipărit cărți, după cum se va vedea mai încolo. S-a încercat, împreună cu Prezidiul Academiei și Ministerul Învățămîntului, să se rezolve pozitiv și la timp situații dramatice în care fuseseră aruncați savanții citați și alți oameni de știință, nedreptățiți și asupriți.

IX. În replica sa — pct. 2 (o), M. Roller declară că textul semnat de mine „nu scoate în evidență că cei care susțin cu insistență că există la unii istorici tendința de a prezenta în mod înfrumusețat caracterul relațiilor româno-ruse *țintesc departe*" (subl. lui M. R.). Pentru oricine recepționează lucid faptele din perioada regimului Gheorghiu-Dej, problema

ridicată de mine cu privire la aprecierea relațiilor româno–ruse merită atenție. Comentariile mele parcimonioase se refereau la „idilizarea" și „supralicitarea" unor episoade ale relațiilor dintre poporul român și vecinii de la Răsărit, relevînd absența „spiritului critic" și a respectului față de adevăr, deseori ignorîndu-se chiar aprecierile tranșante ale lui Lenin despre țarism și politica lui imperialistă. Subliniam că asemenea procedee nu servesc deloc bunelor relații dintre țările noastre. M. Roller ironiza ceea ce eu numeam „marele progres" al Ministerului Învățămîntului, care editase „prin concurs" manualul *Istoria antică universală*. Lovitura țintea în mai multe direcții. Să revenim, însă, la fapte.

La Sesiunea Academiei din 1951, dedicată lucrărilor lui Stalin, M. Roller afirma satisfăcut că s-a „lărgit și completat Muzeul Româno–Rus din București", iar cu ajutorul ARLUS s-au deschis 27 de filiale regionale ale aceluiași muzeu (op.cit., p.16).

a) În 1954, colegiul Ministerului Culturii și conducerea ARLUS au convenit să propună guvernului trecerea celor 27 de muzee româno–ruse, cu exponate, localuri etc., în cadrul muzeelor istorice (orășenești); Consiliul de Miniștri a aprobat deci prima hotărîre privitoare la un segment al relațiilor româno–ruse.

b) În toamna lui 1955, o comisie de specialiști în materie a început redactarea Hotărîrii Consiliului de Miniștri și a CC al PMR cu privire la îmbunătățirea învățămîntului de cultură generală în RPR, care, după nenumărate consultări și acerbe confruntări, apărea în 20 iulie 1956 (vezi, „Colecția de hotărîri și decizii ale Consiliului de Miniștri al RPR", an. V, nr. 35, din 20 iulie 1956, p. 306–320). De reținut că s-a opus elaborării acestei hotărîri Tatiana Bulan, locțiitor al ministrului Învățămîntului, care a și fost eliberată, în locul ei fiind numit, la 23 iulie 1955, profesorul de pedagogie Nicolae Sipoș. Această hotărîre modifica substanțial conținutul Reformei din 1948, așa încît a întîmpinat opoziție și din partea unor lideri de partid și de stat. Ea prevedea: trecerea învățămîntului de cultură generală la 11 ani, în loc de 10 — „modă" preluată de la

sovietici; reintroducerea în planurile de învățămînt gimnaziale și liceale, alături de rusă, a limbilor moderne — engleza, franceza, germana, italiana; reintroducerea limbii latine la clasele a V-a și apoi a X-a și a XI-a; scoaterea „Istoriei URSS" din planurile de învățămînt, urmînd ca ea să fie inclusă în „Istoria universală": antică, medie, modernă și contemporană; introducerea în licee a psihologiei, logicii, a desenului artistic și liniar, a muzicii etc.

Se mai statua ca toate manualele școlare, începînd cu Abecedarul, să se elaboreze pe bază de concurs și să aibă pe copertă numele autorului/autorilor, deoarece în anii anteriori multe manuale, îndeosebi cele pentru naționalitățile conlocuitoare, fuseseră importate din URSS, Ungaria și Bulgaria. Așa se explică apariția, în 1956, a manualului *Istoria antică universală*, criticat pe nedrept în „Contemporanul" de oamenii lui Roller.

Afirmațiile că promovam o „poziție nihilistă" și că doream „înrăutățirea relațiilor româno–ruse" erau, de fapt, denunțuri și aveau drept sursă pozițiile slugarnice, obediente și lipsite de discernămînt față de URSS și conducătorii ei, inoculate ani în șir în societate de forurile de partid și instituțiile de stat. Am descoperit, de pildă, în manuale de botanică faptul că elevii români învățau despre plante existente în Siberia, în loc să le cunoască pe cele de pe pămîntul lor natal!

Cît privește aprecierea că din textul meu „nu reiese niciodată că am mai avea dușmani", ea oglindește starea de spirit și concepțiile multor lideri și activiști de partid și de stat, care au avut urmări catastrofale, au compromis politica statului și au provocat tragedii, suferințe și abuzuri zadarnice.

X. M. Roller era obsedat de ideea „controlului de partid" — de fapt, un soi primitiv de administrare... ideologică, ce ucidea libertatea de gîndire și opiniile personale. De remarcat, de asemenea, prejudecățile pe care le avea față de colegii săi din Academie.

Bunăoară, el a protestat că Secretariatul partidului a aprobat să plece în Bulgaria, la centenarul nașterii lui Blagoev, acad. E. Condurachi. Acesta fusese numit, după rebeliunea legionară,

director provizoriu al Direcției Presei și Informațiilor din Ministerul Propagandei. Acolo a lucrat cu poeții M. Beniuc și C. Theodorescu, simpatizanți ai comuniștilor. După 23 august 1944, E. Condurachi s-a înscris în PCR, a fost numit, în 1948, decan al Facultății de Istorie și Geografie din București, iar P. Constantinescu–Iași, care îl cunoștea dinainte de război, l-a recomandat și astfel a fost ales, tot în 1948, membru corespondent al Academiei RPR. La verificările de partid din 1949, E. Condurachi n-a fost exclus, precum colegii săi M. Beniuc și C. Theodorescu, deoarece avusese relații cu foști antifasciști, în primul rînd cu Constantinescu–Iași. Interesant e faptul că Roller, și el recomandat ca membru titular al Academiei de Constantinescu–Iași, a evitat denigrarea lui E. Condurachi pînă în 1955, încercînd, însă, să-l umilească și chiar să-l șantajeze, situație ce nu mai putea fi acceptată. M. Roller n-a înțeles să-și stăpînească orgoliile și idiosincrasiile față de colegii din Academie. Pe acest fond declara el că prezența lui E. Condurachi la centenarul nașterii lui Blagoev „a fost o jignire" (?!) etc.

Nu am putut obține stenograma discuțiilor de la Consiliul de Miniștri, astfel că informații concrete am primit de la unii istorici invitați.

În încheierea notelor mele pe marginea replicii lui M. Roller — „Unele observații la text", îmi îngădui să reproduc un extras dintr-o scrisoare trimisă de un istoric (nu apare numele!) academicianului M. Roller. Extrasul dactilografiat a fost trimis de acesta lui Gh. Gheorghiu–Dej, astfel că mi-a parvenit în plicul cu materiale primit de la șeful de cabinet al lui Dej.

Scrisoarea dezvăluia implicațiile profunde ale confruntărilor dintre istoricii români, ingerințele unor istorici sovietici, greutățile imense și anumite situații imprevizibile ce apăsau asupra celor angajați în luptă. Întotdeauna mi-am pus întrebarea: De ce Gheorghiu–Dej și unii dintre apropiații săi colaboratori politici — E. Bodnăraș, I.Gh. Maurer, Gh. Apostol, Al. Bârlădeanu — n-au exprimat nici o opinie despre problemele în discuție, ci au lăsat ca lucrurile să decurgă „normal", sub privirile lor atente?

*

Iată deci extrasul din respectiva scrisoare. „... În altă ordine de idei, trebuie să vă spun că urmărind noile materiale care apar în «Studii» și, mai ales, cele scrise de A. Oțetea mă conving că linia pe care s-a pornit e eronată și, aș putea zice, dăunătoare. Nu se înțelege din ce cauză a trebuit ca și Georgescu-Buzău să fie trecut în tărbacă? Sau este o înțelegere tacită și sistematică de a se denigra toate realizările noii istoriografii numai pentru faptul că ele nu poartă semnătura acad. A. Oțetea și comp.? Trezește nedumerire aceea că acad. Oțetea învinuiește pe Georgescu-Buzău de a nu fi dat dovadă de spirit critic suficient în analiza operei lui Nicolae Bălcescu, mîndria noastră națională, cînd el personal se entuziasmează pînă la extaz în fața unor oameni cu păcate despre care într-adevăr e imposibil să nu vorbești.

Personal, sincer vă spun, tov. Roller, eu socotesc că e cazul ca, în sfîrșit, forurile în drept să pună lucrurile la punct. Cu cît se va întîrzia, cu atît și aceste foruri își vor avea partea lor de vină. Nici chiar Secția de Știință nu poate să facă operă de experiment pe seama istoriei țării noastre.

Nu de mult, m-am întîlnit cu Spivavovski și am stat mai mult de vorbă cu el. El îmi spunea că a rămas pur și simplu stupefiat de cele conținute în unele din articolele din «Culegerea de Studii și Referate». Cum se poate, de pildă, spunea el, a se admite ca Haupt să citeze din Rakovschi? Trezesc nedumerire și uimire multe din tezele lui Ralea, nemaivorbind de ale lui Oțetea. Părerea lui este că unii istorici de la noi se situează pe poziții de un liberalism burghez — aici nu mai e vorba de revizionism —, mai accentuat chiar decît în Polonia. În mod sigur, mi-a spus că a văzut într-o revistă americană — din păcate nu și-a notat unde — că cele ce au loc pe tărîmul științei istorice au fost sesizate și date ca mărturii ale recrudescenței luptei ideologice.

Personal lui i s-au adresat de la *(lipsă cuvinte, n.n.)*, ca să facă o prezentare a revistei «Studii», dar a trebuit să refuze, pentru că nu e de acord cu o serie de teze care sînt strecurate

în articole de bază. La sugestia redacției că aceste lucruri ar putea fi evitate, el le-a replicat că nu se pot evita chestiunile de bază, puse în discuție în coloanele revistei. Așa se explică că, în timp ce, asupra revistei «Anale» au apărut două recenzii în *(lipsește titlul, probabil, «Voprosî istorii»? — n.n.)*, asupra revistei «Studii» nu a putut să apară nimic. La apariția lucrării lui *(lipsește numele; de fapt, V. Maciu — n.n.)*, care a scris despre politica externă a României în preajma războiului de independență, a luat cuvîntul și a spus că punctele de vedere pe care le emite V. Maciu sînt eronate și trebuiesc combătute".

(Dactilogramă nesemnată și nedatată).

IV. O delegație de istorici sosește la Secția de Știință și Cultură

La sfîrșitul lui martie 1957, au sosit la Secția de partid din localul de pe str. Ștefan Gheorghiu nr. 12 (astăzi, str. Modrogan) istoricii A. Oțetea, C. Daicoviciu, E. Condurachi, D. Prodan, Gh. Ștefan, I. Nestor, V. Maciu, M. Berza, R. Vulpe, iar după o mică întîrziere sosi și D. M. Pippidi. Îi cunoaștem bine pe toți, în afară de prof. M. Berza, care trecuse pe la Secție doar o singură dată.

După schimbul de păreri circumstanțial, acad. C. Daicoviciu, într-o manieră oficioasă, rece și directă, a spus că are „mandat" să-mi adreseze două întrebări. La consfătuirea de la Consiliul de Miniștri, atît M. Constantinescu și Răutu, cît mai ales Roller s-au referit „frecvent" la „un referat al șefului Secției de Știință și Cultură"; ar dori să știe despre ce referat este vorba și cui i-a fost înaintat. Cealaltă întrebare: Care au fost motivele reale că „d-ta, șef al Secției de Știință, n-ai participat la ședința respectivă?".

Le-am prezentat succint datele despre referatul depus de mine la cabinetul lui Gh. Gheorghiu–Dej. Am spus că nu cunosc motivele reale și nici cine a hotărît să nu particip la consfătuirea respectivă. Și, pentru a evita alte întrebări incomode pentru mine, i-am rugat pe cei prezenți să vorbească

despre ceea ce s-a discutat și s-a stabilit la întîlnire. Am reținut din intervențiile profesorilor A. Oțetea, C. Daicoviciu, D. Prodan, I. Nestor și V. Maciu, precum și din completările profesorilor R. Vulpe, M. Berza, D. Pippidi și E. Condurachi cîteva idei, pe care le transcriu în continuare, nu înainte de a nota că întîlnirea și discuțiile noastre academice au durat peste trei ore.

M. Constantinescu a relevat că problemele în discuție trebuie lămurite de istorici. El a respins atît propunerea lui Roller privind „întărirea controlului de partid", cît și afirmația referitoare la distincția între „istorici membri de partid" și cei „fără partid". De asemenea, a considerat drept „alarmistă" aprecierea lui Roller despre existența „uneltirilor dușmănoase", s-a pronunțat în favoarea periodizării și tratării provinciilor românești susținută de Daicoviciu, Oțetea și Prodan și a insistat asupra relevării ideii de unitate și libertate națională.

Privitor la participarea României la primul război mondial, a pornit de la teza lui Lenin că războiul ambelor tabere a fost imperialist, dar a subliniat că luptele din Moldova, eroismul armatei române erau însuflețite de ideea de apărare a teritoriului național și izgonire a cotropitorilor germani. El n-a insistat asupra înfăptuirii eliberării și a unității naționale, iar unirea Transilvaniei a considerat-o o acțiune populară și națională de înfăptuire a statului român modern.

A. Oțetea și C. Daicoviciu au mărturisit că răspunsurile lui M. Constantinescu și L. Răutu despre divergențele privitoare la participarea României la primul război mondial și la aprecierea Tratatelor de pace de la Versailles s-au caracterizat prin ambiguități și formulări echivoce, ambii luînd în considerare tezele lui M. Roller: astfel, ei vorbiseră , insistînd asupra „caracterului pacifist și antirăzboinic" al cercurilor radicale din mișcarea socialistă românească și ocolind sublinierea clară a importanței istorice a Marii Uniri din 1918.

Pozitivă a fost considerată cererea lui M. Constantinescu ca Editura Academiei să reediteze *Istoria românilor din Dacia Traiană*, de A.D. Xenopol, și *Istoria românilor*, de N. Iorga. Prof. Mihai Berza a remarcat „noutatea" propunerii de reeditare a operei lui

N. Iorga și a cerut să discutăm și inițiativa lui de a tipări „o culegere" din scrierile savantului despre probleme culturale și de natură social-națională. L-am rugat să facă o propunere scrisă și i-am promis că voi interveni ca volumul să fie trecut în planul editorial al ESPLA. (Despre aceasta, vezi „lista" problemelor „de rezolvat" din aprilie 1957, cap. „Știință", p. 3, pct. 6).

Privitor la „tematica provizorie" a Tratatului, M. Constantinescu recomandase să fie definitivată de Comitetul de redacție și, fără alte aprobări, să fie tipărită.

Profesorii A. Oțetea și I. Nestor au arătat că M. Roller criticase violent ideile din materialul secției și formulase „acuzații politice" la adresa șefului Secției de Știință. Amîndoi au respins „ab initio" tezele lui Roller și m-au îndemnat să nu cedez sub nici o formă.

În completare, V. Maciu, R. Vulpe, C. Daicoviciu și M. Berza s-au alăturat opiniilor exprimate de A. Oțetea și I. Nestor și au menționat faptul că M. Roller „este încurajat" de concluziile lui M. Constantinescu. V. Maciu a informat că, la ședința colectivului de redactare a „tematicii" pentru volumul III, el s-a opus categoric tezelor rolleriste despre „imperialismul" Tratatului de la Trianon și a dezavuat „legarea mecanică" a evenimentelor din România anilor 1917–1920 de Revoluția din Octombrie. Totodată, a propus ca istoria modernă a României să se încheie cu un capitol special dedicat evenimentelor istorice ce au determinat înfăptuirea actului Unirii din 1918, formarea statului român modern.

A. Oțetea, C. Daicoviciu și V. Maciu au declarat că istoricii trebuie „să se unească" în „eradicarea" din istoriografia română a „dogmelor antinaționale" ale lui Roller și ale adepților săi, să organizeze manifestări științifice, adunări ale istoricilor, ale organizațiilor de bază PMR, unde „să se discute liber" aceste „probleme cruciale ale trecutului și viitorului poporului român" (A. Oțetea). Propunerile au fost susținute de cei prezenți, iar D. Pippidi și R. Vulpe au reiterat ideea ca Secția noastră „să fie alături de istorici, să-i ajute în activitatea lor" ori de cîte ori este necesar acest lucru.

V. Relativa definitivare și publicarea „tematicii provizorii" a Tratatului

„Tematica provizorie" a Tratatului a fost elaborată de un colectiv de istorici propus de Subsecția de Științe Istorice și aprobat de Prezidiul Academiei. Comitetul general de redacție al Tratatului avea următoarea componență: acad. P. Constantinescu–Iași, acad. Constantin Daicoviciu, acad. Andrei Oțetea și acad. Mihail Roller, redactori responsabili; membri: acad. E. Condurachi, acad. D. Prodan, prof. T. Bugnariu, prof. I. Nestor, prof. Gh. Ștefan — membri corespondenți ai Academiei, profesorii L. Bányai, M. Berza, V. Cherestesiu, V. Popovici, conferențiarii B.T. Câmpina, V. Maciu, Gh. Haupt, Gh. Matei și Ștefan Pascu.

La început, în aprilie 1957, se prevedea următoarea structură a tratatului:

Vol. I: Istoria veche a României, din paleolitic pînă în sec. X e.n. — Red. resp., acad. C. Daicoviciu;

Vol. II: Istoria medie a României (din sec. X pînă în preajma anului 1848) — Red. resp., acad.A. Oțetea;

Vol. III: Istoria modernă și contemporană a României (1848–1960) — Red. resp., acad. M. Roller[4].

Că dezbaterile de la Consiliul de Miniștri n-au clarificat probleme esențiale ale epocii moderne și contemporane o demonstrează capitolele din tematică. Astfel, M. Roller și colaboratorii săi, după capitolul intitulat „Cultura la începutul secolului al XX-lea", înregistrează Partea IV-a cu titlul „România în timpul primului război mondial. Avîntul revoluționar ce a urmat victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie — 1917. Unirea Transilvaniei cu România (1918). Formarea Partidului Comunist din România".

Cap. I, „Intrarea României în războiul mondial imperialist", cuprindea șapte subcapitole, primul avînd titlul „Caracterul imperialist al participării statului burghezo–moșieresc român la primul război mondial", iar celelalte șase subcapitole referindu-se la desfășurarea campaniei armatei române pînă în ianuarie 1917.

Cap. II prezenta situația economică și politică a țării în timpul războiului, pentru ca, în capitolul următor, să apară „Izbucnirea celei de-a doua revoluții ruse — februarie 1917" și mișcarea muncitorească din Moldova etc.

M. Roller a reușit să introducă în „tematica" Tratatului și tezele sale din manualul din 1952. Astfel, istoria României din anii primului război mondial era considerată „un reflex" al evenimentelor din Rusia țaristă, deoarece capitole întregi se dedicau Revoluției bolșevice din Octombrie 1917, vorbindu-se despre: „începutul unei ere noi în istoria omenirii", „avîntul revoluționar din România în urma victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie"; „situația revoluționară din Transilvania"; Tratatele de pace de la Versailles, Trianon și St. Germain erau considerate „imperialiste"; nu se pomenea aproape nimic despre evenimentele istorice ce au dus la Marea Unire din Decembrie 1918, iar Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România era, pur și simplu, ignorată, data de 1 Decembrie fiind trecută cu vederea.

Am înțeles, pe deplin, că acad. M. Roller a primit și de această dată aprobarea liderilor PMR Miron Constantinescu și L. Răutu pentru tezele lui antinaționale, în viziune tipic cominternistă. Tematica volumului III s-a tipărit fără ca Roller și colegii săi apropiați — L. Bányai, V. Cherestesiu, V. Popovici, Gh. Haupt, V. Maciu și Gh. Matei (redactori adjuncți ai volumului) — să țină seama de propunerile făcute de redactorii celorlalte două volume, ca să nu mai vorbim de problemele semnalate de Secția de Știință și Cultură în „Referatul" depus la conducerea PMR. Și, totuși, confruntările, libertatea de opinii nu mai puteau fi obturate.

VI. Participarea României la primul război mondial în discuția organizației PMR de la Facultatea de Istorie din București și a Comitetului general al Tratatului

După consfătuirea istoricilor de la Consiliul de Miniștri și întîlnirea de la Secția de Știință și Cultură, dezbaterile istoricilor pentru definitivarea tematicii provizorii a Tratatului au

căpătat amploare și profunzime, fapt ce l-a determinat pe acad. M. Roller să facă o nouă intervenție la liderii partidului. Afirmația se întemeiază pe copia unui document — Anexa 1 — ce mi-a fost predată de șefa de cabinet a lui L. Răutu, Angela Laic. Pe prima pagină a dactilogramei (trei exemplare), L. Răutu scrisese cu creion verde „Dosar istorie"; pe pagina 2 a copiei există sublinieri cu creion negru și albastru (din cîte știam, asemenea sublinieri și „săgeți" făcea pe materiale Gh. Gheorghiu-Dej). Probabil, textele primite de la M. Roller fuseseră dactilografiate, iar o copie adnotată a fost trimisă și șefului Direcției de Propagandă și Cultură.

Reproduc, în continuare, Anexa 1 și subliniez valoarea documentară a materialului privind opiniile și atmosfera de la Facultatea de Istorie din București.

Anexa 1

„În ziua de 3 aprilie 1957, orele 17, la Facultatea de Istorie din București s-a organizat de către organizațiade partid un referat cu tema «Rolul maselor și al personalității în istorie». Referatul a fost ținut de tov. profesor acad. A. Oțetea.

Nu mă refer la referat, care a avut unele lucruri ce nu făceau parte din tema anunțată, ci doar la unele probleme ridicate la discuții pe marginea referatului, și anume la problema referitoare la România și primul război mondial. La discuții, s-a pus problema de către asistentul Gh. Cazan dacă participarea maselor populare la primul război poate fi socotită nejustă sau pozitivă. Din felul cum a argumentat tov. Cazan, reiese că participarea maselor la război e justă; participarea României este justificată, deoarece s-a luptat pentru eliberarea Transilvaniei.

În discuțiile care s-au dus pe marginea acestei probleme, tov. conf. I. Gheorghiu a arătat că, în această problemă, el crede și susține că aprecierea dată de Lenin războiului mondial este cea justă și că România, care s-a alăturat Antantei, nu putea să ducă decît un război imperialist. În plus, arăta toate manevrele duse de burghezia și moșierimea română în perioada neutralității; o serie de tratate etc. Concluzia tov. I. Gheor-

ghiu a fost, în esență, aceea că el consideră caracterul războiului imperialist și pentru România și că alipirea Transilvaniei e justă, dar că această alipire s-a făcut pe o cale imperialistă. La această afirmație, tov. Oțetea l-a întrebat: cum vede el, în alt fel, unirea. Gheorghiu i-a răspuns că aceasta se putea face pe cale revoluționară.

Printre alți vorbitori, lect. I. Negoiu a arătat că și el consideră războiul și din partea României imperialist, că nu se pot lua faptele izolate, ci trebuie să avem în vedere rezultatul final al războiului etc.

Tov. prof. D. Tudor a spus că el, deși era copil pe atunci, își aduce aminte că masele erau cuprinse de entuziasm că merg la război pentru eliberarea Transilvaniei, dar că mai tîrziu s-a văzut că clasele conducătoare nu au pregătit războiul, soldații erau lipsiți de armament, îmbrăcăminte, hrană etc. Nu a spus nimic însă în legătură cu caracterul războiului.

În jurul orei 19,30, tov. decan Maciu, care conducea ședința, nu a mai dat cuvîntul, în continuare, spunînd că au luat suficienți tovarăși cuvîntul și că, în concluzie, tov. A. Oțetea va răspunde la problemele ridicate. Eu nu am mai apucat să-mi spun părerea.

Tov. A. Oțetea, după ce a răspuns la o serie de probleme ridicate, s-a oprit mai mult la problema războiului prim mondial.

Cu un ton ce nu poate fi socotit academic, a respins tot ce a spus tov. Gheorghiu. A căutat să justifice că participarea României la război e justă, deoarece masele au plecat cu avînt la război pentru eliberarea Transilvaniei. Unirea Transilvaniei a fost proclamată cu entuziasm la Alba Iulia în 1918 de către reprezentanții maselor populare.

A respins teza că unirea Transilvaniei se putea face pe cale revoluționară, pe motiv că România era o țară mică, iar Imperiul austro–ungar era prea mare și că Lenin cînd se referea la transformarea războiului imperialist în război civil avea în vedere țările mari ca Rusia, Austro–Ungaria, Anglia etc.

Ca un argument în plus că participarea României la războiul mondial a fost și acela că «pînă și tov. Roller a recunos-

cut la Academie acest lucru». Eu nu știu dacă tov. Roller e de acord cu acest lucru, dar noi nu sîntem datori să fim de aceeași părere.

Concluzia a fost că mulți de la facultate (și eu mă simțeam direct vizat, deoarece fac cursul de istorie generală contemporană a României, 1917–1957) interpretează dogmatic marxism–leninismul, sînt lipsiți de patriotism, neagă un adevăr istoric, că alipirea Transilvaniei la România este justă etc. În concluzie, tov. decan Maciu a fost de părerea tovarășului Oțetea și a căutat să aducă noi argumente prin care căuta să justifice că participarea României la război e justă, deoarece prin război s-a desăvîrșit procesul de unitate națională.

De asemenea, tov. Maciu a arătat că burghezia în timpul războiului a dus o luptă progresistă, deoarece lupta pentru lărgirea pieței interne!

Cu aceasta, tov. Maciu a cerut să ridice ședința; cerînd cuvîntul tov. Lupu N., secretarul organizației de partid, după cîteva momente de ezitare, deoarece nu s-a înscris înainte de concluzii la cuvînt, tov. Maciu a admis ca tov. Lupu să spună cîteva cuvinte, deoarece acest referat a fost organizat pe linie de partid. Tov. Lupu a arătat că în privința caracterului războiului mondial, date fiind părerile care circulă, se va organiza un referat aparte în luna viitoare. Arată că părerea personală e aceea că războiul prim mondial e și pentru România un război imperialist, că trebuie să avem în vedere cui i-a folosit, care este rezultatul final etc.

Cam acestea ar fi problemele ridicate la consfătuirea din 3 aprilie.

În anul III la Facultatea de Istorie se predă cursul de istorie generală a României — perioada 1878–1957. Cursul e împărțit în două părți: prima parte 1878–1917 (7 Noiembrie), pe care-l ține conf. I. Gheorghiu în sem. I, și a doua parte (sem. II) 1917–1957, pe care-l țin eu. Deci problemele primului război mondial se tratează în cursul pe care-l am eu cu conf. I. Gheorghiu. Conducîndu-mă după lucrările marxiste și, în special, după lucrările lui Lenin și materialele și documentele partidului nostru, am arătat la curs că primul război mondial

este de ambele tabere un război imperialist și deci România, participînd la acest război, nu putea să ducă decît un război imperialist. Cu privire la Transilvania, după ce am arătat politica claselor conducătoare, declarațiile cunoscute ale lui Brătianu că «vrea Transilvania fără transilvăneni», opoziția lui I. Maniu și Al. Vaida împotriva unirii etc., am arătat, în concluzie, că unirea Transilvaniei la România înseamnă procesul desăvîrșirii unității naționale, dar că această unitate s-a făcut pe o cale imperialistă; am căutat să arăt că România a înăbușit o revoluție proletară, că Antanta a permis înaintarea în toată Transilvania, numai după ce a izbucnit revoluția proletară în Ungaria. Nu am insistat mult asupra evenimentelor de la Alba Iulia din 1 Decembrie deoarece, după părerea mea, declarația a avut mai mult un caracter demagogic, nu a fost respectată și ar trebui să laud clasele dominante ca făuritori ai unirii.

La curs am arătat mai multe probleme, pe care cred că nu e cazul să le mai arăt. În concluzie, am arătat că unirea Transilvaniei a fost urmarea nu a războiului prim mondial, ci a mișcărilor revoluționare care au cuprins Imperiul austro-ungar și care au dus la dezmembrarea lui.

În ultima vreme, la facultate circulă păreri că pînă acum s-a tratat greșit problema războiului prim mondial, că s-a interpretat greșit marxismul și că s-au aplicat la noi o serie de citate din Lenin care se refereau la Rusia etc.

După părerea mea, problema cu alipirea Transilvaniei este numai motivul de a se reveni la vechea părere a istoriografiei burgheze că războiul mondial a dus la crearea «României Mari». Dat fiind că această idee este susținută de un tovarăș academician, ea are urmări negative în rîndurile studenților. Avînd în vedere muncile și titlurile pe care le are tov. acad. Oțetea, studenții iau ca valabile părerile domniei sale. Nouă, celor mai tineri, ne vine foarte greu, după aceea, să căutăm să le arătăm studenților, pe baza argumentării științifice, că România a dus un război imperialist.

De altfel, cu altă ocazie, tov. Oțetea a spus că cei ce nu «erau de partea războiului erau în afara națiunii». Deci,

mișcarea muncitorească, care lupta împotriva războiului, era în afara națiunii.

Susținînd teza tov. Oțetea și Maciu, ar însemna să renunțăm la documentele grupelor comuniste, să renunțăm la Spiridon Vrînceanu, Pascal Zaharia etc. și să-i preamărim pe Brătianu, Averescu, Take Ionescu etc.

Hurmuz Vasile,
Conf. la Facultatea de Istorie din București".

Între timp, Comitetul general de redacție al Tratatului, în urma unor consultări intense ale colaboratorilor, decide ca istoria modernă și contemporană să fie tratată în două volume. Hotărîrea a fost luată și pentru că academicianul A. Oțetea și D. Prodan, împreună cu ceilalți colaboratori ai volumului II (Epoca feudalismului — Evul mediu), au cerut încuviințarea Prezidiului Academiei să realizeze *două volume*. Ca atare, în aprilie 1957, începuse să cîștige teren ideea că Tratatul trebuia conceput în cinci volume. Hotărîrea definitivă a Prezidiului Academiei cu privire la ultima structură a Tratatului a apărut — după cîte îmi amintesc — în vara anului 1957.

Referitor la discuțiile iscate între membrii comitetelor de redacție ale volumelor IV și V (Epoca modernă și contemporană), reproduc următoarea scrisoare, găsită de mine în același plic încredințat de șeful de cabinet al lui Gheorghiu-Dej.

„Notă

La ședința cu un grup de istorici, condusă de tovarășii Miron Constantinescu și Leonte Răutu, s-a dat sarcina îmbunătățirii și unificării tematicii Tratatului de istoria RPR. Pe această linie, la 27.V. a.c. s-au reunit comitetele de redacție ale volumelor III și IV. Cel mai mult s-a discutat în jurul datei delimitării acestor volume. Cei mai mulți tovarăși s-au pronunțat pentru începerea volumului IV cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie și au adus multe argumente de ordin științific în acest sens. Tov. Maciu însă, redactor responsabil al volumului II, consideră și susține data de 1 Decembrie 1918, pe

motiv că atunci s-a desăvîrșit unitatea națională, că pînă atunci capitalismul a dat ce mai putea da pe linia progresului, că avîntul revoluționar începe la noi cu 13 Decembrie 1918 etc.

Tov. Maciu se situează ferm pe o poziție evident naționalistă, minimalizează influența Revoluției din Octombrie și importanța documentelor de partid, în mod vizibil și intervenția contrarevoluționară în Basarabia din 1918 etc. La argumentul nostru că problema trebuie tratată în cadrul ansamblului situației revoluționare ce s-a creat sub influența Revoluției din Octombrie, dînsul vine cu amintiri personale că n-a fost nimic serios în acest sens, că trupele ruse au intrat în anarhie și s-au lăsat dezarmate, că populația din Moldova îi privea indiferentă și că pe dînsul îl interesează «acțiunea poporului pentru unitatea națională». Actul din 1 Decembrie 1918 îl consideră drept opera poporului, fără a ține seama de rolul și manevrele burgheziei române din Ardeal și de caracterul contrarevoluționar al intrării trupelor române în Ardeal (care au înăbușit mișcarea revoluționară). Tov. Maciu nu pornește de la criteriul de clasă, ci naționalist–șovin. La început l-a sprijinit numai tov. Haupt, care în încheiere a făcut o cotitură largă spre teza majorității, dar șovăielnic.

Tov. Maciu a făcut și insinuarea că dacă partidul „din motivele politice pe care le are" vrea să începem volumul cu 1917 și nu cu 1 Decembrie 1918, el se supune, dar că «specialiștii» rămîn la părerea lor.

Semnalez acestea pentru că — după părerea mea — nu întrevăd posibilitatea realizării unui manual (vol. III) în condiții bune cu oameni cu asemenea vederi. Volumul III — tematica — conține încă o serie de denaturări și lipsuri, exprimînd în esență tendința de menajare a burgheziei, de escamotare a luptei de clasă, de îndepărtare de la pozițiile clasei muncitoare în tratarea trecutului istoric.

28.V.1957,
Gh. Matei".

Din această „notă" se constată problemele esențiale ale periodizării și interpretării evenimentelor din istoria mo-

dernă și contemporană a României rămase *fără răspunsuri clare* din partea lui Miron Constantinescu și L. Răutu, ei acceptînd, în fond, opiniile lui M. Roller. De asemenea, se observă că, la 27 mai 1957, Comitetul de redacție al volumului II, condus de acad. A. Oțetea, încă nu obținuse avizul Prezidiului Academiei de a redacta două volume, în loc de unul singur, pentru perioada evului mediu. Gh. Matei semnalează „breșa" produsă și în rîndurile comitetelor de redacție ale volumelor IV și V — epoca modernă și contemporană.

Aprecierea poziției lui V. Maciu drept „naționalistă" nu era întîmplătoare: toți cei care nu erau de acord cu tezele antinaționale ale lui M. Roller și ale celorlalți militanți pemeriști, formați la școala Cominternului, primeau verdictele ideologice de „șovini", „naționaliști", „revizioniști", un exemplu indubitabil în acest sens fiind referatul lui Roller, reprodus mai înainte.

Se pare că dezbaterile de la plenara Comitetului Central în jurul activității politice a lui I. Chișinevschi și M. Constantinescu i-au pus pe gînduri pe Gheorghiu-Dej și colaboratorii săi apropiați, așa încît au propus ca Grigore Preoteasa, membru al Comitetului Central, să fie ales supleant al Biroului Politic și secretar al CC, responsabil al problemelor de propagandă, învățămînt, știință, cultură, presă etc. În locul lui Gr. Preoteasa a fost numit ministru de Externe I. Gh. Maurer. În sfîrșit, Leonte Răutu urma să părăsească postul de șef al Direcției de Propagandă și Cultură, domenii pe care le administrase și le îndoctrinase timp de peste un deceniu.

Pe Grigore Preoteasa îl cunoșteam foarte bine, deoarece primele cinci luni ale anului 1951 le-am petrecut împreună în cazărmile din Făgăraș, concentrați pentru instrucție, în calitate de ofițeri rezerviști. A fost o experiență dură și de încercări fizice neașteptate, adesea cu mult peste ceea ce trăisem în anii 1943–1944, la Școala Militară de ofițeri în rezervă din Ineu-Arad. Făcînd parte din același pluton, cînd aveam un moment de respiro, discutam cu Preoteasa despre filosofie, literatură, el însă preferînd istoria. Fiind licențiat în

istorie îi evoca, adesea, pe marii lui profesori de la Universitate, pe unii colegi, profesori și cercetători de prestigiu. Un timp, el însuși a fost profesor de istorie.

Preluîndu-și importanta funcție politică, Gr. Preoteasa a cerut să-i prezint un „raport detaliat" despre planul de activități al Secției de Știință și Cultură, un loc esențial ocupînd problemele cercetării istorice și confruntările științifice legate de elaborarea Tratatului. Fără ezitări, el s-a pronunțat contra tezelor lui Roller despre caracterul participării României la primul război mondial, a menționat că L. Răutu a greșit cînd a afirmat la plenara CC că poziția șefului Secției de Știință referitoare la participarea României la primul război mondial și la Unirea din 1918 este „nemarxistă și naționalistă". Argumentația noului șef al Direcției de Propagandă și Cultură, strînsă și limpede, mi-a insuflat speranțe în clarificarea problemelor istoriei moderne și contemporane a României.

VII. Neorevizionismul ungar și istoriografia românească

În septembrie 1957, specialiștii de la Academia RPR din București și Cluj au prezentat Secției de Știință și Cultură rapoarte despre felul cum era prezentat poporul român în tratatul *Istoria Ungariei*, editat de Academia din Budapesta. Trebuie să reamintesc cititorilor onești și neamețiți de veninul ideologic partizan „anti" că în anul 1956 s-a ivit în R.P. Ungaria, întîi în cercurile intelectuale, apoi și în cele politice și guvernamentale, o tendință de neorevizionism. Astfel, în lucrarea citată existau numeroase capitole ofensatoare la adresa poporului român, altele ce denaturau adevărul istoric, falsificau realitățile socio–demografice din spațiul transilvan și încercau revitalizarea „teoriilor roesleriene", negînd obsesiv și propagandistic continuitatea românilor în nordul Dunării.

La început, liderii PMR au considerat asemenea atitudini drept „manifestări șovine ale unor cercuri de intelectuali maghiari", dar această „liniștire" a spiritelor a fost spulberată

definitiv cînd a venit ştirea că premierul Nágy Imre a declarat că Ungaria va cere revizuirea Tratatului de Pace de la Paris, din 1947. Poziţia lui Nágy Imre a fost exprimată cu referire directă la Transilvania într-o cuvîntare ţinută de Maléter, ministrul Apărării Naţionale, la Seghedin. Declaraţiile cu pricina au constituit scînteile care i-au trezit la realitate pe conducătorii RPR. Fără întîrziere, Gh. Gheorghiu–Dej i-a convocat pe o parte dintre membrii Comitetului Central şi ai guvernului, i-a informat despre „noua situaţie politică" creată în relaţiile României cu Ungaria, despre „primejdiile pentru ţară". În consecinţă, a proclamat „modificarea politicii româneşti" faţă de noul guvern al Ungariei şi a ordonat plecarea în centrele regionale din Transilvania a unor comisii de partid şi de stat pentru „sprijinirea politică a autorităţilor locale" şi „combaterea propagandei neorevizionismului maghiar". Peste cîteva săptămîni, a sosit ordinul de stat de „închidere a graniţei apusene a RPR".

Reflexele acestor evenimente neaşteptate s-au resimţit puternic în domeniile istoriei şi ale lingvisticii. Secţia de profil a Academiei, prezidată de acad. Mihail Sadoveanu, a cerut sporirea cercetărilor asupra continuităţii poporului român pe aria din nordul Dunării, a celor despre etapele încreştinării românilor şi influenţele romano–bizantine, organizarea voievodatelor româneşti în Transilvania, Banat şi Crişana, despre rolul slavilor din Sud şi din Răsărit, despre istoria secuilor şi migraţia maghiarilor etc. S-a renunţat la tezele unor istorici români din deceniile anterioare care n-au inclus trecutul Transilvaniei în istoria României, optîndu-se, fără excepţie, pentru ideea că Transilvania, Maramureşul, Crişana şi Banatul au constituit aria geografică ce reprezenta leagănul formării limbii şi al genezei poporului român.

Pentru a da o replică ştiinţifică istoricilor din Budapesta, a fost acceptată iniţiativa istoricilor din Cluj — C. Daicoviciu, Ştefan Pascu, V. Cheresteşiu, Silviu Dragomir şi Ştefan Meteş — să elaboreze un studiu despre „revizionismul maghiar şi Transilvania". Spre sfîrşitul anului 1957, am purtat, la Cluj, o discuţie oficială cu profesorii C. Daicoviciu, S. Dragomir şi Şt.

Meteș despre „colectivul despre revizionism". (A se vedea copia după caietul meu „de note"). Pînă la urmă, istoricii de la Cluj au propus Academiei să treacă în planul de cercetare și „o istorie a Transilvaniei". Sufletul acestei premiere în istoriografia europeană au fost profesorii C. Daicoviciu, Ștefan Pascu, V. Cheresteșiu, cărora li s-a alăturat și geograful Tiberiu Morariu, membru corespondent al Academiei[5]. În „Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român" au fost cooptați, pe lîngă membri titulari și corespondenți, specialiști în vîrstă, unii dintre cei neprimiți în Academie în vara lui 1955, precum Silviu Dragomir, Ștefan Meteș, Ioan Lupaș, I. Nistor, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu și alți cercetători și profesori universitari, istorici, lingviști, etnologi, demografi, economiști, latiniști, slaviști, bizantinologi, turcologi, istorici ai Bisericii Ortodoxe, specialiști în istoria limbii maghiare. Dezbaterile asupra formării limbii și a poporului român au antrenat un mare număr de specialiști, s-au iscat controverse agitate. Din prelungitele confruntări au iradiat și alte propuneri concrete, și anume: reluarea lucrărilor la „Dicționarul tezaur al limbii române"; alcătuirea colectivelor de specialiști care să elaboreze programul de redactare a „Istoriei limbii române"; editarea vechilor texte slavone despre aria românească; realizarea de cercetări privitoare la românii din Balcani; amplificarea și aprofundarea cercetărilor arheologice și deschiderea de noi șantiere; publicarea studiilor despre „protoromâni", despre vechile monumente feudale de pe teritoriul României etc.

VIII. Contraofensiva rollerismului, a dogmaticilor din conducerea PMR

Se știe că, spre sfîrșitul anului 1957, Gr. Preoteasa a fost victima accidentului aviatic de pe aeroportul din Moscova[6], astfel că L. Răutu, refăcut după traumele suferite în același controversat accident, prelua, în martie 1958, conducerea Direcției de Propagandă și Cultură[7]. Apariția articolelor „Problema periodizării istoriei României", de A. Oțetea, „Unele

probleme privind Războiul de Independență, 1877–1878 (Discuții)", de N. Adăniloaie, „Aspecte ale problemei agrare în Țara Românească la începutul domniei lui Cuza Vodă", de Dan Berindei, la care s-a adăugat și recenzia lui A. Oțetea despre lucrarea lui Gh. Georgescu–Buzău dedicată lui N. Bălcescu[8], îi provoacă lui M. Roller o adevărată alergie ideologică, așa încît îl somează pe L.Răutu să-i tragă la răspundere pe A. Oțetea, Gh. Haupt și P. Țugui. Discuția a avut loc la începutul lui aprilie 1958, la ea participînd și P. Constantinescu–Iași.

Dialogurile agitate, verdictele necruțătoare s-au cantonat exclusiv asupra periodizării istoriei contemporane, a caracterului participării României la primul război mondial și a rolului istoric al Unirii din 1918, precum și asupra concepțiilor ce trebuie să guverneze scrierea istoriei moderne și contemporane a României. Interlocutorii au insistat și asupra „înțelesului exact" ce-l au termenii de „naționalism" și „șovinism". A. Oțetea și M. Roller au rămas pe poziții diametral opuse în toate chestiunile discutate. Pentru prima dată, P. Constantinescu–Iași a înclinat mai mult spre „teoriile" lui Roller, în ceea ce privește evenimentele din 1916–1918, iar Haupt a evitat să-și exprime opțiunea. Punctele mele de vedere au fost cele formulate în „Referatul" înaintat, în 1956, Biroului Politic. Spre surprinderea mea, L. Răutu a afirmat, la sfîrșit, că va „medita" asupra opiniilor formulate de cei prezenți... Era, după cum se va vedea, o tactică vicleană.

Șeful Direcției de Propagandă și Cultură a propus Biroului Politic să aprobe organizarea unei „consfătuiri" cu cadrele de conducere, membri de partid și cîțiva nemembri de partid de la Academia RPR și institutele ei de profil umanist, de la Ministerul Învățămîntului și Culturii, Radioteleviziune, uniunile de creație, principalele instituții artistice din București, de la periodicele literar–artistice și științifice și de la ziarele bucureștene.

Consfătuirea s-a ținut la sfîrșitul lunii aprilie 1958, în sala Institutului de Construcții de lîngă Liceul „Mihai Viteazul". Paul Niculescu–Mizil a citit un „referat" privitor la „proble-

mele actuale ale dezvoltării științei și culturii" și necesitatea intensificării „combativității marxist-leniniste". Materialul se referea exclusiv la problematica activității Secției de Știință și Cultură, dar el a fost redactat de lucrători din Secția de Propagandă și definitivat de L. Răutu și P. Niculescu-Mizil. Personal, mi-am exprimat dezacordul cu unele teze și aprecieri critice asupra dezvoltării științei, învățămîntului și culturii în ultimii trei ani — 1955-1957 —, așa că lectura textului și-a asumat-o șeful Secției de Propagandă și Agitație, P. Niculescu-Mizil.

Pentru că întreaga „consfătuire" trebuia să demonstreze „gravele denaturări ale liniei marxist-leniniste a politicii cultural-științifice a partidului" petrecute în ultimii ani, la loc de frunte au fost prezentate „confruntările" dintre istoricii „marxiști" și „burghezi" sau aflați sub influența istoriografiei burghezo-moșierești. Consfătuirea a fost un prilej nimerit pentru M. Roller să țină o filipică împotriva „istoricilor oportuniști" și „antimarxiști", în frunte cu A. Oțetea, V. Maciu, Eliza Campus, Matei Ionescu, Gh. Haupt, B. Câmpina și alții, ca, după aceea, să facă un adevărat rechizitoriu „național-șovinismului", „revizionismului" și „liberalismului" șefului Secției de Știință și Cultură, pe care îl considera principalul vinovat de „gravele denaturări ale liniei partidului în cercetarea istorică și lingvistică". În fond, el a sistematizat și a amplificat opiniile expuse în documentul „Unele observații la text" (reprodus mai înainte). A. Oțetea, V. Maciu și B. Câmpina au respins acuzațiile lui Roller, dar, Eugen Stănescu, P. Constantinescu-Iași, S. Știrbu și alți cercetători de la Institutul de Istorie a Partidului s-au raliat poziției lui.

Asistența, formată din elita intelectuală a Bucureștiului, a primit cu aplauze replica acad. A. Oțetea, care, succint și la obiect, a demontat argumentele și susținerile lui Roller, a pledat ca „istoria să fie scrisă de istorici instruiți, devotați adevărului și patriei", a condamnat ingerințele „administrativ-politice incompetente" și „erorile nepermise" ale unora dintre lucrările istorice publicate între anii 1947-1956, „patronate de tov. Roller". În încheiere, a vorbit despre „sprijinul

eficient" primit de la Secția de Știință și Cultură a CC, susținînd că „întîlnirile cu șeful secției" au fost urmate de măsuri ce au determinat instaurarea „atmosferei de încredere și muncă".

O replică usturătoare au primit M. Roller și L. Răutu de la acad. Iorgu Iordan, care, în stilul său polemic inimitabil, le-a amintit despre abuzurile comise în lingvistică și față de unii lingviști în anii 1951–1954 și a relevat „principalele cîștiguri" din ultimii trei ani. Adresîndu-i-se lui M. Roller, Iorgu Iordan a lansat întrebarea: Ce este naționalist–șovin în cererea lui Țugui de a relua lucrările la „Dicționarul tezaur al limbii române" de acolo unde ele au fost întrerupte de Sextil Pușcariu ori în inițiativa noastră comună de a edita manuscrisul „Limba română", volumul II, al marelui filolog clujean?

În ce mă privește, am fost constrîns să mă apăr și să resping numeroasele critici și acuzații aduse de vorbitori. Am relevat mutațiile petrecute în științele istorice prin atragerea în munca de cercetare a unor specialiști „ani de zile prigoniți de tov. Roller", a unor tineri înzestrați. Am stăruit să fie asigurată libertatea de opinie și pentru sprijinirea publicării lucrărilor, prin sporirea numărului de reviste, culegeri și lucrări științifice. În final, am respins categoric afirmația lui Roller despre o pretinsă orientare „naționalist–șovină" a Secției de Știință, arătînd că, de fapt, susțin „dezvăluirea adevărului" și „relevarea ideii naționale", a luptei seculare a poporului român pentru „libertate și unitate națională". Am încercat o disociere între termenii de „naționalism" și „șovinism" și am respins sintagma „naționalist–șovină" folosită, cu premeditare și rea–credință, de academicianul M. Roller.

Trecînd peste celelalte chestiuni dezbătute la consfătuirea respectivă, trebuie să subliniez că ea a reprezentat semnalul recrudescenței și al contraofensivei dogmatismului stalinist împotriva „politicii dezghețului" ideologic și politic și a ceea ce s-a numit atunci „liberalismul socialist". Principalii regizori au fost Gh. Gheorghiu–Dej și N. Ceaușescu, ajutați și consiliați, în primul rînd, de Leonte Răutu și conducerea

serviciilor de securitate din Ministerul de Interne, implicate abuziv în treburi de natură științifică și culturală.

La o ședință a lucrătorilor din Secția de Știință și Cultură (5 mai 1958), L. Răutu a comunicat următoarele aprecieri despre activitatea colectivului respectiv: nivelul activității secției este „mult rămas în urmă"; lipsește „combativitatea partinică"; se constată un „spirit împăciuitorist" și un „liberalism burghez"; șeful secției n-a tras „nici o concluzie din evenimentele petrecute în RP Ungaria", astfel că „experiența din munca secției este un eșec foarte grav", activitatea ei a fost „o serioasă dare înapoi" (?!) etc. Apoi, s-a referit la „greșelile politice" ale șefului secției în ceea ce privește chestiunile de istorie: poziție „naționalist-șovină" în interpretarea participării României la primul război mondial și a Tratatelor de pace ce au urmat; susținerea tezelor antimarxiste ale lui Oțetea, Maciu și Câmpina despre așa-zisul „rol progresist" al burghezo-moșierimii în realizarea independenței de stat a României și în deceniile de la sfîrșitul secolului al XIX-lea; protejarea unor cercetători ca Matei Ionescu, N. Adăniloaie, Eliza Campus și alții, care au publicat articole eronate în „Studii", unele criticate de istoricii din URSS; renunțarea la lupta de clasă în analiza politicii externe a guvernelor reacționare din deceniile interbelice; P. Țugui a apreciat pozitiv articolele Elizei Campus despre Mica Înțelegere, „uitînd" că alianța respectivă „era îndreptată contra URSS" etc. La sfîrșit, L. Răutu a arătat că va discuta cu acad. P. Constantinescu-Iași și conducerea Academiei „să se ia măsuri disciplinare" (?) împotriva lui Matei Ionescu, Eliza Campus și Gh. Haupt, „care joacă un rol negativ" în cercetarea istorică iar pe acad. A. Oțetea nu-l „influențează în spiritul liniei partidului". Pe de altă parte, va propune Secretariatului partidului să aprobe organizarea unei adunări a organizației de bază din Direcția de Propagandă și Cultură, unde să se analizeze „greșelile politice" și „abaterile de la linia partidului" ale lui P. Țugui.

Adunarea organizației de bază a avut loc după plenara CC al PMR din iunie 1958, care a discutat și chestiuni referitoare la activitatea Secției de Știință și Cultură, unii membri

ai CC susținînd că Țugui a avut manifestări „naționalist-șovine" și „liberaliste". L. Răutu a insistat în plenară și asupra „atitudinii lui Țugui de ploconire față de intelectuali de formație burgheză și scrierile unor istorici reacționari"(?!). Membrii organizației de bază din Direcția de Propagandă și Cultură au hotărît, la propunerea lui L. Răutu, sancționarea șefului Secției de Știință și Cultură cu „vot de blam". Personal, am respins toate criticile colegilor din Direcție și am cerut să se consemneze în procesul-verbal argumentele mele, precum și cele ale colegilor care s-au opus hotărîrii de a mi se da „vot de blam". (Precizez că sancționarea trebuia să fie avizată de Biroul Politic, deoarece eram membru supleant al CC, dar, după vreo două luni, Biroul Politic n-a avizat-o).

În lunile iunie-iulie 1958, au intervenit și alte probleme imprevizibile în frontul istoricilor din București. Conf. univ. Gh. Haupt, redactorul șef adjunct al revistei „Studii", adesea „evocat" de acad. M. Roller în „scrisorile" sale, a primit aprobarea să facă o excursie cu nava „Transilvania" în Marea Mediterană — Turcia, Grecia, Italia și, mi se pare, sudul Franței. Din motive pe care nu le-am putut înțelege atunci, el a rămas în Franța, fapt ce a determinat autoritățile de stat să mă interogheze de ce i-am „avizat" plecarea. Întîmplarea a oferit lui M. Roller și lui L. Răutu prilejul să-l acuze pe A. Oțetea, dar și pe mine, că am „protejat un element descompus și oportunist, trădător de țară". Este adevărat că Gheorghiu-Dej n-a luat în seamă culpabilizarea noastră. Pe dată, L. Răutu și M. Roller au discutat cu acad. P. Constantinescu-Iași ca Subsecția de Științe Istorice de la Academie „să reorganizeze" comitetul de redacție al revistei „Studii".

Ca să satisfacă orgoliile bine cunoscute ale academicianului P. Constantinescu-Iași, L. Răutu și M. Roller, de față cu academicianul V. Malinschi, prim-secretarul adjunct al Academiei, au propus ca președintele Subsecției de Științe Istorice să preia și conducerea revistei „Studii". P. Constantinescu-Iași a acceptat propunerea și a dispus ca numărul 2 al revistei, ce urma să apară în iunie, să fie oprit pînă cînd membrii Subsecției de Științe Istorice vor decide componența

noului comitet de redacție. Întrunindu-se, membrii Subsecției au respins propunerea lui P. Constantinescu-Iași ca A. Oțetea să renunțe la conducerea revistei și în locul lui să fie numit P. Constantinescu-Iași. M. Roller și Constantinescu-Iași au votat pentru înlocuirea lui A. Oțetea, iar ceilalți membri ai Subsecției împotrivă, așa încît L. Răutu, M. Roller și Constantinescu-Iași au recurs la membrii comitetului de redacție al revistei. Membrii comitetului de redacție — A. Oțetea, P. Constantinescu-Iași, M. Roller, M. Berza, L. Bányai, B. Câmpina, V. Maciu, Tudor Bugnariu, N. Fotino și Matei Ionescu — au deliberat în două reprize asupra propunerilor lui Constantinescu-Iași, astfel că, în final, cinci au votat pentru, iar alți cinci împotrivă. A intervenit arbitrajul academicianului E. Condurachi, redactorul șef al revistei „Studii și Cercetări de Istorie Veche", care, evident, nu i s-a împotrivit lui P. Constantinescu-Iași, din motive vechi, bine cunoscute.

În acest fel, s-a ajuns la următorul colegiu de redacție al revistei „Studii": acad. P. Constantinescu-Iași (directorul colegiului de redacție), Eugen Stănescu (redactor-șef adjunct), acad. A. Oțetea, acad. M. Roller, Tudor Bugnariu, B. Bălteanu, L. Bányai, Mihail Berza, B. Câmpina, V. Cheresteșiu, V. Maciu și Gh. Matei (vezi „Studii", nr. 2/1958, număr apărut în primele zile ale lunii iulie 1958). Așadar, în prima parte a lunii iunie 1958, L. Răutu și M. Roller, ajutați de P. Constantinescu-Iași, au reușit să-i readucă la conducerea revistei „Studii" pe Eugen Stănescu — un vechi colaborator al lui M. Roller și L. Răutu, a cărui evoluție ulterioară va înregistra, după cum se va vedea, și atitudini benefice pentru istorie —, dar și pe B. Bălteanu și Gh. Matei, ambii promovați de aceleași cercuri politice.

La 21 iunie 1958, a survenit un eveniment tragic: acad. Mihail Roller s-a sinucis din motive politice, comentate îndelung de opinia publică din București și din centrele universitare. Întîmplarea ar merita să fie evocată obiectiv de vechii colaboratori ai nefericitului istoric, care mai sînt în viață. Astfel dispărea de pe scena istoriografiei românești contemporane o personalitate controversată, care a jucat un rol negativ, cu urmări nefaste pentru științe, în general, și istoriografie, în

special. Inițiativele lui pozitive — atîtea cîte au fost — rămîn umbrite de concepțiile lui de sorginte cominternistă, de vehemența și intoleranța ideologică, de incapacitatea de a medita lucid asupra istoriei poporului român, evitînd dogmele leninist–staliniste, și de reacțiile intolerante, violente, cu urmări dureroase, față de mulți intelectuali de valoare națională.

Ultima suplică a academicianului Mihail Roller despre problemele grave ale istoriei României poartă data de 7 iunie 1958. Ea se referă la dezbaterile istoricilor, lingviștilor, etnologilor și sociologilor cu privire la „formarea limbii și a poporului român", ce urma să constituie ultimul capitol al *Istoriei României*, volumul I. Subliniez că la discuțiile științifice de la Academie au participat și membrii Comisiei pentru Studiul Formării Limbii și Poporului Român; între cei care au redactat un referat asupra subiectului în dezbatere s-a numărat și P.P. Panaitescu.

Iată ultima epistolă a lui M. Roller:

„Notă*

În afară de referatul lui Panaitescu, intitulat «Problema formării poporului român» și care, pe lîngă unele date pozitive și o serie de formulări șovine și reeditarea unor teze vechi (a cărei zonă se întinde pînă la Marea Adriatică etc.), merită să cunoști unele definiții enunțate la ședința de ieri:

«Poporul este o comunitate de oameni cu destin istoric, comunitate de limbă și în care există o clasă suprapusă care încheagă comunitatea».

«Poporul se caracterizează prin aceea că este însuflețit de voința de a forma un stat».

Nu știu dacă formulările sînt clasice (în sens elenistic, roman etc.). Cred însă că nu sînt inspirate de clasicii marxism–leninismului. Nu am stenograma dezbaterilor. Știu că a fost și Iorgu Iordan, care a combătut unele teze din referat. Dacă vrei referatul, pot să-l trimit[9].

7.VI.1958,
M. Roller".

* Dactilogramă, n.n.

IX. Lingviștii români se debarasează de abuzurile politice ale ideologilor staliniști

Înainte de înfățișarea controverselor științifice și a problemelor de natură organizatorică din domeniul științelor istorice ivite după moartea lui Mihail Roller, trebuie să reamintesc celor interesați și despre revenirea în actualitate — în anii 1955–1959 — a problemelor dezvoltării lingvisticii românești, deoarece, în multe privințe, ele au avut similitudini, aproape în toate planurile, cu ceea ce s-a petrecut în istoriografia românească. Fenomenele esențiale din domeniile lingvistice le-am evocat succint în revista „Literatorul", nr. 42–44, 21 oct.–10 nov.1995, și nr. 45–52, 17 nov. 1995–6 ian. 1996 — „Un strălucit și generos cărturar", și în foiletonul din numerele 26, 27, 28, 20 și 30, iunie–august 1996: „Peripețiile unei geneze. Dicționarul tezaur al limbii române", text pe care-l voi reproduce în această lucrare. Dar implicații politice, la cel mai înalt nivel, a avut tipărirea manuscrisului lui Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, „Rostirea", chestiune înfățișată în lucrarea „Cîteva precizări privind editarea lucrării lui Sextil Pușcariu «Limba română», vol. II, «Rostirea»", publicată în „Limbă și literatură", vol. II, 1996, p. 91–100, inclusă, de asemenea, în cartea de față.

Ultima lucrare transcrie dialogul subsemnatului cu Gheorghiu–Dej, în ziua de 21 iulie 1958, cu privire la hărțile lingvistice din cartea lui Sextil Pușcariu, precum și la modalitățile de difuzare a operei. Opera lui S. Pușcariu aducea în atenție conducerii politice a României existența populației românești din Moldova dintre Prut și Nistru și limba română vorbită de locuitorii RSS Moldovenească. Este nimerit să arăt că revista „Studii" și alte periodice din București, Iași și Cluj au început să informeze publicul din România despre aspecte ale vieții cultural–științifice din Chișinău, iar autoritățile de stat și culturale din București, Chișinău și Iași să reînnoade relații interzise imediat după terminarea războiului, din 1945. În „Studii", nr. 1 din 1958, apărea o recenzie dedicată cărții lui I. Grossul, *Țăranii din Basarabia. 1812–1861*, apărută la

Chișinău, în 1956, iar în nr. 4/1958 apărea textul „Din activitatea istoricilor din RSS Moldovenească". După întîlniri realizate între reprezentanți ai Ministerelor Culturii și Învățămîntului din cele două capitale românești, Academia RPR și cea din Chișinău au organizat (în noiembrie–decembrie) o sesiune științifică dedicată relațiilor româno–ruse și moldo–ruse, în acest scop deplasîndu-se la Chișinău acad. P. Constantinescu–Iași, conf. univ. Valerian Popovici (din Iași) și tînărul istoric Șt. Ștefănescu. A fost primul schimb de opinii despre o chestiune istorică controversată, reprezentanții Academiei Române receptînd principalele direcții — unele discutabile sau inacceptabile — ale istoriografiei din RSS Moldovenească.

X. O nouă tentativă de intimidare a istoricilor prin măsuri administrative și articole denigratoare

La mijlocul lui septembrie 1958, Leonte Răutu își relua „preocupările" vizînd „situația" din domeniul istoriografiei. La o ședință cu lucrătorii din Secția de Știință și Cultură, el a readus în discuție aprecierile sale anterioare, în formulări mai precise. Bunăoară, a accentuat că existau în activitatea secției „deficiențe serioase", cu deosebire în „combaterea revizionismului", dînd ca exemplu opiniile mele despre caracterul just al participării României la primul război mondial și afirmația că unirea provinciilor românești, în decembrie 1918, fusese „un act istoric progresist". Șeful Direcției de Propagandă a susținut că asemenea opinii sînt „încercări subtile de revizuire a leninismului" și a „liniei politice (?) a PMR". Apoi, a criticat insistența mea de a se dezvălui greșelile din trecut ale fostei Secții de Propagandă în privința chestiunilor de istorie a României și a considerat-o „diversiune", încercare de „promovare a unor concepții burghezo–șovine". În continuare, a vorbit despre „tezele nemarxiste" din articolele lui A. Oțetea, V. Maciu, Eliza Campus, Matei Ionescu, P.P. Panaitescu și A. Sacerdoțeanu și ale unor „tineri istorici", publicate cu știrea Secției de Știință și îmbrățișate de P. Țugui și de I. Răduțiu (licențiat în istorie, angajat la Secția de Știință și

Cultură în vara anului 1958). Leonte Răutu preciza că faptele amintite erau „confirmate de istorici — membri de partid" și de „documente scrise". (Mai tîrziu, cînd am primit dosarele cu „scrisorile" și „rapoartele" lui M. Roller și ale altor cercetători, am recunoscut „sursele" acestor afirmații ale lui L. Răutu!)

Un dialog normal a fost refuzat; L. Răutu a spus că va discuta personal cu membrii de partid din colegiul de redacție al revistei „Studii", ca să redacteze un material analitic care, după aprobarea dată de Subsecția de Științe Istorice de la Academie, să fie publicat în „Lupta de clasă" ori în „Studii". Cum lucrătorilor Secției de Știință li s-a interzis să se ocupe de elaborarea articolului, noi am urmărit „Studii" și „Lupta de clasă", dar materialul promis de L. Răutu nu a apărut pînă în decembrie 1958. Revista „Studii" — numerele 4 (iulie–august) și 5 (septembrie–octombrie) — cuprindea articole semnate de Ș. Papacostea, M. Berza, N. Copoiu, Costin Murgescu, C. Göllner (din Sibiu), Dan Dumitrescu, G. Baiculescu, N. Lies, Dan Simonescu, V. Cândea, I. Mustea, Gh. Zane, Gh. Cronț, Gh. Matei, D. Mioc și alții, dar nici o informație despre articolul cu pricina...

Luni, 8 decembrie 1958, profesorii A. Oțetea și C. Daicoviciu mi-au spus că P. Constantinescu–Iași și E. Stănescu au prezentat membrilor Subsecției de Științe Istorice un text — articol de fond — pentru „Studii". După discuții furtunoase, lucrarea a fost supusă la vot, ea fiind respinsă de cinci academicieni, aprobată de P. Constantinescu–Iași, iar E. Condurachi s-a abținut. (Era limpede că acad. E. Condurachi n-a voit să-l înfrunte pe vechiul lui protector, Constantinescu–Iași.)

L-am informat pe șeful meu, L. Răutu. Iritat, el a spus că textul — pe care l-a văzut — va fi supus votului membrilor colegiului de redacție al revistei „Studii", atrăgîndu-mi atenția să nu mă implic sub nici o formă în această chestiune. Situația în care mă aflam — după cererea de sancționare cu vot de blam — m-a determinat să renunț la orice intervenție. Așa am crezut atunci că e bine. Totuși, L. Răutu a crezut potrivit să-i invite, pentru consultare, pe A. Oțetea, P. Constanti-

nescu–Iași, C. Daicoviciu și E. Stănescu, întîlnire la care n-am fost invitat. După aceea, A. Oțetea mi-a spus că textul a fost citit de membrii colegiului de redacție al revistei „Studii" și, după confruntări dure, neacademice, a fost supus la vot. Contra publicării articolului de fond, intitulat „Pentru aplicarea consecventă a teoriei marxist–leniniste în cercetările istorice", au votat cinci membri: A. Oțetea, M. Berza, B. Câmpina, T. Bugnariu și V. Maciu, iar pentru publicarea ca articol de fond în „Studii", nr. 6/1958 au votat P. Constantinescu–Iași, Eugen Stănescu, B. Bălteanu, L. Bányai, V. Cheresteșiu și Gh. Matei, deci șase membri ai colegiului.

Principala observație critică din articol era următoarea: „Deși caracterul imperialist al participării României la primul război mondial a fost precizat în unele materiale din presa de partid, precum și în unele comunicări (de pildă, comunicarea acad. P. Constantinescu–Iași în ședința plenară a Academiei RPR din octombrie 1957), în cursul discutării tematicii Tratatului de Istoria României unii istorici au susținut că, deși primul război mondial a avut, în general, un caracter imperialist de ambele părți, participarea guvernului burghezo–moșieresc român la acest război a avut un caracter just, determinat de năzuința maselor populare de a elibera Ardealul. Nu încape nici un fel de discuție că năzuința fierbinte a poporului de a elibera Transilvania de sub jugul Austro–Ungariei a fost o năzuință absolut legitimă și profund progresistă".

În articol mai era criticată poziția istoricilor care apreciau că politica guvernelor României din 1916–1918 ar fi avut un „caracter progresist". Se afirma că „intrarea în război" ar fi fost determinată de „interese economice de clasă, de cotropire a unor teritorii străine" (sic!). Concluzia: „Războiul dus de România în 1916–1918 a fost un război nedrept, care servea planurile imperialiste și reacționare ale imperialiștilor Antantei și ale burgheziei și moșierimii române". Deci, nici un cuvînt despre idealul național, despre aspirația poporului român de înfăptuire a unității naționale, într-un stat democratic și modern!

Autorii articolului mai formulau observații critice de rea-credință asupra unor lucrări publicate în anii 1955–1958 de către istoricii A. Oțetea, V. Maciu, Dan Berindei, Eliza Campus și A. Sacerdoțeanu.

Dacă ar fi să facem o apreciere exactă a rostului articolului cu pricina, el rămîne un soi de „testament ideologic" al lui M. Roller, pus în acțiune postum de vechiul și devotatul său șef și colaborator, Leonte Răutu, ajutat cu osîrdie de acad. P. Constantinescu-Iași și Eugen Stănescu. Vremurile însă n-au îngăduit ca tezele antiromânești, de sorginte stalinisto-cominternistă, să capete preponderență, să cîștige prozeliți.

Vineri, 19 decembrie 1958, au venit la Secția de partid profesorii A. Oțetea, C. Daicoviciu, E. Condurachi, D. Prodan, M. Berza și V. Maciu și, între altele, mi-au cerut să vorbesc la cabinetul lui Gheorghiu-Dej să fie primiți în audiență. Am vorbit cu șeful de cabinet și, după vreo jumătate de oră, a telefonat liderul PMR, Gheorghiu-Dej. L-am informat despre cererea istoricilor prezenți în biroul meu. A vorbit, apoi, la telefon cu C. Daicoviciu și A. Oțetea, rugîndu-i să accepte amînarea întîlnirii după Anul Nou, deoarece era extrem de ocupat. I-a spus lui C. Daicoviciu că Vasile Vaida, prim-secretarul regiunii PMR Cluj, l-a informat că un grup de profesori de la Universitățile „Babeș" și „Bolyai", de la Politehnică și IMF Cluj vor să facă, în preajma Anului Nou, o mare adunare la „Casa Universitarilor", la care să invite și studenți, unde să adopte o proclamație pentru unificarea urgentă a Universității „Victor Babeș" cu Universitatea „Janos Bolyai". Gheorghiu-Dej i-a spus lui C. Daicoviciu să plece imediat la Cluj și, cu tact și răbdare, să-i sfătuiască pe inițiatorii convocării să renunțe la adunarea respectivă. Apoi, mi-a spus ca peste două zile să merg și eu la Cluj. După aceea, Gheorghiu-Dej m-a chemat și mi-a prezentat punctele de vedere ale conducerii partidului asupra unificării Universităților din Cluj. (Despre acestea, vezi capitolul „Unificarea Universității «Babeș» cu Universitatea «Bolyai»).

Disputele asupra problemelor istoriei contemporane a României au fost amînate și din pricina manifestărilor științi-

fice dedicate Centenarului Unirii Țărilor Românești din 1859. Au căpătat o amploare deosebită manifestările de la Iași, unde s-a inaugurat, după un secol de tăcere vinovată, „Muzeul Unirii", de pe strada Lăpușneanu, iar la sesiunea științifică au participat istoricii Em. Condurachi și B. Câmpina, din București, precum și istoricii ieșeni D. Berbescu, N. Corivan, V. Popovici, Jeaneta Benditer, asist. univ. Gh. Platon, istoricul literar C. Ciopraga, de față fiind toată floarea intelectualității ieșene. La București, au prezentat comunicări Iorgu Iordan, A. Oțetea, M. Ralea, V. Maciu, T. Vianu, Șt. Pascu, P. P. Panaitescu, Cornelia Bodea, I. Frunzetti, C.C. Giurescu, Dan Berindei, Georgescu–Buzău și alții. În „Studii", au publicat articole A. Oțetea, V. Maciu, N. Adăniloaie, Gh. Platon, Șt. Pascu, N. Corivan, Al. Vianu, G. Zane, Cornelia C. Bodea. Împrejurarea mi-a îngăduit atunci să-l cunosc și pe tînărul istoric Gh. Platon, pe care, mai tîrziu, unii colegi de la facultate au încercat să-l priveze de dreptul de a lucra în Facultatea de Istorie din Iași. (O scrisoare a domniei–sale, aflată în posesia mea, este edificatoare în această privință).

În deplină libertate a opiniilor, alături de cercetători consacrați prin opere — precum A. Oțetea, Const. C. Giurescu, C. Daicoviciu, G. Zane, P.P. Panaitescu, M. Ralea, E. Condurachi, T. Vianu, V. Maciu, N. Corivan, Șt. Pascu —, se impunea o generație nouă de istorici, cercetători înzestrați care, în timp, au dat istoriografiei românești lucrări originale, astfel că, la maturitate, unii au fost consacrați prin alegerea lor în Academia Română, dar toți au intrat în conștiința publicului cititor din România.

Șeful Direcției de Propagandă și Cultură, L. Răutu, a reușit, totuși, în anii 1959 și 1960, să-l „răzbune" postum pe fostul său colaborator devotat M. Roller, căci presiunile exercitate asupra Prezidiului Academiei și a lui A. Oțetea, directorul Institutului de Istorie, au avut drept urmare scoaterea din institut a lui Matei Ionescu și interdicția ca Eliza Campus să colaboreze la revistele „Studii" și „Contemporanul". Asupra lui Matei Ionescu s-au năpustit atunci unii dintre foștii lui colegi din redacția „Scînteii", iar Eliza Campus și-a atras dușmănia unor

cercetători de la Institutul de Istoria Partidului cu influență mare la Direcția de Propagandă și Cultură.

Măsurile punitive luate contra unor cercetători de la Institutul de Istorie al Academiei făceau parte dintr-o campanie deșănțată orchestrată de Gh. Gheorghiu-Dej și N. Ceaușescu, cu ajutorul serviciilor de securitate din Ministerul de Interne, contra unor intelectuali de prestigiu din București. Semnalul acelor aberante și compromițătoare acțiuni ale puterii pemeriste l-a constituit așa-zisa „demascare publică", în temeiul unor calomnii ticluite de Securitate, a compozitorului Mihail Andricu. (Acest eveniment l-am evocat, pe baza corespondenței primite de la M. Andricu, într-o lucrare separată, apărută în „Adevărul literar și artistic", București, nr. 416–419, mai 1998). Au urmat alte demascări și, apoi, arestări, anchete, destituiri, eliberări sau mutări din slujbe, sancțiuni de partid etc.

În acele împrejurări tensionate, Academia RPR–Filiala Cluj și Universitățile „Babeș"și „Bolyai" au organizat, la Alba Iulia, o sesiune științifică dedicată evenimentelor istorice din decembrie 1918, prilejuită și de deschiderea oficială a muzeului din celebra Sală a Unirii. La sesiune au asistat și istorici din București, între care S. Știrbu, de la Institutul de Istoria Partidului. Manifestarea științifică — de altfel, prima după al doilea război mondial dedicată Unirii de la 1 Decembrie 1918 — s-a bucurat de o numeroasă asistență, inclusiv reprezentanți ai autorităților centrale și locale. Spre surprinderea asistenței, S. Știrbu și Lajos Iordáky, profesor la Universitatea „Bolyai" din Cluj, au pledat în comunicările lor pentru „principiul federalist", elogiind politica social-democrației austro-ungare, a partidului comunist din Ungaria de constituire a unei „federații de națiuni" în spațiul Ungariei și al Transilvaniei. „Teoria" lor, inspirată de documentele Cominternului și ale Congreselor III și IV ale Partidului Comunist din România, a provocat reacția științifică a istoricilor și politologilor prezenți, între care Victor Cheresteșiu, David Prodan, C. Daicoviciu, F. Pall, Gyula Marton, B. Csélenyi și alții. Cum nu se putea altfel, Secția de Știință și Cultură a CC al PMR a primit

un raport sintetic despre confruntările științifico–politice de la Alba Iulia, semnat de istorici și juriști români de la Cluj, pe care l-am înaintat spre informare Secretariatului partidului. Chestiunea, în sine, i-a descumpănit pe liderii PMR, între care și L. Răutu, care a fost nevoit să ceară conducerii Institutului de Istoria Partidului (director — Gh. Vasilichi, director adjunct — N. Goldberger) discutarea poziției lui Știrbu. Urmarea a fost scoaterea acestuia din Institut și repartizarea lui ca profesor de istorie la un liceu din București. Cît privește poziția profesorului Lajos Iordáky, ea ne era bine cunoscută, fusese criticată public în 1957 și a rămas singura opoziție înverșunată față de unificarea celor două Universități din Cluj, în februarie–martie 1959.

Cu toate că la o întîlnire cu L. Răutu, profesorii A. Oțetea, C. Daicoviciu, E. Condurachi și V. Maciu au formulat critici explicite asupra concepțiilor lui despre participarea României la primul război mondial și despre interpretarea politicii guvernelor României din anii 1918–1940, șeful Direcției de Propagandă s-a eschivat să dea răspunsuri clare și a continuat să susțină tezele publicate în articolul de fond din „Studii". Din această pricină, A. Oțetea, C. Daicoviciu, E. Condurachi, D. Prodan, I. Nestor, Gh. Ștefan, sprijiniți de majoritatea istoricilor de autoritate, s-au concentrat asupra finalizării redactării *Istoriei României*, volumele I, II, III și IV, precum și asupra găsirii altor formule organizatorice în cadrul Academiei pentru conducerea și îndrumarea științelor istorice din România.

XI. „Șah" la academicianul P. Constantinescu–Iași!

În anul 1958, se îmbolnăvește Traian Săvulescu, președintele Academiei Române, conducerea înaltului for științific fiind asigurată, temporar, de Iorgu Iordan, vicepreședintele înaltei instituții. Deoarece suferința academicianului Săvulescu a evoluat într-o boală incurabilă, reputatul savant a cerut conducerii statului, președintelui Prezidiului MAN să ia în considerare convocarea unei sesiuni generale a Academiei

RPR care să aleagă noi membri corespondenți și de onoare, personalități științifice de renume din străinătate, „să-i primească" în Academie pe membrii titulari și corespondenți, în viață, neavizați de Biroul Consiliului de Miniștri în 1955 și să aleagă un alt președinte.

De remarcat preocuparea majorității membrilor titulari ai Academiei privitoare la alegerea ca președinte a unui specialist în domeniile disciplinelor umaniste. Au intrat pe lista de candidați academicienii Iorgu Iordan (care imediat s-a recuzat), Mihail Ralea (de asemenea), C. Daicoviciu (Gheorghiu–Dej a obiectat, deoarece arheologul și rectorul ocupa, în acei ani, o poziție–cheie în viața științifică și culturală din Transilvania, bucurîndu-se de simpatia intelectualilor români, maghiari și germani), acad. Ilie Murgulescu, fost ministru al Învățămîntului pînă în decembrie 1956, și, în fine, acad. Athanase Joja, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri și ministru al Învățămîntului și Culturii. Au fost și propuneri din ramurile științelor naturii, dar cei vizați au refuzat onoarea, susținînd, cu argumente solide, ideea că un umanist trebuia să fie președinte. Pînă la urmă, opțiunile academicienilor s-au oprit, totuși, numai asupra candidaturilor lui Ilie Murgulescu și Ath. Joja. Șefii departamentelor de la Ministerul Învățămîntului și Culturii au intervenit cu un argument decisiv: acad. Ilie Murgulescu a fost și va fi un ministru mult mai energic și mai capabil decît acad. Ath. Joja, care este mult mai potrivit la Academie. Această opinie a fost îmbrățișată de academicienii I. Iordan, S. Stoilov, Șt. Milcu, Șt. S. Nicolau, V. Malinschi și, bineînțeles, de Secția de Știință și Cultură și de Leonte Răutu, șeful Direcției de Propagandă și Cultură. Se pare că liderul partidului, Gheorghiu–Dej, avea anumite rezerve, așa încît chestiunea s-a amînat.

În septembrie 1959, acad. Ath. Joja a făcut o vizită în Grecia, ca invitat oficial al guvernului elen. I s-a făcut o primire deosebit de călduroasă, la care s-a adăugat invitația Academiei din Atena de a susține comunicarea „Aristotel și filosofia contemporană" (s-ar putea să nu-mi amintesc titlul exact!). Citită în limba greacă, comunicarea s-a bucurat de un mare

ecou în cercurile academice–universitare, în presa ateniană, astfel că ministrul român a fost invitat și de Universitate să vorbească despre filosofia elină și cultura românească. Succesul personal al logicianului Ath. Joja în mediile intelectuale ateniene a constituit argumentul esențial ca el să fie candidatul preferat pentru postul de președinte al Academiei RPR. Pe dată, academicienii A. Oțetea, C. Daicoviciu, I. Iordan, Șt. Milcu și V. Malinschi au propus să se facă o modificare în Statutul Academiei din 1955, în sensul împărțirii Secției de Istorie, Știința Limbii, Literatură, Artă în două secțiuni: Secția de Științe Istorice, și Secția de Știința Limbii, Literatură, Artă.

Sesiunea generală academică a avut loc între 21–23 decembrie 1959. Ea putea fi al doilea moment de referință, după sesiunea din vara lui 1955, dacă *nu s-ar fi scos* de pe ordinea de zi, din ordinul nu știu cui, *reprimirea* academicienilor în viață excluși în anul 1948. Președinte a fost ales acad. Ath. Joja, vicepreședinți: Iorgu Iordan (și președinte al Secției de Știința Limbii, Literatură, Artă); Ilie Murgulescu (din ianuarie 1960, numit ministrul Învățămîntului și Culturii); I.S. Gheorghiu (și președinte al Secției Științe Tehnice); Gh. Ionescu–Sisești (și președinte al Secției de Științe Biologice și Agricole); membri ai Prezidiului: S. Stoilov, președintele Secției de Științe Matematice și Fizice; Al. Codarcea, președintele Secției de Științe Geologice și Geografice; C.D. Nenițescu, președintele Secției de Științe Chimice; Șt. S. Nicolau, președintele Secției de Științe Medicale; M. Ralea, președintele Secției de Științe Economice, Filosofice, Juridice; Const. Daicoviciu, președintele Secției de Științe Istorice. (Precizez că acad. A. Oțetea s-a recuzat, pe motiv că răspundea de elaborarea Tratatului de istorie și era deputat în MAN, cu obligații în Comisia știință și învățămînt și altele); N.Gh. Lupu, Gh. Macovei, Erasmus Nyárády, Ștefan Milcu (și secretar–prim al Academiei), Vasile Malinschi (și secretar–prim adjunct), Grigore Moisil; Vasile Mîrza, președintele Filialei Iași a Academiei; Raluca Ripan, președintele Filialei Cluj a Academiei. Această componență a Prezidiului Academiei RPR conferea o pondere importantă reprezentanților științelor umaniste.

Acad. P. Constantinescu–Iași s-a resemnat și a acceptat înfrîngerea. După propria-i declarație, și-a dat seama că a fost folosit de cercurile politice dogmatice într-un joc fără nici o perspectivă. Evident, rolul său în activitatea Academiei s-a diminuat. De altfel, încă din 1956, istoricii consacrați manifestaseră anumite rezerve față de acad. P. Constantinescu–Iași, ceea ce, treptat, a dus la izolarea sa. Totuși, aș comite o nedreptate și ar fi un gest de ingratitudine dacă aș trece cu vederea atitudinea corectă, nevindicativă, în esență autocritică a vechiului militant comunist.

Este locul potrivit să remarc și meritele excepționale ale acestei personalități în activitatea Comisiei Monumentelor Istorice și Muzeelor. L-am cunoscut în anul 1954, cu prilejul elaborării „Hotărîrii Consiliului de Miniștri privind restaurarea și conservarea monumentelor istorice", a patrimoniului național românesc, apoi am lucrat împreună , în calitate de membru al comisiei. Un timp, șef al Departamentului Cultelor, P. Constantinescu–Iași, avea o mare influență asupra conducătorilor statului și ai partidului și, împreună cu Patriarhul Bisericii Ortodoxe, Justinian, nu o dată a intervenit pentru obținerea sumelor necesare restaurării și conservării a zeci de mănăstiri și biserici. Eu însuși am avut mandat să propun în plenare ale CC al PMR repartizarea în bugetele statului, pe anul 1956 și după aceea, a zeci de milioane de lei, zeci de mii în valută forte — Est și Vest —, de materiale necesare restaurărilor etc. Atunci cînd sumele se epuizau, P. Constantinescu–Iași și arhitecții Șt. Balș și Grigore Ionescu cereau suplimentări din „rezerva" guvernului, iar Al. Bârlădeanu și Aurel Vijoli, ministrul Finanțelor, ordonau repartizarea sumelor necesare — pentru mănăstirile Putna, Voroneț, Suceviița, Cozia, cetățile din jurul Brașovului etc., etc. P. Constantinescu–Iași, Șt. Balș, Patriarhul Justinian, Grigore Ionescu, G.M. Cantacuzino și ceilalți membri ai Comisiei Monumentelor Istorice au obținut fondurile și materialele necesare, astfel că în perioada 1954–1972 *s-a înfăptuit cea mai amplă, bine organizată și condusă activitate de restaurare și conservare a patrimoniului nostru național.* Pînă astăzi, acei ani

se înscriu în istoria noastră ca o epocă singulară, cu probe demonstrabile, în ceea ce privește obiectivele restaurate și conservate după principii științifice și cu neînsemnate erori de proiectare și execuție[10].

P. Constantinescu-Iași, în calitate de redactor responsabil al volumelor IV și V ale Istoriei României, a renunțat, pe parcursul anilor 1959–1962, la tezele comandate de politicieni și a acceptat punctele de vedere susținute de Vasile Maciu, colaboratorul său direct. Au intervenit, așadar, expurgări și reevaluări în concepțiile lui ideologice, astfel încît volumul V al Tratatului se încheie cu două capitole într-o nouă formulare: „Participarea României la primul război mondial" și „Transilvania în timpul primului război mondial". Tematica volumului VI — volumul n-a fost finalizat și deci n-a văzut lumina tiparului — începea cu titlul „Înfăptuirea unității naționale în Decembrie 1918", iar în continuare se vorbea și despre unirea Basarabiei și a Bucovinei... Asanarea de reziduurile cominternisto-staliniste a politicii PMR față de Istoria României devenise un fapt împlinit.

XII. A existat sau nu o resurecție a istoriografiei românești după 1955?

Răspunsul obiectiv la această întrebare dilematică îl constituie numai faptele, în cazul nostru — cărțile, culegerile de lucrări editate, volumele de documente, rapoartele despre șantierele arheologice și deschiderea altora noi, revistele de istorie tipărite, precum și implicarea istoricilor români în dezbaterile internaționale ale istoriografiei europene etc., toate acestea în paralel cu redactarea tratatului de *Istoria României* și a lucrării *Din istoria Transilvaniei*.

O primă observație: pe lîngă revistele de istorie și culegerile amintite la începutul acestei lucrări, în anul 1957 reapărea „Dacia". Serie nouă; s-au editat „Materiale și cercetări arheologice", vol. I (1955), vol. II (1956), vol. III și IV (1957, vol. V (1959), vol. VI (1960) etc; „Studii și referate privind istoria României"; în 1956, începe editarea publi-

cației „Studii și articole de istorie" și, după cum s-a văzut, s-au tipărit culegeri dedicate unor evenimente istorice importante.

În anii 1955–1956, specialiștii au revăzut metodologia de editare a documentelor istorice și, pe temeiul unor hotărîri luate de plenul academic, editarea documentelor istorice a reintrat în „Colecția Hurmuzachi". Deoarece între anii 1950–1955 Editura Academiei tipărise: nouă volume — *Moldova* — Documente istorice (de la 1384 înainte), 11 volume — *Țara Românească* (de la 1247 înainte) și șase volume — *Transilvania* (de la 1075 înainte), specialiștii au editat în 1956 două volume — *Introducere* la ediția *Documentelor istorice,* iar în același an, 1956, apărea, în spiritul noii metodologii, volumul IV — veacul XVII — *Moldova* (1616–1620), urmat de vol. V (1621–1625) etc. De reținut că, în urma eforturilor științifice ale specialiștilor din institutele academice, activitatea de editare a *Documentelor istorice* a înregistrat rezultate remarcabile și ea a fost continuată în ritmul necesar pînă în preajma anului 1980 și continuă să rămînă și astăzi una dintre cele mai presante obligații ale istoricilor români.

În continuare, voi cita titlurile unor cărți și studii (extrase din reviste) primite în anii 1955–1961 de la autori sau care mi-au stîrnit un interes deosebit în calitate de cititor amator.

Acad. C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité,* 1945, *Cetatea dacică de la Piatra Roșie,* 1954; A. Oțetea, *Renașterea și Reforma,* 1941, *Tudor Vladimirescu,* 1945; D. Prodan, *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda,* 1938, *Supplex Libelus Valachorum,* 1948, și *Producția fierului pe domeniul Hunedoarei în secolul al XVIII-lea,* 1960; Em. Condurachi, *Vasile Pârvan. Opera și gîndirea sa istorică (1882–1927),* 1957, *Histria,* 1959, *Descoperiri arheologice în RPR,* 1960; P. Constantinescu-Iași, *Relațiile culturale româno-ruse din trecut,* 1956; Ion Nestor, *La nécropole slave d'époque ancienne de Sărata Monteoru,* extras, 1957, *Contributions archéologiques au problème des proto-roumains. La civilisation de Dridu. Note préliminaire,* extras,

1958; Vasile Grecu, traducerile: Ducas, *Istoria turco-bizantină (1341–1462)*, 1958, Laonic Chalcocondil, *Expuneri istorice*, 1958 (colecția „Scriptores Byzantini", I și II), Stavrinos, *Eine gar schöne Eszählung über Michael den Wojewoden*, Berlin, 1960; Radu Vulpe, *Izvoare. Săpăturile din 1936–1948*, 1957; I.I. Russu, *Limba traco-dacilor*, 1959; Silviu Dragomir, *Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice*, 1959; D.M. Pippidi, *Contribuții la istoria veche a României*, 1957; V. Canarache, *Importul de amfore-ștampilate la Istria*, 1957; D. Tudor, *Istoria sclavajului în Dacia Romană*, 1957, *Răscoale și atacuri „barbare" în Dacia Romană (secolul II-III e.n.)*, 1957; Florea Babu Florescu, *Monumentul de la Adam-Klissi*, 1959; Gr. Florescu, *Capidava, Monografie arheologică*, I, 1958; Teodor Bălan, *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc*, 1960; *Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare*, sub redacția lui Mihail Berza, 1958; M. Berza și M.A. Musicescu, *Mănăstirea Suceviița*, 1958; Virgil Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, 1959; Const. C. Giurescu, *Principatele Române la începutul secolului al XIX-lea. Constatări istorice, geografice, economice și statistice pe temeiul hărții ruse din 1835*, 1957; Ștefan Bîrsănescu, *„Schola latina" de la Cotnari, Biblioteca de Curte și Proiectul de Academie al lui Despot Vodă*, 1957; Gh. Oprescu, *Bisericile-cetăți ale sașilor din Ardeal*, 1957; K. Horedt, *Contribuții la istoria Transilvaniei în sec. IV-XIII*, 1958, și *Untersuchungen zur Frühgesschichte Siebenbürgens*, 1958; Ștefan Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania pînă la secolul al XVI-lea*, 1954, și, împreună cu I. Pataki și Vasile Popa, *Cluj* (Ghid istoric), în lb. română, maghiară și germană, 1957; Mihail Guboglu, *Album de paleografie otomană*, 1956, *Paleografia și diplomatica turco-osmană*. Studiu și album, 1958; P.P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, 1958, *Manuscrisele slave din Biblioteca Academiei RPR*, vol. I, 1959; Ștefan Balș, C. Nicolescu, *Mănăstirea Moldoviița*, 1958; Emil Vîrtosu, *Din paleografia chirilică românească (Introducere la Documente privind istoria României*, vol. I), 1956, *Din sigilografia Moldovei și Țării Românești* (vol.II), 1956, *Titulatura domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova pînă în secolul al XVI-lea*, 1960; Barbu

Câmpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, 1956 (din vol. *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*); H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe*, vol. I — II, 1959; V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor din 1866;* Nichita Adăniloaie, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, 1956; Gh. Matei, *Răsunetul internațional al răscoalei țăranilor din 1907*, 1957; Traian Chelariu, *Gheorghe Lazăr*, extras din vol. *Din istoria pedagogiei românești*, 1956; extrase din lucrările istoricilor Ioan Lupaș, Gh. Ștefan, D. Berciu, M. Petrescu-Dîmbovița, N. Corivan, D. Berlescu, Vl. Dumitrescu, Dan Berindei, Olga Necrasov, Cornelia C. Bodea și alți cercetători din București, Cluj și Iași.

Am rememorat numele cercetătorilor care au binevoit, în acele vremuri, să atragă atenția și celor de la Secția de Știință și Cultură a CC al PMR asupra activității lor, să solicite, după caz, sprijinul necesar sau, pur și simplu, să ne informeze. Ei ne-au onorat — poate nemeritat — cu alese semne de considerație, izvorîte, probabil, din acele relații normale, de stimă și autentică prețuire pentru știința și munca onestă, de valoare națională, statornicite cu mari dificultăți și care au dus la unele rezultate concrete, perene. Cu toate acestea, rămăseseră încă probleme esențiale ale cercetărilor umaniste nerezolvate și care aveau implicații negative, cu deosebire asupra instruirii studenților din facultățile de profil. De pildă, în raportul prezentat de Ion Iliescu, președintele Asociațiilor Studenților din RPR, la Conferința din 19–22 februarie 1959 se critica Ministerul Învățămîntului și Culturii și Academia RPR, deoarece „nici pînă în prezent nu există un curs tipărit de «Istoria României», de «Geografia RPR», de «Istorie a literaturii române», de «Istorie a literaturii universale și altele»".

Exprimarea publică, la o asemenea manifestare, a unor observații critice explicite a fost determinată de cerințele formulate frecvent de majoritatea studenților din facultățile de profil, dar și de la Politehnică.

*

Este adevărat că activitatea arheologilor și istoricilor din România anilor 1956–1964 s-a concentrat asupra elaborării *Tratatului de istoria României*, lucrare fundamentală și unică, pînă astăzi, în peisajul științelor istorice românești, atît prin valoarea și originalitatea ei, cît și prin proporții.

Istoria României, I. Comuna primitivă. Sclavagismul. Perioada de trecere de la feudalism, 888 de pagini, apărea în luna mai 1960, într-un tiraj de 16.000 de exemplare, format mare, cartonat, la Editura Academiei RPR, avîndu-l ca redactor de carte pe L. Demény.

Comitetul de redacție al volumului era alcătuit din: acad. C. Daicoviciu, redactor responsabil, acad. E. Condurachi, I. Nestor, membru corespondent al Academiei RPR, Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei RPR — redactori responsabili adjuncți, și M.D. Matei — secretar. Colaboratori erau profesorii C.S. Nicolaescu–Plopșor, D. Berciu, Vl. Dumitrescu, M. Petrescu–Dîmbovița, D.M. Pippidi, Radu Vulpe, D. Popescu, M. Macrea, D. Tudor, B. Mitrea, K. Horedt, I. Barnea, M. Comșa, iar ultimul capitol — „Formarea limbii și poporului român" — a fost redactat de C. Daicoviciu, Emil Petrovici și Gh. Ștefan. Lucrările tehnico–științifice au fost efectuate de I.I. Russu, E. Comșa și A. Matroșenco. Peste cîteva luni, în septembrie 1960, după cum am arătat, apărea în librării și cartea *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, de C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, Tiberiu Morariu, toți de la Cluj.

În iunie 1962, apărea *Istoria României, II. Feudalismul timpuriu. Feudalismul dezvoltat, în condițiile fărămițării feudale și ale luptei pentru centralizarea statului. Feudalismul dezvoltat în condițiile instaurării dominației otomane (a doua jumătate a secolului al XVI-lea)*, 1.158 de pagini, într-un tiraj de 31.000 de exemplare, cu același format și același redactor de carte. Comitetul de redacție îi cuprindea pe: acad. A. Oțetea, redactor responsabil, prof. univ. M. Berza, conf. univ. B. Câmpina și conf. univ. Șt. Pascu — redactori responsabili adjuncți, secretar — Șt. Ștefănescu. Colaboratorii erau: Fr. Pall, Eugen Stănescu, D. Mioc, N. Stoicescu, C. Mureșan, M. Dan, I. Crăciun, S. Jakó, G. Gün-

disch, V. Vătășianu, J. Totoiu, I. Pataki, B. Cselényi, P.P. Panaitescu.

A. Oțetea a cooptat și istorici de prestigiu, profesori și cercetători de naționalitate maghiară, militanți pentru prietenia și colaborarea ungurilor și românilor în propășirea științelor din patria comună — România, atitudine și gesturi științifice și politice normale și necesare, obligatorii și pentru vremurile actuale.

Peste doi ani, în toamna lui 1964, vedea lumina tiparului *Istoria României*, III. *Feudalismul dezvoltat în secolul al XVII-lea și la începutul secolului al XVIII-lea. Destrămarea feudalismului și formarea relațiilor capitaliste*, 1.258 de pagini, tiraj — 31.000 de exemplare, același format, avînd redactor de carte pe Liviu Marcu. Comitetul de redacție îi cuprindea pe: acad. A. Oțetea, redactor responsabil, acad. D. Prodan și prof. univ. M. Berza, membru corespondent al Academiei RPR — redactori responsabili adjuncți, secretari: Fl. Constantiniu și Liviu Ștefănescu. Colaboratori erau: I. Ionașcu, P. Teodor, P.P. Panaitescu, E. Stănescu, Șt. Pascu, I. Totoiu, D. Mioc, J. Pataki, B. Cselényi, I. Crăciun, G. Gündisch, S. Jakó, R. Tudoran, N. Corivan, V. Mihordea, B. Surdu, Ș. Papacostea, I. Pervain, S. Benkó, V. Vătășianu, M. Alexandrescu-Dersca, C. Șerban, Al. Neamțu, S. Columbeanu, S. Iancovici, Al. Elian, Al. Dima, C. Nicolescu, I. Corfus, L. Boicu, Șt. Imreh.

Tot în anul 1964 apărea *Istoria României*, IV. *Formarea și consolidarea orînduirii capitaliste (1848–1878)*, 860 de pagini, tiraj 31.500 de exemplare, același format, avînd redactor de carte pe Ludovic Deményi. Comitetul de redacție îi cuprindea pe: acad. P. Constantinescu-Iași, redactor responsabil, V. Maciu, membru corespondent al Academiei RPR — redactor responsabil adjunct, prof. univ. V. Cheresteșiu, D. Berindei, conf. univ. N.N. Constantinescu — membri, secretar — Tr. Lungu. Colaboratori erau: Gh. Georgescu-Buzău, Valerian Popovici, Cornelia Bodea, Iosif Kovács, Nichita Adăniloaie, Camil Mureșan, Savin Bratu.

Macheta *Istoria României*, V, apărea tot în 1964 și avea 946 de pagini, comitetul de redacție fiind format din: P. Constantinescu-Iași, V. Maciu, V. Cheresteșiu, I. Gheorghiu, N.N. Constantinescu, N. Copoiu și Tr. Lungu, secretar. Erau colabo-

ratori: Dan Berindei, Vl. Diculescu, Gh. Cazan, S. Bratu, Ion Cicală, Acațiu Egyed, L. Vaida, D. Hurezeanu, I. Șendrulescu, N. Fotino, V. Liveanu, L. Bányai, I. Cupșa.

Nu sînt îndrituit să fac aprecieri despre valoarea științifică a celor patru volume, care totalizează 4.160 de pagini, ci voi reține doar cîteva observații cu caracter general. Prima se referă la izvoarele folosite de autori: rezultatele cercetărilor arheologice acumulate și valorificate după al doilea război mondial pe teritoriul românesc și ariile istorice din țările vecine; consultarea bibliografiei istorice apărute după război în toate țările vecine și în altele din Europa; viziunea nouă, modernă despre evoluția civilizației materiale și spirituale pe aria Daco-Romaniei; această construcție — emanație *in medias res* — a îngăduit statornicirea firească a vechimii românilor, continuitatea lor pe aria din nordul Dunării, relevarea relațiilor naturale între factorii geografici și cei socio-demografici, rezistența mitologică la vitregiile istoriei, menținerea unității prin limbă, tradiții religioase și laice etc.

Autorii Tratatului au venit în întîmpinarea cititorilor cu informații valoroase, risipite în scrieri mai vechi și mai noi, le-au valorificat în țesătura expozeului faptelor istorice, numeroase pagini constituind adevărate narațiuni, revitalizări ale evenimentelor. În fine, o valoare instructivă excepțională o au numeroasele „figuri" (portrete, fotografii, stampe etc., etc.), apoi planșe, hărți vechi, tabele statistice etc.

Această activitate istovitoare a redactorilor Tratatului nu a fost însă valorificată și în plan internațional, așa cum propuseseră, la începutul anului 1960, academicienii C. Daicoviciu, A. Oțetea, P. Constantinescu-Iași, D. Prodan și E. Condurachi. Cu avizul Prezidiului Academiei, personalitățile citate au solicitat guvernului sumele necesare pentru realizarea traducerii în limbile rusă, franceză, engleză și germană a *Istoriei României*, vol. I, și a cărții *Din istoria Transilvaniei* și tipărirea lor sub egida Editurii Academiei Române, ca să poată fi difuzate în străinătate. Mai mult, existau unele informații că editori din Moscova, Viena și Paris ar fi dispuși să supervizeze traducerile făcute în București și, pe baza unor înțelegeri

concrete, să le reediteze. Din păcate, luarea unei hotărîri precise s-a tărăgănat și, apoi, din cauza neglijenței responsabililor politici și a acelora de la Consiliul de Miniștri, propunerea a fost înmormîntată, așa cum se întîmplă frecvent la noi cu felurite inițiative benefice.

XIII. Intensificarea relațiilor cu străinătatea. „Să ieșim din țarcul carpato-dunărean"

Preocuparea pentru amplificarea relațiilor noastre științifice cu cît mai multe țări din Europa și de pe alte continente a constituit una dintre obiectivele majore ale Academiei Române, ale Ministerului Învățămîntului și Culturii, Ministerului Sănătății, uniunilor de creatori, Institutului Român de Relații cu Străinătatea și, bineînțeles, ale Ministerului de Externe și ale secțiilor de profil de la Comitetul Central al partidului. Așa cum am arătat, erau necesare schimbarea practicilor izolaționiste, înscăunate după al doilea război mondial, renunțarea la orientarea unilaterală și exclusivă doar spre țările numite socialiste și instaurarea atmosferei de încredere deplină în civismul și onestitatea specialiștilor capabili să reprezinte știința și cultura românească peste hotare.

Am menționat că în anul 1955 a plecat o delegație reprezentativă de istorici români la Congresul Internațional de Științe Istorice de la Roma, iar istoricii E. Condurachi, V. Cheresteșiu și D.M. Pippidi au susținut comunicări cu prilejul deschiderii Institutului de Arheologie Greco-Romană din Berlin. Anul 1956 ne-a îngăduit să înfrîngem prejudecățile de ordin politic instaurate anterior de șefii propagandei de partid față de unii istorici consacrați. Un moment oarecum insolit a fost — cum s-a văzut — deplasarea profesorilor I. Nestor și Radu Vulpe în Suedia, la Lund, unde au asistat și prezentat comunicări la Reuniunea Consiliului permanent al Congresului Internațional de științe preistorice și protoistorice. Reamintesc că deplasarea în Suedia a fost aprobată de Prezidiul Academiei RPR. Fiind prima ieșire postbelică într-o țară capitalistă, în calitatea ce o aveam am scris pentru Direcția Pașapoarte avizul necesar. La 1 iulie 1956,

Chivu Stoica, președintele Consiliului de Miniștri, îmi telefonează că academicienii E. Condurachi și M. Roller nu sînt de acord cu plecarea celor doi arheologi, Ion Nestor și Radu Vulpe, pentru că nu sînt membri de partid etc. Șeful guvernului a adăugat că l-a consultat și pe L. Răutu, șeful meu direct, care i-a spus că împărtășește părerile lui Roller și Condurachi. De aceea — a adăugat Chivu Stoica —, ar fi bine să se revadă componența delegației. Calm, am răspuns că știu opiniile academicienilor Condurachi și Roller despre cei doi arheologi, am vorbit despre acestea și cu L. Răutu, dar eu susțin și-mi asum răspunderea pentru Ion Nestor și Radu Vulpe și resping afirmațiile unora că ar fi „reacționari". Apoi l-am rugat pe șeful guvernului să prezinte „litigiul" primului secretar, Gheorghiu-Dej. Chivu Stoica a replicat imediat că „nu e nevoie", deoarece tovarășul Gheorghiu l-a informat despre discuția avută cu subsemnatul în privința plecărilor în străinătate a oamenilor de știință și cultură...

Ce se întîmplase? Cu cîteva săptămîni înainte, șeful guvernului, în urma intervenției conducerii Ministerului de Interne, a retras pașaportul compozitorului M. Andricu pentru Franța, iar, după aceea, a procedat la fel și cu artistele Elvira Godeanu și Carmen Stănescu, care urmau să plece cu ansamblul Teatrului Național din București la Paris, cu toate că în ambele cazuri șeful Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR, în virtutea hotărîrii conducerii de partid și de stat din 1955, avizase plecările prin asumarea răspunderii personale. Întîmplarea brutală m-a obligat să cer audiență la Gheorghiu-Dej și să-i prezint situația creată. Liderul partidului a reiterat valabilitatea deciziei din 1955, a fost de acord că nu trebuie să fiu „manechin" și m-a asigurat că întreaga problemă o va prezenta membrilor Biroului Politic, pentru respectarea „disciplinei de partid și de stat". În Suedia, cei doi savanți au stabilit legături cu colegi din țările europene, realizînd, după aceea, schimburi de articole și informații, astfel încît cercetările arheologilor români au început să fie cunoscute și comentate atît în țările vecine, cît și în țările europene occidentale și în SUA.

Consfătuirea arheologilor români din decembrie 1956 a îngăduit realizarea bilanțului cercetărilor efectuate în România postbelică și formularea obiectivelor investigațiilor pentru deceniile următoare. Treptat, s-a remarcat și interesul unor specialiști străini față de șantierele arheologice de la Cucuteni, Dridu, Sărata Monteoru, Histria, Grădiștea Muscelului — în genere, așezările geto-dacice etc. În 1957, prof. D.M. Pippidi participa la Conferința specială a Științelor Antichității, de la Praga, iar C. Daicoviciu era invitat la Congresul internațional de epigrafie greacă și latină, din Italia; spre toamnă, profesorii Al. Graur, D.M. Pippidi și N.I. Barbu au participat, cu comunicări, la manifestarea „Studii clasice — 2000 Cicero", organizată la Varșovia, unde s-au întîlnit savanți din aproape toate țările europene, SUA și Canada.

Pentru înțelegerea corectă, nepărtinitoare a rolului nefast pe care l-au avut în acei ani feluritele delațiuni și suspiciuni strecurate de anumite persoane împotriva altora, voi comenta succint urmarea atacului lui M. Roller contra colegului său, acad. E. Condurachi.

La începutul anului 1957, Subsecția de Științe Istorice a propus ca academicienii C. Daicoviciu și E. Condurachi să plece la Congresul de Epigrafie Greco-Romană de la Roma. Prezidiul Academiei a aprobat, Secția de Știință a CC a avizat, s-au făcut pașapoartele și, personal, am dat acea „semnătură de garanție" pentru acad. E. Condurachi (C. Daicoviciu o avea din 1955). Cu cîteva ore înainte de plecarea spre aeroport, cineva de la Pașapoarte i-a comunicat academicianului E. Condurachi că s-a primit un telefon de la Consiliul de Miniștri prin care se revenea asupra „aprobărilor date" pentru plecarea sa în Italia. Acad. E. Condurachi ne-a înștiințat imediat, am vorbit la Pașapoarte, apoi la Consiliul de Miniștri. Directorul general al Consiliului de Miniștri, care coordona și plecările în străinătate, mi-a spus că șeful Direcției de Propagandă și Cultură, L. Răutu, i-a telefonat să oprească plecarea lui E. Condurachi în Italia. Imediat am discutat cu L. Răutu, care însă a refuzat să revină asupra dispoziției date; era limpede că șeful Direcției de Propagandă a acționat în urma insistenței

lui M. Roller. Considerînd abuzivă intervenția șefului meu, dar și jignitoare față de acad. E. Condurachi și de mine, care-mi asumasem răspunderea, am decis să comunic adevărul directorului Institutului de Arheologie din București. Cum am procedat reiese din următoarea scrisoare:

„17.IV.1958

Mult stimate tovarășe Țugui,

Vă rog să mă iertați că recurg la această cale spre a vă ruga să reflectați la situația deosebit de grea în care mă aflu de pe urma întîrzierii aprobării plecării în Italia.

Anul trecut, în toamnă, atunci cînd am fost împiedicat să particip la Congresul de la Roma, dv. mi-ați arătat regretul de a nu fi reușit să evitați acest lucru, adăugînd că veți căuta un prilej spre a repara această nedreptate.

Această nedreptate e pe cale totuși să se repete încă o dată. Într-adevăr, deși nu mai am decît două săptămîni pînă la data conferințelor ce trebuie să le țin la Universitatea din Roma, aprobarea pentru plecarea mea nu a ieșit încă, deși, precum se știe, viza italiană necesită alte trei săptămîni. Cu alte cuvinte, nu voi pleca nici de data aceasta. Că eu personal mă fac de rîs față de Universitatea din Roma nu ar fi decît o chestiune personală. Cred că împiedicarea unui membru al Academiei, director de Institut, de a răspunde unei invitații de acest gen — deocamdată numai eu și cu Daicoviciu am fost invitați de o universitate străină să ținem asemenea conferințe — nu va produce o impresie favorabilă în străinătate.

În schimb, mare va fi bucuria «prietenilor» noștri reacționari din institut! Și Nestor, și Vulpe au putut merge — și desigur vor mai merge — și în Suedia, și în Grecia. Cu atît mai bine dacă un membru de partid nu poate merge!

Vă rog să mă iertați că vă spun toate aceste lucruri, dar nu vă ascund că sînt foarte amărît.

Cu cele mai bune sentimente,

ss/E n. Condurachi".

(Dactilogramă olografă pe foaie velină gălbuie, n.n.).

În același plic, acad. E. Condurachi anexa următoarea scrisoare, caligrafiată cu cerneală albastră și semnată de C. Daicoviciu:

„Permiteți-mi, mult stimate tovarășe Țugui, să adaug părerea mea față de aceste chemări și prezențe ale noastre în străinătate: e o problemă de onoare și de cea mai mare însemnătate pentru regimul nostru. Ce vor crede străinii care ne invită la ei în condiții atît de măgulitoare dacă cei chemați nu pot pleca sau nu pot fi acolo la timpul fixat?

De aceea, mă alătur și eu cu toată căldura la această justă rugăminte a tov. Em. Condurachi. Am vorbit cu tov. Răutu, dar dînsul, după ce și-a cerut scuze pentru cele întîmplate anul trecut, mi-a spus că, de această dată, nu se mai amestecă.

Deci, sînt convins că veți proceda așa cum ați făcut-o și cu alți colegi. Să nu luați în nume de rău afirmația tov. Condurachi privitoare la Nestor și Vulpe, căci este vorba de un reproș, dar într-o formulă de ironie academică!

Al. dv. devotat, C. Daicoviciu

17.IV.958".

Cunoșteam bine natura relațiilor profesorului E. Condurachi cu I. Nestor și R. Vulpe, pentru că anterior el s-a opus plecării colegilor săi în Suedia. Am explicat academicianului E. Condurachi motivele reale ale susținerii mele ca I. Nestor și R. Vulpe să plece în Suedia. După aceea, au plecat și în Grecia. Evident, și acad. Em. Condurachi a plecat în Italia, unde și-a îndeplinit cu succes angajamentele față de Universitatea din Roma și n-a uitat să-mi expedieze din Cetatea Eternă o vedere. În august 1958, acad. Em. Condurachi îmi trimitea altă scrisoare:

„Academia RPR București, 14.VIII.1958
Institutul de Arheologie
București — Str. I.C. Frimu 11
Telefon: 2.53.90 — 1.78.32

Mult stimate tovarășe Țugui,

Nu mi-aș fi îngăduit să vă deranjez din nou dacă nu ar fi stăruit în chip special tov. Daicoviciu. Eu am venit pentru

două zile de la șantier, cu nădejdea că formalitățile pentru plecarea noastră ca delegați ai Academiei la Congresul Internațional de Arheologie de la Roma (3–16 sept.1958) au și fost deja făcute, știind din experiență că viza italiană cere cel puțin două–trei săptămîni.

Din nefericire, nu s-a făcut încă nimic și am impresia că sîntem în ultimul moment în care s-ar mai putea face ceva. Daicoviciu și cu mine vă rugăm să interveniți cît timp mai este util, pentru a putea pleca la vreme. Amîndoi sîntem înscriși cu comunicări la Congres și am fi singura țară care am lipsi.

Cu cele mai vii mulțumiri,

Em. Condurachi".

(Text caligrafiat cu cerneală albastră pe ambele pagini ale foii veline, n.n.).

Fără întîrziere, am intervenit la instituțiile competente să elibereze pașapoartele, să ceară vizele, să pună la dispoziție valuta necesară pentru deplasarea celor doi academicieni în Italia, ca să participe la al VIII-lea Congres Internațional de Arheologie de la Roma și Napoli. Prezența lor a constituit un succes real al Școlii de Arheologie din România. Amîndoi au găsit timp să-mi expedieze: „Salutări tovărășești de la ai dv. devotați, C. Daicoviciu, Em. Condurachi, 10.9.58", pe ilustrata „Napoli Panorama di Posillipo".

În anul 1959, acad. Emil Condurachi a fost invitat de autoritățile belgiene să țină conferințe și să prezinte comunicări la Universitate și la alte instituții științifice din Bruxelles.

În 1958, acad. C. Daicoviciu a fost invitat și a ținut un ciclu de prelegeri la Facultatea de Litere și Istorie a Universității din Viena. (Colaborarea și relațiile mele cu acad. Const. Daicoviciu s-au dezvoltat și s-au concretizat în fapte științifice și culturale complexe, unele de însemnătate națională, cum a fost, de pildă, unificarea Universităților „Victor Babeș" și „Janos Bolyai" din Cluj, redactarea lucrării *Din istoria Transilvaniei* etc.).

Profesorul D.M. Pippidi a reprezentat strălucit țara la Congresul de Filologie Clasică de la Budapesta (1959) și, în

toamnă, împreună cu acad. Al. Graur, a participat cu expuneri la manifestarea Arheologia greco–romană, din Berlin, Erfurt etc., comunicările celor doi savanți români fiind tipărite în revistele de specialitate din Berlin. La Conferința de Bizantinologie (1958) de la Praga au prezentat comunicări profesorul Al. Graur și conf. univ. B. Câmpina, delegații români avînd asupra lor cărțile bizantinologului Vasile Grecu, tipărite de Editura Academiei.

Profesorul M. Petrescu–Dîmbovița, de la Iași, a participat, împreună cu I. Rachmuth, V. Varga și V. Maciu, la Seminarul Internațional de arheologie slavă de la Moscova (decembrie 1958), elocventă în această privință fiind relatarea critică pe care delegația o publica în „Studii", nr. 1/1960 („Viața științifică").

Elaborarea volumului I al *Istoriei României* a impus lărgirea informațiilor istoricilor români despre cercetările din țările vecine. O activitate rodnică și eficientă au desfășurat cercetătorii D. Berciu și D. Tudor. Bunăoară, apreciatul profesor și cercetător D. Berciu a realizat o călătorie de studii în Bulgaria, despre care ne trimitea copia „Raportului" depus la Subsecția de Științe Istorice de la Academie și preciza, între altele: „... Multe dintre problemele cu care mă ocupam și care au atingere directă cu acelea ale Tratatului de istorie a României îmi apar azi într-o lumină mai clară"(din Scrisoarea olografă, din 4.XI.1958). În octombrie 1959, D. Berciu și alți arheologi participă la Simpozionul Internațional consacrat neoliticului european, de la Praga, Brno și Nitra. Între timp, s-au deplasat în Ungaria Dorin Popescu, pentru a aprofunda chestiuni privitoare la unguri, și M. Petrescu–Dîmbovița, pentru studierea „depozitelor de bronz", și urma să se deplaseze și D. Berciu spre a studia „cultura Tisa" (din neolitic), dar s-au ivit rezerve din partea Academiei din Budapesta, motivul fiind acela că partea română ceruse viza pentru ca acad. D. Prodan și alți medieviști să facă investigații în arhivele din Budapesta.

Informații prețioase a adus și cercetătorul Ilie Corfus de la Poznán (Polonia), unde se desfășurase, în ianuarie 1958, o

conferință științifică asupra problemelor originii statului kievean, ale cărui relații cu voievodatele din Moldova fuseseră tratate incorect de M. Roller în *Manualul* său din 1952. Informații științifice demne de luat în seamă de autorii volumului I al *Istoriei României*, după cele furnizate de profesorul D. Berciu, au adus Ion Nestor, Radu Vulpe și M. Comșa, de la o conferință internațională de arheologie, desfășurată în 1959 la Praga.

Nu pot trece cu vederea activitatea bogată și eficientă a lui Mihail Guboglu, atît în ce privește investigațiile în arhivele Imperiului otoman din Istanbul, cît și în formarea cîtorva turcologi dintre studenții de la Facultatea de Istorie din București. Și în această privință, există multe documente prețioase.

Mă opresc aici, subliniind că ar fi nimerit ca revistele Academiei Române să publice acele rapoarte despre călătoriile de studii în străinătate, care, pînă în prezent, n-au văzut lumina tiparului, deoarece ele conțin observații valoroase pentru istoriografia românească.

XIV. Istoricii români la „Al XI-lea Congres Internațional de Științe Istorice" (Stockholm, 21–28 august 1960)

În revista „Studii", nr. 6/1957, p. 171–172, s-au publicat programul „Congresului Internațional de Științe Istorice", de la Stockholm, precum și titlurile principalelor referate științifice. În program figurau raportul „Popoarele și civilizația din Valea Dunării în perioada preromană pînă în evul mediu timpuriu", de Const. Daicoviciu și Ion Nestor; trei comunicări susținute de Em. Condurachi, D.M. Pippidi, M. Petrescu–Dîmbovița, deci subiecte din istoria veche; o intervenție a lui P. Constantinescu–Iași, transformată apoi în „raport"; o comunicare de la Mihai Berza etc.

Pentru Congres s-a editat lucrarea *Nouvelles Etudes d'Histoire*, volumul II (volumul I apăruse în 1955!), care cuprindea studii de A. Oțetea, Cornelia Bodea, N. Corivan, Dan Berindei, V. Maciu, N. Adăniloaie, V. Cheresteșiu, V. Varga, C. Daicoviciu, A. Deac, V. Curticăpeanu și alții.

Delegația cuprindea cercetători din sistemul Academiei RPR și de la Universități, precum și de la Institutul de Istoria Partidului, și anume: acad. P. Constantinescu-Iași, acad. C. Daicoviciu, acad. A. Oțetea, acad. Emil Petrovici, acad. Em. Condurachi, profesorii Ion Nestor, M. Berza, D.M. Pippidi, Fr. Pall, M. Petrescu-Dîmbovița, Ștefan Pascu, V. Popovici, V. Cheresteșiu, L. Bányai, Vasile Maciu, Ștefan Ștefănescu, precum și V. Varga și N. Goldberger, de la Institutul de Istorie a Partidului.

Ținînd seama de importanța problemelor în dezbatere, academicienii P. Constantinescu-Iași, C. Daicoviciu, A. Oțetea și E. Condurachi au avut o consultare cu membrii Prezidiului Academiei, unde au fost invitați ministrul Învățămîntului și Culturii și șeful Secției de Știință și Cultură. Cu acel prilej, s-a stabilit orientarea generală a delegației în raport cu unele probleme care priveau spațiul istoric românesc. După aceea, profesorii M. Berza, Șt. Pascu și V. Maciu au solicitat „lămuriri" suplimentare. Pentru edificarea cititorilor, reproduc textul academicianului Ștefan Pascu:

„Stimate tov. Țugui,

Aș dori să vă atrag, dvs. personal, luarea aminte asupra unor probleme în legătură cu «Congresul Internațional de Științe Istorice» ce va avea loc, la Stockholm, în luna august 1960. În rapoartele și la discuțiile ce se vor purta în legătură cu aceste rapoarte ar putea să fie puse în mod tendențios unele chestiuni ce interesează în mod nemijlocit istoria țării noastre, în genere, și a Transilvaniei îndeosebi.

Secția I: Metodologie

Raport 6: Dezvoltările actuale ale studiului demografiei trecutului (Henry — Franța)

La discuția acestui raport și a comunicărilor ce țin de el s-ar putea ridica problema demografică în Transilvania în primele veacuri ale epocii feudale, în sensul absenței românilor în sec. X–XIII și al venirii lor tîrzii în această țară sau al numărului mic al românilor în Transilvania, pînă în veacul al XVIII-lea, cînd ar fi imigrat din Principate, teze predilecte unei anumite istoriografii.

Secția III: Evul Mediu

Raport 4: Comunele italiene în sec. XII–XIII în aspectele lor caracteristice, în legătură cu mișcarea comunală europeană (E. Sestan — Italia)

În discutarea acestei probleme sau în rapoartele (comunicările) ce se vor ține, s-ar putea pune în circulație teza că orașele din Transilvania și chiar din Moldova și Țara Românească au fost înființate, organizate și dezvoltate exclusiv de elemente străine:ași, maghiari, armeni etc., și lipsa totală a românilor din orașele transilvane sau rolul secundar al acestora în cele moldovene și muntene.

Secția IV: Istoria modernă

Raport 5: Iluminismul în sec. al XVIII-lea în Europa (F. Venturini — Italia)

În legătură cu această problemă, e nevoie la discuții să se arate ce a însemnat iluminismul și varianta lui, iosefinismul, la noi, în Transilvania, rolul «Școlii Ardelene» în lupta pentru drepturi politice ale românilor din Transilvania, răspîndirea iluminismului în celelalte două țări românești și rolul intelectualilor transilvani pentru întărirea unității naționale a românilor din cele trei țări românești.

Raport 6: Raporturile politice dintre Europa apuseană și Europa răsăriteană în epoca războiului de treizeci de ani (R.F. Porșnev — URSS)

Raportul va pune, fără îndoială, în mod just această problemă, dar comunicările la acest raport și mai ales aceea a lui L. Makkái — RP Ungară, ar putea pune problema tendințelor lui Gabriel Bethlen de a crea un stat absolutionist în Transilvania, dar încadrat în regatul Ungariei în legătură cu acel proiect al lui Bethlen de a ajunge rege al Ungariei.

Congresul de la Stockholm mai poate ridica și alte probleme ce interesează istoria României. Cu această informare mă mărginesc la problemele de mai sus, fiind la dispoziția dvs. pentru alte lămuriri dacă veți crede necesar.

Șt. Pascu

București, 2.VI.1960".

(Text caligrafiat cu cerneală albastră pe două foi veline, n.n.).

Scrisoarea profesorului Ștefan Pascu relevă preocupările de fond ale istoricilor români, anume apărarea adevărului istoric, a intereselor generale ale poporului român și ale naționalităților conlocuitoare din spațiul european numit *România*. Evenimentele politice interne și externe din partea a doua a deceniului al șaselea au determinat, așadar, mutații esențiale în gîndirea și activitatea concretă ale istoricilor și lingviștilor din România, evidente în lucrările tipărite și manifestările publice interne și internaționale. Aș menționa atitudinile intelectuale și morale de afirmare a demnității naționale, a conștiinței responsabile față de viitorul țării, a prețuirii tradițiilor specifice poporului nostru, a sincronizării cu valorile spirituale universale în spirit critic și în deplin respect față de valorile și existența altor popoare.

Delegația istoricilor români la Congresul din Suedia s-a remarcat în toate secțiile acestuia, comunicările și intervențiile fiind consemnate în documentele editate de organizatorii Congresului. Păstrez amintirea acestei manifestări științifice și pentru că, în a doua parte a lunii august 1960, primeam din Suedia urări, salutări și mulțumiri de la marii cărturari și oameni de bine ca A. Oțetea, C. Daicoviciu, Em. Condurachi, M. Berza, D.M. Pippidi, Fr. Pall, Șt. Pascu, L. Bányai și Ștefan Ștefănescu. Într-un fel, cu acele scrisori și urări se încheia, la sfîrșitul lui septembrie 1960, rostul meu la Secția de Știință și Cultură de la CC al PMR.

*

P.S. Corespondența primită de la unii istorici pe parcursul anilor 1955–1961 și în continuare este inclusă într-o lucrare care înregistrează toate scrisorile primite de la oameni de știință, vîrstnici și tineri, din Institutele Academiei, Universități și Institutele de învățămînt superior.

1988–1992

XV. Unele informații inedite despre cartea lui Karl Marx, *Însemnări despre români*

Cu privire la descoperirea manuscriselor lui Karl Marx într-un Institut din Amsterdam și căile prin care partea română le-a procurat și, apoi, le-a pregătit pentru tipar, am încercat să public, în anul 1979, o informație amplă, pornind de la documente scrise, dar redacțiile revistelor „România literară" și, apoi, „Ramuri" (din Craiova) n-au obținut aprobarea corespunzătoare de la forurile politice ce dirijau presa și publicațiile culturale.

Am reluat demersurile pentru publicarea materialului cu pricina în vara anului 1991. Au urmat amînări și „obiecții" bizare primite de la redacții „democratice" și „onorabile", astfel încît articolul a fost, în sfîrșit, reținut de redacția ziarului „Dimineața", care a publicat o parte din el, dar fără textele documentelor (vezi nr. 180, din 14 septembrie 1993, p. 2, sub titlul redacției: „Chiar și Marx și Lenin puteau fi corespunzători"). Articolul din ziarul „Dimineața" a trezit interesul unor persoane care, în anii 1957–1960, au avut anumite informații despre manuscrisul lui Marx și, apoi, s-au implicat nemijlocit în acțiunea de tipărire a textelor în limba română[11]. Neclarități există încă asupra datei și a împrejurărilor concrete în care autoritățile de stat și politice din acea epocă au aflat despre existența manuscrisului și cine s-a ocupat, după aceea, de treburile concrete pentru aducerea textelor în București.

Pentru evitarea confuziilor și a răstălmăcirilor, sînt obligat să prezint cronologic faptele pe care le-am cunoscut direct, din acte și de la diferite persoane, în calitate de șef al Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR.

1. În ziua de 20 decembrie 1958, primeam la secția respectivă o scrisoare de la Ministerul de Externe — Direcția Țări Occidentale —, semnată de Vasile Dumitrescu, pe atunci locțiitor al ministrului, în care mi se semnala că „un istoric polonez" a descoperit la Amsterdam manuscrise ale lui Karl Marx, în care există „referiri la istoria românilor". (În „caietul" de însemnări zilnice am notat, în acea zi: Scrisoare

MAE de la Amsterdam — istoric polonez, manuscrise Marx — despre români.) La 14 ianuarie 1959, am telefonat la Ministerul de Externe și am cerut informații suplimentare („Telefon MAE să ceară informații despre profesorul polonez Schwann"). Mai tîrziu, am primit date destul de ample de la MAE despre profesorul polonez. Deoarece se spunea că este licențiat în istorie al Universității din Cernăuți și a publicat recenzii despre lucrări ale unor istorici români (era citat Ion Nistor!), am cerut informații profesorului Leca Morariu și lui Traian Chelariu, pe care-i cunoșteam. Aceștia mi-au recomandat să apelez la bunăvoința profesorului Ion Nistor, pe atunci colaborator extern al Institutului de Istorie al Academiei, pe care-l cunoscusem, anterior, la o manifestare dedicată compozitorului bucovinean Eusebie Mandicevschi.

M-am întîlnit cu venerabilul istoric bucovinean la Institutul de Istorie al Academiei, în biroul directorului, acad. Andrei Oțetea, de față fiind și Ștefan Ștefănescu, secretar științific al Institutului. Profesorul Ion Nistor ne-a comunicat, peste cîteva zile, informații privitoare la fostul său student Schwann și a confirmat faptul că a scris o recenzie despre cartea *Problema ucraineană în lumina istoriei.* După aceea, împreună cu acad. A. Oțetea m-am întîlnit cu profesorul Teodor Bălan, care făcea corectura șpaltului cărții sale *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc,* editată de Editura Științifică din București. În urma solicitării mele, istoricul T. Bălan mi-a trimis următoarea scrisoare:

„Mult stimate tov. Țugui,

După întîlnirea mea cu dvs. la Institutul de Istorie, m-am interesat despre persoana prof. polonez Schwann. Ceea ce v-a spus dl profesor Nistor corespunde realității. Prof. Schwann a fost student și a devenit licențiat al Universității din Cernăuți — secția istorie, fapt confirmat de foști colegi de facultate. Am aflat că a publicat studii de istorie, recenzii etc. în reviste și ziare din Polonia[12], înainte de război, dar nu pot arăta unde a trăit în timpul războiului. Știu sigur că vorbește și scrie românește. Nu am reușit să obțin informații privitoare la situația

lui actuală, adică unde lucrează în prezent. Atît despre Schwann.

M-am bucurat că arătați interes pentru cartea mea *Din istoricul Cîmpulungului Moldovenesc.*

Primiți, vă rog, mulțumirile mele.

Gura Humorului, 16 august 1959,

Teodor Bălan".

Avînd la îndemînă informațiile necesare, am redactat un „referat" pe care l-am predat, la 10 septembrie 1959, lui P. Niculescu-Mizil, șeful Secției de Propagandă a partidului, care ținea locul lui L. Răutu, șeful Direcției de Propagandă și Cultură. La o ședință organizată de Secretariatul CC cu delegații din regiuni, Gh. Gheorghiu-Dej ne-a comunicat mie și lui Niculescu-Mizil că este de părere ca de problema „manuscrisului" lui Marx să se ocupe „istorici de la Academie". M-a întrebat ce propunere am. L-am recomandat pe acad. Andrei Oțetea, din două motive: era directorul Institutului de Istorie al Academiei și coordona lucrările de elaborare a Tratatului de Istorie a României, se ocupa de istoria modernă și preda cursuri de istorie universală. Gh. Gheorghiu-Dej a acceptat propunerea, astfel că, la 19 septembrie, Niculescu-Mizil îmi comunica decizia conducerii să discut cu acad. A. Oțetea despre noua însărcinare (am notat: „Tov. Mizil. Oțetea să-i scrie lui Schwann la Amsterdam"), fără să primesc alte precizări sau recomandări din partea conducerii PMR.

În orice caz, acad. A. Oțetea i-a trimis lui S. Schwann, la Amsterdam, scrisoarea, încît la 25 noiembrie 1959 notam în caiet: „Tov. Oțetea — Primit textele de la Amsterdam".

Aceste date consemnate în „caietele" mele de lucrări zilnice arată că profesorul S. Schwann a fost persoana care a aflat pentru prima dată despre existența manuscriselor lui Karl Marx în Arhiva Marx-Engels a Institutului Internațional de Istorie Socială din Amsterdam (Olanda) și apoi a avut inițiativa loială de a informa Legația României de la Haga, apreciind că textele descoperite constituie documente prețioase pentru istoricii români. Reprezentanții noștri de la Legația din

Haga au procedat corect, căci — fără întîrziere — au informat Ministerul de Externe din București, care, după cum s-a văzut, a sesizat Secția de Știință și Cultură de la CC al PMR, instanța politică obligată să formuleze propuneri conducerii de partid și de stat în chestiuni de știință, învățămînt, cultură și artă. De reținut că echipa de diplomați români de la Haga a păstrat relațiile cu profesorul S. Schwann și a recunoscut importanța deosebită a descoperirii manuscriselor în arhiva din Amsterdam.

Faptul că, într-un timp relativ scurt, textele copiate de Stanislas Schwann au ajuns la Institutul de Istorie al Academiei RPR demonstrează responsabilitatea cu care au acționat membrii Legației României din Olanda, bunăvoința și corectitudinea profesorului S. Schwann, precum și operativitatea lucrătorilor din Direcția de resort de la Ministerul de Externe din București.

Cópiile lui S. Schwann după manuscrisele lui Marx au fost studiate de un colectiv de istorici, în frunte cu acad. Andrei Oțetea, la Institutul de Istorie al Academiei.

La 7 ianuarie 1960, acad. Andrei Oțetea m-a informat că transcrierea lui Schwann era defectuoasă, multe pasaje nu au fost înțelese, probabil din pricina copierii greșite, astfel că se impunea realizarea „colaționării textelor copiate cu originalul". În urma schimbului de păreri cu acad. A. Oțetea, la care a asistat și Vasile Dinu, adjunctul șefului Secției de Știință și Cultură, s-a convenit să facem propunerea ca acad. Andrei Oțetea să plece la Amsterdam, cît mai repede cu putință, propunere determinată și de înțelegerea convenită anterior cu autoritățile franceze ca profesorul Andrei Oțetea să se deplaseze, între 14–26 iunie 1960, la Paris, ca invitat al Universității și al institutelor de istorie, să țină un ciclu de conferințe despre „probleme actuale ale istoriografiei românești și ale relațiilor României cu țările vecine...".

La 18 ianuarie 1960, propunerea Secției de partid ca profesorul A. Oțetea să plece în Olanda a primit încuviințarea conducerii PMR. Imediat, am înștiințat conducerea MAE ca să întrebe Legația din Haga dacă S. Schwann se afla în lunile

februarie–martie în Amsterdam. Primind confirmarea prezenței profesorului polonez, Prezidiul Academiei (acad. Ștefan Milcu, secretar–prim) s-a adresat oficial Ministerului de Externe din București cu cererea de a solicita autorităților olandeze viza de intrare pentru acad. Andrei Oțetea, directorul Institutului de Istorie. Vineri, 26 februarie 1960, seara, acad. A. Oțetea se afla în Amsterdam.

Peste cîteva zile, A. Oțetea îmi expedia la București, pe adresa de acasă, următoarea scrisoare:

„Amsterdam, 1 martie 1960
Victoria Hotel, Damsrak 1–5

Stimate tov. Țugui,

Vineri seara am fost la Amsterdam, unde mă aștepta tov. Lucian Bădulescu, care m-a pus la curent cu toate problemele care mă interesau[13]. La Institut nu m-am putut duce decît azi, fiindcă directorul, care e profesor la Leyda, nu vine la Amsterdam decît lunea și joia[14].

Am vorbit azi cu el, a fost amabil și înțelegător. Mi-a acordat toate înlesnirile ca să cercetez manuscrisele care mă interesează. Am început de azi colaționarea textului pe care-l cunoșteam. Era foarte defectuos transcris[15]. S-au găsit și alte texte, de pildă o foarte amănunțită analiză a Regulamentului Organic, printre însemnările și extrasele făcute din economiștii englezi, în vederea elaborării «Capitalului».

Informîndu-mă dacă Biblioteca Institutului posedă colecția ziarului «New York Daily Tribune», directorul mi-a spus că nu, dar au microfilme după articolele lui Marx și m-a lăsat să sper că mi le va comunica. Altfel, colecția jurnalului n-aveam șanse s-o găsim decît la British Museum.

Investigațiile se prezintă deci sub bune auspicii. Directorul nu s-a arătat refractar nici la cererea mea ca să mi se permită a lua un microfilm după textele ce se referă la noi. Propunerea ce i-am făcut să scoată Institutul o ediție, din care noi — și, desigur, toți cei ce posedă operele lui Marx — vom achiziționa cîte exemplare ne-ar putea ceda, nu i-a părut reali-

zabilă. Mai întîi obiecta că textele n-ar prezenta interes decît pentru noi — ceea ce înseamnă evident a minimaliza interesul pe care îl prezintă chiar și asemenea texte pentru marxiști —, apoi mi-a mărturisit motivul adevărat: la Institut n-ar avea cine să facă asemenea ediție. «Atunci, dați-ne microfilme și o facem noi», i-am replicat. A rămas ca după ce voi cerceta textele să discutăm pe date certe și el va prezenta propunerile noastre Consiliului de Direcție.

În tot cazul, faptul că mi-a permis să colaționez textul ne asigură că vom avea scrierea în bune condiții. Textul colaționat va fi bătut la mașină la Legația noastră și-l voi putea aduce. «Dacă cunoașteți textul lui Marx, ce vă mai trebuie?», m-a întrebat directorul. I-am amintit că și eu sînt, ca și el, profesor de istorie și nu pot, față de cititori, să invoc un text dacă nu dau referințele care să-i permită să mă controleze. A avut amabilitatea să convină că aveam dreptate.

Lucrurile merg deci în mod satisfăcător. Prietenul meu[15], care a descoperit aceste texte, lucrează cu sîrg și vom continua explorările, după ce voi termina cu colaționarea. Materialul e imens și inventarul, foarte general, nu ne este de nici un folos. Texte despre țările noastre s-au găsit printre însemnări de altă natură, fără măcar un titlu distinctiv. Ar trebui răsfoit totul, ceea ce cere luni de cercetare.

Tovarășe Țugui, am venit fără aviz de plată: vă rog să stăruiți să mi se trimită banii prin Legație, cît mai curînd.

Cu cele mai alese sentimente,
Al dvstră
A. Oțetea".

Scrisoarea academicianului Andrei Oțetea oferă datele esențiale privitoare la demersurile făcute, în anii 1958–1959, de forurile politice — Secția de Știință și Cultură și Secția de Propagandă și Agitație de la CC al PMR, avîndu-i ca șefi pe P. Țugui și P. Niculescu–Mizil — pe baza informărilor făcute și a aprobărilor primite de la Gh. Gheorghiu–Dej, personal, pentru obținerea manuscriselor lui Karl Marx. Se vede limpede că aceste demersuri s-au bucurat de sprijinul competent

și eficient al conducerii Ministerului de Externe din București și al diplomaților români de la Legația noastră din Haga. Cu abilitate academică și deosebită probitate și iscusință științifică, acad. Andrei Oțetea a cîștigat încrederea și, apoi, a primit sprijinul concret, atît din partea profesorului olandez dr. A.J.C. Rüter, cît și din partea profesorului polonez S. Schwann, descoperitorul manuscriselor și colaborator loial al părții române.

Peste cîteva zile, a fost expediată academicianului A. Oțetea suma de bani necesară, oferită de Ministerul de Finanțe, pe baza unui ordin special al lui Al. Bârlădeanu, prim-vicepreședinte al guvernului, Ministerului de Externe care a transmis-o la Legația din Haga. În scrisoarea mea de răspuns, trimisă la Amsterdam academicianului A. Oțetea, tot „pe cale diplomatică", i-am propus să insiste pentru realizarea de microfilme, toate cheltuielile fiind suportate de Legația noastră din Olanda. Într-o telegramă, acad. A. Oțetea mă informa că „lucrurile s-au aranjat în condiții optime...".

La începutul lunii aprilie 1960, A. Oțetea a revenit în București avînd asupra lui toate textele referitoare la români, precum și o „Înțelegere" scrisă, convenită cu profesorul Stanislas Schwann, pentru tipărirea manuscriselor lui Marx în România.

Informîndu-mă despre activitatea desfășurată la Amsterdam, acad. Andrei Oțetea mi-a vorbit despre o chestiune incredibilă: profesorul S. Schwann i-a spus că încă „în vara anului 1957" a luat legătura cu Institutul de Istorie a PMR din București — director, acad. M. Roller — și, după aceea, a trimis și cópii după unele manuscrise ale lui Marx, dar n-a primit nici un răspuns. Informația mi s-a părut uluitoare. Personal, nu mă „ocupam" de Institutul de Istorie al Partidului, el avînd legătura organizatorică și ideologică la Secția de Propagandă și Agitație, direct la L. Răutu, membru supleant în Biroul Politic și șef al Direcției de Propagandă și Cultură, subordonată primului secretar al CC al PMR, Gh. Gheorghiu-Dej. Ca atare, acad. A. Oțetea, asistat de subsemnatul, a comunicat informațiile primite de la S. Schwann lui

P. Niculescu-Mizil. Trebuie să subliniez că spusele profesorului S. Schwann s-au dovedit a fi exacte, deoarece unii cercetători — mărturisește dr. Gh. Zaharia — au descoperit în anul 1961 cópiile respective în seiful cercetătorului Adorian... Toate acestea le confirmă și P. Niculescu-Mizil în foiletonul din ziarul „Vremea", nr. 847. Precizez că în anii 1958–1960, cînd am fost implicat direct în problema obținerii manuscriselor lui Karl Marx, nimeni, dar absolut nimeni nu mi-a vorbit despre Petre Lucaci, activist din Secția de Propagandă, care, fiind în Polonia „prin anul 1957" — cum scrie P. Niculescu-Mizil —, a aflat că profesorul Schwann a găsit manuscrisele lui Marx... Acest episod controversat poate fi limpezit numai pe temeiul publicării unor documente ce ar atesta altă cronologie a faptelor.

Probleme esențiale ce trebuie neapărat elucidate rămîn: cînd a primit Institutul de Istorie al Partidului cópii după manuscrisele lui K. Marx? Dacă direcția Institutului respectiv a raportat Secției de Propagandă și Direcției de Propagandă și Cultură despre existența manuscriselor? Cînd anume și cărei persoane? Cum se explică „tăcerea" celor de la Institutul de Istorie al Partidului, încît a fost necesar să intervină reprezentanții noștri de la Legația României din Haga, în urma noilor demersuri ale profesorului Schwann? Este un fapt inatacabil, confirmat de acte, că profesorul S. Schwann a trimis pentru a doua oară la București cópii după manuscrise, pe care acad. A. Oțetea le-a considerat „foarte defectuos transcrise".

Revenind la cele petrecute după revenirea în țară a academicianului A. Oțetea, trebuie să menționez cîteva date importante. Andrei Oțetea a organizat la Institutul de Istorie al Academiei un colectiv de specialiști care să cerceteze și să lucreze la ordonarea materialelor aduse. În prima propunere se aflau: Cornelia Bodea, Ștefan Ștefănescu și Ilie Corfus. Mai tîrziu, în august 1960, A. Oțetea a „reorganizat" colectivul, menținînd-o numai pe d-na Cornelia Bodea și cooptîndu-l pe Gh. Zane, cu toate că Ilie Corfus și Șt. Ștefănescu făcuseră cunoștință cu manuscrisele. La o întîlnire, din 30 iulie 1960, a academicienilor Ștefan Milcu și Andrei Oțetea cu mine și

colaboratorii mei Vasile Dinu și Ion Tiberian, s-a hotărît să se apeleze și la profesorul C. Göllner, pentru realizarea unei „reverificări" a versiunii în limba română a manuscrisului lui Marx.

De reținut și o indicație a lui Gh. Gheorghiu-Dej, pe care mi-a comunicat-o P. Niculescu-Mizil: să mă „înțeleg" cu profesorul A. Oțetea ca, ori de cîte ori cineva solicită „să consulte" manuscrisele lui Marx, să mă informeze personal și „amîndoi" să hotărîm dacă aprobăm sau nu citirea textelor, dar fără a face copieri sau extrase... Așa se face că în notele mele zilnice apar: la 11 aprilie: „Oțetea-Miron — cartea Marx", ceea ce presupune că Miron Constantinescu i-a cerut lui A. Oțetea să vadă textele lui Marx despre români; la 4 iunie: „Tov. Mizil-Oțetea - Amsterdam -Goldberger" înseamnă că N. Goldberger, de la Institutul de Istorie al Partidului, i-a cerut lui Oțetea să citească textele lui Marx, iar subsemnatul i-am cerut părerea lui Niculescu-Mizil, care răspundea de activitatea Institutului de Istorie al Partidului; în 14 iunie: „Tov. Oțetea — istoricii I. Nistor și C. Giurescu — texte Marx. De acord, fără să copieze".

La 30 iulie 1960, acad. Andrei Oțetea avea la îndemînă prima versiune românească a textelor lui Karl Marx. Mi-a oferit spre lectură textele colaționate, la începutul lunii august, în perioada pregătirilor pentru participarea la Congresul Internațional de Științe Istorice de la Stockholm (21-28 august 1960). I-am restituit reputatului și generosului academician Oțetea textele împrumutate, la începutul lui septembrie 1960, cu vreo două luni înainte să fiu destituit din postul de șef al Secției de Știință și Cultură de la partid. Am predat problemele și documentele secției respective lui Vasile Dinu, adjunct al șefului Secției de Știință, iar chestiunile referitoare la textele lui Marx despre români, și lui P. Niculescu-Mizil, care anterior fusese implicat în această chestiune.

Pentru a înțelege caracterul istoricului Andrei Oțetea și atitudinea lui morală, amintesc că în toamna anului 1961, cînd suportam o anchetă istovitoare și o duceam destul de greu, a găsit potrivit și necesar să mă invite, „în văzul lumii", la

Institutul de Istorie al Academiei și, împreună cu Șt. Ștefănescu, să-mi arate textul complet, „gata de tipar", al cărții *Însemnări despre români*, de Karl Marx. Întîrzierea tipăririi cărții pînă în vara anului 1964 o explică, întrucît cunoaște bine faptele, P. Niculescu–Mizil.

Procurarea textelor lui Karl Marx despre români a făcut parte din strategia și tactica politică, întemeiate pe adevărul științific, promovate discret și cu tenacitate de unii membri ai Comitetului Central al PMR, începînd cu anul 1956, întîi ca reacție sistematică împotriva denaturărilor și a falsificărilor relațiilor româno–ruse (sovietice) răspîndite de manualele de Istorie a României publicate de acad. M. Roller și de felurite cărți și studii, iar la sfîrșitul anului 1956 această problemă importantă a istoriografiei românești postbelice a fost ridicată oficial în materialul predat lui Gh. Gheorghiu–Dej și comentat în paginile anterioare.

Unii publiciști și oameni de știință uită că poporul român, indiferent de partidele și ideologiile care au condus țara, a fost binecuvîntat și cu oameni de bun–simț, legați de glie, limbă și neam, destul de iscusiți și îndrăzneți ca, la vremi și condiții prielnice, să impună cu vigoare și pricepere valorile și demnitatea României și să respingă nedreptatea, umilirea și obediența.

Cartea lui Karl Marx, fondatorul „socialismului științific", mentorul și învățătorul mișcării comuniste internaționale, era încă o mărturie istorică și politică memorabilă privitoare la nedreptățile și suferințele îndurate de poporul român din partea Imperiului austro–ungar și a Imperiului țarist. Ea întregea și dovedea, cu anticipație, tezele lui Lenin despre dreptul la autodeterminare al poporului român și organizarea vieții lui sociale într-un stat național independent, principii pe care Stalin, urmașul lui Lenin, le-a încălcat prin reconsiderarea imperialismului țarist, panslav–ruso–ucrainean — într-o politică externă sovietică de imperialism ideologic și ignorare a drepturilor popoarelor vecine la independență și unitate statală. Meritul istoricilor și politicienilor români din anii 1956–1968 constă în faptul că au dezvă-

luit, în fața lumii civilizate, că politicienii și numeroși intelectuali sovietici încălcau și ignorau premeditat chiar unele dintre ideile și principiile fundamentale susținute cu fervoare de fondatorii mișcării comuniste internaționale — Karl Marx, Fr. Engels și V.I. Lenin.

P.S. Am rămas profund consternat cînd am văzut cartea K. Marx, *Însemnări despre români. Manuscrise inedite*, Iași, Editura Moldova, redactor: Constantin Husanu, 1995. Cititorii neinformați pot crede că lucrarea apare pentru prima oară, căci editura nu precizează că reproduce textul după ediția princeps din 1964, apărută la Editura Academiei RPR. Editura Moldova (C. Husanu) era obligată să scrie: „Ediția a II-a, reprodusă după...". Asemenea practici anticulturale și reprobabile ne compromit în fața cititorilor și sînt ilegale și derutante. Un tînăr, neinformat, poate crede că A. Oțetea... trăiește și a dat lucrarea lui celor de la editura ieșană!

NOTE

1. Despre acesta, vezi Pavel Țugui, *Arghezi necunoscut. Zbuciumul vieții și zidirea operei*, București, Editura Vestala, 1998, p. 196.

2. Vezi Vladimir Dumitrescu, *Închisorile mele (Memorii)*, București, Editura Albatros, 1994.

3. Vezi David Prodan, *Memorii*. Text îngrijit și adnotat, cu o postfață de Aurel Răduțiu, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 74.

4. Despre acestea vezi: Academia RPR, Subsecția de Științe Istorice, *Tratat de Istoria României* (Tematică provizorie), Editura Academiei, 1957 — *Prefață*, datată „București, 15 aprilie 1957", p. 3–4. Lucrarea apărea în luna mai 1957.

5. Vezi *Din istoria Transilvaniei*, vol. I (pînă la Revoluția din 1848). Autori: C. Daicoviciu, Șt. Pascu, V. Cheresteșiu, T. Morariu; referenți: L. Bányai, Cornelia Bodea, Const. Nuțu, I. Totoiu și Fr. Urmény, Editura Academiei RPR, redactor de carte: V. Curticăpeanu, bun de tipar 2.VI.1960, 5.000 de exemplare. Cartea are 36 de ilustrații și 11 hărți de mare importanță științifică.

6. Vezi *Moartea lui Grigore Preoteasa. Catastrofa de pe Aeroportul Vnukovo (1957). Amintirile lui Mihail Novicov*, București, Ed. Evenimentul Românesc, 1998.

7. Despre acestea, vezi Pavel Țugui, *Amurgul Demiurgilor — Arghezi, Blaga, Călinescu*, București, Editura „Floarea Darurilor", 1998, p. 27 și urm.

8. Vezi „Studii", Revistă de istorie, București, an. X, nr. 6/1957, p. 103–110; p. 111–130; p. 168–245 și an. XI, nr. 1/1958, p. 145–147.

9. Sper să se găsească textul „referatului" de care amintește neostenitul și intransigentul marxist–leninist — acad. Mihail Roller.

10. Semnatarul acestor rînduri are o lucrare bine informată despre restaurarea și conservarea monumentelor și organizarea muzeelor din România după 1948.

11. Bunăoară, Paul Niculescu-Mizil mi-a cerut, la sfîrșitul anului 1993, textul apărut în „Dimineața". După ce l-a citit, mi-a arătat fotocopii obținute de la Institutul de Istorie al Academiei RPR, probabil în anii 1962–1964. Mai tîrziu, în 1996, domnia-sa a publicat foiletonul „Lupta pentru adevărul istoric privind Basarabia", în „Vremea", nr. 843 (8 febr.), 845 (10/11 febr.), 846 (13 febr.), 847 (14 febr.), 848 (15 febr.) 1996. Deoarece în „rememorările" domniei-sale există unele informații și susțineri discutabile, este absolut necesară publicarea datelor și a documentelor aflate în posesia subsemnatului, spre elucidarea definitivă a acestei probleme de mare însemnătate pentru înțelegerea orientărilor inițiate la Comitetul Centralal PMR în anii 1955–1964 cu privire la relațiile istorice româno-ruse (sovietice).

12. În articolul din „Dimineața", am arătat că, în 1959, aflasem că Stanislas Schwann își începuse în 1930 studiile la Cernăuți, iar colaborările lui cu „recenzii" în reviste s-au produs în anul 1936. În anii 1972–1973, am descoperit la Arhivele Centrale de Stat că S. Schwann a scris recenzii despre lucrări românești, la propunerea și solicitarea poetului Aron Cotruș, atașatul de presă la Legația României din Varșovia.

13. Aprecierea prof. A. Oțetea confirmă întru totul faptul că reprezentanții României la Haga se implicaseră nemijlocit în demersurile inițiate de autoritățile din București. Ministerul de Externe mi-a dat toate datele despre persoanele care se vor ocupa de acad. A. Oțetea și-l vor ajuta în munca lui.

14. Director al Institutului Internațional de Istorie Socială din Amsterdam era dr. A.J.C. Rüter, profesor la Universitatea din Leiden (Leyda) din Olanda.

15. Reiese cu claritate faptul că A. Oțetea luase de acasă textul primit anterior de la profesorul S. Schwann.

16. „Prietenul meu", adică Stanislas Schwann, profesor de istorie la Universitatea din Szczecin, Polonia, care revenise la Amsterdam în urma informării sale că acolo se va întîlni „cu reprezentantul Academiei Republicii Populare Române".

PARTEA a III-a

Observații succinte asupra lingvisticii românești (1954–1961)

I. Peripețiile genezei unei opere naționale: *Dicționarul tezaur al limbii române*

La 1 aprilie 1866, Locotenența Domnească a Principatelor Unite decreta înființarea Societății literare române, viitoarea Academie Română. Între cele trei „misiuni speciale" figura: „c) *de a începe și realiza lucrarea dicționarului român* (s.n.) (cf. Analele Societății Academice Române, tom. I, 1869, p 3). Societatea Academică, numită în publicațiile epocii Societatea pentru limbă și dicționarul român, a decis să alcătuiască un dicționar etimologic. Astfel, latiniștii A.T. Laurian și I.C. Massim au publicat *Dictionarulu limbei romane*, tom. I, A–H, tom. II, I–Z și tom. III — Glossariu, care cuprindea „vorbele din limba romana straine prin originea sau forma lor, cumu și celle de origine indouisa", 1873–1876. Era o lucrare concepută greșit, arbitrară și neștiințifică, și a fost respinsă de intelectualitatea românească pentru că nu cerceta limba română ca realitate istorică recunoscută, ci o limbă ce reprezenta o creație artificială, o limbă „fabricată...". În final, inițiativa Academiei și a conducătorilor tînărului stat român a eșuat, insuccesul avînd urmări nefericite asupra lingvisticii românești.

În 1884, deci după vreo 18 ani, Academia Română încredințează elaborarea dicționarului lui B.P. Hasdeu. Marele lingvist și istoric concepe dicționarul ca pe o operă vastă, menită să cuprindă toate cuvintele din româna vorbită de popor, consemnînd etimologia, istoria, aspectele dialectale, folclorice

și onomastice. Astfel, pe parcursul a 13 ani apare capodopera *Etymologicum Magnum Romaniae*, din care se publică trei volume — literele A și B — pînă la cuvîntul „bărbat". Un început strălucit, dar întrerupt în anul 1897.

Din nou se întrunește forul academic și hotărăște să încredințeze munca la dicționar lui Al. Philippide, profesor la Universitatea din Iași, avînd drept colaboratori pe S.Fl. Marian, membru al Academiei Române, pe J. Urban Jarnik, profesor la Universitatea din Praga, și pe patru foști studenți ai săi. Reputatul lingvist ieșean întocmește un plan vast, adună material și începe redactarea, care în ritmul preconizat, ar fi durat vreme îndelungată. După nouă ani de muncă, însă, „Comisiunea dicționarului", compusă din I. Kalinderu, T. Maiorescu, N. Quintescu, D. Sturdza și Gr. Tocilescu, îi cere lui Al. Philippide să restrîngă planul lucrării. Acesta nu se învoiește cu modificările propuse și, la 1 ianuarie 1906, lucrarea este încredințată lui Sextil Pușcariu, membru corespondent al Academiei și profesor de română la Universitatea germană din Cernăuți. Acesta acceptă programul propus de „Comisiunea dicționarului", preia materialul adunat de Al. Philippide și începe activitatea, avîndu-i drept colaboratori pe profesorii C. Gălușcă și C. Lacea, „pentru prima redactare a materialului", și pe I. Rădulescu-Pogoneanu, pentru revizuirea textelor... De data aceasta, se lucrează metodic, așa încît în 1913 apare *Dicționarul limbii române*, întocmit și publicat „după îndemnul și cu cheltuiala Majestății Sale Regelui Carol I, tomul I. Partea I. A-B", 716 pagini, ultimul cuvînt inserat fiind „buzurlui". Dar, din motive rămase inexplicabile, nu apar pe carte numele autorilor și ale colaboratorilor.

S. Pușcariu concepuse opera „în trei tomuri, împărțite în cîte două-trei părți de cîte 500-600 pagini fiecare". Pe lîngă tomul I, partea I au apărut zece fascicule cu litera C — pînă la cuvîntul „cornet", și tomul II. Partea a II-a: Fascicula I-J — Lacustru, 1937; Fascicula II — Ladă-Lepădá, 1940; Fascicula III — Lepădá-Lojniță, 1948, această ultimă fasciculă editată de „Academia RPR". Deci, pe parcursul a 42 ani (1906-1948), Sextil Pușcariu și colaboratorii lui, neindicați pe lucrare, au

tipărit literele A, B, C (incomplet) și F–L — inclusiv cuvîntul „lojniță". Cercetarea arhivelor Casei Regale, ale Consiliului de Miniștri și Ministerelor Instrucțiunii și Propagandei dezvăluie „memoriile" savantului S. Pușcariu despre marile dificultăți materiale întîmpinate, întîrzierea repartizării fondurilor necesare pentru plata colaboratorilor, a serviciilor tehnice și a muncii tipografilor, necazuri cronice, seculare ale dezvoltării științei și a culturii românești.

*

După o aventură prelungită timp de aproape 80 de ani, *Dicționarul limbii române* încetează să apară o dată cu dispariția prematură a autorului lui, academicianul Sextil Pușcariu. Soarta celebrului *Dicționar* este supusă altor grele încercări, ivite în a doua jumătate a anului 1948, o dată cu transformarea Academiei Române în „Academia RPR". Desfășurarea evenimentelor reiese din investigarea documentelor epocii.

În urma transformării Academiei Române în Academia RPR rămîn sau sînt aleși ca membri următorii lingviști: Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Const. Balmuș — membri titulari, și Al. Graur — membru corespondent. Noua Academie înființează Institutul de Lingvistică din București, director acad. I. Iordan, Institutul de Lingvistică și Laboratorul de Fonetică din Cluj, director acad. E. Petrovici, și Colectivul de Lingvistică din Iași, subordonat Institutului din București. Pe lîngă Prezidiul Academiei se constituie Comisiunea Gramaticii și a Dicționarului Limbii Române, organism de decizie științifică ce funcționează pe temeiul unui Regulament. Toate hotărîrile luate de Sesiunile academice din 1948/1949 privitoare la organizare, Statut, diferite regulamente, rețeaua institutelor, proprietățile, bugetul general al Academiei sînt avizate de Consiliul de Miniștri și, cu aprobarea Prezidiului MAN, sînt publicate în „Monitorul Oficial" nr. 302, din 28 dec. 1948, p. 55 și urm., apoi în numerele din ianuarie 1949 și în continuare ale „Buletinului Oficial" pe anul 1950, acte reproduse, mai tîrziu (1955 și urm.), în „Analele Academiei RPR", anii 1948–1949, în continuare, în vol.I, 1950/1951, pentru că,

așa cum am arătat în această carte, după 1948 „Analele Academiei" și-au încetat apariția, încît publicația reapare după 1955!

Autorii actelor de transformare a Academiei Române în Academia RPR au preluat principiul inițial de organizare a Societății Literare Academice din 1866–1867, cînd autoritatea centrală a statului român a hotărît asupra misiunii Academiei, asigurîndu-i condițiile materiale de activitate științifică. Prevederile statutare de organizare și funcționare, devenite lege, erau stricte și precise: de întreaga activitate academică, răspundea Prezidiul Academiei RPR, organism decizional ce avea dreptul și obligația să se consulte administrativ numai cu președintele Consiliului de Miniștri, iar sub raport politic să consulte Secretariatul CC al PMR, prin intermediul șefului Secției de Propagandă și Agitație. Sistemul — după cum se va vedea — a fost perturbat și apoi dat peste cap din pricina situației create o dată cu promovarea acad. Mihail Roller, adjunct al șefului Secției de Propagandă și Agitație, în poziția de „membru al Prezidiului Academiei RPR".

Analiza faptelor arată că în anii 1949, 1950, 1951 și în prima parte a anului 1952 lingviștii români au continuat cercetările, inclusiv lucrările la *Dicționarul limbii române*, acum devenit *Dicționarul academic al limbii române*. Așa se face că, la Sesiunea generală științifică a Academiei RPR din martie 1951, acad. Emil Petrovici declara: „Marele dicționar al limbii române, la care lucrează colectivele Academiei RPR din București și Cluj, va putea apărea în curînd. Partea publicată de vechea Academie este refăcută de un colectiv special, care ține seamă de tezele staliniste privitoare la vocabular și la fondul principal de cuvinte. Dicționarul Academiei RPR va avea o mare însemnătate științifică, deoarece el va constitui un repertoriu al limbii românești începînd din veacul al XVI-lea, precum și al graiurilor populare". În paralel cu acest mare dicționar academic, E. Petrovici anunță că „e în lucru și un dicționar al limbii române literare contemporane destinat maselor largi" (cf. E. Petrovici, „Învățătura lui I.V. Stalin cu privire la știința limbii și sarcinile lingviștilor din RPR", extras, 30 p., București, Ed. Acad. RPR, 1951).

Am reprodus acest alineat deoarece în el sînt concentrate opiniile divergente ale lingviștilor și ale liderilor propagandei pemeriste din 1951 — L. Răutu și M. Roller, din nefericire, acutizate de poziția împăciuitoare a lui Emil Petrovici, dar și a lui Traian Săvulescu, președintele de atunci al Academiei.

Lingviștii I. Iordan, Al. Rosetti, E. Petrovici și Al. Graur optaseră, în 1949, să continue *Dicționarul* lui Sextil Pușcariu și, în acest scop, s-a format un „colectiv al dicționarului", care a început să adune material și să redacteze textele. Privitor la acestea, Marius Sala, astăzi membru corespondent al Academiei, oferă informații concludente: în „perioada 1949–1953, s-a redactat ceea ce mai tîrziu s-a numit «baza manuscrisă» a *Dicționarului Academiei*, porțiunea M-Z, deci de unde se oprise Sextil Pușcariu"(cf. „«Portretul» Institutului de Lingvistică" (I), „Academica", an V., nr. 5(53), martie 1995, p. 3).

Diferite acte din arhiva colectivului lui M. Roller din Secția de Propagandă arătau că, în prima parte a anului 1952, din motive obscure, M. Roller și L. Răutu propuneau conducerii Academiei ca textele elaborate de colectivul „Dicționarului Academic" să fie „revăzute" și să înceapă lucrările la un nou dicționar, „destinat maselor largi", propunere îmbrățișată de profesorul D. Macrea și apoi și de acad. E. Petrovici. Academicienii I. Iordan, Al. Rosetti și Al. Graur au respins propunerile de întrerupere a lucrărilor la *Dicționarul Academiei* și n-au acceptat propunerea de elaborare a unui dicționar nou, „destinat maselor largi", idee „implementată" din experiența lingviștilor sovietici... Acestea sînt împrejurările în care se iscă neînțelegerile între lingviștii din București și cei din Cluj, speculate cu rea-credință de grupul Răutu–Roller, prin intrigă și calomnii contra profesorilor Iordan, Rosetti și Graur, refractari obedienței și imposturii politice.

După instalarea ca șef al Secției de Știință și Cultură a CC al PMR am avut schimburi de păreri cu profesorii Iordan, Rosetti, Graur, Petrovici, Coteanu, Cazacu și Pașca și cu unii tineri lingviști din București și Cluj. La început, discuțiile au fost dominate de „măsurile organizatorice" luate în anul 1952, chestiuni pe care nu le cunoșteam în 1955. De aceea, am

recurs la arhiva lui M. Roller, dar și la actele oferite de Traian Săvulescu, președintele Academiei RPR.

Am aflat astfel că, în aprilie 1952, I. Chișinevschi și L. Răutu, la sugestia lui M. Roller, au cerut conducerii Academiei să convoace o sesiune academică în vederea discutării „situației" de la Institutul de Lingvistică din București. Sesiunea s-a ținut în iunie 1952. Vorbitorii, pregătiți în prealabil, au criticat violent activitatea științifică a lui I. Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur și a unora din colaboratorii lor, atît în cadrul Institutului de Lingvistică, cît și la catedrele de la Facultatea de Filologie. Încălcîndu-se normele legale și drepturile cîștigate prin abilitări profesionale academice, în mod abuziv s-a recomandat Ministerului Învățămîntului să-i „elibereze" de la catedrele universitare pe Al. Rosetti și Al. Graur. În locul lui Al. Rosetti, a fost numit profesor și șef al catedrei de Limba română Dimitrie Macrea, transferat de la Universitatea „Victor Babeș" din Cluj, iar în locul lui Al. Graur, la catedra de Lingvistică generală și Filologie clasică, a fost numit Victor Cherestesiu, specialist în istoria modernă și contemporană, de asemenea adus de la Cluj. Această ultimă numire reprezenta o aberație, chiar dacă V. Cherestesiu a renunțat, peste cîteva luni, la „înscăunarea" primită. Deoarece D. Macrea a preferat să țină numai un curs de Gramatică istorică a limbii române, ministrul Ilie Murgulescu a smuls aprobarea ca I. Iordan să țină cursul de Limba română contemporană, moment ce reprezintă preludiul amiciției dintre cei doi savanți. Dar, în iunie 1952, acad. I. Iordan era demis din funcțiile de director al Institutului de Lingvistică din București, de redactor-șef al revistei „Studii și Cercetări Lingvistice" și de responsabil al colectivului de întocmire a „Dicționarului limbii române". I se făcea, totuși, o... concesie: rămînea „colaborator științific" al Institutului de Lingvistică „sub conducerea noii direcțiuni". Sub presiunea lui L. Răutu și M. Roller, conducerea Academiei l-a numit pe V. Cherestesiu director al Institutului de Lingvistică, iar pe Aurel Roman, publicist în probleme de istorie contemporană, preferat de Roller, director adjunct. Dintre membrii Prezidiului Academiei doar acad. Simion Stoilov a respins cu energie asemenea „hotărîri".

Astfel se comitea una dintre cele mai nesăbuite și rușinoase erori administrativ-profesionale în sistemul de organizare și conducere a cercetării lingvistice românești. De fapt, degringolada „organizatorică", irațională și păguboasă, avea ca scop principal întreruperea activităților la „Dicționarul Academiei al limbii române". Într-o ședință „lărgită" a lingviștilor (iulie 1952), munca la respectivul dicționar a fost criticată cu violență, iar după aceea Prezidiul Academiei decidea sistarea lucrărilor la „Dicționarul Academiei" și începerea activităților de elaborare a unui „dicționar pentru mase", argumentele „teoretice" ale propunerii respective fiind prezentate de profesorul D. Macrea. Și, pentru că „experiența" celor doi istorici „vopsiți" lingviști de echipa Roller compromitea iremediabil Prezidiul Academiei, acesta a hotărît ca ei să fie transferați la Institutul de Istorie din București, conducerea Institutului de Lingvistică fiind încredințată lui D. Macrea — director, și Ilie Stanciu, conferențiar de literatură pentru copii, vechi colaborator al lui M. Roller — director adjunct. În acest fel, profesorul D. Macrea a devenit lingvistul de autoritate, acceptat și ocrotit de L. Răutu și M. Roller și, într-o măsură oarecare, și de Traian Săvulescu, președintele Academiei.

Cu abilitate și răbdare, D. Macrea izbutește să-l convingă pe acad. Emil Petrovici, cu care colaborase la Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, să-i susțină inițiativele și programul de muncă în calitate de director al Institutului de Lingvistică și de profesor la Universitatea din București.

Comportamentul profesorului D. Macrea în anii 1952–1954 ca director al Institutului de Lingvistică din București merită o analiză lucidă și imparțială, luînd în considerare poziția lui față de profesorii Iordan, Rosetti și Graur, dar și rezultatele muncii colectivelor de lingviști din institut. Din actele găsite în arhivă reiese că D. Macrea a jucat rolul decisiv în elaborarea hotărîrii privitoare la ortografia limbii române, din 1953, sprijinit îndeosebi de E. Petrovici și Al. Rosetti, precum și în munca dificilă și responsabilă de editare a *Gramaticii limbii române*, vol. I, 1954, și vol. II la începutul anului 1955. (Privitor la aceste două chestiuni majore — orto-

grafia și gramatica —, am adunat material documentar inedit ce corectează, nuanțează și desființează felurite opinii publicate în anii din urmă.) Cu toate acestea, compromisurile și alinierea obedientă la deciziile luate de L. Răutu și M. Roller, angajarea lui în „demascarea" profesorilor Iordan, Rosetti și Graur nu puteau fi iertate și, cu atît mai mult, uitate, fiecare din noi fiind odrasla propriilor sale fapte.

S-a întîmplat ca, la alegerile din iunie–iulie 1955, profesorul D. Macrea să fie propus ca membru corespondent de către membrii Secției de Istorie, Știința Limbii, Literatură, Artă, acad. M. Roller asumîndu-și prezentarea raportului de recomandare în fața plenului membrilor titulari, dar la votul secret D. Macrea n-a întrunit majoritatea absolută cerută de Statut și a fost respins. Înfrîngerea l-a descumpănit, însă fostul colaborator al lui S. Pușcariu a găsit forțele morale necesare ca să-și continue activitatea științifică și pe cea de director al Institutului de Lingvistică.

Chestiunea relansării elaborării „Dicționarului Academic al limbii române" s-a pus prioritar în octombrie 1955, cînd Prezidiului Academiei și Secției de Știință și Cultură de la partid li s-a cerut să elaboreze principalele obiective ale cercetării științifice pentru anii 1956–1960 inclusiv, urmînd să fie incluse în „planul cincinal" ce urma să fie discutat la Congresul PMR din decembrie 1955. Conducerea Institutului de Lingvistică din București (D. Macrea și I. Stanciu) a propus: terminarea lucrărilor la *Dicționarul limbii române literare contemporane* (primul volum îl primisem în aprilie 1955!); tipărirea *Dicționarului ilustrat și etimologic al limbii literare contemporane* (un vol.); realizarea unui dicționar „al limbii vechi"; a unui „dicționar etimologic" și a unor „dicționare ale limbii marilor scriitori". Se preciza că mai tîrziu (?) urma să se treacă, „pe baza acestor lucrări pregătitoare, la elaborarea dicționarului general". Concluzia era: „... aceasta este, după părerea noastră, calea cea mai sigură de reușită a elaborării «Dicționarului general al limbii române»". De reținut că această „concepție" a susținut-o D. Macrea, la toate întîlnirile de la secția de partid și la Academie — prin comunicări, în articole, cum este și

„sinteza" inclusă în cartea *Lingviști și filologi români*, București, Editura Științifică, 1959, p.232.

În opoziție cu acest punct de vedere se situau I. Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, E. Petrovici, I. Coteanu, Șt. Pașca, B. Cazacu, G. Istrate și Gh. Ivănescu. Aceștia au susținut, în vara și toamna anului 1955, să se introducă în planul de cercetare al Academiei, perioada 1956–1961, și „Dicționarul general al limbii române", propunere susținută de Secția de Știință și Cultură și, pînă la urmă, inclusă în „planul cincinal de cercetare științifică", alături de: Tratatul de istoria României, Atlasul lingvistic român, Istoria Artelor Plastice din România, Istoria Limbii Române, Tratatul de istoria literaturii române, Istoria teatrului românesc, Istoria filosofiei românești etc. În noua lui formație, Prezidiul Academiei RPR avea reprezentanți de marcă ai disciplinelor umaniste: M. Sadoveanu, M. Ralea, E. Petrovici, I. Iordan, V. Malinschi — secretar-prim adjunct, At. Joja, Al. Graur — director general al Editurii Academiei, și Barbu Lăzăreanu — director general al Bibliotecii Academiei, astfel încît a aprobat noile obiective ale cercetării în domeniile umaniste.

La o întîlnire de la secția de partid, noiembrie 1955, am convenit, împreună cu academicienii I. Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur, E. Petrovici, Șt. Milcu și V. Malinschi, asupra noilor publicații de profil lingvistic ce urmau să fie incluse în bugetul de stat pe următorii cinci ani: „Cercetări de Lingvistică", Filiala Academiei din Cluj: „Studii și Cercetări Științifice, Filologie", Filiala Academiei din Iași; „Studii de Gramatică", București; „Studii de Limbă Literară", București; „Fonetică și Dialectologie", București. S-a hotărît și înființarea de noi Societăți, și anume: Societatea de Studii Clasice din RPR, avînd revista „Studii Clasice"; Asociația Slaviștilor Români, avînd revista „Romanoslavica" etc. De asemenea, am discutat cu acad. Ilie Murgulescu, ministrul Învățămîntului, iar, după aceea, Colegiul Ministerului a aprobat ca toate facultățile de filologie din RPR să editeze reviste de profil, începînd cu anul 1956. De asemenea, s-a aprobat propunerea mea ca Societatea de Științe Istorice și Filologice să editeze revistele „Limbă și

Literatură" (primul număr de la sfîrșitul anului 1955), „Studii de Literatură Universală", „Studia et Acta Orientalis" etc. Am obținut ca toate nevoile financiare și materiale să fie incluse în planurile de activitate și în bugetele instituțiilor centrale mandatate de lege. Menționez că atunci bugetul instituțiilor din sfera de preocupări a Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR obligatoriu trebuia să aibă și avizul șefului secției respective. De la sine înțeles că includerea „Dicționarului general al limbii române" în planul de cercetare al Academiei, chestiune ocultată vreme de șapte ani, presupunea clarificarea unor principii științifice și metodologice, dar și de natură organizatorică. Să le reamintim pe ultimele, deoarece de ele a depins începerea lucrărilor la „Dicționarul general".

Încă în 1954 au izbucnit neînțelegeri de principiu între redactorii *Dicționarului limbii române literare contemporane*, în frunte cu profesorul D. Macrea și protectorul său, acad. M. Roller, pe de o parte, și scriitorii V. Eftimiu, Z. Stancu, E. Camilar, G. Călinescu și lingviștii I. Iordan și Al. Graur, pe de altă parte. Confruntarea a debutat la Subsecția de Știința limbii, Literatură, Artă a Academiei, unde Z. Stancu a prezentat „un raport" de multe zeci de pagini pe care îl întocmise, foarte probabil, împreună cu alții, „menit să arate numeroasele și gravele lipsuri" ale machetei primului volum (cf. I. Iordan, *Memorii*, vol. III, București, Editura Eminescu, 1979, p. 90). Dezbaterea publică a machetei nu s-a realizat atunci, deoarece președintele Academiei, M. Roller, iar, pînă la urmă, și I. Iordan (care scrie: „și din vina mea") n-au dat curs cererii grupului de scriitori.

Chestiunea părea a fi depășită de evenimentele culturale din 1955, dar numai aparent, căci, în februarie 1956, noii academicieni Z. Stancu și M. Beniuc, împreună cu colegii mai vechi Const. Balmuș și V. Eftimiu, au prezentat Prezidiului Academiei un raport, de vreo 45 de pagini dactilografiate, cu observațiile lor asupra volumului I (A–C) al dicționarului elaborat de Institutul de Lingvistică și apărut pe piață în vara anului anterior. În raport se cerea ca Academia RPR și Uniunea Scriitorilor să organizeze o „ședință lărgită" cu lingviști,

scriitori, publiciști, oameni de cultură etc. la care să se discute erorile grave ale Dicționarului. Noul Prezidiu al Academiei — cu excepția academicienilor Iordan și Graur, care s-au abținut — a respins cererea, deoarece Statutul Academiei nu prevedea asemenea „ședințe lărgite", ci numai „ședințe de comunicări" ale membrilor ei și ale cercetătorilor din institutele academice. Ca atare, Uniunea Scriitorilor putea organiza o dezbatere fără participarea Academiei, ca instituție.

Președintele Academiei și Secretariatul științific m-au convocat și mi-au prezentat faptele, afirmînd că Academia refuză să „reediteze" vechile „ședințe lărgite" de dezbateri (și „răfuieli"!) din anii anteriori și m-au îndemnat să discut întreaga problemă cu academicienii I. Iordan, Al. Graur, Z. Stancu, C. Balmuș și V. Eftimiu pentru găsirea unor soluții normale, precum: discuție în Secția de profil a Academiei, publicarea studiilor în reviste de specialitate și cultural–literare etc., dar fără a mai da curs unor „răfuieli publice". Subliniez că membrii conducerii Academiei au arătat că marea majoritate a observațiilor critice asupra dicționarului sînt obiective și justificate și, prin urmare, autorii vor fi obligați să țină seamă de ele în volumele următoare. Acad. Ștefan Milcu, secretarul–prim al Academiei, a susținut că încercările de „întrerupere a unor lucrări științifice" i se păreau „nepotrivite" și că Academia nu putea accepta „improvizația", deoarece la Dicționarul respectiv lucrau de vreo patru ani zeci de cercetători, inclusiv academicienii Rosetti, Vianu, Iordan, Petrovici și Graur...

La 28 februarie 1956, Z. Stancu, C. Balmuș și E. Jebeleanu, veniți la secția de partid, mi-au dat un exemplar al raportului lor despre Dicționar și mi-au cerut sprijinul în organizarea „dezbaterii publice". La sfîrșitul întîlnirii am notat în caietul personal: „... vor cu orice preț să distrugă Dicționarul limbii române literare contemporane, volumul I". Era, recunosc, o consemnare fugitivă și cam pripită, deoarece după lectura raportului m-am convins de justețea observațiilor critice pe care le cuprindea...

În 7 martie 1956, îi primeam la secție, la cererea lor, pe academicienii Al. Rosetti și T. Vianu. Într-o succcintă expu-

nere, acad. T. Vianu s-a întrebat dacă „ședința lărgită" cerută de autorii memoriului putea folosi muncii de cercetare sau avea să provoace alte „convulsii și nemulțumiri", așa cum s-a întîmplat, „din nenorocire", în 1952. Mi-a atras atenția că cercetătorii de la Institut au muncit și muncesc „cu rîvnă", iar „erorile semnalate" se datorau „orientărilor" fixate de Academie în anii 1952–1953, cînd li se recomandaseră „traduceri" de lucrări politice, „astăzi criticate", nu fuseseră incluși în bibliografie mari scriitori români pentru că încă nu fuseseră reabilitați etc., etc. Al. Rosetti remarca, de pildă, că de absența din bibliografie a colegilor Iordan, Călinescu, Graur, Petrovici, Eftimiu, Arghezi, Vianu și a unor savanți din domeniile științelor naturii nu putea fi învinuit colectivul de cercetători, ci se datora „indicațiilor" primire de D. Macrea de la Secția de Propagandă... În încheiere, cei doi cărturari mi-au sugerat să „cumpănesc" bine faptele, în așa fel încît să nu se ajungă la „revanșe". Lucrările la Dicționar au fost terminate prin „corijarea" erorilor semnalate, „hotărîrile organizatorice" urmînd să fie luate „la timpul potrivit" și „fără scandal...". „Noi îți propunem, tov. Țugui — a încheiat acad. T. Vianu —, să folosești poziția deținută și influența asupra colegilor Iordan, Graur și Stancu pentru clarificarea situației în spirit academic și în folosul culturii noastre".

Abia la 20 martie 1956 am reușit să discut, la secție, cu I. Iordan, Al. Graur, C. Balmuș și Z. Stancu (V. Eftimiu era răcit și n-a putut veni). Le-am spus că observațiile din „raport" erau, după părerea mea, corecte dar socoteam „nepotrivit" să se organizeze „dezbateri publice" la Academie, așa încît ar fi bine să se discute la Institutul de Lingvistică, în prezența academicienilor din Subsecția de Știința Limbii, Literatură Artă. Apoi, am insistat asupra a ceea ce am numit eu „substituirea Uniunii Scriitorilor Secției de limbă și literatură de la Academie", accentuînd asupra „independenței" pe care trebuiau s-o aibă cercetătorii preocupați de limba literară contemporană și stilurile ei. Ideea a preluat-o acad. I. Iordan și a susținut-o cu argumente științifice indiscutabile. În același timp, I. Iordan a fost de acord cu propunerea mea de a se

renunța la „ședințe publice", pe care le-a calificat „de tristă amintire", iar Z. Stancu a acceptat sugestia ca observațiile să fie prezentate cercetătorilor din Institut. Apoi, schimbul de păreri s-a purtat în jurul „stilurilor" limbii literare contemporane și al „gravelor erori și scăperi" din bibliografia folosită de autorii Dicționarului. A fost o discuție extrem de interesantă, inclusiv asupra „traducerilor ce ar putea fi înregistrate" într-un asemenea dicționar.

În ziua următoare, m-am întîlnit cu D. Macrea, I. Stanciu și Gh. Bolocan, de la Institutul de Lingvistică. Profesorul Macrea a început să-și exprime „amărăciunea" că I. Iordan, Al. Graur și Al. Rosetti îi creau o „atmosferă insuportabilă" la Academie și la facultate, că voiau „să blocheze munca" la dicționar etc. L-am rugat să se liniștească și să discutăm, înainte de toate, ce se poate face pentru ca observațiile semnalate de „raportul Z. Stancu" să fie luate în seamă în volumele următoare. Am ridicat chestiunea bibliografiei, arătînd că existau „scăpări" inadmisibile, precum faptul că scriitori făuritori de limbă literară, savanți români consacrați, inclusiv lingviști, erau absenți din dicționar...Am recomandat să ia legătura cu I. Iordan, Al. Graur și Z. Stancu și să se fixeze o întîlnire cu întregul colectiv de redactori. Cum Gh. Bolocan m-a informat că cercetătorii erau alarmați de zvonul privind o eventuală întrerupere a lucrărilor la Dicționar, l-am asigurat că nu numai că nimeni nu ridicase problema sistării muncii la „Dicționarul limbii române literare contemporane", dar se hotărîse să fie introdus în planul de cercetare pe anii viitori în plus „Dicționarul general al limbii române". Profesorul D. Macrea a replicat, însă, prezentîndu-și propriul punct de vedere cu privire la „Dicționarul general". La sfîrșit, am precizat că urma să se țină o ședință cu toți lingviștii, membri ai Academiei și directorii institutelor, spre a stabili condițiile în care să înceapă lucrările la „Dicționarul general", aceasta fără să se modifice programul de muncă al Institutelor de Lingvistică din București și Cluj și nici cel al Colectivului lingvistic din Iași.

Peste cîteva zile, m-au primit academicienii I. Iordan, Șt. Milcu, Al. Graur și V. Malinschi, membri în Prezidiu, cărora le-am prezentat o serie de propuneri: Institutele din București și Cluj „să accelereze" activitatea de redactare și tipărire a volumelor III și IV și a *Dicționarului ilustrat al limbii române literare contemporane;* să se organizeze un schimb de păreri cu redactorii din Institutul de Lingvistică pentru înlăturarea erorilor semnalate, iar conducerea Academiei să-i asigure pe cercetători că toate lucrările din plan începute vor fi valorificate. Am propus ca, deocamdată, să nu se mai discute schimbarea direcției Institutului de Lingvistică din București. Acad. I. Iordan a cerut să redactăm „un act scris" asupra celor convenite, pe care cei de față l-au semnat. La sfîrșit, s-a stabilit să aibă loc, la secția de partid, o întîlnire cu lingviștii membri titulari și corespondenți ai Academiei, în vederea discutării problemelor legate de *Dicționarul general al limbii române.* Acad. I. Iordan a propus să fie invitat și V. Malinschi, secretar–prim adjunct al Academiei.

La prima consultare (5 mai 1956) au asistat: I. Iordan, Al. Rosetti, E. Petrovici, Al. Graur, V. Malinschi, C. Balmuș, Șt. Pașca și Costin Nădejde, adjunct al șefului Secției de Știință și Cultură. Aveam pe masă *Dicționarul limbii române* elaborat de colectivul lui S. Pușcariu — volumele oferite de profesorii E. Petrovici și Șt. Pașca, la 6 martie 1956. Consemnez aici doar opiniile formulate de lingviști cu acel prilej. Acad. I. Iordan a înfățișat pe larg „istoria nefericită" a lucrării, încheindu-și expunerea cu fraza dezolantă: „Au trecut 90 de ani și Academia Română încă nu a terminat această lucrare capitală a culturii și științei românești". Acad. Rosetti a întrebat dacă se vor „întrerupe lucrările" la Dicționarul elaborat de Institutul de Lingvistică. Acad. V. Malinschi și I. Iordan au prezentat ultima hotărîre a Prezidiului de continuare și încheiere „într-un timp cît mai scurt" a *Dicționarului limbii române literare contemporane,* ca, după aceea, să se organizeze colectivele de redactare a *Dicționarului general...* I-am informat pe cei prezenți că un director general de la Ministerul de Finanțe m-a întrebat cîte dicționare ale limbii române avea în planul

pe cinci ani Academia și de aceea am propus să se fixeze „titluri distincte", astfel încît cititorii să înțeleagă deosebirile dintre ele. Acad. E. Petrovici a spus, la un moment dat, că Dicționarul general „tezaurizează" limba română, iar acad. Al. Rosetti a intervenit: „Să-i spunem «Dicționarul tezaur al limbii române»", titlu acceptat și, de atunci, folosit în toate actele oficiale ale Academiei, ale guvernului și ministerelor etc.

I. Iordan a supus discuției două chestiuni de principiu: dacă *Dicționarul tezaur...* ce urma să fie elaborat începea de la A sau „noi" reluam lucrările de unde le-a lăsat Sextil Pușcariu? Apoi a luat fascicula din 1948 și a citit textele ultimelor cuvinte, încheind cu „lojniță". Această întrebare–cheie a determinat două opțiuni diametral opuse, și anume: academicienii Al. Graur și C. Balmuș au susținut ca lucrarea să înceapă de la A, avînd în vedere că dicționarul urma să fie conceput într-o „nouă orientare științifică și metodologică", însă acad. I. Iordan a optat fără echivoc pentru continuarea operei lui S. Pușcariu; i s-a alăturat și Șt. Pașca. Academicienii Al. Rosetti și E. Petrovici au cerut „un răgaz"de meditație, iar V. Malinschi, C. Nădejde și subsemnatul — cu toate că Al. Graur ne-a cerut părerea personală — am refuzat să ne exprimăm opiniile, deoarece consideram că era prematur și chestiunea trebuia lămurită între lingviști.

Au urmat alte două întîlniri la Secția de Știință și Cultură, avînd ca temă de discuție numai *Dicționarul tezaur...*, mai precis, stabilirea deciziei finale cu privire la continuarea celui existent sau reluarea lucrărilor de la A. La întîlnirea din septembrie 1956, n-a mai asistat Șt. Pașca, dar au fost invitați acad. Șt. Milcu și profesorii D. Macrea, I. Coteanu, B. Cazacu și Gh. Ivănescu. Schimbul de opinii a fost instructiv și urmat de decizii. În intervenția sa, prof. Macrea și-a expus opțiunile personale împotriva *Dicționarului tezaur al limbii române*, pe cînd ceilalți lingviști au susținut începerea, fără întîrziere, a lucrărilor și au respins „argumentele" lui D. Macrea. Academicienii Al. Rosetti și E. Petrovici s-au raliat propunerii ca „de acum" lucrările să înceapă de unde au fost „lăsate de S. Puș-

cariu", punct de vedere îmbrățișat și de profesorii Coteanu, Cazacu și Ivănescu. Acad. Al. Graur a renunțat la opțiunea sa anterioară, alăturîndu-se părerii majorității lingviștilor prezenți. Am considerat discuția un succes al „colaborării și înțelegerii" și am propus să se redacteze „un proces-verbal", act care să fie supus discuției și aprobării Prezidiului și apoi în Sesiunea generală a Academiei (un exemplar a rămas în arhiva Secției de Știință și Cultură).

De ce a fost nevoie de aceste întîlniri la secția de partid? Atunci, Secția de Știință și Cultură de la CC al PMR era singurul „colectiv politic și de stat" cu care forurile academice puteau să se „consulte", să ceară sprijin etc. În al doilea rînd, mi-am dat seama că era folositor să intervin și, cu tact și cu răbdare, să-i determin pe academicienii lingviști să ajungă la un numitor comun, să acționeze cu eficiență în reluarea lucrărilor la o operă științifică de importanță națională a cărei elaborare fusese întreruptă. În sfîrșit, am chibzuit astfel încît să evit orice partizanat, de orice natură, respectînd opțiunile divergente, în măsura în care ele nu atingeau interesele generale ale științei românești.

Bunăoară, la 18 iunie 1957, prof. D. Macrea, directorul Institutului de Lingvistică din București, îmi scria următoarele: „Ne permitem să vă trimitem unul din primele exemplare ieșite din mașină ale volumului al III-lea din «Dicționarul limbii române literare contemporane».

Totodată, vă informăm că lucrările la «Dicționarul limbii române literare contemporane» s-au terminat la 15 iunie a.c., cînd ultimul șpalt corectat din volumul al IV-lea a fost înapoiat tipografiei. Dacă i se repartizează hîrtia necesară, volumul al IV-lea, care este ultimul, ar putea să apară în cel mult două luni.

Institutul nostru a predat tipografiei Dicționarul ilustrat și etimologic al limbii literare contemporane (într-un volum) și s-a început culegerea lui. Lucrarea ar putea să apară pentru Luna Culturii din acest an, dar pentru aceasta ar trebui, de asemenea, să i se repartizeze hîrtia necesară, cel puțin pentru un prim tiraj de 10.000–15.000 de exemplare.

În același timp, a început culegerea Dicționarului german–român (două volume, cca 125.000 cuvinte). Dicționarul englez–român este gata de tipar, dar nu are încă spațiul grafic necesar. La Dicționarul francez–român, lucrările redacționale se vor termina la 1 septembrie a.c. Dicționarul polon–român, care este gata în prima redactare, va fi revizuit în acest an la Varșovia de către redactorii noștri, în colaborare cu specialiștii polonezi. După această revizuire, va fi predat și el la tipar.

Direcția Institutului, în numele tuturor lucrătorilor științifici din Institut, vă mulțumește pentru sprijinul acordat lucrărilor noastre și vă asigurăm că va lupta și în viitor cu aceeași hotărîre pentru îndeplinirea planului de cercetări.

Director,
D. Macrea".

(Act oficial cu antet, stampilă, dactilografiat și semnat, n.n.).

Pe de altă parte, în raportul de activitate al Academiei pe primul trimestru al anului 1957, citit de acad. I. Iordan la Sesiunea generală ordinară din 26–28 septembrie 1957, se declara: „Întrucît această activitate lexicografică s-a terminat (referire la *Dicționarul limbii române literare contemporane* — n.n.) în cea mai mare parte, rămînînd să continue numai în legătură cu Dicționarul tezaur al limbii noastre, se impune să se acorde, de acum înainte, toată atenția cuvenită muncii de cercetare propriu-zisă" (cf. „Analele Academiei RPR", vol. VII, partea a II-a, 1957, p. 27). După cinci ani de întrerupere, Sesiunea generală academică aproba, în unanimitate, reluarea lucrărilor la *Dicționarul tezaur al limbii române*, în continuarea operei realizată vreme de 42 de ani, pînă la inclusiv „lojniță", de academicianul Sextil Pușcariu.

Pentru mine lucrurile erau clarificate, iar hotărîrile luate de plenul academic, irevocabile. Cu totul altă părere a avut profesorul D. Macrea într-un „succint material informativ" trimis lui L. Răutu, șeful Direcției de Propagandă și Cultură de la CC al PMR, în subordinea căruia se afla atunci Secția de Știință și Cultură. Directorul Institutului de Lingvistică critica „acțiunile" Academiei, sprijinite de Secția de Știință și de

P. Țugui, de reluare a lucrărilor la „Dicționarul general"... La 19 octombrie 1957, el scria:

„Tovarășului Leonte Răutu,

Fiind din nou în discuție elaborarea «Dicționarului general al limbii române», problemă despre care v-am trimis în zilele trecute un succint material informativ, vă trimit alăturat, pentru informarea dv., comunicarea pe care o voi ține la sesiunea științifică a Institutului cu ocazia aniversării a 40 de ani de la Marea Revoluție din Octombrie «Lexicografia sovietică și influența ei asupra dezvoltării lexicografiei noastre actuale»".

D. Macrea".

„Materialul informativ" primit de la prof. D. Macrea, L. Răutu l-a predat lui Grigore Preoteasa — din iulie, membru supleant al Biroului Politic și secretar al CC al PMR — deoarece Secția de Știință și Cultură trecuse în subordinea noului secretar al CC, iar textul comunicării (12 pagini dactilo) și adresa reprodusă mai sus fusese dată de Leonte Răutu Secției Știință, subsemnatul păstrînd documentul pentru că se referă la *Dicționarul tezaur al limbii române.*

Reacția necugetată a profesorului D. Macrea, cu care am avut tot timpul relații de muncă oneste și civilizate, nu putea fi trecută cu vederea, pentru că ea reprezenta o piedică în organizarea muncii la „Dicționarul tezaur"... Așa se face că am convenit, împreună cu secretariatul științific al Academiei (Șt. Milcu și V. Malinschi) ca, în ianuarie 1958, D. Macrea și Ilie Stanciu să fie eliberați de la conducerea Institutului de Lingvistică, postul de director fiind încredințat academicianului Iorgu Iordan, iar cel de director adjunct — profesorului Ion Coteanu. S-a hotărît ca Institutul să se mute în clădirea Editurii Academiei, de pe actuala str. Henri Coandă nr. 22, astăzi ocupată de „Goethe Institut". La Sesiunea generală a Academiei, din 2 aprilie 1958, acad. V. Malinschi anunța în planul de cercetare pe 1958 și anii următori: „elaborarea mare-

lui Dicționar general al limbii române — Dicționarul tezaur". În intervențiile lor, unii academicieni au salutat reluarea lucrărilor la *Dicționarul tezaur al limbii române*. La 25 martie 1960, acad. Emil Petrovici declara, la o sesiune a Filialei Cluj a Academiei: „Anul 1960 marchează și reluarea lucrărilor la Dicționarul general al limbii române. Început cu multe decenii în urmă și redactat numai pînă la litera L inclusiv, acest dicționar poate fi continuat în anii ce urmează mulțumită condițiilor create de regimul nostru. Un mare colectiv de lingviști din București, Cluj și Iași va elabora lucrarea începînd cu litera M..." (cf. „Analele Academiei RPR", vol. X, 1960, p. 149).

Macheta noului *Dicționar general al limbii române*, parte din literele M și O, apare la începutul anului 1962, fără indicarea autorilor, dar cu mențiunea: „Academia RPR, Institutul de Lingvistică". Lucrările au continuat timp de peste trei decenii, astfel încît revista „Academica", nr. 8 (44), iunie 1994, publica la pagina 20: „Situația dicționarului tezaur al limbii române (DLR — Dicționarul Academiei)". Analiza sumară a datelor este revelatoare pentru cine vrea să cunoască și să respecte adevărul. Bunăoară, între anii 1962–1980 au apărut zece volume: literele M, N, O, P (patru volume), R, S și Ș; în total vreo 5.000 de pagini format mare. În deceniul 1980–1990 inclusiv — au apărut cinci volume: literele P (1), S (2), T (2), iar în următorii patru ani două volume (litera S). Autorul informației arată că în vara lui 1994 existau zece volume, informînd, în același timp, că literele Z, T, U, V precum și reluarea literelor D (trei volume) și E (un volum) din DLR — Sextil Pușcariu — se aflau, toate, „în faze de lucru în institute sau la edituri".

Privite cu discernămînt, aceste date demonstrează că este necesar ca, în acest an — reamintesc că scriu aceste rînduri în 1996 —, cînd se împlinesc exact 130 de ani de la Decretul Locotenenței Domnești a Principatelor Unite, Guvernul României de astăzi să repartizeze un fond special, nominalizat printr-o Ordonanță specială, pentru desăvîrșirea, într-un timp cît mai scurt, a lucrărilor la *Dicționarul tezaur al limbii române*. Este vorba de o operă națională, tezaur al românilor — limba

română — moștenită de la părinții și străbunii noștri și mărturisesc că merită să capete prioritate morală și materială față de atîtea alte cheltuieli de miliarde pentru unele acțiuni efemere sau chiar păguboase...

Ar trebui, de asemenea, reluată propunerea din aprilie 1960 privitoare la reeditarea în volume compacte și concepute pentru generațiile viitoare a fasciculelor editate de Sextil Pușcariu (1913–1948) — propunere consemnată într-un document păstrat în arhiva Secției de Cultură de la CC al PMR. În paralel, Editura Academiei Române ar trebui să reediteze în aceeași colecție, sub îngrijirea autorilor reali, în frunte cu acad. Ion Coteanu, *Dicționarul tezaur al limbii române*, tipărit cu începere din 1965 și pînă la ultima literă, Z, iar textele „revăzute și refăcute" ale literelor A–L (lojniță) să fie tipărite ca ediția a II-a a Dicționarului, cu explicațiile științifice și istorice de rigoare.

Cu acest prilej, ca *un gest de reparație morală*, opinez că ar trebui ca la toate volumele din colecție să se înregistreze numele tuturor acelora care au contribuit, între anii 1906–1996, la realizarea acestei valoroase opere științifice. În acest mod, autoritățile centrale ale României — Președinția, Guvernul și Prezidiul Academiei Române — ar îndeplini testamentul istoric al primei autorități centrale a Principatelor Române Unite, din 1866.

În încheiere, sînt dator să-mi exprim înalta prețuire și tot respectul față de lingviștii Iorgu Iordan, Al. Graur, Ion Coteanu, Florica Ficșinescu, Valentina Hristea, Lucreția Mareș, Georgeta Marin, Florența Sădeanu, Elena Stîngaciu, Emil Petrovici, Gr. Brâncuș, Vl. Drîmba, Theodor Hristea, Maria Iliescu, Béla Kelemen, Gh. Mihăilă, Cicerone Poghirc, Nic. Ursu — i-am citat pe cei care figurează pe coperta tomului VI, fascicula a 3-a, din 1966 — și ceilalți cercetători și redactori care au acceptat să muncească cu rîvnă, pricepere și talent la edificarea unei opere monumentale a culturii și științei românești. Aceeași stimă și înaltă prețuire, pentru lingviștii din Cluj și Iași care, începînd cu anul 1960, au contribuit la făurirea *Dicționarului tezaur*. Nimeni n-are dreptul moral și

intelectual, indiferent de poziția lui academică sau politică, să uite ori să cîrtească asupra muncii oneste, constructive și de autentică rigoare științifică desfășurată după al doilea război mondial de savanții Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur și de colegii lor mai tineri — profesorii Ion Coteanu, Boris Cazacu, I. Pătruț, Șt. Pașca, I.I. Russu, Gh. Ivănescu, D. Macrea, G. Istrati, Mioara Avram, V. Arvinte și alții. De aceea, propun conducerii actuale a Academiei Române să treacă superior peste anumite idiosincrasii conjuncturale și să ofere condițiile necesare lingviștilor în viață care, de-a lungul deceniilor, au trudit și, prin muncă, au devenit arhitecți ai *Dicționarului tezaur al limbii române,* dovedind astfel că sînt în stare să depășească interesele personale și convulsiile politice în săvîrșirea acestei opere de valoare națională.

1996

II. Editarea operei *Limba română,* vol. II. *Rostirea,* de Sextil Pușcariu. Precizări absolut necesare

Întîmplător, pentru că astfel se configurează existența tuturora, am fost implicat direct în demersurile întreprinse, acum patruzeci de ani, pentru tipărirea manuscrisului marelui lingvist și om de cultură Sextil Pușcariu. *Limba română,* vol. II. *Rostirea.* Este necesar și folositor să comentez cronologic cum s-au petrecut faptele, precum și atitudinea unor personalități față de hotărîrea luată privind editarea cărții. Sfidînd pălăvrăgeala și lamentațiile maculate de prejudecăți politice ale unor așa-ziși „cronicari" ai vremurilor trecute, să reconstituim faptele.

La sfîrșitul lunii octombrie 1955, am plecat la Cluj, pentru a discuta cu reprezentanții instituțiilor științifice, de învățămînt și artistice obiectivele pe care și le propuneau pentru următorii cinci ani (1956–1960, inclusiv). Făceam parte dintr-un colectiv ce urma să culeagă cerințele estimative, care, apoi, să fie analizate de Prezidiul Academiei și de colegiile ministerelor și înaintate comisiei guvernamentale care ela-

bora proiectul planului general. Nu discut aici valabilitatea acestei metodologii, important este că rezultatele aplicării ei au fost benefice, instituțiile științifice și culturale avînd aprobate din vreme fondurile bănești necesare, materialele de construcții, aparatura, devizele forte pentru relații cu străinătatea etc.

Am avut atunci prilejul să mă întîlnesc, de mai multe ori, cu acad. Emil Petrovici — în Sesiunea generală a Academiei din iulie 1955, ales președintele Filialei Academiei din Cluj, din oficiu, și membru al Prezidiului Academiei RPR. În una din zile, am vizitat Institutul de lingvistică. La convorbirea finală, acad. E. Petrovici și profesorul Ștefan Pașca (din vară, membru corespondent al Academiei), în prezența cercetătorilor Ioan Pătruț, Béla Kelemen, Mircea Zdrenghea, I.I. Russu, mi-au cerut să înregistrez problemele concrete ale muncii lingviștilor clujeni, între care și tipărirea manuscrisului lucrării „Limba română", vol. II, de Sextil Pușcariu. Acad. E. Petrovici a vorbit despre împrejurările în care S. Pușcariu a elaborat lucrarea și a depus-o la editură, dar în anul 1948 manuscrisul a fost restituit familiei autorului. Profesorul Șt. Pașca a adăugat că se afla în posesia unui exemplar al manuscrisului. La întrebarea mea: „De ce lucrarea n-a fost tipărită pînă acum?", E. Petrovici a mărturisit că a discutat această chestiune cu M. Roller, de față fiind și profesorul D. Macrea, directorul Institutului de lingvistică din București, însă nu s-a luat nici o hotărîre. Ștefan Pașca și I. Pătruț au completat, spunînd că, de fapt, lucrările lui S. Pușcariu n-au fost reeditate, nici comentate în ultimii ani, fiind date uitării ...

Deoarece lingviștii clujeni au ridicat, pe parcursul schimbului de păreri, și alte probleme, considerate de mine importante și complicate, am propus ca ele să fie analizate în Consiliul științific al Institutului și avizate de conducerea Filialei Academiei din Cluj, urmînd ca Secția de Știință și Cultură de la Comitetul Central să contribuie la asigurarea condițiilor materiale necesare. După vreo trei luni, primeam de la Cluj următoarea scrisoare:

„Tovarășe Țugui,

Așa cum ne-am înțeles cu prilejul vizitei dvs. la Institutul nostru, Consiliul științific a discutat și aprobat programul de activitate pe anul 1956. Propunem secției de la partid să ne ajute în rezolvarea următoarelor probleme:

- să-mi asigurați o audiență la conducerea Ministerului de Externe, ca să discut în legătură cu Sever Pop;

- să ne înștiințați cînd putem veni la București, ca să prezentăm manuscrisul lui Sextil Pușcariu și să vă dăm un exemplar din DLR editat de el.

Părerea mea este să discutăm problemele ridicate de noi, întîi la Secția de Știință de la CC în prezența tov. Macrea, iar după aceea dvs. să convocați pe lingviștii membri ai Academiei, ca împreună să se fixeze sarcinile privitoare la Atlasul lingvistic, DLR, cartea lui S. Pușcariu și cea a tov. I. Pătruț. Numai așa deliberările de la Subsecția Academiei nu vor fi tărăgănate.

După ce fixați zilele cînd ne putem întîlni, vă rog să telefonați tov. Ceterchi, ca să ne anunțe. Nu uitați acest lucru și vă rog să ne înștiințați din vreme.

Cu salutări tovărășești,
Acad. Emil Petrovici
Cluj, 15 februarie 1956".

La 6 martie 1956, în sediul Secției de Știință și Cultură a CC al PMR, a avut loc întîlnirea cu profesorii E. Petrovici, Șt. Pașca și D. Macrea. Ștefan Pașca (1901–1957) a prezentat voluminosul dosar „Limba română", vol. II, de Sextil Pușcariu, iar E. Petrovici și D. Macrea au făcut completări, clarificîndu-se împrejurările care au făcut ca lucrarea să nu fie tipărită în anul 1948. Totodată, a reieșit că acad. Sextil Pușcariu a avut grijă să reproducă manuscrisul în mai multe exemplare, unul dintre ele fiind cel prezentat de Ștefan Pașca. D. Macrea a arătat că în anul 1953, cînd a dat la Editura Academiei lucrarea sa *Probleme de fonetică*, Direcția Presei i-a cerut lămuriri lui M. Roller privind situația operei lui S. Pușcariu. Adjunctul Secției de Propagandă de la partid, după

cîteva zile, i-a spus că, deocamdată, S. Pușcariu nu putea fi citat, deoarece ar fi făcut parte din „Asociația româno-germană" și a colaborat cu lingvistul E. Gamillscheg, în timpul războiului mondial director al Institutului German pentru Știință din București.

Am notat informațiile lui D. Macrea, asigurîndu-i pe interlocutorii mei că „voi lămuri problemele...". E. Petrovici a scos din dosarul lucrării „Limba română" hărțile elaborate de autor, supunînd atenției două probleme: a) hărțile prezintă ariile în care se rostește în română și, evident, ele trec peste limitele granițelor actuale ale României și b) deoarece pe ele apar granițele României din 1939, cum să se procedeze astăzi, cînd granițele noastre la Răsărit sînt altele? D. Macrea a arătat că în lucrările lingvistice apărute în ultimii ani apare numai aria actuală a RPR, încît tipărirea hărților din lucrarea lui Pușcariu ridică probleme „foarte serioase", ce-și pot găsi rezolvarea printr-o hotărîre „specială" de guvern și partid. Insuficient documentat asupra acestor probleme complicate, am spus că, personal, nu văd posibilă „o modificare a hărților", pentru că ele sînt lingvistice, nicidecum geografice sau politice; apoi, n-avem dreptul să modificăm lucrarea autorului. Am propus ca întreaga chestiune să fie analizată de academicienii lingviști, iar hotărîrile ce vor fi luate la Academie le voi prezenta Direcției Presei, ca să le „avizeze".

A doua zi, miercuri, 7 martie 1956, pe durata a aproape cinci ore, s-a desfășurat întîlnirea cu academicienii Iordan, Petrovici, Rosetti, Graur și Malinschi — secretar-prim adjunct al Academiei, și profesorul Pașca. Din pricina relațiilor încordate ale lui D. Macrea cu lingviștii academicieni din București — o istorie agitată și cu multe implicații —, directorul Institutului de lingvistică n-a fost invitat la ședință. După ce am prezentat scopul întîlnirii (planul de cercetare în domeniile lingvistice pentru anii viitori, noile publicații ce trebuie să apară, cărțile propuse spre tipărire), s-au încins dezbaterile în jurul reluării lucrărilor la DLD — atunci îl numeam „Dicționarul tezaur al limbii române". (Despre acest subiect am relatat în paginile anterioare.) Spre sfîrșit, E. Petro-

vici și Șt. Pașca au înfățișat propunerea de tipărire a manuscrisului lui Pușcariu. Cei prezenți au îmbrățișat sugestiile foștilor colaboratori ai savantului transilvănean și s-a hotărît: redactorul ediției să fie E. Petrovici, acela care a cerut oficial tipărirea cărții; Iordan și Rosetti să citească manuscrisul și să facă referatele științifice pentru editură; Al. Graur, în calitate de director general al Editurii Academiei, să asigure, cu sprijinul lui Malinschi și al șefului Secției de Știință de la partid, fondurile necesare pentru editarea lucrării; problemele ridicate de cele 53 de hărți lingvistice să fie analizate de colectivul de lingviști din Subsecția de Știința Limbii de la Academie, iar concluziile stabilite să fie prezentate de I. Iordan, E. Petrovici și Al. Graur Prezidiului Academiei, spre a decide; șeful Secției de Știință de la CC va interveni la Direcția Presei ca să avizeze, fără întîrziere, tipărirea manuscrisului. Al. Graur a întrebat dacă, înainte de trimiterea spre avizare la Direcția Presei, editura trebuie să prezinte „la secție" manuscrisul și studiul introductiv al acad. E. Petrovici. Răspunsul meu a fost următorul: Secția de la partid n-are competența și nici dreptul de a aviza ori a respinge un text științific, întrucît hotărîrile luate de specialiștii de la Academie și de Prezidiu sînt definitive, iar Secției îi revine doar obligația să intervină la Direcția Presei spre a da repede avizul de tipărire. Schimbul de păreri privitor la cartea lui Sextil Pușcariu s-a încheiat și nimeni dintre cei de față n-a pomenit numele profesorului D. Macrea! Apoi, a urmat propunerea lui E. Petrovici de a se tipări, la Editura Academiei, lucrarea lui I. Pătruț, *Fonetica graiului huțul din Valea Sucevei*, propunere acceptată de cei prezenți.

Despre cartea *Limba română*, vol. II, mi-au vorbit mai tîrziu profesorii I. Iordan, Al. Graur și E. Petrovici. La mijlocul lui martie 1957, după ce Prezidiul Academiei aprobase trimiterea textului la Direcția Presei, cei trei membri ai Prezidiului mi-au cerut să vorbesc cu cineva din conducerea instituției respective ca să avizeze tipărirea cărții. Fără să am vreo „protecție" superioară, din proprie inițiativă mi-am asumat răspunderea și m-am întîlnit cu Gh. Ionescu, director general

adjunct al Direcției Presei. I-am povestit despre manuscris și l-am rugat să vadă personal materialul primit de la editură. Dînsul s-a ținut de cuvînt și, fără întîrziere, a avizat tipărirea textului, a hărților și a studiului introductiv redactat de Emil Petrovici. Precizez că indicii și bibliografia au fost înaintate spre avizare mai tîrziu, fapt ce rezultă dintr-o informare scrisă primită de la Gh. Ionescu.

Lucrările redacționale s-au intensificat în anul 1957 și dintr-un alt motiv ce nu trebuie ignorat, dacă dorim să respectăm adevărul. La începutul anului, după cum știu bine lingviștii mai vîrstnici, Emil Petrovici a fost transferat, temporar, în București, în urma cererii Prezidiului Academiei RPR și a colegiului Ministerului Învățămîntului și Culturii. În funcția de președinte al Filialei Academiei din Cluj a fost aleasă acad. Raluca Ripan. Împrejurarea mi-a îngăduit să cunosc, în calitatea ce o aveam, aproape toate aspectele relațiilor agitate dintre profesorii I. Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur și colaboratorii lor apropiați, profesorii Ion Coteanu și Boris Cazacu — pe de o parte, și conducerea Institutului de lingvistică din București — profesorul Dimitrie Macrea și adjunctul său, Ilie Stanciu, pe de altă parte, deoarece blajinul și subtilul intelectual Emil Petrovici încerca să diminueze disensiunile prin soluții oarecum imparțiale, însă împăcarea era curată iluzie. Sînt dator să menționez că Emil Petrovici a fost acela care mi-a cerut ajutorul ca să obțină subvenția pentru cartea lui S. Pușcariu și tot el m-a informat despre „avizele" de la Direcția Presei și despre mersul lucrărilor la tipografie...

Înainte de evocarea întîmplărilor din anul 1958, trebuie să reamintesc cititorilor două evenimente politice extrem de importante, contradictorii și imprevizibile.

În aprilie 1957, la București, o delegație sovietică, în frunte cu A. Gromîko și celebrul mareșal G. Jukov semnase Acordul româno–sovietic privind statutul juridic al trupelor sovietice staționate temporar pe teritoriul României, acord ratificat de MAN la 6 mai 1957. Totul părea pecetluit pentru ... veșnicie; pentru unii, poate, pentru cîțiva ani ... În orice caz,

muritorii de rînd nu puteau descifra gîndurile liderilor români... Spre surprinderea unanimă, aflam, la 25 mai 1958, deci peste un an de la festivitățile de la Palatul Victoriei, că guvernul sovietic, în înțelegere cu guvernul român, a supus aprobării Comitetului Politic Consultativ al țărilor din Tratatul de la Varșovia retragerea de pe teritoriul României a trupelor sovietice.

Reîntors de la Varșovia, Gh. Gheorghiu–Dej a convocat Comitetul Central al PMR și acesta a aprobat planul de desfășurare a retragerii. S-a hotărît ca în fiecare garnizoană să plece delegații formate din militari și rezerviști români prezenți pe fronturile celui de–al doilea război mondial. Luasem parte la „instructajul" delegaților (ca participant pe frontul de Vest) și urma să plec în garnizoanele Ploiești și Galați. În ziua de 19 iulie 1958, șeful de cabinet al lui Gheorghiu–Dej mă anunța că luni, 21 iulie, la ora 8, trebuia să mă prezint la liderul PMR. La ora fixată, acesta m-a primit în biroul din clădirea fostă a Ministerului de Interne, în care se mutase, de curînd, Comitetul Central. Gh. Gheorghiu–Dej s-a așezat în fața mea, la aceeași măsuță, o prelungire a biroului. Îi cunoșteam vocea calmă, rece și calculată încă de la prima întîlnire, din februarie 1955, cînd am fost „uns" șef al Secției de Știință și Cultură, dar de această dată mi s-a părut cam îmbătrînit și mai puțin afabil. A spus că a primit o scrisoare semnată „un grup de membri de partid", avînd anexate niște hărți ce urmau să apară într-o carte a lui Sextil Pușcariu tipărită de Editura Academiei. În scrisoare se arăta că tipărirea cărții „se face cu aprobarea tov. Țugui". Mi-a cerut să-i prezint, pe scurt, cum s-au petrecut lucrurile. După ce i-am relatat împrejurările în care am aflat de manuscrisul lui S. Pușcariu și discuțiile purtate cu lingviștii din Academie, m-a întrebat de ce nu l-am informat și pe șeful Direcției de Propagandă și Cultură, al cărui subordonat eram. Am răspuns că L. Răutu avea obiceiul să tot amîne rezolvarea problemelor sau, în alte cazuri — cum a fost cel privitor la editarea poeziilor lui Goga —, întîi s-a declarat de acord cu propunerea, pentru ca, după aceea, să mă critice la Plenara Comitetului Central.

Gheorghiu–Dej: „Dar eu ți-am luat apărarea în plenară, așa că puteai să vii la mine. De ce n-ai cerut să te primesc sau să-mi fi trimis o Notă despre această carte?" **P.Ț.:** „Dvs. sînteți foarte ocupat. Apoi, era vorba de o carte științifică, despre care cred că specialiștii de la Academie sînt cei mai în măsură să se pronunțe". **Gh.–Dej:** „N-ai dreptate cînd spui că sînt foarte ocupat, pentru că n-ai încercat și n-ai cerut să te primesc și nici nu mi-ai scris. Spui că e vorba de lucrare științifică. Sînt de acord cu tine. Totuși, lucrarea are niște hărți care pot provoca neînțelegeri politice". **P.Ț.:** „Eu n-am sesizat existența de probleme politice, hărțile arată numai locurile unde se vorbește limba romînă".

Gh.–Dej: „Observ că nu accepți observațiile mele. N-am obiecții asupra lucrării, pentru că n-am citit-o și nu trebuie s-o citesc, dar nu înțeleg de ce nu m-ai informat și pe mine la timp că se va tipări cartea cu aceste hărți. Are dreptate Răutu cînd spune că ești... încăpățînat și îți place să iei hotărîri importante de unul singur". **P.Ț.:** „Dvs., personal, în 1955, cînd mi-ați încredințat postul de șef al Secției de Știință și Cultură, ați subliniat că nu trebuie să ne amestecăm în treburile de cercetare ale academicienilor, ci să-i ajutăm și să-i stimulăm în activitatea lor". **Gh.–Dej:** „De ce nu vrei să înțelegi? Eu nu-ți cer acum să te amesteci în munca cercetătorilor. Este vorba de altceva; anume, că nu m-ai informat despre hărțile din această carte. Tu le-ai văzut tipărite?" **P.Ț.:** Am văzut hărțile din manuscris, nu le-am văzut pe cele tipărite". **Gh.–Dej:** „Ai procedat bine. Înseamnă că hărțile trimise mie au fost aprobate de academicienii Iordan, Petrovici, Rosetti și Graur, cu care ai discutat la început". **P.Ț.:** „Probabil că și de profesorii Pașca și Macrea".

Apoi, mi-a arătat hărțile pe care apăreau marcate granițele României din 1958, iar pe aria dintre Prut și Nistru, inițialele „RSSM". **Gheorghiu–Dej:** „Am citit cu atenție raportul tău despre discuțiile tov. Iordan cu delegațiile de la Chișinău și Kiev, despre așa–numita «limbă moldovenească». Am arătat textul și altor tovarăși și i-am telefonat tov. Iordan, felicitîndu-l pentru comunicarea sa și pentru felul cum le-a răspuns

celor de la Chișinău. În aceste hărți se arată unde se vorbește românește și nimeni nu poate face obiecții asupra felului cum sînt tipărite. A mai adăugat că nu este de acord cu propunerea autorilor scrisorii de a se trece pe hărți și numele țărilor vecine". **P.Ț.:** „Hărțile au un caracter lingvistic, nu sînt hărți politice sau geografice". **Gh.-Dej:** „Chestiunile sînt mult mai complicate decît le vezi și le apreciezi tu. Am discutat cu tov. Bodnăraș și am ajuns la o concluzie diferită de ceea ce susții tu: această carte nu poate fi pusă acum în vînzare în librării, deoarece ea poate crea mari complicații în relațiile cu vecinii, mai ales cu tovarășii sovietici. Acum, se retrag trupele sovietice din țara noastră. Hărțile acestea le pot oferi unor provocatori și persoane de rea-credință prilejul să publice în ziare articole defăimătoare, ale căror urmări nu le putem prevedea". **P.Ț.:** „Dar, aici este vorba de probleme științifice ce nu au implicații politice". **Gheorghiu-Dej:** „Țugui, ori nu înțelegi, ori te faci că nu înțelegi ce ți-am spus! N-are rost să te încăpățînezi. Pe scurt, ai încurcat lucrurile, te rog să le descurci. Îți atrag atenția că am telefonat tov. Iordan să oprească tipărirea pînă cînd voi discuta cu tine". *(Să se rețină că, în ianuarie 1958, D. Macrea și Ilie Stanciu erau eliberați din conducerea Institutului de Lingvistică din București, în loc fiind numiți acad. I. Iordan — director, și prof. I. Coteanu — director adjunct, n.n.).* **Gh.-Dej:** „Să nu mai lungim discuțiile. Fă o propunere acceptabilă ca lucrarea să se difuzeze, dar să nu apară în librării".

„Strîns cu ușa", mi-a venit în minte, fulgerător, broșura *Studiu preliminar* privind pregătirea școlară și încadrarea în muncă a tineretului, redactată de un grup de specialiști de la Ministerul Învățămîntului și Culturii și de la Direcția Generală de Statistică și tipărită la începutul lui iunie 1958. Pe coperta ei apărea specificația: „Uz intern". După vreo cîteva minute de ezitare, am răspuns: „Ar fi bine ca pe fiecare exemplar să se treacă «Uz intern» și cărțile să fie trimise de Academie bibliotecilor și specialiștilor".

Gheorghiu-Dej: „Este o soluție bună; cartea va apărea și se va difuza, dar nu prin librării. M-am gîndit că ar fi mare păcat ca o asemenea carte să se dea la topit". **P.Ț.:** „V-am spus

că tovarășii academicieni au propus să fie trimisă și în străinătate, la biblioteci, instituții lingvistice, facultăți și specialiști preocupați de limba română". **Gh.-Dej:** „Eu propun ca, după difuzarea în țară, lucrarea să fie expediată în țările capitaliste. Deocamdată, să nu o trimiteți și în țările socialiste. Mai tîrziu, să mă întrebi dacă e potrivit să se difuzeze și în țările prietene... Și acum, notează ceea ce trebuie să le comunici tov. Iordan și celorlalți academicieni în ședința convocată la Secția de partid: • Dej nu se amestecă în treburile lingviștilor; el n-a văzut textul lucrării lui S. Pușcariu, ci numai hărțile; • la hărți are numai două observații, și anume: marginile lor să fie colorate bine, ca și în interiorul granițelor României, și să nu se treacă numele țărilor vecine, RSSM fiind de limbă română; • cartea se tipărește cu avizul și cu aprobarea specialiștilor de la Academie, fără nici o ingerință de la partid; • comunicarea făcută tov. Iordan de a opri, deocamdată, cartea nu avea în vedere decît chestiunea difuzării ei în librării; • propune să se treacă pe copertă „pentru uz intern", iar Academia să difuzeze cartea celor interesați din țară, apoi în țările occidentale; • trimiterea în țările socialiste se va face, mai tîrziu, după ce Țugui va primi încuviințarea Secretariatului Comitetului Central; • toate cheltuielile pentru tipărirea și difuzarea cărții le suportă statul, conducerea Academiei cerînd fondurile necesare, inclusiv în valută, de la Ministerul de Finanțe. Te rog să informezi corect pe tovarășii Iordan, Petrovici, Rosetti, Graur, în prezența secretariatului științific al Academiei, tovarășii Milcu și Malinschi, și să-i rogi să accepte aceste soluții, singurele rezonabile acum".

La despărțire, mi-a atras atenția să evit comentariile despre cele discutate și mi-a dat foile cu cele 53 hărți tipărite.

S-a întîmplat ca în aceeași săptămînă să aibă loc la Academie o adunare la care au participat toți membrii titulari și corespondenți din București. I. Iordan și Șt. Milcu i-au consultat pe colegii lor și s-a stabilit ca ședința de la Secția de partid să fie programată pentru vineri, 25 iulie, deoarece între 22–28 august I. Iordan și E. Petrovici plecau la München, la Congresul internațional al științelor onomastice, iar între 1–10

septembrie 1958, Al. Rosetti și E. Petrovici conduceau o importantă delegație română la Al IV-lea Congres internațional al slaviștilor de la Moscova.

La întîlnirea de la Secție, am comunicat propunerile lui Gh. Gheorghiu–Dej. Academicienii prezenți au considerat judicioase propunerile respective, apreciind chibzuința și intenția de a se evita implicațiile de natură politică, dar și hotărîrea de tipărire și difuzare a lucrării lui Sextil Pușcariu. De la sine înțeles că Emil Petrovici și-a arătat marea satisfacție că, în sfîrșit, cartea urma să apară și să se difuzeze, inclusiv în străinătate. Al. Rosetti, ca întotdeauna amabil, m-a felicitat călduros pentru reușita în înlăturarea primejdiei de „interzicere a cărții". În final, s-au stabilit regulile de difuzare a lucrării. Am întins pe masă hărțile primite de la Gheorghiu–Dej. Privindu-le, I. Iordan și E. Petrovici au observat că „isoglosile" dinspre estul, nordul și sud–vestul ariei erau insuficient marcate prin culoare, astfel că Al. Graur s-a angajat să revadă șpalturile și, s-a hotărît ca, în general, să „se întărească culorile".

Chestiunile păreau lămurite. Totuși, vineri, 3 octombrie 1958, la dineul oferit în onoarea acad. Iorgu Iordan, Al. Graur și E. Petrovici au cerut să avem o nouă întîlnire. La discuția din 6 octombrie, cei doi savanți mi-au solicitat niște confirmări. Astfel, Al. Graur a spus că în textul lui Pușcariu apar frecvent nume ca **Basarabia, Chișinău, Cernăuți, Bălți, Hotin, Storojineț** etc., localități atunci în URSS. M-a întrebat dacă ele rămîn în textul tipărit. Am subliniat, încă o dată: nu se face nici o modificare, de nici un fel, în text și îmi asum toată răspunderea; asupra acestei chestiuni m-am înțeles și cu Gh. Ionescu, de la Direcția Presei. Acad. E. Petrovici a spus că pe unele hărți colorate era trecut „O. *(orașul, n.n.)* Stalin"; or, de curînd, prin decret, s-a revenit la Brașov. Refacerea hărților respective presupunea timp și noi cheltuieli. Mi-am cerut scuze că în iulie n-am observat acest amănunt și am propus să discutăm și cu A. Joja, vicepreședintele guvernului, dacă putem obține o suplimentare a cheltuielilor. E. Petrovici a mai atras atenția că refacerea acelor hărți cerea oarecare timp. Pînă la urmă,

ne-am înțeles să se scoată „O. Stalin" de pe hărțile ce permiteau acest lucru, iar cele în alb–negru să fie retipărite cu numele „Brașov".

Toate aceste probleme, aparent neînsemnate, au fost discutate de Prezidiul Academiei, condus, atunci, de I. Iordan, iar editura le-a executat. La sfîrșitul lui decembrie 1958, apăreau primele exemplare, pe copertă fiind imprimat „Pentru uz intern" și pe fila de titlu numărul fiecărui exemplar (eu am primit exemplarul „9"). Difuzarea s-a făcut mai întîi în țară, apoi în țările occidentale și, în iunie 1959, am primit „dezlegarea" de la Gheorghiu–Dej să se expedieze și tirajul rezervat instituțiilor și persoanelor interesate din țările socialiste.

Apariția operei lui S. Pușcariu, *Limba română. Rostirea*, a reprezentat, în anul 1958, un act științific și național remarcabil, cu toate că împrejurările politice de excepție n-au îngăduit difuzarea cărții pe piață. Indiferent de opiniile pe care le avem astăzi, judecarea faptelor trebuie să se facă ținîndu-se seama de conjunctura reală a retragerii trupelor sovietice de pe teritoriul României. Cei implicați direct în tipărirea cărții au găsit, pînă la urmă, soluții rezonabile: volumul a apărut fără modificări sau omisiuni și s-a difuzat, iar preconizatul scandal politic n-a mai avut loc.

Pentru mine, tipărirea acestei cărți constituia un moment de referință în ceea ce privește poziția PMR față de așa–zisa limbă moldovenească. Se știe că, sub influența stalinismului, la congresele PCR din ilegalitate (anii 1924–1933) s-a vorbit și s-a scris despre „românizarea" (?!) intensivă a moldovenilor, care au fost declarați „români", despre „limba moldovenească" și „cultura moldovenească".

Aceste făcături politice n-au fost repudiate de PCR după august 1944. Totuși, treptat, au început să penetreze în structurile de partid adevărurile științifice despre limba română, astfel încît și lideri ai PMR și-au dat seama că „teoriile" despre „limba moldovenească" sînt diversiuni politice ale hegemonismului sovietic. Este un adevăr istoric imposibil de contestat: academicienii I. Iordan și Al. Rosetti au fost împuterniciți

de CC al PMR să expună la Al VIII-lea Congres Internațional de Studii Romanice, ținut în martie 1956, la Florența, punctul de vedere oficial al oamenilor de știință și al autorităților din București că „limba moldovenească" nu este defel o altă limbă romanică, deosebită de limba română, ci un grai (subdialect) al limbii române. Actele Congresului arată că opinia delegației de la București a fost împărtășită și susținută de marea majoritate a delegaților, inclusiv de unii lingviști sovietici de prestigiu internațional.

Amintesc încă un episod semnificativ. În iunie 1957, la Iași, s-au sărbătorit **140 de ani de la primul spectacol în limba română.** Delegația din București a fost condusă de acad. Iorgu Iordan. Au sosit în Iași două importante delegații de stat și academice, din Chișinău și Kiev (vezi ziarul „Făclia Iașului", nr. 3.350, din 9 iunie 1957). După adunarea festivă de la Teatrul Național, a avut loc o ședință de comunicări. Iorgu Iordan a vorbit despre unitatea limbii române pe teritoriile vechii Dacii, de la Nistru la Tisa și de la Carpații Păduroși la Dunăre și a dovedit că toate graiurile de pe această arie au același sistem fonetic și fonologic, aceeași structură gramaticală și același fond principal de cuvinte, demonstrația fiind elogiată și amplificată de profesorii Gh. Ivănescu, G. Istrati, Al. Dima, N.I. Popa, Vraciu, precum și de lingviștii veniți de la Chișinău și Kiev. Concluzia lui I. Iordan a fost că pe această arie există o singură limbă: *româna.*

Deci, adevărurile științifice au penetrat, indiferent de opreliștile politice efemere, iar liderii României de atunci au elogiat comunicarea lui Iorgu Iordan. Ceea ce nu face decît să confirme adevărul că indiferent de opiniile politice vehiculate într-o perioadă sau alta, faptele istorice trebuie înregistrate obiectiv, cu imparțialitate și maximă acribie.

Menționez aici, bunăoară, observațiile critice ale acad. Gabriel Țepelea asupra teoriei acad. Al. Graur despre așa-zisa „limbă moldovenească". Trebuie să arăt că, în anii 1955–1960, în frecventele întîlniri avute cu lingviști din București și din celelalte centre academice din țară — I. Iordan, E. Petrovici, I. Coteanu, Gh. Ivănescu, G. Istrati, I. Pătruț, Gh. Bolocan,

T. Teaha, Vraciu —, am înregistrat opiniile celor cu care am discutat despre teza lui Al. Graur — și nu numai Al. Rosetti, D. Macrea, B. Cazacu, Romulus Todoran, citați de dl G. Țepelea (vezi: „Rațiunile politice ale unei «teorii lingvistice»", „Academica", an. V, nr. 1 (49), nov. 1994, p. 6), au respins opiniile lui Al. Graur că „limba moldovenească" ar reprezenta o „formă literară pe baza dialectelor din regiunea Chișinău, astfel încît s-a creat o nouă limbă romanică orientală..."(vezi *Studii de lingvistică generală. Variantă nouă,* București, Edit. Academiei RPR, 1960, p. 311). Respectînd adevărul istoric, trebuie să arăt că G. Țepelea comite o eroare cînd îi atribuie academicianului I. Coteanu opinii pe care nu le-a afirmat. Acad. I. Coteanu a susținut teza conform căreia cele patru dialecte (daco–român, aromân, meglenoromân, istro–român) sînt limbi de sine stătătoare, dar nu s-a alăturat lui Al. Graur în ceea ce privește „limba moldovenească". Tradiționala teză despre cele patru dialecte ale latinei orientale nu trebuie absolutizată sau subordonată criteriilor extralingvistice, deoarece cădem într-un joc al absurdului. Ieri, alaltăieri și astăzi, indiferent de opțiuni politice și credințe, trebuie să recunoaștem ceea ce știe și trebuie să știe toată lumea: că există o limbă de sine stătătoare, limba română, vorbită de un popor de aproape 29 de milioane de suflete, zdrobitoarea lor majoritate locuitorii la nordul Dunării și Mării Negre. Dialectul istoric daco–roman a devenit limbă romanică răsăriteană — limba română.

Un alt exemplu de afirmare a științei. Cînd a apărut *Atlasul lingvistic moldovenesc,* Emil Petrovici l-a inclus „în seria noilor atlase lingvistice românești regionale", ca fiind „al optulea atlas regional în domeniul lingvistic daco–românesc" (cf. Ion Horia Bârleanu, „Geografia lingvistică românească fără prejudecăți"..., în „Academica", an. IV, nr. 12/48/oct. 1994, p. 20).

Vrem ori nu, trebuie să le recunoaștem lingviștilor români activi după al doilea război mondial meritul de a fi folosit cu pricepere și multă iscusință condițiile create, la un moment dat, pentru dezvoltarea tuturor disciplinelor științei limbii, au tipărit numeroase cărți, studii, cursuri universitare,

au consolidat și consacrat strălucite școli, recunoscute și pe plan internațional, au editat reviste de largă circulație, s-a format o strălucită școală de științe ale limbii.

*

După 35 de ani de la prima ediție a cărții *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, în 1994, apărea una nouă — de fapt, trebuia numită ediția a II-a —, îngrijită de Magdalena Vulpe, cu un „Studiu introductiv" de Andrei Avram (Editura Academiei Române).

În „Notă asupra ediției"(p. 34–39), pe lîngă informații noi și unele aprecieri pertinente, d-na Magdalena Vulpe face și cîteva afirmații eronate, care lezează și compromit adevărul istoric și științific.

a) Domnia-sa denaturează adevărul, inatacabil, că inițiatorii tipăririi manuscrisului *Rostirea* au fost și rămîn acad. Emil Petrovici și profesorul Ștefan Pașca și nicidecum profesorul Dimitrie Macrea. Înțeleg că d-na M. Vulpe nu știa acest adevăr, dar situația o obliga să-l caute, ceea ce era posibil și necesar. Mai mult, doamna M. Vulpe scrie că E. Petrovici „a cerut eliminarea cîtorva pasaje «necorespunzătoare» din punct de vedere politic". Afirmația nu este însă susținută prin semnalarea respectivelor „pasaje" încît cititorii să le cunoască și să poată aprecia. Personal, am făcut sondaje și confruntări între ediția 1959 și cea din 1994 și încă n-am găsit „pasajele" cu pricina. Blamul aruncat asupra inițiatorului tipăririi cărții lui S. Pușcariu trebuie neapărat susținut de argumente și în spirit venustian, iar în cazul inexistenței lor este obligatorie o reparație. Chestiunea este cu atît mai importantă cu cît d-na M. Vulpe reproduce referatele lui I. Iordan, E. Petrovici și Al. Rosetti în care se recomandă tipărirea lucrării. Cei trei academicieni s-au implicat de la bun început în acea acțiune, primii doi participînd, apoi, nemijlocit, în rezolvarea tuturor amănuntelor, pînă la desăvîrșirea inițiativei. De altfel, mai tîrziu, I. Iordan și E. Petrovici au evocat ei înșiși evenimentul editorial.

Fiind implicat direct, încă din 1955, în acțiunea de tipărire a manuscrisului marelui lingvist român, nu pot și n-am

dreptul să trec cu vederea amneziile dorite sau involuntare în ceea ce-i privește pe profesorii I. Iordan și E. Petrovici, singurii lingviști români preocupați pînă la capăt de apariția operei lui S. Pușcariu. În calitate de director general al editurii și acad. Al. Graur s-a ocupat de tipărire, dar cu regret constat, după atîția ani, că n-a asigurat înregistrarea numelor autorilor *Bibliografiei* și ai *Indicilor* din ediția 1959, astfel încît, s-au încălcat prevederile legii drepturilor de autor din 1957. Observația critică a d-nei Magdalena Vulpe referitoare la acest aspect este îndreptățită și nu pot decît să regret că nu m-am interesat atunci și de aspectele concrete ale muncii redacționale, chiar dacă n-aveam nici o obligație sau drept să o fac.

b) Că D. Macrea a cerut manuscrisul de la Lia Pușcariu este de înțeles: întrucît E. Petrovici și Șt. Pașca n-au acceptat să depună la Subsecția de Știința Limbii și Literaturii de la Academie (I. Iordan, Al. Rosetti și Al. Graur) manuscrisul păstrat la Cluj, s-a apelat la bunăvoința Liei Pușcariu. D. Macrea făcea acest gest în dublă calitate: de elev al lui S. Pușcariu și de director al Institutului de lingvistică din București. Dacă D. Macrea ar fi fost inițiatorul tipăririi manuscrisului, atunci el ar fi semnat studiul introductiv și nu Emil Petrovici. D. Macrea s-a oferit să introducă în ediție „Cuvîntul introductiv" de care pomenește d-na M. Vulpe, dar membrii Subsecției de Știința Limbii au respins oferta, preferînd doar acea notă „anonimă" — zice d-na M.V., în realitate, text aprobat de academicienii lingviști și de Prezidiul Academiei.

Să nu se uite că toate acestea se petreceau în vara lui 1958, după ce profesorul D. Macrea și adjunctul lui, Ilie Stanciu, fuseseră eliberați de la conducerea Institutului de lingvistică. Conflictul ireconciliabil dintre academicienii lingviști și D. Macrea și amicii lui s-a acutizat, cauzele fiind numeroase, parte din ele evocate de Iorgu Iordan în *Memorii*, vol. III, București, Editura Eminescu, 1979, p. 100 și urm., aspectele lor concrete fiind înregistrate cu sîrguință și de subsemnatul[1].

c) D. Macrea a redactat, în 1958, un portret al lui S. Pușcariu și l-a inclus în manuscrisul contractat cu Editura

Științifică, text ce urma să fie, probabil, „Cuvîntul introductiv" pomenit de d-na Magdalena Vulpe; conducerea Editurii Științifice a inclus lucrarea lui D. Macrea în planul pe 1959. În același an, era numit redactor-șef al editurii respective Gh. Bolocan. Domnia-sa avea să scrie că i-au „reținut atenția" două lucrări: monografia *Nicolae Filimon*, de G. Călinescu, și *Lingviști și filologi români*, de prof.univ. D. Macrea — „ambele scoase din planul editurii cu indicația «la topit»". „Cu aprobarea conducerii editurii și cu sprijinul direct al Secției de Știință din CC al PMR — scrie profesorul Gh. Bolocan în Nota ce mi-a dat-o în 1979 —, ambele cărți au văzut lumina tiparului". La 29 decembrie 1958, prof. D. Macrea mă ruga să vorbesc la Secția de Propagandă — sectorul de edituri — și la Direcția Presei pentru a aviza și studiul dedicat lui Sextil Pușcariu. Chestiunile s-au rezolvat, astfel că, la 11 septembrie 1959, primeam cartea *Lingviști și filologi români*, apărută în iulie 1959, cu o dedicație generoasă. Studiul dedicat lui S. Pușcariu figura în sumar — p. 198–217. La întrebarea mea de ce n-a citat și *Limba română. Rostirea*, D. Macrea a răspuns că textul l-a redactat înainte de apariția cărții. Fapt e că va cita *Limba română. Rostirea* abia în cartea *Studii de istorie a limbii și a lingvisticii române*, București, EDP, 1965, p. 125, însă cu anul de apariție greșit „1960" (?), în loc de începutul lui 1959.

d) D-na Magdalena Vulpe scrie că pe hărțile din prima ediție — 1959 — s-au făcut „rectificările obligatorii: Brașov a fost înlocuit cu Orașul Stalin, granițele au fost marcate vizibil, iar peste Basarabia s-a scris RSSM" (p. 36). Privitor la marcarea granițelor, observațiile nu-și au rostul, deoarece editorii consemnau realități administrativ-politice existente în 1959 și după aceea. Apoi, autorul consemna granițele de vest și de sud. Înregistrarea exactă a granițelor din estul și nordul Moldovei, pe aria istorică și actuală a limbii române, arăta și arată oricărui cititor român și, mai ales, străin ce suprafață importantă a rostirii românești a fost ruptă politic și administrativ, în 1940, din spațiul firesc al limbii române. Marcarea granițelor pe hărți lingvistice releva o stare reală; cîteva milioane de vorbitori de limbă română nu aparțineau de Patria

Mamă. Specialiștii și politicienii străini trebuie să cunoască această realitate, iar noi, românii, sîntem obligați ca, în deplină responsabilitate, să recunoaștem propriile noastre culpe și să inițiem acele acțiuni în stare să vindece o rană națională. Iluziile și ascunderea adevărului crud n-au ce căuta în știință, dar nici într-o activitate politică realistă, responsabilă față de națiune.

e) D-na M. Vulpe generalizează chestiunea cu „O. Stalin". Iată datele din ediția primă — 1959. În textul lui Sextil Pușcariu, de la prima propoziție și pînă la ultima, se păstrează toponimia *ab origine*. În plus, editorii din 1959 au conservat „Brașov" în harta alb-negru de la p. 344 și pe hărțile color 42 și 43 — format mare — ale Transilvaniei. Pe 10 hărți — format mic (1, 2, 3, 4, 10, 15, 19, 22, 35 și 37) nu apar toponimii. Apare „O. Stalin" pe restul hărților — format mai mare — cu multe semne, cifre etc., colorate, care din pricina „economiilor" n-au fost refăcute și retipărite, eroare nescuzabilă.

Se spune, apoi, că lucrarea a fost trimisă la bibliotecile cu „fond special". În realitate, cartea a fost trimisă și în străinătate! Cît privește bibliotecile din țară, am verificat, dar nu reiese că volumul a intrat în ceea ce editorii din 1994 numesc „fond special". Bunăoară, la Biblioteca Academiei, *Limba română*, vol. II, *Rostirea* este înregistrată de la început (1960), pe fișa și la cota *Limba română*, vol. I, 1940 și nicidecum pe fișă separată. La cota II — 387028 — apar ambele volume, iar *Rostirea* are imprimat nr. „493". În anul 1961, fișa respectivă se afla la fișierul public și nu la „fondul special" de la Sala III, aspecte verificabile de oricine dorește să se informeze corect și să comunice adevărul. Aceeași situație am înregistrat-o și la BCU — București și la Iași.

f) Problemele în discuție, aparent amănunte, sînt importante, deoarece există tendințe de denigrare cu orice preț a trecutului, fapt ce compromite buna-credință și respectul pentru adevăr. Fără cunoașterea exactă a faptelor este cu neputință să relevăm și să analizăm obiectiv procesele contradictorii ale dezvoltării științelor din România ultimelor șase decenii. Vorbind despre Sextil Pușcariu, I. Ior-

dan scria, în 1969, că după august 1944 opera conducătorului școlii lingvistice clujene „n-a circulat", iar citarea lucrărilor „acestui remarcabil lingvist nu era permisă. Totuși, lucrurile n-au durat prea mult, căci în 1959, volumul al doilea (al Limbii române — n.n.) s-a tipărit la Editura Academiei RPR" (cf. *Limba literară. Studii și articole*, ediție de P. Țugui și I. Trăistaru, Craiova, „Scrisul Românesc", 1977, p. 348). Îmi permit să amintesc că la notele de la p. 358 am prezentat informații bogate despre lucrarea lui S. Pușcariu *Limba română. Rostirea*, din 1959. Acele note l-au îndemnat pe acad. Iorgu Iordan să intervină, în 1975, cînd am alcătuit ediția *Limba literară*, la forurile academice și de stat pentru reeditarea operei *Rostirea*, dar demersul lui n-a găsit înțelegere și sprijin. Socotesc informațiile comunicate de d-na Magdalena Vulpe despre încercările de reeditare a *Rostirii* deosebit de utile, corecte și imparțiale. Ediția a II-a a *Limbii române*, volumele I și II, era necesar să apară, ca un omagiu adus marelui lingvist, la centenarul nașterii lui, din ianuarie 1977.

g) Îmi exprim nemulțumirea că hărțile din ediția a II-a a *Rostirii* (1994) sînt hașurate, în loc de a relua procedeul folosit în ediția din 1959 — anume cel al culorilor tari, mult mai expresive, dar și mai exacte, deoarece se marchează vizibil izoglosile, elemente esențiale pentru cercetătorii români și străini preocupați de aria geografică pe care se rostește limba română.

1996

III. Unele completări la „Precizări la precizări...", de Magdalena Vulpe

Datorită bunăvoinței și sprijinului domnilor profesori I. Hangiu și M. Frînculescu, am publicat în revista „Limbă și literatură", vol. II, 1996, p. 91–100, rememorarea „Cîteva precizări privind editarea lucrării lui Sextil Pușcariu «Limba română», vol. II, «Rostirea»".

De la sine înțeles că textul a fost scris cu mulți ani înainte și se întemeiază pe „notele" mele zilnice, scrisori, adrese etc. din anii 1955–1960, cînd am deținut funcția de șef al Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR. Fiind vorba despre participarea nemijlocită la „evenimente", „actorul" sau „martorul" le-a consemnat considerîndu-le, chiar în timpul desfășurării lor, de mare importanță pentru cultura și știința românească. În acele vremuri, am avut inițiativa, am deliberat și apoi am activat pornind de la principiul că ideile, faptele și comportamentul definesc existența fiecăruia dintre noi.

În finalul articolului meu (p. 98–100), am formulat unele nedumeriri cu privire la unele afirmații ale doamnei Magdalena Vulpe în „Notă asupra ediției" din cartea *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, tipărită de Editura Academiei Române, în anul 1994, și care trebuia prezentată obligatoriu drept ediția a II-a.

La rîndul său, doamna Magdalena Vulpe publica răspunsurile domniei-sale: „Precizări la precizări..." (În legătură cu editarea lucrării *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, de Sextil Pușcariu), în „Limbă și literatură", vol. I, 1997, p. 49–51, răspunsuri care merită să fie comentate.

I.

De la început îi mulțumesc doamnei Magdalena Vulpe că a adoptat o poziție obiectivă, nepartizană față de articolul meu, apreciat ca „o pagină extrem de interesantă din istoria contemporană" a științei românești: avatarurile publicării, în anii '50, a celui de-al doilea volum al sintezei *Limba română*, de Sextil Pușcariu...".

„Datele cronologice" extrase de doamna Magdalena Vulpe din „notele" mamei sale, Lia Pușcariu, și publicate la pct. (a) limpezesc definitiv datarea manuscriselor lucrării — atît cel aflat în posesia Liei Pușcariu și cerut „în oct. 1956 de Institutul de Lingvistică București", precum și „copia parțială de la Cluj, cu părți modificate ulterior în exemplarul definitiv", venită la București în oct. 1956... și completată în oct.–nov. 1956, apoi „depusă la Editura Academiei (de Petro-

vici) în nov. (sau dec.) 1956", cu referatele academicienilor Rosetti, Petrovici și Iordan.

În acest fel se confirmă: a) afirmația mea că profesorii Emil Petrovici și Ștefan Pașca au prezentat, în martie 1956, dosarul cu textul *Limba română*, vol. II, de Sextil Pușcariu, de față fiind și profesorul D. Macrea, directorul Institutului de lingvistică București; b) faptul că acad. Emil Petrovici a depus lucrarea, însoțită de referatele corespunzătoare, la editura Academiei; c) faptul că opera a fost inclusă în planul Editurii, iar manuscrisul a intrat în procesul redacțional și a primit, în anul 1957, avizul de tipărire din partea Direcției Presei (cenzura), inclusiv a tuturor hărților, în urma demersului personal al șefului Secției de Știință și Cultură de la CC al PMR. Așa se explică faptul indiscutabil că, în primele luni ale anului 1958, lucrarea lui Sextil Pușcariu, inclusiv cele 53 de hărți, era pregătită pentru „corectura IV".

Să reținem o realitate: de la moartea, în 1948, a savantului Sextil Pușcariu și pînă în iulie 1955 — aproape șapte ani! — nimeni n-a avut inițiativa și n-a acționat, sub nici o formă, ca opera lui Sextil Pușcariu, rămasă în manuscris, să fie tipărită! Abia în vara lui 1955, „cineva" (vorba acad. Iorgu Iordan) și-a asumat responsabilitatea să contribuie la tipărirea manuscrisului prezentat de profesorii Emil Petrovici, Ștefan Pașca și colaboratorii lor de nădejde din Cluj.

Sper că doamna Magdalena Vulpe și cititorii revistei „Limbă și literatură", toți specialiștii acceptă un adevăr evident: cartea *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, de Sextil Pușcariu, a fost programată să apară la Editura Academiei în 1958, iar tirajul să fie difuzat prin librării, ca orice altă carte. Soluția tirajului numerotat „intern" a apărut în iulie 1958, în urma confruntării subsemnatului cu Gh. Gheorghiu-Dej. Dacă la întîlnirea cu Gheorghiu-Dej aș fi manifestat obediență și „ascultare", cu replici precum „așa este, tovarășe prim-secretar!", „voi lua măsuri de oprire a cărții" etc., și aș fi renunțat la curaj și oarecare imaginație în prezentarea propriilor argumente, probabil că hărțile ar fi fost eliminate din volum sau poate cartea ar fi fost dată... la topit. Dar, ceva inexplicabil, poate de

domeniul nebuniei, m-a determinat să ignor posibile consecințe. Am prezentat argumente, iar liderul partidului, intransigentul dictator Gh. Gheorghiu-Dej, a acceptat pledoaria mea, inclusiv propunerile, iar cartea lui Sextil Pușcariu a apărut și s-a difuzat, în condițiile cunoscute.

Neîndoios, Gheorghiu-Dej a luat în considerare valoarea științifică a lucrării lui Sextil Pușcariu privitoare la **afirmarea ideii naționale, limba română ca principal liant al unității neamului românesc.** Intuițiile lui vaticinare și luciditatea politică l-au determinat să renunțe la compromisul cu situațiile și evenimentele conjuncturale și să accepte propunerile mele.

II.

La pct. (b), doamna Magdalena Vulpe reproduce pasajele eliminate de acad. Emil Petrovici din prima ediție din 1958. Era bine ca ele să fie înregistrate în „Notă asupra ediției" din volumul apărut în 1994 și în „Note" ale editorului, la paginile corespunzătoare din volum. Lectura atentă a pasajelor, în contextul în care ele apar în capitolele respective, demonstrează că acad. Emil Petrovici „nu a atins" nici un cuvînt privitor „la chestiuni lingvistice" — fapt subliniat cu rigoare de doamna Magdalena Vulpe.

III.

Referindu-se la „Cuvîntul introductiv" al lui D. Macrea, „eliminat" din ediția I, doamna Magdalena Vulpe oferă o informație prețioasă: anume că s-a renunțat la el **„abia în corectura a IV-a, primită de Lia Pușcariu în 25 septembrie 1958"** (s.n.).

Indubitabil, acad. Emil Petrovici, îngrijitorul manuscrisului lui Sextil Pușcariu, a acceptat la început oferta lui D. Macrea de a scrie „Cuvîntul introductiv"; textul a fost inclus în cuprinsul cărții, fără știrea academicienilor Iorgu Iordan, Al. Rosetti și Al. Graur. La „corectura a IV-a", „un grup de membri de partid" a trimis lui Gheorghiu-Dej scrisoarea și hărțile respective, urmarea fiind confruntarea mea

cu liderul partidului. Am arătat că, după aceea, am rediscutat problema cu membrii Subsecției de Știința Limbii de la Academie.

Se știe că, în ianuarie 1958, după numeroasele tratative ce avuseseră loc în anii 1955–1957, profesorul D. Macrea era eliberat din postul de director al Institutului de lingvistică din București. Cu certitudine, academicienii Iorgu Iordan — reinstalat director al Institutului de lingvistică din București, Al. Rosetti — conducătorul Centrului de Fonetică și al Colectivului de Istoria Limbii Române, și Al. Graur — directorul general al Editurii Academiei RPR, i-au cerut colegului lor Emil Petrovici să scoată din cartea lui Sextil Pușcariu „Cuvîntul introductiv", de D. Macrea. Cei trei savanți lingviști fuseseră umiliți și blamați în public în anii 1951–1954, cu participarea directă a profesorului D. Macrea și îngăduința acad. Emil Petrovici. Doamna Magdalena Vulpe va recunoaște că, în acest caz, nu este vorba despre „fața nevăzută a lumii". Or, în calitate de șef al Secției de Știință și Cultură de la partid, am acționat ferm pentru eradicarea nedreptăților și abuzurilor comise de I. Chișinevschi, L. Răutu, M. Roller, cu ajutorul unor cercetători și academicieni, împotriva profesorilor Iorgu Iordan, Al. Rosetti, Al. Graur și a colaboratorilor lor apropiați.

Atît în domeniul lingvisticii , cît și în alte domenii — cu deosebire ale istoriei, arheologiei, filosofiei, fizicii nucleare, istoriei literare — m-am angajat, în limitele drepturilor mele politice și, consemnate de lege, să înlătur nedreptățile prin restabilirea drepturilor civice și științifice ale unor cercetători de valoare națională, ostracizați, arestați și batjocoriți în anii anteriori.

Profesorul D. Macrea a participat direct la blamarea lingviștilor I. Iordan, Al. Rosetti și Al. Graur. Din poziția politică deținută, am reușit să-i conving pe cei trei savanți să renunțe la *vendetta*, să rezolve disputele în spirit colegial, fără a se recurge la metodele de tip stalinist din anii 1948–1953, iar acest punct de vedere a fost acceptat de cei trei venerabili academicieni. Ei au eliminat „Cuvîntul introductiv" al lui D. Macrea — după

părerea mea — îndeosebi din motive de etică științifică, deoarece profesorul D. Macrea nu a făcut parte din colectivul ce a dat la iveală manuscrisul, nu a cerut asentimentul autorităților pentru tipărirea lui, nu a întocmit referatele științifice și nu a insistat, consecvent, pentru apariția cărții.

IV.

La pct. (d) mi se aruncă o săgeată, pe motiv că aș fi dovedit „amnezie... dorită sau involuntară", neamintind despre „primul portret postbelic" al lui Sextil Pușcariu, publicat de D. Macrea în „Limba română", an. V, 1956, nr. 6, p. 5–21.

N-am amintit, însă, despre acel articol pentru că el reprezintă un moment al colaborării mele cu profesorul D. Macrea, înregistrat ca atare în scrisorile primite de la directorul Institutului de lingvistică din București (publicarea sutelor de scrisori primite de la specialiști de la Academia Română — în anii 1955–1961 — de la unii, și după aceea — va lămuri multe aspecte obscure sau răstălmăcite despre evenimentele cultural–științifice de atunci!).

Începînd din martie 1955, întîlnirile de serviciu cu D. Macrea au devenit frecvente, cel puțin de două ori pe lună. Am primit de la regretatul profesor rapoarte, adrese, cereri, scrieri personale, precum și cereri și scrisori ale unor membri din Institut, extrase de articole și cărți cu dedicații, felicitări și telegrame. Bunăoară, în septembrie 1955 am primit de la D. Macrea o scrisoare–dactilogramă din care extrag cîteva paragrafe:

„... Am reținut recomandarea Secției de partid de a reorganiza comitetul de redacție al revistei «Limba română». Vom discuta la Institut și apoi voi consulta Secția de la Academia RPR, încît spre sfîrșitul anului să avem un nou comitet de redacție..."[2]. „... Membrii Consiliului Științific au aprobat un program de perspectivă al Institutului în ce privește «valorificarea moștenirii lingvistice», care include și lingviști români reprezentativi din secolul nostru. Studiile valoroase vor fi publicate în «Limba română» și în «Studii și cercetări lingvistice»".

Miercuri, 12 septembrie 1956, D. Macrea a sosit la Secția de Știință de la partid și, după discutarea chestiunilor curente ale activității de la Institutul de lingvistică, mi-a lăsat copia–dactilogramă a unui articol al său intitulat „Opera lingvistică a lui Sextil Pușcariu. La 80 de ani de la nașterea lui", cu cererea să-l citesc și să-i comunic părerea. Deci, prof. D. Macrea **a avut inițiativa de a scrie în 1956 un articol** despre opera lui Sextil Pușcariu și meritul îi aparține în exclusivitate.

Luni, 17 septembrie 1956, înainte de a pleca la Cluj, l-am invitat pe D. Macrea la secția de partid ca să-i comunic opiniile despre articol. Asupra textului n-am avut nici o observație: i-am sugerat doar, dacă era de acord, să adauge în final o frază în care să amintească de manuscrisul lucrării *Limba română*, vol. II, aflată în curs de apariție. Revenind în București, secretara Secției de Știință și Cultură, Stela Panduru, mi-a dat un plic lăsat de profesorul D. Macrea, cu indicația „Strict personal" (menționez că secretara îl cunoștea pe profesorul Macrea din 1953). Iată scrisoarea „strict personală":

„București, 10 noiembrie 1956

Tovarășe Țugui,

Sînt nevoit să intervin pe această cale în legătură cu articolul meu despre Sextil Pușcariu.

Am adăugat, la sfîrșit, cîteva rînduri despre *Limba română*, vol. II, așa cum v-am promis și am trimis dosarul, cu articolele ultimului număr al revistei «Limba română», la Direcția Presei, tovarășului Constantin Ionescu. Deoarece în aceste luni tipografiile se aglomerează, vă rog să-i telefonați tov. Ionescu să avizeze trimiterea revistei în tipografie, într-un timp cît mai scurt. Totodată, vă rog respectuos să-mi telefonați, ca să cunosc răspunsul Direcției Presei, iar dacă nu mă găsiți la Institut, comunicați hotărîrea unui tovarăș din Institut.

D. Macrea".

(Text caligrafiat cu cerneală albastră pe foaie velină, n.n.)

Rezultatul intervenției profesorului D. Macrea se cunoaște: articolul s-a tipărit în timp util, așa cum a dorit autorul lui.

Nu pot decît să-i adresez mulțumiri doamnei Magdalena Vulpe pentru că a solicitat, fie și într-o formă ironică, lămurirea împrejurărilor concrete în care s-a tipărit, după opt ani de tăcere vinovată, prima evocare a personalității și operei lui Sextil Pușcariu, iar domnia–sa trebuie să admită că și în acest caz „actorii" și-au jucat binișor rolurile!

În capitolul anterior, am arătat că numele Sextil Pușcariu a revenit în atenția forurilor academice și a Secției de Știință și Cultură a CC al PMR în a doua jumătate a anului 1955, în legătură cu reluarea lucrărilor la *Dicționarul academic (Tezaur) al limbii române.* După mai mulți ani de întrerupere, s-au declanșat dezbaterile privind această operă fundamentală a culturii și științelor românești, iar confruntările acerbe s-au încheiat prin hotărîrea plenului Academiei de continuare a *Dicționarului limbii române,* de Sextil Pușcariu — după cuvîntul „lojniță". Din păcate, profesorul D. Macrea s-a opus acestei decizii și a încercat să-i influențeze și pe unii membri marcanți ai conducerii PMR, acuzîndu-l de toate păcatele pe... șeful Secției de Știință și Cultură de la partid.

V.

La pct. (g), doamna Magdalena Vulpe strecoară interogația: „Aplicarea (a deciziilor de difuzare a cărții, n.n.)... s-ar putea să fi fost însă nu tocmai consecventă".

Evident, astăzi, este cu neputință să reproduc „toate listele"pe baza cărora s-au difuzat cele 500 de exemplare ale cărții lui Sextil Pușcariu. În capitolul anterior, am arătat cîteva repere exacte ale „planului de difuzare". Pe lîngă cele scrise anterior, îmi permit să mai reproduc o Notă primită de la acad. Iorgu Iordan, datată „marți, 30 iunie 1959":

„Tovarășe Țugui,

Te rog să informezi pe tovarășul Gh. Gheorghiu–Dej că Academia a asigurat, pînă acum, difuzarea cărții lui Sextil

Pușcariu în țara noastră și la instituții și specialiști din țări capitaliste. Ne-au rămas încă vreo 180 de exemplare, din care 30 trebuie să le păstrăm pentru oaspeți din străinătate sau pentru lingviști români care pleacă în țări socialiste sau din Occident. Te rog, tovarășe Țugui, insistă să aprobe difuzarea cărții și în țările socialiste, aceasta și din pricina solicitării Ministerului de Finanțe, căruia trebuie să-i depunem actele justificative privind cheltuielile și, totodată, nu acceptă menținerea de stocuri.

Aștept un răspuns de la d-ta,

Iorgu Iordan".

(Notă caligrafiată mărunt pe o jumătate de foaie velină, n.n.).

Am apelat la șeful de cabinet al lui Gh. Gheorghiu-Dej și, conform notelor mele zilnice, abia în prima parte a lunii iulie 1959 m-am deplasat la Academia RPR și am transmis acad. Iorgu Iordan decizia lui Gheorghiu-Dej privind difuzarea cărții și în țările socialiste.

În finalul „Precizărilor la precizări...", doamna Magdalena Vulpe afirmă că „... documentația utilizată nu poate fi unilaterală". Părerea mea este că informațiile publicate anterior de subsemnatul, completate cu cele date la iveală de domnia-sa, ca și de subsemnatul în intervenția de față, au elucidat chestiunile de fond privitoare la tipărirea în 1957–1958 a operei lui Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, *Rostirea*, lucrare ce s-a retipărit în ediția a II-a de-abia în 1994, prin grija doamnei Magdalena Vulpe. Dar nu cred potrivit și onorabil a contrapune ediția a II-a, din 1994, ediției I, din 1958.

Cei implicați în munca de tipărire a manuscrisului lui S. Pușcariu între 1955–1958 au fost conștienți de valoarea lucrării, au arătat întreaga lor considerație și o deosebită apreciere asupra operei savantului clujean și demersul lor a fost onest, curajos și folositor științei românești. Au participat cei mai reprezentativi lingviști români din epoca postbelică, din proprie inițiativă, fără a avea aprobare „de sus". Cu toții

am decis să înfăptuim un act cultural-științific peren, de însemnătate națională, demersul nostru fiind determinat de un comandament istoric. Solidari, am lucrat cu iscusință și cutezanță, am pus autoritățile politice în fața unui fapt împlinit, care nu putea fi ocolit ori desființat. Argumentele corecte au biruit îndoielile și suspiciunile, așa încît volumul *Limba română*, vol. II. *Rostirea* și cele 53 de hărți ale ariei limbii noastre naționale au văzut lumina tiparului și ... cartea s-a difuzat.

Ca atare, forța faptelor ne dă dreptul ca, în memoria lingviștilor români Iorgu Iordan, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, Ștefan Pașca și D. Macrea, să evocăm cu seninătate cuvintele lui Horațiu: „Sume superbiam quaesitam meritas".

1998

NOTE

1. Despre natura relațiilor create între D. Macrea și academicienii Iorgu Iordan, Al. Rosetti și Al. Graur, vezi Pavel Țugui, „Peripețiile unei geneze: Dicționarul tezaur al limbii române", în „Literatorul", an. IV, 1996, nr. 26 (247), din 28 iunie–5 iulie, p. 15; nr. 27 (248), din 5–12 iulie, p. 11; nr. 28 (249), din 12–19 iulie, p. 15; nr. 29 (250), din 19–26 iulie, p. 14 și nr. 30 (251), din 26 iulie–2 august 1996, p. 14, textul fiind reprodus în lucrarea de față. După cum s-a văzut, D. Macrea „m-a încondeiat" uneori, dar i-am păstrat, totuși, respectul și prețuirea meritate, ne-am întîlnit adesea și după 1960.

2. Din 1952, comitetul de redacție al „Limbii române" cuprindea pe: D. Macrea, redactor responsabil, M. Sadoveanu, Barbu Lăzăreanu, G. Istrate, N. Pascu. La sfîrșitul lui 1955, la cererea noastră, noul comitet de redacție era format din: D. Macrea, redactor responsabil, acad. M. Sadoveanu, acad. B. Lăzăreanu, acad. Iorgu Iordan, acad. Al. Rosetti, G. Istrate, J. Byck, V. Breban, Gh. Bulgar, Maria Iliescu, Sorin Stati, Flora Șuteu. (Despre discuțiile, telefoanele și scrisorile referitoare la alcătuirea acestui nou comitet de redacție am redactat vreo 12 pagini!)

PARTEA a IV-a

I. Înființarea Universității „János Bolyai" la Cluj

Privind datele istorice cu luciditate și respect față de adevăr, Universitatea „Bolyai" a fost și continuă să fie o problemă importantă a învățămîntului superior din România, cu anumite implicații asupra relațiilor actuale dintre populația românească majoritară și cea maghiaro–secuiască de pe aria transilvăneană. Recunoașterea acestui adevăr ne obligă să dezvăluim răbdător și realist împrejurările politice, internaționale și interne, în care s-a luat hotărîrea de înființare a Universității „Bolyai".

Decretul din 1945 a fost rezultatul inițiativelor politice de reinstalare în Transilvania de Nord a administrației românești. Cei care am participat la campania contra trupelor horthyste și hitleriste din Ardealul de Nord am cunoscut nemijlocit comportamentul locuitorilor români și maghiari, felul cum i-au întîmpinat pe militarii români și sovietici, așa încît adevărata istorie a eliberării Transilvaniei de Nord se poate scrie numai pe temeiul rapoartelor unităților combatante și al jurnalelor de front, comunicate de ofițeri și ostași, cale, din păcate, ignorată de unii istorici și publiciști, înclinați spre improvizații, mistificări sau literaturizări desuete...

De aceea, *ab initio*, noi respingem procedeele de falsificare a faptelor de arme săvîrșite cu devoțiune de ostașii români și sovietici pentru zdrobirea trupelor germane și ungare de pe teritoriul Ardealului de Nord și incalificabila atitudine a unor persoane din UDMR și din Ungaria de glorificare a militarilor horthyști, ca și profanarea mormintelor ostașilor români și sovietici căzuți eroic în zilele de după 23 august 1944 pe

crestele Carpaților Orientali sau în alte părți ale Transilvaniei, Maramureșului și Banatului. Încheierea luptelor de eliberare a Ardealului de Nord (25 octombrie 1944) n-a însemnat automat și reinstalarea administrației românești. A urmat o luptă discretă și perseverentă a diplomației românești pentru convingerea factorilor de răspundere din URSS, SUA și Marea Britanie ca să accepte fără nici o condiție anularea Dictatului de la Viena și reintegrarea totală a Transilvaniei de Nord în granițele de stat — firești — ale României.

Convenția de Armistițiu, semnată la 12 septembrie 1944 de reprezentanții URSS, SUA și ai Marii Britanii prevedea nulitatea Dictatului de la Viena, urmînd ca Transilvania de Nord *„sau cea mai mare parte a ei"* (s.n.) să revină României, sub rezerva confirmării de către Conferința de Pace... Pe scurt, statul român pierdea Basarabia, Bucovina de Nord și Ținutul Herța, iar soarta Transilvaniei de Nord urma să fie decisă... la Conferința de Pace! Să reținem faptul extrem de important că, în ianuarie 1945, guvernul italian, unul dintre semnatarii Dictatului de la Viena din 30 august 1940, declara nul și neavenit actul respectiv, iar la 20 ianuarie guvernul român ia act cu satisfacție de declarația statului italian. Din nefericire, nici pînă astăzi România n-a înregistrat o asemenea declarație necesară din partea RFG și RDG sau a Germaniei unificate de astăzi.

În raport cu realitățile dramatice pe care le traversa statul român în ultimele luni ale anului 1944, forțele politice românești erau obligate să găsească răspunsuri înțelepte, credibile pe plan intern, dar convingătoare și pentru conducătorii Coaliției Națiunilor Unite. La 4–11 februarie 1945, avea loc celebra Conferință de la Ialta. Despărțirea îndrăzneață și totală a României de Puterile Axei și trecerea în frontul coaliției antifasciste prin angajarea armatei române în războiul contra Reich-ului hitlerist și a Ungariei horthyste n-au constituit, însă, argumente suficiente pentru ca Marile Puteri să ofere României garanții ferme că Transilvania de Nord aparține de fapt și de drept statului român.

În asemenea împrejurări, dominate de incertitudini majore și reacții imprevizibile din partea Marilor Puteri, forțele

politice din Frontul Național Democrat (FND), Partidul Național Liberal — Gh. Tătărăscu, PNȚ — Maniu și PNL — Brătianu, participante în guvernele generalilor C. Sănătescu și, apoi, Nicolae Rădescu, aprobă proiectul ministrului de Justiție, Lucrețiu Pătrășcanu, și astfel apare un Decret-lege pentru abrogarea legislației rasiale din România (promulgat abia la 18 decembrie 1944). În același timp, liderii FND PNL-Tătărăscu, prin ministrul de Justiție, L. Pătrășcanu, propun guvernului N. Rădescu textul „Statutul naționalităților din România". După discuții aprige (vezi stenogramele ședințelor guvernului), miniștrii din coaliția FND câștigă bătălia: la 6 februarie 1945, apare, pentru prima dată în România, Decretul-lege privind Statutul naționalităților din România, document ce va oferi părții române un argument peremptoriu în demersurile ei pe lîngă conducătorii Marilor Puteri.

După alungarea trupelor germano-ungare din Transilvania de Nord, în unele localități apar dezordini și conflicte interetnice, promovate de cercuri politice din interior și din străinătate, ceea ce determină guvernul sovietic să ordone, la 11 noiembrie 1944, instituirea administrației militare sovietice. Evenimentul constituia un avertisment grav pentru toate forțele politice din România, prefigurîndu-se, cu claritate, intențiile conducătorilor URSS și ale aliaților occidentali de a amîna aplicarea hotărîrii privind nulitatea Dictatului de la Viena pînă la Conferința de Pace, evident, sub presiunea cercurilor politice de la Budapesta.

Arhivele vremii mai dezvăluie două propuneri la fel de primejdioase pentru statul român: să se accepte „transferul de populație", în așa fel încît partea de vest a Transilvaniei să rămînă în componența statului ungar, sau să se aprobe „autonomia teritorială politico-administrativă" a zonelor locuite „preponderent" de etnici maghiari și secui. Înaintarea armatelor sovietice și române spre Apus, în Cehoslovacia, creează condiții pentru instalarea, întîi la Debrețin și apoi la Budapesta, a guvernului național provizoriu ungar, în care rolul decisiv îl aveau comuniștii în frunte cu Mathias Rákosi, J. Révai, Imre Nagy și alți activiști cu state vechi în

Comintern, apreciați de Stalin și de ceilalți conducători sovietici.

În decembrie 1944 și în primele luni ale anului 1945, neînțelegerile dintre partidele participante la guvernul Rădescu se amplifică: PNȚ refuză să participe la un dialog cu partidele din FND, așa încît criza politică se adîncește, ajungîndu-se la conflicte de stradă, se recurge la dictatul armelor.

Situația de instabilitate periculoasă îi determină pe liderii PCR (Gh. Gheorghiu-Dej), PSD (Constantin Titel Petrescu), FP (dr. Petru Groza), MADOSZ, PNL (Gh. Tătărăscu) și ai celorlalte formațiuni politice din Frontul Național Democrat să decidă deplasarea lui Petru Groza, președintele Frontului Plugarilor, la Moscova, cu scopul de a-l întîlni pe Stalin. Candidatul FND la postul de președinte al guvernului avea mandatul să-i ceară lui Stalin, ca primă condiție a instalării unui guvern FND și PNL-Tătărăscu, revenirea Transilvaniei de Nord sub autoritatea și administrația guvernului de la București, realipirea teritoriului respectiv la România și restabilirea granița vestice a României pe linia fixată la Tratatul de la Trianon, renunțîndu-se, în acest fel, la sintagma „sau cea mai mare parte a ei" din Convenția de Armistițiu. După ce a ascultat cererea lui Petru Groza, dictatorul de la Kremlin a replicat românului transilvănean că are „informații" din care rezultă că populația maghiară din Ardealul de Nord n-ar dori trecerea sub administrație românească...

Dr. Petru Groza, revenind acasă, a organizat adunări populare în ținuturile secuiești, astfel că în scurt timp i-a trimis lui Stalin un film documentar și alte mărturii din partea cercurilor de intelectuali și preoți maghiari... Referitor la această primă confruntare neoficială a lui Petru Groza cu Stalin există o Notă caligrafiată de Emil Bodnăraș, devenit secretar general al guvernului Groza. Conținutul Notei respective ne-a fost comunicat de general (r) Gheorghe Zaharia, care a avut în mînă și a studiat actul respectiv. De bună seamă, Emil Bodnăraș a introdus acest eveniment pe care-l consemnase în Nota respectivă în cele două volume — dactilograme

— ale jurnalului personal, sechestrat de oamenii lui Ceaușescu, a doua zi după decesul autorului, din casa familiei Bodnăraș din Suceviță. (Precizez că, la două luni după înhumarea lui E.B., fratele său, Manole Bodnăraș, mi-a mărturisit toate acestea în orașul Rădăuți, județul Suceava. Am convingerea fermă că cei implicați în percheziția de la Suceviță trăiesc și ar fi oportun și în interesul țării ca „jurnalul Bodnăraș" să fie scos la lumină și editat sub îngrijirea foștilor lui colaboratori la Ministerul Forțelor Armate).

Se știe că, la 9 martie 1945, guvernul sovietic consimte „instaurarea în Transilvania a administrației guvernului român", astfel că apare decretul privind instalarea autorităților române pe teritoriul Transilvaniei de Nord. Evenimentul a fost și *rămâne cea mai relevantă și trainică biruință a națiunii și statului român* după tragicele rupturi teritoriale din fatidicul și sinistrul an 1940. Consfințirea revenirii Transilvaniei de Nord la statul român avea de parcurs încă piedici serioase la Tratatul de Pace de la Paris. Între altele, în cadrul ședinței plenare a Conferinței de Pace, ministrul de externe al Ungariei, Gyöngyösi János, a cerut cedarea către Ungaria a unui teritoriu din Transilvania de aproape 22.000 kmp. Dar, intervenția ungară, pusă la cale de susținători sovietici și englezi, n-a fost acceptată de plenul Conferinței, ci considerată „nefondată". Conducătorii României democratice de astăzi, cei care girează politica externă a statului român ar trebui să studieze, cot la cot cu istoricii români independenți și fără opțiuni ideologice conjuncturale, toate documentele „Comisiei politice și teritoriale pentru România a Conferinței de Pace de la Paris", din perioada 20 august–12 septembrie 1946, pentru a vedea și înregistra cu luciditate cine ne-au fost binevoitori și chiar prieteni și cine a susținut partea ungară în pretențiile ei vechi și noi, astăzi reiterate, asupra teritoriilor României, precum și comportamentul URSS, îndeosebi al delegației ucrainene, față de România. La fel de instructivă pentru politicienii români de astăzi ar fi cunoașterea profundă a poziției României față de Germania, compensațiile cerute de guvernul român și felul cum au reacționat miniștrii de Externe ai SUA, URSS, Marii

Britanii și Franței. Să se mediteze și asupra următoarelor întîmplări. În cadrul Comisiei politice și teritoriale pentru România a Conferinței de la Paris (august 1946), delegația noastră — Lucrețiu Pătrășcanu, Ștefan Voitec, Radu Franasovici — a cerut în numele guvernului Petru Groza, între altele, *recunoașterea statutului de cobeligerantă*. Cererea a fost susținută de Ucraina, Cehoslovacia, Franța și Bielorusia și respinsă de Australia, Canada, Marea Britanie, India, Noua Zeelandă, SUA, Uniunea Sud-Africană și URSS. A cerut *să se adauge în proiectul de Tratat că România nu a luptat numai contra Germaniei, ci și a Ungariei* — adevăr istoric inatacabil. Această cerere a fost susținută de Cehoslovacia, Ucraina, Bielorusia și Noua Zeelandă, iar celelalte opt țări, între care Franța, URSS, SUA și Marea Britanie au respins-o nemotivat prin ignorarea faptelor de arme ale ostașilor români, cunoscute de toată lumea de bună-credință. Iată probe evidente de mistificare a adevărului istoric și nerecunoaștere a drepturilor și meritelor sacrosancte ale unui popor!

*

Trebuie să se rețină faptul că intelectualii maghiari din Cluj legați de regimul horthyst și de mișcarea fascistă a „Crucilor cu săgeți" au fugit cu trupele germano-ungurești. Au rămas în Cluj numai intelectualii maghiari, români și evrei înrolați în organizațiile antifasciste și cei care evitaseră orice angajare politică. Antifasciștii maghiari și evrei activau în cadrul MADOSZ-ului, alții în PCR și PSD, împreună cu etnici români. Liderii partidelor din FND și PNL-Tătărăscu au obținut colaborarea politică a conducerii MADOSZ-ului, în temeiul unor înțelegeri politice privitoare la drepturile populației maghiaro-secuiești.

Cele mai complicate probleme s-au ivit în reorganizarea sistemului de învățămînt. Guvernul Groza a decis alcătuirea, în fiecare județ, a unor „comisii speciale" obligate să prezinte situația localurilor, a personalului didactic „la dispoziție", nevoile financiare „urgente" etc., în vederea deschiderii anului școlar 1945/1946. Lucrările comisiilor au durat pînă în luna

mai 1945, cînd Ministerul Educației Naționale (titular — Ștefan Voitec) a primit documentele. Ele conțineau și avizul „consiliilor politice" organizate pe lîngă fiecare Prefectură, deci și al reprezentanților MADOSZ-ului.

Problemele referitoare la instituțiile de învățămînt superior au apărut o dată cu cererea Senatului Universității din Sibiu de a primi aprobarea să se mute la Cluj, în localurile părăsite în august 1940. Cam în același timp, conducerea MADOSZ-ului și intelectuali maghiari membri ai PCR și ai PSD din Cluj au înaintat liderilor partidelor din coaliția guvernamentală un memoriu în care se cerea înființarea, la Cluj, a unei „Universități maghiare". Confruntat cu această cerere, guvernul Petru Groza a fost obligat să decidă alcătuirea unei comisii formate din profesori ai Universității române din Sibiu și profesori maghiari recomandați de organizațiile politice din Cluj.

Atît membrii guvernului, cît și liderii partidelor ce-l susțineau au adoptat o poziție rezervată, de așteptare și discreție, ceea ce a permis corpului universitar din Sibiu să delibereze cu răbdare asupra propunerilor privitoare la învățămîntul superior în Cluj. Pînă la urmă, s-au cristalizat două soluții: majoritatea profesorilor Universității „Regele Ferdinand", din Sibiu, au propus să se înființeze în cadrul facultăților existente *secții cu predare în limba maghiară*, iar spațiile de învățămînt, laboratoarele, atelierele, catedrele etc. să fie comune. Propunerea a fost susținută de profesorii Iuliu Hațieganu, Valeriu Bologa, Leon Daniello, Gh. Călugăreanu, Const. Macarovici, Emil Pop, Raluca Ripan, Ion Tănăsescu, Alex. Borza, Tiberiu Morariu, D. Prodan, Const. Daicoviciu, I. Moga, Emil Petrovici, L. Blaga, D.D. Roșca, L. Rusu, S. Pop și ea lua în considerare noile realități politice internaționale și interne, precum și interesele științei și învățămîntului din România postbelică. A existat și o altă propunere, susținută de un grup mai restrîns de profesori (Emil Hațieganu, Nic. Bănescu, S. Dragomir), care susținea mutarea la Cluj, dar fără ca Universitatea să-și modifice structura de organizare; deci se respingea ideea înființării de secții cu predare în limba maghiară. Senatul

Universității din Sibiu a decis să plece la Cluj, pentru „tratative", o comisie formată din profesorii Const. Daicoviciu, I. Hațieganu, D. Prodan, Emil Pop, I. Tănăsescu și Emil Petrovici, comisie ce primise aprobarea din partea guvernului Groza — președinte și Șt. Voitec — ministrul Educației Naționale.

Și între profesorii maghiari din Cluj s-au iscat divergențe. Profesorii de științe exacte — Gergely Eugen, Pick Gh., Fenyen Emeric, Heinrich Ladislau, Tihamer László, Balogh Ernst, Péterffi Ștefan — și latinistul Szábo Gh., cărora li s-a alăturat savantul naturalist Erasmus Nyárády, susțineau, din motive didactice, organizarea de secții cu predare în limba maghiară în cadrul unei „Universități Româno–Maghiare". Alți profesori, în frunte cu Ludovic Jordáky, János Demeter, L. Bányai, Csögör Lajos, Sándor Jakab, Cselényi Adalbert au propus să se înființeze la Cluj o „Universitate maghiară", ca instituție de sine stătătoare, „separată de Universitatea română". Din partea MADOSZ-ului și a organizațiilor locale ale PCR și PSD au fost delegați să discute cu reprezentanții Universității din Sibiu Ludovic Jordáky, Csögör Lajos, János Demeter și Sándor Jakab, aceștia fiind în contact neîntrerupt cu esteticianul și sociologul Gaál Gábor. Propunerea intelectualilor maghiari — unii vechi militanți comuniști — avea ca temei ideologic și politic tezele cominterniste despre autonomia etnică teritorială și culturală prevăzută, după cum am arătat, în documentele congreselor PCR din anii ilegalității. Astăzi, unii lideri ai UDMR nu fac altceva decît revitalizează anacronice teze și politici cominterniste! Întîlnirile dintre cele două „delegații" au fost agitate, profesorii de la Sibiu n-au acceptat organizarea unei universități separate, iar dintre maghiari numai profesorii Csögör și Demeter au considerat întemeiată cererea delegaților români ca laboratoarele, atelierele, clinicile etc. „să fie comune", vădind înțelegere și față de organizarea, la facultăți, a unor secții cu predare în limba maghiară. În schimb, profesorii Jordáki și Jakab au respins toate propunerile delegaților sosiți din Sibiu. Subliniez că în 1956 profesorii Daicoviciu, Petrovici, Prodan, Hațieganu, Pick și Péterffi mi-au spus că, la cîteva „întîlniri" ale celor două delegații, au fost invitați să-și

spună părerea și profesorii maghiari Fenyen, Tihamer, Török și savantul E. Nyárády, ei optînd pentru secții cu predare în limba maghiară și existența, la Cluj, a unei singure Universități.

Deoarece tratativele n-au dus la înțelegere, profesorii E. Pop, Hațieganu și I. Tănăsescu au părăsit Clujul, iar Daicoviciu, Prodan și Petrovici au primit ordin de la București să rămînă în Cluj, pînă ce vor avea răspunsul la raportul expediat guvernului.

De remarcat că delegația profesorilor de la Sibiu propunea guvernului să respingă cererea reprezentanților MADOSZ-ului de înființare în Cluj a unei „Universități maghiare separată de Universitatea română". Au intervenit și memoriile bisericii romano–catolice și conducerii Status-ului catolic din Transilvania prin care aristocrația maghiară — protejată de regimul horthyst și intelectuali catolici — cerea înființarea unui institut de studii superioare (universitate) „subvenționat din averea bisericii romano–catolice". După mărturisirile lui Petru Groza, din noiembrie 1956, guvernul său se afla „într-o mare încurcătură" și trebuia să ia „o hotărîre" care să răspundă comandamentelor naționale, să acumuleze argumente politice solide pentru viitorul Tratat de Pace. Conducătorii partidelor la putere (FP, PNL–Tătărăscu, PCR și PSD), întruniți în „ședință extraordinară", sub președinția lui P. Groza, avîndu-i ca invitați pe miniștrii Educației Naționale, Finanțelor și Justiției și pe un membru al consiliului MADOSZ-ului, au hotărît să aprobe cererea de înființare a unei noi Universități de stat, dar n-au acceptat cererea Status-ului catolic. Era un important compromis politic realizat de partidele din FND și liberalii–Tătărăscu cu liderii MADOSZ-ului, scopul strategic fiind bine definit: contracararea oricăror intervenții maghiare și a unor protectori în ce privește viitorul Transilvaniei de Nord prin modificări ale graniței fixate la Trianon. Și astfel, diplomația română a obținut un succes deplin, dar a făcut un compromis tezelor cominterniste susținute în coaliția politică de liderul comunist Vasile Luca.

Pentru definitivarea decretelor-lege de organizare a sistemului de învățămînt în Transilvania de Nord conform legislației statului român, a plecat la Cluj delegația guvernamentală formată din ministrul Educației Naționale (Ștefan Voitec), cel al Finanțelor (Mircea Durma) și secretarul PCR — Vasile Luca. (Din motive inexplicabile, acad. David Prodan îl menționează numai pe ultimul în *Memorii*, 1993, p. 53.) După dezbateri aprinse cu reprezentanții județelor din Transilvania de Nord și cu delegații universitarilor români din Sibiu și cei ai maghiarilor din Cluj, delegația ministerială a prezentat guvernului înțelegerile convenite, astfel că acesta a aprobat Decretul-lege pentru revenirea la locurile lor a instituțiilor școlare din Ardealul de Nord și Decretul-lege pentru înființarea la Cluj a Universității cu limbă de predare maghiară (cf. „Monitorul Oficial", nr. 119, din 29 mai 1945, p. 4.423–4.424). Ambele decrete au fost promulgate de către regele Mihai I la 28 mai 1945, pe baza rapoartelor miniștrilor Ștefan Voitec și Mircea Durma și a aprobării oficiale a tuturor membrilor guvernului României.

Primul Decret-lege cuprindea un singur articol, și anume: „Universitatea «Regele Ferdinand I», actualmente la Sibiu, cu toate institutele anexe, toate școalele de limbă română ce au avut sediul în Ardealul de Nord revin, la 1 iunie 1945, la locurile lor, ocupîndu-și toate localurile ce au avut". Făceau excepție numai cele ce aveau aprobarea specială a Ministerului Educației Naționale.

Al doilea Decret-lege, nr. 407, a fost promulgat pe temeiul raportului ministerial nr. 121.500 și pe baza hotărîrii Consiliului de Miniștri, nr. 817, din 1945 și cuprindea opt articole. Primul articol: „Se înființează la Cluj, pe data de 1 iunie 1945, o *Universitate de stat, cu limba de predare maghiară* (s.n.), care va funcționa cu următoarele facultăți: a) Litere și Filosofie; b) Drept și Economie Politică; c) Științe; d) Medicină umană. Pentru funcționarea acestei universități se pune la dispoziție localul Liceului de fete «Regina Maria» din Cluj". Apoi se prevedea ca numărul și titulatura catedrelor, conferințelor și ale personalului didactic ajutător să fie „fixate prin decizie ministerială". Relevant era articolul III: „Ministerul va institui pentru

fiecare facultate comisiuni de specialiști, compuse din cîte șapte profesori titulari universitari, aparținînd Universităților din București, Iași și Cluj", de preferință cunoscători ai limbii maghiare, care „vor face propuneri pentru numirea profesorilor, conferențiarilor și personalului didactic ajutător". Toate numirile „se vor face prin Decret–regal" și „după distincțiile prevăzute în legea învățămîntului superior". Articolul IV prevedea condițiile de îndeplinit pentru candidați: să fie cetățean român; să posede titlurile de studiu cerute de legea învățămîntului superior; să cunoască limba maghiară.

Articolul V includea cererile universitarilor români și unguri din domeniile științelor exacte: „Universitatea «Regele Ferdinand» din Cluj va sprijini Universitatea cu limba de predare maghiară", „acceptînd studenții de la Facultatea de Științe și Medicină să facă lucrările practice de laborator și clinică în laboratoarele și clinicile sale".

Articolul VI arăta că numirea decanilor și a rectorului noii Universități se va face de Ministerul Educației Naționale, iar activitatea în noua Universitate de stat „va fi guvernată întru totul de legea nr. 386 din 1942, cu modificările ulterioare relative la organizarea învățămîntului superior". Această prevedere arată rigoarea legiuitorului, în sensul că circumstanțele politice cu totul noi, de demolare a feluritelor sectoare ale legislației regimului antonescian, trebuiau să evite dezordinea și iresponsabilitatea într-un domeniu atît de important ca învățămîntul. Revoluție, revoluție..., dar structurile legale de funcționare normală a statului erau menținute, mai ales că legea inițiată de ministrul Ion Petrovici, în 1942, conținea reglementări benefice pentru învățămîntul superior românesc și ele puteau fi modificate numai printr-o nouă lege organică și în conformitate cu prevederile constituționale. Avem în față un exemplu de probitate și responsabilitate de stat și politică, spre deosebire de haosul inimaginabil creat în învățămîntul superior, în 1990, de guvernul Petre Roman, în mod deosebit de foștii miniștri, domnii Mihai Șora și Paul Cornea. Dar istoria nu uită nimic, chiar dacă iartă multe fapte deplorabile, expresie a incompetenței și mizeriei morale!

În sfîrșit, Decretul-lege prevedea că toate cheltuielile pentru organizarea noii Universități de stat, cît și pentru funcționarea ei „vor fi acoperite printr-un credit bugetar extraordinar".

În iulie, apăreau decizii ale Consiliului de Miniștri privitoare la „patrimoniul Universității de stat cu limba de predare maghiară din Cluj", la înzestrarea ei cu bunuri „mobile și imobile necesare", precizîndu-se că, pe lîngă „Universitatea «Regele Ferdinand»" și Universitatea de stat cu limba de predare maghiară, va funcționa o bibliotecă centrală comună, cu sediul în Cluj, Biblioteca Universitară din Cluj, condusă de un consiliu format din delegați de la fiecare facultate din cadrul celor două Universități, prezidat de un profesor titular numit de Senatul Universității „Regele Ferdinand" („Monitorul Oficial", nr. 158, din 16 iulie 1945, p. 6.043–6.044). Senatul l-a numit director general al Bibliotecii pe profesorul David Prodan, numire confirmată de minister (așa prevedea legea din 1942). Prin decizii ale Senatelor celor două Universități, confirmate de minister, erau folosite în comun Casa Universitarilor, Grădina Botanică, stațiunile și institutele de cercetări.

Decretul-lege prezentat conține cîteva principii juridice, politice și didactice de care trebuie să țină seama oricine se referă la această universitate: a) Titlul ei a fost „Universitatea de stat cu limba de predare maghiară". Deci era o creație a statului român, care decidea asupra viitorului ei. Avea aceeași structură organizatorică, aceleași planuri de învățămînt etc. ca și Universitățile din Cluj, Iași și București și era guvernată de legile statului român. Diferența consta în aceea că era „cu limba de predare maghiară". Decretul-lege includea recomandările specialiștilor români și maghiari în științele naturii de „folosire în comun..."și păstra unitatea instituțiilor anexe. Aceste principii privitoare la „colaborare" și la „unirea forțelor didactice și științifice indiferent de naționalitatea personalului didactic și a studenților" vor deveni *un memento* al universitarilor clujeni. În sfîrșit, noua Universitate de stat a luat ființă cu sprijinul concret și eficace oferit de celelalte Universități, înainte de toate de cea din Sibiu–Cluj.

Faptele petrecute demonstrează că, atunci, majoritatea intelectualității academice din Cluj, indiferent de apartenență etnică, a depășit un prim prag al izolării, stăruind pentru construirea relațiilor didactice și științifice de durată, bazate pe înțelegere și respect reciproc. Calea deschisă de niște împrejurări istorice imposibil de ignorat și ocolit a fost dificilă, spinoasă chiar, dominată de evenimente și determinări imprevizibile. Deci, în plan politic înființarea noii Universități a fost rezultatul compromisului stabilit între formațiunile politice din cercul guvernamental, concesii importante fiind făcute liderilor MADOSZ-ului și unor militanți socialiști maghiari din Transilvania de Nord. Un alt fapt: înființarea „Universității de stat cu limba de predare maghiară" constituia, în realitate, o încălcare a Constituției și legilor organice ale statului român.

Guvernul român — după afirmația lui Petru Groza — a demonstrat guvernelor din URSS, Marea Britanie și SUA că România postbelică a asigurat condiții de afirmare neîngrădită cetățenilor români de altă naționalitate din Transilvania de Nord, inclusiv o Universitate de stat cu limba de predare maghiară, astfel că nu există nici un motiv să se discute granițele vestice, stabilite prin Tratatul de la Trianon, sau despre aplicarea principiului „autonomiei" pentru anumite colectivități etnice.

Atît la convorbirile cu conducătorii sovietici (Moscova, 4–13 sept.1945), cît la Conferința de Pace de la Paris (august 1946–februarie 1947) reprezentanții României au obținut recunoașterea graniței româno–ungare hotărîte la Trianon și a caracterului unitar al statului român, realități consfințite și de Constituția din 1948.

Politicienii actuali din România să rețină că, în 1945–1948, nu s-a discutat nici o dată și nicăieri despre vreo „autonomie" a locuitorilor maghiari și secui din Transilvania, iar legile statului român nu conțineau prevederi despre „autonomie universitară". Toate instituțiile de învățămînt superior erau conduse de Ministerul Educației Naționale, iar sistemul era centralizat încă de legislația universitară adoptată în timpul

guvernării N. Iorga (1931–1932). Înființarea unui curs universitar (catedră) se aproba prin Decret-regal!

*

Abia se înființase și s-au ivit dificultăți în funcționarea Universității de stat cu limba de predare maghiară: Facultatea de Medicină nu avea cadre didactice, iar activitatea se desfășura efectiv în cadrul facultății de profil de la Universitatea „Regele Ferdinand". În aceeași situație se găsea și Facultatea de Științe. La începutul anului 1948, apărea decretul cu noile denumiri ale Universităților din Cluj: Universitatea „Victor Babeș" și Universitatea „János Bolyai". Astfel dispărea sintagma „de stat cu limbă de predare maghiară"[1].

Legea reformei învățămîntului din vara lui 1948 modifica structurile Universităților: facultățile de medicină deveneau Institute de Medicină și Farmacie (IMF), de sine stătătoare, iar guvernul decidea, pe temeiul propunerilor făcute de profesorii de la medicină și farmacie din Cluj, ca Facultatea de Medicină de la Universitatea „János Bolyai" să fie transferată la Tîrgu Mureș, unde să se înființeze „Institutul de Medicină și Farmacie cu limba de predare maghiară". Istoria prestigiosului centru medical a început cu cinci facultăți: Medicină generală, Pediatrie, Igienă, Stomatologie și Farmacie. Noul IMF de la Tîrgu Mureș trebuia „să descongestioneze Clujul", unde numărul studenților se dublase, fără a avea asigurate condițiile de studiu și cazare, apoi se triplase, în comparație cu anul universitar 1938/1939.

La Universitatea „Bolyai" s-au organizat opt facultăți: Matematică-Fizică, Științele Naturale, Chimie, Istorie-Geografie, Filosofie, Pedagogie și Psihologie, Filologie, Științe Economice, Juridice și Administrative, primele șapte — cu durata de patru ani, ultima — de trei ani. În „Monitorul Oficial", din decembrie 1948, nr. 284, 287, 289 și 292, au apărut deciziile ministeriale referitoare la disciplinele din planurile de învățămînt ale facultăților și la profesorii și conferențiarii titularizați, între care personalități științifice de prestigiu național și internațional. Planurile de învățămînt de la Uni-

versitatea „Bolyai" erau la fel cu acelea ale celorlalte Universități, cuprinzînd în plus cursuri de Limba și Literatura Română și cursul Relații Româno–Maghiare, al cărui titular era profesorul Edgár Balogh.

Universitatea „Bolyai", ca și celelalte Universități, a avut de înfruntat multe greutăți, unele obiective, de ordin material (spații de învățămînt și de cazare reduse, laboratoare rudimentare, absența de publicații proprii etc.), altele de natură ideologică: restrîngerea schimburilor științifice cu străinătatea numai la țările din „lagărul socialist"; ideologizarea învățămîntului umanist; o politică îngustă, determinată de originea socială și opțiunea politică, în ceea ce privește promovarea cadrelor didactice. Cu toate acestea, bilanțul activității Universității la un deceniu de la înființare (1955) era pozitiv: Universitatea a dat țării aproape 5.000 de licențiați, peste 90 la sută dintre ei fiind repartizați ca profesori la gimnaziile și liceele cu predare în limba maghiară, restul în instituții de cultură, în presă, la radio sau cadre didactice ajutătoare în facultăți. Așa cum se remarca în raportul–bilanț al Consiliului Profesoral, în cei 10 ani de activitate, „din cauze obiective și subiective", Universitatea „Bolyai", n-a izbutit „să se afirme" „prin cercetări și lucrări științifice" de importanță națională, așa încît trebuiau găsite „căile potrivite" pentru integrarea tuturor specialiștilor din Universitate în cercetarea științifică națională.

După încheierea festivităților din Cluj, membri din conducerea Universității „Bolyai" și a Universității „Babeș" au solicitat o întîlnire cu acad. Ilie Murgulescu, ministrul Învățămîntului. Întîlnirea a avut loc în iunie 1955, cu cîteva zile înainte de Sesiunea de alegeri la Academia RPR, și am asistat la ea în calitate de șef al Secției de Știință și Cultură de la partid. Punctul de pornire al schimbului de păreri l-au constituit prevederile din „proiectul planului cincinal 1955–1960" referitoare la nevoile Universităților din Cluj, semnalîndu-se neajunsurile cu care acestea se confruntau: investiții insuficiente pentru construcții; sume reduse repartizate înzestrării laboratoarelor și a atelierelor; cheltuieli bugetare sporite la serviciile administrative, dar extrem de mici pentru cercetare

științifică; absența fondurilor pentru publicații și valută insuficientă pentru import de reviste și cărți de specialitate din țările occidentale etc. În discuții s-a remarcat existența unor suspiciuni; unii profesori de la „Bolyai" au afirmat că ministerul „favorizează" Universitatea „Babeș", iar unii profesori de la „Babeș" au replicat — de asemenea, cu exemple — că Universitatea „Bolyai" este favorizată... Ministrul a încercat să potolească spiritele, analizînd cifrele trecute în proiectul de plan. A intervenit acad. E. Nyárády, care a spus că statul risipea de ani de zile sume mari de bani, întreținea un aparat administrativ „umflat" la două Universități, sumele pentru laboratoare, aparatură științifică etc. se împărțeau în loc să se concentreze într-o singură instituție... Apoi a reiterat propunerea lui, din 1945, de organizare a unei Universități comune „româno–maghiare". Acad. Raluca Ripan a susținut propunerea colegului său din Academie, motivînd că la Institutul de Chimie, pe care-l conducea, lucrau cercetători români și unguri în deplină înțelegere și cu rezultate bune... De aceea, socotea „unificarea" celor două Universități ca o problemă ce „trebuie studiată". La rîndul său, juristul–profesor J. Demeter a susținut că în politica partidului se observa „o contradicție": pe de o parte, se milita pentru colaborare și înfrățire între naționalități, se combăteau tendințele de izolare, iar pe de altă parte se mențineau instituții „închise", surse ale „izolării"... Profesorul Jordáky a respins, însă, aprecierile colegului său Demeter, susținînd necesitatea dezvoltării Universității „Bolyai" în organizarea ei „actuală". Calm și diplomatic, ministrul Murgulescu i-a invitat pe cei de față să renunțe la discutarea chestiunilor privitoare la „unificare", deoarece aceasta „nu este actuală" și Ministerul Învățămîntului n-are mandat de la guvernul țării s-o discute. A insistat ca vorbitorii să facă propuneri concrete privind planul pe viitorii cinci ani și căile realiste de intensificare a colaborării loiale între cele două Universități. În continuare, discuția a fost dominată de intervențiile profesorilor români și maghiari de la facultățile de științe exacte, toți optînd pentru concentrarea investițiilor în obiective comune — construcții, laboratoare etc.

După ce factorii de conducere ai partidului și guvernului au consultat stenograma, s-a recomandat să se evite discuțiile despre „unificarea" sau „unirea" celor două Universități din Cluj.

La sfîrșitul anului 1955, la Congresul al II-lea al PMR, acad. Ilie Murgulescu și dl János Fazekaș au relevat importanța existenței Universității „Bolyai" în politica partidului față de naționalitatea maghiară, contribuția ei la pregătirea personalului didactic pentru gimnazii și licee.

Adevăratele poziții ale conducătorilor partidului comunist maghiar și ale unor cercuri de intelectuali budapestani față de România și de Tratatele de Pace de la Trianon (1920) și Paris (1947) au devenit cunoscute în vara și toamna anului 1956. La început, opinia publică românească a întîmpinat cu interes și deosebită simpatie schimbările politice din țara vecină. Autoritățile române au făcut un pas inedit și unic pentru relațiile dintre țările de „democrație populară": au deschis granițele pentru circulația liberă a cetățenilor, schimburile artistico–culturale româno–ungare din prima parte a anului 1956 însumînd cît cele din ultimii patru ani! Dar, în iulie–august au început să sosească semnale alarmante, anume că, în cadrul „Cercului Petöfi",unii scriitori unguri au susținut vehement că Tratatul de la Trianon și cel de la Paris erau „nedrepte", „Transilvania era parte a Ungariei istorice" și trebuia să se ceară „autonomia Transilvaniei" etc., idei vehiculate și în unele publicații literare și declamate la adunări politice de liderul comunist Jozsef Révai și alți politicieni. Academia din Budapesta editase *Istoria Ungariei*, în care se reluau, în formulări agresive și jignitoare, prăfuitele teorii roesleriene și ale celorlalți istorici austro–ungari denigratori ai poporului român. La acestea s-au adăugat declarațiile provocatoare ale premierului Imre Nagy și ale ministrului apărării, Máleter, despre „nedreptatea" făcută Ungariei la Tratatul de la Paris și despre dorința guvernului ungar de revizuire a clauzelor privitoare la granița cu România.

Acestea au fost problemele politice imprevizibile cu care s-a confruntat conducerea României în septembrie–octombrie

1956, iar inițiativele diplomatice erau blocate de pretențiile teritoriale ale guvernanților unguri, incitați de centre revizioniste abia mascate. Propaganda revizionistă, declanșată la Budapesta, urmărea cucerirea de prozeliți din rîndurile populației maghiare și secuiești din Transilvania, fapt perceput la timp de liderii PMR din București. Urmarea a fost hotărîrea de a pleca la Cluj și Tîrgu Mureș membri ai Biroului Politic și ai guvernului, cu obligația „să ajute" instituțiile politice și de stat locale în menținerea ordinii și a liniștii publice.

La Cluj, s-a deplasat delegația formată din Miron Constantinescu — membru în Biroul Politic și prim- vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, János Fazekaș — secretar al CC al PMR, Constanța Crăciun — ministrul Culturii, și subsemnatul — șeful Secției de Știință și Cultură de la CC. S-au organizat întîlniri cu intelectualitatea clujeană. La selecta adunare a membrilor Consiliilor profesorale de la Universitățile „Babeș" și „Bolyai", de la Politehnică, Institutul de Medicină și Farmacie și de la Agronomie s-au ridicat problemele fundamentale ale învățămîntului superior românesc la acea dată: prevederile legii reformei din 1948 sînt depășite; la facultăți vin studenți prea tineri; învățămîntul superior să fie de cinci ani, iar cel medical de șapte–opt ani etc., etc. Mai mulți profesori au criticat cheltuielile inutile pentru un „aparat administrativ inutil", existent la cele două Universități, și „investițiile duble", în loc ca fondurile să fie utilizate „eficient". Profesorii Nagy, T. Popovici, Macarovici, Csendesy, Ghișe, Fogorossy, Takács și Daicoviciu s-au referit la colaborarea dintre cele două Universități și, pe lîngă folosirea în comun a unor laboratoare și spații didactice, au propus ca revistele (buletinele) facultăților să apară sub egida ambelor Universități, în română, maghiară sau într-o limbă de largă circulație, conform dorinței autorilor studiilor; totodată, periodic, Senatele celor două Universități să aibă ședințe comune, în vederea rezolvării chestiunilor ce priveau ambele instituții. Cîțiva profesori de la IMF au recomandat ca ministerul „să studieze"o eventuală „reorganizare" a instituțiilor de învățămînt superior din Cluj, în scopul „concentrării forțelor științ-

ționice" și al ridicării procesului instructiv–educativ. În replică, profesorii de la Universitatea „Babeș", Politehnică și Agronomie au respins ideea organizării unui „combinat universitar", deoarece conducerea și administrarea lui ar fi fost extrem de greoaie și s-ar fi neglijat specificul învățămîntului universitar, politehnic sau agronomic.

Criticînd centralizarea excesivă practicată de minister, s-a cerut modificarea planurilor de învățămînt și de examene, deoarece studenții aveau un program extrem de încărcat, multe examene, și lucrau zilnic zeci de ore, ceea ce le „zdruncină sănătatea, puterea de asimilare a cunoștințelor". Unii profesori de la „Babeș" și „Bolyai" au ridicat chestiunea „nivelului științific al cursurilor și seminariilor", ceea ce-i determina pe unii studenți să ceară „transferul" la cealaltă universitate; s-au prezentat atît numărul studenților maghiari trecuți la unele facultăți de la Universitatea „Babeș", cît și cel al studenților români trecuți la facultăți de la Universitatea „Bolyai", fapt ce i-a determinat pe profesorii C. Daicoviciu și Csendesy să vorbească despre „dreptul studenților" de a opta pentru anumite cursuri și anumiți profesori, susținînd că Rectoratele celor două Universități trebuiau „să renunțe la politica mioapă de izolare" și să întocmească orarele astfel încît studenții să poată asista la cursurile și seminariile preferate. Profesorul Nagy a completat, propunînd ministerului să introducă în planurile de învățămînt ale tuturor facultăților „cursuri speciale — la alegere", așa cum există la „toate Universitățile europene"...

Problemele colaborării dintre cele două Universități și cele referitoare la „sistemul de organizare ce duce la izolare etnică" au fost abordate și la întîlnirea cu scriitorii maghiari, de către Szábédy, I. Horvath, S. Kányádi, A. Süto și Bodor, dar cei 32 de participanți la dezbateri au vorbit curajos și decent și despre chestiuni politice și culturale ce agitau opinia publică din România în toamna anului 1956, încît merită să fie comunicate integral, fiecare preopinent recunoscîndu-și în oglindă opțiunile personale... Aș sublinia acum doar ideea tînărului și talentatului poet Sándor Kányádi: „Să recu-

noaștem că nu totdeauna scriitorii sînt competenți să se pronunțe despre marile probleme ale statului..." — spunea el și cita nume arhicunoscute din Germania, Franța, Italia, România și...Ungaria.

Peste cîtva timp, în după-masa unei zile de toamnă clujeană, am fost trimis împreună cu colegul I. Ceterchi, pe atunci șeful Secției de Știință și Cultură de la Regionala PMR, la „o adunare" spontană a studenților și a unor cadre didactice de la Universitatea „Bolyai", din Aula mare a clădirii de pe str. Horia. În jurul orei 16,30, am găsit în sală studenți și profesori din conducerea instituției, convenind să „mai așteptăm"; în jurul orei 17, încăperea era supraaglomerată, cu ușile laterale deschise. Rectorul L. Bányai, în cuvîntul său, a amintit de politica PMR de rezolvare a problemei naționale, insistînd asupra rezultatelor înregistrate de Universitatea „Bolyai". În intervențiile lor, cadre didactice și studenți au insistat asupra aspectelor negative, leitmotivul fiind „discriminarea" practicată de partid și de minister față de învățămîntul superior în limba maghiară: fondurile repartizate Universității „Babeș" și IMF–Cluj sînt întotdeauna mult mai mari în comparație cu cele oferite Universității „Bolyai"; condițiile de căminizare la „Bolyai" sînt mai proaste etc., etc. Rectorul a încercat să prezinte cifrele „în raport cu numărul studenților și al personalului didactic", dar un grup studențesc de la galerie l-a huiduit. Un profesor de la Biologie a arătat că statul a dat pentru IMF Tîrgu Mureș fonduri mult mai mari decît pentru IMF–Cluj, dar și el a fost huiduit de „agitatorii spontani" (?!). Treptat, atmosfera s-a calmat și, în intervenția mea, am promis sosirea unei comisii guvernamentale care, împreună cu conducerea Universității și Consiliul Asociației Studenților, să stabilească necesitățile reale și să asigure condiții mai bune laboratoarelor, înzestrării căminelor și cantinelor. Trecuseră vreo două ore și „dezbaterile" păreau încheiate. Dar n-a fost să fie așa: un student m-a întrebat ce argumente stau „la baza declarației (mele) de la Sinaia" că istoria Transilvaniei „face parte din istoria românilor și nicidecum din istoria Ungariei". (Afirmația am făcut-o, în martie 1956, la consfătuirea mem-

brilor consiliilor Asociațiilor Studenților din toate instituțiile de învățămînt superior din RPR, în sala „Cazino" — Sinaia!) Am răspuns că argumentul principal este cel demografic și apoi cel istoric — Transilvania fiind la început provincie cucerită de regii Ungariei, apoi principat autonom sub suzeranitate turcească etc. Grupul de la galerie m-a huiduit, iar studenții din sală au aplaudat. M-a combătut profesorul Jordáky, spunînd că „argumentul demografic" nu se întemeiază pe documente „atestate", primind aplauze de la galerie și huiduieli de la studenții din sală. Dar cînd profesorul de istorie medievală Cselényi a amintit despre primele recensăminte ale populației transilvănene făcute de autoritățile ungare, care atestă existența majoritară a românilor, peste sală s-a așternut tăcerea. Alarmați, probabil, de prelungirea „adunării", cei de la regiunea de partid mi-au transmis prin colegul Ceterchi propunerea „să-mi vină în ajutor". Am răspuns: „Nu!".

O persoană din sală a întrebat de ce limba maghiară nu este „recunoscută ca limbă de stat" alături de limba română? Profesorul Takács, de la Facultatea de Drept, a explicat pertinent, dar iarăși au izbucnit huiduieli. În plus, unii au aruncat pe scenă ghemotoace de hîrtie. Grupul de forță a început să strige: „Vrem autonomie! Libertate ca-n Ungaria! Transilvania să fie liberă!". Provocarea era evidentă și trebuia să manifestăm răbdare...

Am spus că Transilvania este liberă și este parte integrantă a statului român. „Amintesc celor care uită trecutul apropiat: nordul Transilvaniei a fost cucerit de armata română și trupe sovietice cu jertfe mari de sînge și nimeni să nu-și facă iluzii despre voința noastră nestrămutată de a ne apăra granițele recunoscute de Conferința de la Paris!". Apoi am atacat „declarațiile iresponsabile, revizioniste" ale lui Máleter, ministrul forțelor armate în guvernul ungar, și ale unor scriitori și istorici din „Cercul Petöfi". În sfîrșit, aplauzele și strigătele de „Bravo!" au cuprins cea mai mare parte a asistenței. Dar, huiduielile galeriei, acoperite de aplauzele majorității, au fost însoțite și de un „tir" cu ouă spre scenă, „pictîndu-mi", în manieră pointilistă, costumul bleumarin!

Tensiunea a crescut, se încrucișau lozinci pro-Ungaria „liberă" și „Vrem autonomie!" etc., cu altele „Trăiască RPR și PMR", „Jos provocatorii!", „Trăiască frăția dintre unguri și români!". Trecuse ora 21 și am primit un alt bilet în care eram întrebat dacă să vină militarii. Am răspuns: „Categoric, nu!" și i-am rugat pe Ceterchi și rectorul Bányai să comunice la regiunea de partid că nu e nevoie de nimic, pentru că situația se va limpezi în curînd.

Peste vacarmul din aulă a răsunat deodată o voce puternică. La stăruința profesorului Ștefan Péterffi, asistența a amuțit. Acesta a cerut îngăduință să spună cîteva cuvinte. A declarat: „Nu sînt membru de partid, dar ca profesor sînt mîhnit de cele auzite și văzute și nu pricep cum este posibil ca studenți ai Universității «Bolyai» să aibă un asemenea comportament, să recurgă la jigniri, lozinci antinaționale și acte violente, străine unor tineri intelectuali...". A remarcat „decența și răbdarea" delegatului de la București și, în numele celor de față, a cerut scuze. Cuvîntul profesorului Péterffi a solidarizat asistența împotriva violențelor verbale și a manifestărilor primitive. În final, el a cerut să-mi prezint punctul de vedere. În cîteva propoziții, am subliniat că mulți vorbitori au insistat asupra greutăților întîmpinate în activitatea Universității și, de aceea, o comisie guvernamentală va analiza situația din Universitate. Celelalte probleme trebuiau analizate de oameni competenți la cursuri, seminarii și în reviste de specialitate. Întîlnirea — am spus — constituie o experiență excepțională: „Noi nu cunoaștem bine problemele politice, științifice și morale reale care preocupă studențimea și n-am acordat atenția cuvenită condițiilor de viață și de studiu ale tineretului universitar!", drept care, am propus ca, în grupuri de patru-cinci persoane „să mergem" la cantine, cămine sau acasă, spre a „nu tulbura liniștea în oraș"; iar în încheiere am arătat că adunarea și discuțiile „au fost libere și în spiritul drepturilor conferite de Constituția țării!". După aceea, s-a apreciat iscusința cadrelor didactice și a majorității studenților de la Universitatea „Bolyai" de depășire a momentului de criză și restabilirea calmului, dar și reacția echili-

brată și responsabilă a liderilor PMR — M. Constantinescu, J. Fazekaș, Constanța Crăciun și V. Vaida.

A treia zi, au sosit reprezentanții Ministerului Învățămîntului, Comitetului de Stat al Planificării, Ministerului Finanțelor și ai Ministerului Comerțului Interior, care, împreună cu cei prezenți în Cluj, au analizat toate chestiunile privitoare la Universitatea „Bolyai". Constatările au fost consemnate într-un „raport", discutat cu Rectoratul și Decanatele și depus la Prezidiul MAN (dr. Petru Groza) și la Consiliul de Miniștri (Chivu Stoica).

În una din zile, rectorul L. Bányai și cîțiva studenți m-au invitat la „o întîlnire cu studenți din anii mari". Erau vreo 200 de studenți, iar la întîlnire au asistat și profesori de la facultățile umaniste. A fost un schimb de opinii interesant, calm și relevant în ceea ce privește „frămîntările" studenților. Cîteva întrebări: De ce nu se fac cercetări pentru pedepsirea „membrilor din brigăzile Iuliu Maniu" care au ucis „trei oameni nevinovați" într-un sat din raionul Mureș?". O studentă: de ce nu se informează publicul despre deportarea în masă a evreilor din nordul Transilvaniei și cine sînt vinovați pentru uciderea a zeci de mii de oameni? Un student din secuime a spus că la el în sat soldați nemți și unguri au împușcat mai mulți „prizonieri români și sovietici", iar despre asemenea fapte „nu se scrie nicăieri". Un asistent de la Facultatea de Istorie a arătat că, în unele localități din Transilvania de Nord, autoritățile horthyste „au ucis români", dar pînă acum nu s-au făcut cercetări și nu s-a comunicat publicului adevărul despre acele crime.

Profesorul Bányai a informat că un colectiv de la Institutul de Istorie al Academiei se ocupa de aceste probleme, s-au descoperit documente, s-au înregistrat declarații ale martorilor și trebuie făcute cercetări în arhivele guvernului horthyst, se așteaptă un răspuns de la Budapesta etc., constatările urmînd să fie publicate... În sfîrșit, unii studenți au arătat că există „instructori de partid" care fac „presiuni asupra țăranilor" să se înscrie „în colective", cu toate că documentele de partid și presa vorbesc despre „liber consimțămînt" și

„organizarea de bunăvoie" a colectivelor! Am răspuns că „instructorii de partid" fac abuzuri și denaturează „politica partidului", dînd asigurări celor de față că voi informa conducerea, pentru a se face cercetări la fața locului. În sfîrșit, două studente au ridicat altă chestiune: unii membri de partid și UTM, sub pretextul prevenirii „abaterilor de la morala proletară", se amestecă în „viața personală, intimă", se erijează în „duhovnici nedoriți". S-au făcut, apoi, referiri la ideile lui Marx și Lenin despre „amorul liber", la „falsul puritanism" al unor utemiști și membri de partid. Răspunsurile celor mai în vîrstă au fost extrem de prudente: fiecare tînăr răspunde de comportamentul lui afectiv și nu este bine să ne amestecăm în viața intimă a semenilor noștri. S-a arătat că profesorii, ca educatori, au datoria „să dea sfaturi", „să-i ajute pe tineri" în comportarea lor, mai ales că părinții, „mamele" au încredințat Universității pe fiicele și fiii lor... Profesorul Takács a vorbit despre „marxism și amorul liber" insistînd inteligent și asupra „libertății individuale" în raport cu „libertatea celorlalți semeni", conform vechiului dicton „Ce ție nu-ți place, altuia nu face!". Acest dialog a fost agreabil, pigmentat de fapte grave, dar și de aluzii ironice și critici necruțătoare. M-a surprins și am avut o mare satisfacție ascultîndu-i pe tinerii interlocutori într-o românească corectă, evident, cu parfumul graiurilor transilvănene.

*

Am arătat în altă parte (*Amurgul Demiurgilor. Arghezi, Blaga, Călinescu*, Editura Floarea Darurilor, 1998, p. 129–131) că, după aceea, l-am întîlnit pe marele poet și filosof Lucian Blaga. La sfîrșitul convorbirii, spre surprinderea mea, poetul mi-a cerut informații despre „adunările" de la Universitatea „Bolyai", deoarece „în tîrg circulă fel de fel de știri"... I-am relatat succint faptele, insistînd asupra momentelor de interes didactic și politic. A solicitat precizări referitoare la „intervențiile" cadrelor didactice, după aceea, a declarat (transcriu ideile): în 1945, aproape toți profesorii de la Universitatea română, precum și mulți profesori maghiari au propus guver-

nului să se înființeze la facultăți secții (serii) cu limbă de predare maghiară; propunerea n-a fost luată în seamă decît parțial și în Cluj s-a înființat o universitate în limba maghiară; se poate ca în 1945, din interese politice de stat, apariția Universității respective să fi fost necesară, dar de ce în 1948 partidul n-a acceptat „să unească" cele două Universități?; înțelege necesitatea existenței de școli și licee în limba maghiară, dar o Universitate este centru științific academic, unde profesorii și studenții, indiferent de limba lor maternă, trebuie să studieze și să cerceteze împreună; partidul înregistrează astăzi consecințele politicii lui greșite de izolare a studenților și universitarilor maghiari de colegii lor români. Apoi, mi-a sugerat ca, în poziția „de consilier", să prezint conducerii, „întîi d-lui Petru Groza, care este prețuit de intelectualii maghiari", situația „reală", pentru a se găsi „formule noi" de organizare a celor două Universități. Este bine ca autoritățile să consulte corpul profesoral și, apoi, studenți din Universități, să cunoască părerile lor...Filosoful și poetul și-a încheiat reflecțiile oprindu-se asupra „primejdiilor" ce le reprezintă declarațiile despre Transilvania ale unor intelectuali, politicieni și ziariști din Budapesta.

La 29 octombrie 1956, am primit dispoziție să plec la Iași, de unde am revenit în București abia la 22 noiembrie. Între timp, avuseseră loc schimbări în conducerea Ministerului Învățămîntului: acad. Ilie Murgulescu și locțiitorii lui, profesorii Coriolan Drăgulescu și Tudor Bugnariu, au fost eliberați din funcții[2], conducerea ministerului fiind preluată de Miron Constantinescu, prim–vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, avîndu-i ca locțiitori pe profesorii Constantin Nicuță, Gheorghe Ploeșteanu și Ladislau Bányai, rectorul Universității „Bolyai".

II. Unificarea Universității „Victor Babeș" cu Universitatea „János Bolyai"

La sfîrșitul lui noiembrie 1956, am asistat la ședința convocată de dr. Petru Groza în vederea discutării „raportului"

comisiei guvernamentale care a analizat situația de la Universitatea „Bolyai". Erau de față membrii comisiei respective, rectoratul, decanii și unii șefi de catedră de la Universitatea „Bolyai", Miron Constantinescu și Ilie Murgulescu, L. Bányai și Gh. Ploeșteanu, locțiitorii ministrului învățămîntului, precum și profesorii Ionescu-Bujor și Boris Cazacu, directori în minister. La început, mi s-a părut surprinzătoare prezența lui Ștefan Voitec, dar pe parcurs am înțeles intenția lui Petru Groza de a elucida în prezența fostului ministru al Educației Naționale, împrejurările concrete de înființare a „Universității de stat cu limba de predare maghiară" în Cluj. Discuțiile s-au concentrat asupra „raportului" comisiei, stabilindu-se propunerile concrete pentru bugetul Universității pe anii 1957 și 1958, a constatărilor celor de față în urma adunărilor ce avuseseră loc la Cluj cu studenții și cadrele didactice și, la sfîrșit, s-au relevat condițiile în care s-a înființat Universitatea „Bolyai" și s-au făcut sugestii pentru viitor.

Profesorii din conducerea Universității, în dialogul cu membrii comisiei și reprezentanții Ministerului Învățămîntului, au insistat ca toate cheltuielile pentru investiții (cămine, cantine, săli de studii și înzestrarea laboratoarelor) să fie „cumulate" cu cele de la Universitatea „Babeș", spre a se înlătura „investițiile paralele", banii economisiți urmînd să fie dirijați pentru alte „obiective noi" necesare universităților din Cluj. Astfel, s-a insistat să nu se întemeieze un laborator de mineralogie la „Bolyai", deoarece cel de la „Babeș" era bine înzestrat și putea fi folosit „în comun", banii fiind alocați construcției de cămine. Decanul de la Matematică-Fizică a propus ca valuta cerută pentru „microscopul electronic" să fie dată pentru achiziționarea unor aparate noi pentru laboratorul de fizică nucleară, cei de la „Bolyai" urmînd să folosească microscopul electronic comandat de Universitatea „Babeș", care avea și spațiul adecvat etc. Profesorii au stăruit asupra găsirii unor „soluții legale" și „practice" pentru colaborare „reală"și „eficientă" între cele două Universități, reproșînd ministerului că evită să dea răspunsuri clare la propunerile făcute de Rectoratele celor două Universități.

Miron Constantinescu a arătat că problemele „trebuie studiate", iar soluțiile să vină de la Senatele Universităților clujene.

Dr. Petru Groza a intervenit numai după ce a ascultat informațiile despre adunările cu studenții și personalul didactic. A început prin evocarea condițiilor înființării Universității „Bolyai", pe parcursul vorbirii solicitînd să fie „completat" de Ștefan Voitec, I. Demeter și L. Bányai. Concluzia președintelui Prezidiului MAN a fost explicită: „acum există alte condiții", așa încît „se impune" să reflectăm asupra „viitorului celor două Universități". Aceasta depinde de dorințele și de voința cadrelor didactice și ale studenților de intensificare a colaborării, de unire a inteligenței și puterii lor de creație în scopul dezvoltării științei și culturii din România. „Trebuie să prevaleze" — a subliniat el — interesele didactico-științifice și cele de prietenie și colaborare în muncă „între universitarii români și unguri din Cluj". Apoi, a evocat întîlnirea pe care a avut-o în ianuarie 1956 cu profesorii decorați de la Universitatea „Bolyai", prilej cu care toți i-au sugerat să ajute la „depășirea izolării etnice" din Cluj... (Fuseseră decorați cu ordine: L. Bányai, Ernst Gall, Iuliu Márton, Sándor Péterffy, Laszlo Szábédi, Zoltan Csendes, Ernest Balogh, Ludovic Nagy și alții — vezi „Buletinul Oficial", din 21 ianuarie 1956).

Evident, după acea discuție prelungită și instructivă, mi-am dat seama că raporturile dintre Universitățile „Babeș" și „Bolyai" se vor discuta, probabil, la nivelul conducerii politice și de stat. Dar opțiunile concrete s-au lăsat încă așteptate. Întîrzierea răspunsului ce trebuia dat corpului profesoral de la cele două Universități se explică prin modificările legislației învățămîntului de cultură generală (trecerea de la 10 ani la durata de 11 ani) și a învățămîntului superior, care urma să aibă cinci sau șase ani de studiu, în loc de patru ani. Aceste decizii impuneau restructurarea tuturor planurilor de învățămînt prin introducerea unor discipline noi. În vara lui 1957, Ministerul Învățămîntului și Culturii confirma numirea acad. Constantin Daicoviciu ca rector al Universității „Victor Babeș", avîndu-i ca prorectori pe profesorii Alex. Roșca și

Virgil Cîmpeanu, iar ca rector al Universității „Bolyai" era confirmat profesorul dr. Ludovic Takács, prorectorii fiind profesorii Zoltan Csendes și Gyula Márton, urmarea fiind intensificarea colaborării didactice și științifice a celor două instituții. Treptat, academicianul C. Daicoviciu devine personalitatea centrală a corpului universitar din Cluj, cîștigă sprijinul majorității profesorilor români și maghiari de la cele două Universități și de la celelalte institute de învățămînt superior, se bucură de apreciere în cercurile literare și artistice clujene. Prin comportamentul și ideile lui generoase, de toleranță ideologică și principialitate în muncă, reușește să-i convingă pe profesorii de autoritate de la Universitatea „Bolyai" de buna lui credință, stimulează colaborarea la nivelul facultăților și al catedrelor, se implică cu succes în activități comune organizate de studenții români și maghiari.

Atmosfera de studiu și preocupările intelectuale majore ale universitarilor clujeni este tulburată de cuvîntarea politico–ideologică a profesorului Iordáky Lajos, rostită la o adunare a intelectualilor din orașul de pe Someș.

Vechi militant socialist, arestat și întemnițat înainte de 1940, după 23 august 1944 Iordáky devenise secretar al organizației PCR din regiunea Cluj, apoi conducător al PCR din Ardealul de Nord, membru fondator al Universității „Bolyai", unde a fost numit profesor de istorie și sociologie. În deceniile interbelice, avuse relații strînse cu lideri ai partidului comunist din Ungaria (Révai, Nagy Imre, Rákosi și alții), cu lideri comuniști din România (V. Luca, Ana Pauker etc.) și participase la întruniri ale Comitetului Central al PCR în ilegalitate. Era energic, fanatic în susținerea propriilor convingeri, cu o bogată experiență politică și socială, format la școala cominternistă și adept al „principiilor comuniste internaționaliste" de rezolvare a problemei naționale. El susținea „teoriile" lui M. Roller despre formarea națiunii române moderne și „caracterul imperialist" al participării României la primul război mondial, al înfăptuirii Marii Uniri din 1918, cît și al prevederilor Tratatului de la Trianon.

Am avut două discuții aprofundate cu profesorul Iordáky, care au demonstrat contradicțiile gîndirii istorico–naționale a acestui militant comunist. Ideile și tezele lui de sorginte cominternisto–stalinistă privitoare la problema națională și la statul român modern aveau similitudini cu cele propagate de revizioniștii naționaliști unguri și de federaliștii–legitimiști austro-maghiari. Iordáky „ignora" existența populației românești majoritare din provinciile transilvănene și din Banat, nega vechimea românilor în aceste teritorii, susținînd „teoriile" aberante ale lui Roesler et Co. Mai mult: a îndrăznit să conteste veridicitatea recensămintelor austro–ungare privind structura etnică a populației din Transilvania. Cînd i-am pus în față documentele oficiale din secolele XVIII și al XIX-lea, istoricul și sociologul mi-a declarat că „... nu le-a cunoscut". Iordáky susținea că în 1918 unirea s-a făcut datorită „prezenței armatei române în Transilvania", dar cînd i-am pus în față datele istorice (anume, că la 1 Decembrie 1918, trupele austro–ungare se aflau încă în Transilvania, iar unități ale armatei române abia treceau Carpații Orientali și Meridionali) a justificat „confuzia" (?!) prin aceea că istoricii români n-ar fi publicat „jurnalele de front" respective (?). Învinuirii că susțin „teze naționaliste" și resping „principiile" stabilite la Congresul al V-lea al PCR, i-am replicat că hotărîrile acelui congres erau depășite și eronate. „Teoriile respective au fost impuse PCR-ului de conducătorii Cominternului" și, de aceea, trebuie dezavuate de PMR, care a statuat în Constituția țării că: „RPR este stat unitar", deci „național" și nu „multinațional", ca URSS și Iugoslavia. Profesorul Iordáky a adoptat atunci o atitudine enervantă și jignitoare, perorînd despre rolul „civilizator" și de „răspîndire a culturii europene" asumat de regatul Ungariei și, mai tîrziu, de autoritățile austro–ungare. El ignora valorile artistice și culturale create de românii transilvăneni, contribuția lor la viața politică, militară și culturală a regatului Ungariei și participarea lor, alături de unguri, sași și secui, la mișcări sociale de răsunet european. Concepțiile sale cominterniste erau împănate de idei din arsenalul „federalismului social–democrat austro–ungar" și

cel al revizionismului și șovinismului aristocrației maghiare, sintetizate în activitatea politico–ideologică a conților Albert Apponyi, Istvan Bethlen și prozeliții lor. Semnificativ rămîne faptul că asemenea teze antiromânești au fost revitalizate de colaboratorii lui M. Roller, în toamna lui 1957, cu prilejul manifestărilor științifice dedicate Revoluției bolșevice și, în anul următor, la sesiunile științifice închinate aniversării a 40 de ani de la Marea Unire din 1 Decembrie 1918. Spre deosebire de alți comilitoni, profesorul Iordáky și-a prezentat „teoriile" și în fața studenților, exprimîndu-și deschis „adeziunea" la cererile lui Nagy Imre, Máleter et Co. de „revizuire"a hotărîrilor Tratatului de la Paris în ce privește granițele cu România.

Asemenea fenomene nu puteau fi ignorate de intelectualitatea academică și literar–artistică din Cluj: Senatele celor două Universități și de la IMF, Politehnică și Agronomie au hotărît să convoace o adunare publică a studențimii clujene. Conducerea politică a țării i-a delegat să asiste la mitingul studențesc pe Virgil Trofin, prim–secretar al UTC, pe șeful Secției de Știință și Cultură de la CC, și pe Istvan Tompa, secretar al regionalei PMR Cluj.

Adunarea s-a ținut la 23 octombrie 1957 (vezi „Scînteia tineretului", nr. 2.638, din 1 noiembrie 1957, p. 2–3). În fața celor peste 1.000 de studenți și cadre didactice universitare, profesorul Lajos Iordáky a citit ultima „declarație" pe care o făcuse la „adunarea intelectualilor din Cluj". În text se spunea că „naționalismul" său a reapărut în timpul evenimentelor din Ungaria. Alunecarea spre „naționalism" s-a produs în 1942–1943, „fără voința" sa, și avea ca surse social–democratismul austro–ungar și prietenia lui cu unii scriitori adepți ai șovinismului maghiar. A susținut „ideile revizioniste" ale lui Nagy Imre, ceea ce l-a împins să comită „erori" în activitatea sa didactică de la Universitatea „Bolyai".

În intervențiile lor, cei șapte studenți unguri și șapte români care au luat cuvîntul au criticat academic și cu respectul cuvenit ideile profesorului, toți pronunțîndu-se pentru întărirea colaborării și a prieteniei sincere între studenți, indi-

ferent de apartenența etnică, și pentru respingerea tendințelor de izolare națională. Profesorul Edgár Balogh, vorbind despre erorile politico-morale ale colegului său Iordáky, a spus: „În loc de a fi consolidat atmosfera înțelegerii reciproce și a prieteniei, el a adoptat punctul de vedere al izolării, jucîndu-se de-a revendicările". L. Takács, rectorul Universității „Bolyai", a remarcat, din intervențiile studenților, sinceritatea și năzuința lor onestă de „cunoaștere reciprocă", realități ignorate de profesorul lor de istorie. Trecînd peste spusele academicianului C. Daicoviciu, ale lui V. Trofin și P. Țugui, reproduc o frază din concluziile lui Istvan Tompa: „... acela care pășește pe drumul subaprecierii altor popoare, al îngîmfării și orgoliului național, al izolării naționale, indiferent de vorbele lui, ajunge în brațele naționalismului și, vrînd-nevrînd, se trezește alături de dușmanii socialismului".

La acea adunare studențească s-a vorbit deschis și liber despre multe probleme ale vieții universitare din Cluj, dar nimeni n-a exprimat explicit ideea unificării celor două Universități. Cu acel prilej, am discutat cu Rectoratul Universității „Bolyai" să redacteze un material despre activitatea științifică a personalului didactic din universitate. Studiul a fost elaborat de reputatul profesor Gyula Márton și trimis spre publicare revistei „Orbis", editată de filologul român Sever Pop, profesor la Universitatea Catolică din Louvain, Belgia[3].

Aspecte ale colaborării în muncă și ale prieteniei între intelectualii români, maghiari, germani și evrei din Cluj au fost evocate, în cuvîntări oficiale și în schimburi de păreri personale, cu prilejul festivităților dezvelirii monumentului închinat răscoalei de la Bobîlna, din 30 noiembrie 1957, și la recepția de la Hotelul Central din Cluj, delegația din București fiind compusă din Emil Bodnăraș, János Fazekaș, Ath. Joja, Augustin Alexa, profesorii A. Oțetea, L. Bányai și P. Țugui. Discuțiile purtate de E.Bodnăraș, A. Joja și J. Fazekaș cu academicieni, profesori universitari, scriitori și artiști români și maghiari au contribuit la cunoașterea unor dificultăți, nemulțumiri, propuneri, inclusiv a cererii rectorilor Universităților

și ai institutelor de învățămînt superior de a se întîlni cu Gheorghiu–Dej. Subliniez că din pricina decesului lui Petru Groza (7 ianuarie 1958) și a altor evenimente politice, cererea respectivă n-a căpătat răspuns decît în octombrie 1958, cînd, împreună cu rectorii C. Daicoviciu, L. Takács, A. Moga, Alex. Domșa și Emil Negruțiu, am alcătuit lista profesorilor care urmau să fie invitați de Secretariatul CC al PMR.

La acea întîlnire n-am asistat, dar am aflat că, pe lîngă Gheorghiu–Dej, au fost de față N. Ceaușescu, E. Bodnăraș, J. Fazekaș și A. Joja. A. Joja și profesorii C. Daicoviciu, L. Takács și A. Moga mi-au spus că delegația clujeană a propus și unificarea Universităților „Babeș" și „Bolyai", iar profesorii de la facultățile de Drept au prezentat chiar problemele de natură juridică și economică ale eventualei unificări. Liderii partidului n-au dat un răspuns clar, ci s-au mărginit să afirme că problema va fi prezentată Biroului Politic și că trebuie să „ne mai gîndim...". Abia la sfîrșitul lui noiembrie 1958, într-o discuție la N. Ceaușescu, în vederea sprijinirii Consiliului UASR pentru organizarea Conferinței pe țară a Uniunii Asociațiilor Studenților din RPR, am aflat că „s-a acceptat principial" propunerea de unificare a celor două Universități. Totodată, s-a precizat că Ministerul Învățămîntului și Culturii și Secția de Știință și Cultură de la partid nu trebuie să intervină, deoarece întreaga chestiune urmează să fie rezolvată de rectoratele și decanatele de la Universitatea „Babeș" și Universitatea „Bolyai". Pe parcursul pregătirilor pentru Conferința pe țară a UASR, s-a desfășurat Conferința studențească de la Cluj. Lucrările au fost conduse de Velcescu, vicepreședinte al Uniunii, la ele participînd un delegat de la minister, rectorii instituțiilor de învățămînt superior, decani și profesori, dar nici un reprezentant al organizațiilor locale sau centrale ale PMR. Delegatul ministerului ne-a informat că doi studenți maghiari s-au referit, în intervențiile lor, și la „avantajele" didactice și administrative ale unei „eventuale unificări" a Universităților. (Despre acestea, vezi și ziarul „Făclia", Cluj, decembrie 1958.) Personal, am optat încă din anii 1955–1956 pentru găsirea unor soluții rezonabile în vederea

unificării, cele mai multe dintre ele sugerate de membri ai corpului didactic și de studenți din cele două Universități. Am înaintat, în 1957, conducerii de partid un referat. Răspunsul a fost invariabil: „Să ne mai gîndim... Chestiunea nu este încă de actualitate...".

La 20 februarie 1959, a început Conferința pe țară a Asociațiilor Studenților din RPR, în prezența delegațiilor studențești din țările socialiste și din partea Uniunii Internaționale a Studenților. Nici în raportul de activitate, prezentat de președintele Consiliului UASR, Ion Iliescu[1], nici în raportul comisiei de cenzori nu s-a vorbit, sub nici o formă, despre unificarea Universităților din Cluj.

Luînd cuvîntul, Gh. Gheorghiu-Dej a spus, între altele, că „școala reprezintă un mijloc puternic de apropiere între tinerii de toate naționalitățile, de înlăturare a tendințelor de izolare națională și a rămășițelor învrăjbirii naționale...", adăugînd apoi „noi avem de muncit ca școala noastră să contribuie în tot mai mare măsură la întărirea frăției între tinerii de toate naționalitățile, pentru ca tineretul nostru studios, fără deosebire de naționalitate, să învețe și să trăiască împreună...". Deci, nici o aluzie privitoare la viitorul celor două Universități din Cluj. (Despre lucrările Conferinței, în „Scînteia tineretului", nr. 3040–3043, din 20–24 februarie 1959.)

La tribună s-au perindat zeci de studenți români, maghiari, germani, evrei, sîrbi, ucraineni etc. și profesori din toate centrele universitare. O studentă de la Universitatea „Bolyai", referindu-se la izolarea studenților români de cei maghiari, la cămine și cantine, a declarat: „Ar fi bine să se studieze posibilitatea ca și studenții din Universitatea «Bolyai» care învață fizica, chimia, matematica să învețe cu studenții români, așa cum învață colegii unguri de la IMF și Politehnică". Ideea a fost susținută de un student maghiar de la IMF Tîrgu Mureș.

Problemele de la Cluj au fost atacate direct de L. Takács, rectorul Universității „Bolyai", care propunea: „să unim căminele, cantinele" celor două Universități, ca să fie „folosite împreună". În continuare, se întreba dacă era bine să continue „separarea școlii pe naționalități" și răspundea: „Eu cred că

nu. Eu pun problema dacă este nevoie ca la Cluj să existe două Universități separate", reiterînd propunerile corpului didactic de la Universitatea „Bolyai".

La rîndul său, acad. C. Daicoviciu, rectorul Universității „Babeș", afirma: „Este anacronică linia demarcațională între români și unguri, între profesorii și studenții români și unguri. O universitate cu două secții. Un corp didactic puternic oțelit închinîndu-și toate eforturile pentru a da patriei oameni cît mai bine pregătiți...". Cuvîntările celor doi rectori au constituit momente majore ale conferinței, studențimea din Palatul de pe Dealul Mitropoliei aplaudînd frenetic declarațiile profesorilor L. Takács și C. Daicoviciu. Referindu-se la propunerile privitoare la cele două Universități din Cluj, ministrul Învățămîntului și Culturii, acad. Ath. Joja, a declarat că vor fi studiate „posibilitățile reorganizării învățămîntului, în așa fel ca tineretul să învețe și să trăiască împreună" și doar atît.

Se pare că, după încheierea conferinței Asociațiilor Studenților, problemele ridicate de profesorii C. Daicoviciu și L. Takács au fost analizate de conducere, întrucît, la 25 februarie, Gheorghiu-Dej a organizat o consfătuire cu N. Ceaușescu, Ath. Joja, Ion Iliescu și subsemnatul, înștiințîndu-ne că trebuie să ne deplasăm la Cluj ca să asistăm la dezbaterile privitoare la „unificarea" celor două Universități. Ni s-au prezentat programul de activitate și însărcinările fiecăruia, conducătorul delegației fiind N. Ceaușescu, secretar al CC al PMR pentru problemele organizatorice și de tineret, care transmisese deja regiunii PMR planul acțiunilor.

În ziua de 26 februarie, s-a desfășurat, la Casa Universitarilor, „adunarea activului de partid, UTM și UASR din institutele de învățămînt superior din Cluj, a cadrelor didactice membri și candidați de partid" avînd ca temă „Concluziile de la cea de a doua conferință a UASR". Profesorii și studenții au vorbit liber; cei mai mulți au insistat asupra „strîngerii legăturilor de prietenie și colaborare dintre cadrele didactice și studenții români și unguri", alții au susținut că era „nefiresc" ca studenții români și maghiari să trăiască în

cămine diferite, să aibă cantine și laboratoare diferite. Dintre vorbitori, numai cîțiva studenți de la „Bolyai" și cei doi rectori s-au referit explicit la „posibilitatea unificării Universităților...". La sfîrșit, atît Ath. Joja, cît și N. Ceaușescu au subliniat ideile și principiile din expunerea lui Gheorghiu-Dej, fără să comenteze propunerile rectorilor și ale studenților de la „Bolyai". N. Ceaușescu a sugerat ca, seară de seară, delegații din București și liderii locali să se întîlnească cu academicienii, șefii de catedră și alți intelectuali clujeni de prestigiu, membri și nemembri de partid, pentru a afla, într-un cadru mai relaxat și nestînjenitor, „părerile reale ale oamenilor". Ideea a fost mai mult decît salutară, deoarece, în jurul mesei, la un pahar de vin, oamenii de cultură și știință de prestigiu „și-au deschis sufletul". Dintre numeroasele opinii formulate atunci, menționez observațiile critice asupra felului cum se aplica politica națională a partidului, a modului în care se realizau cercetările în domeniul istoriei Transilvaniei și cu privire la relațiile seculare dintre români, maghiari, secui, sași, evrei. Între timp, Ath. Joja și Ion Iliescu plecaseră la București, din partea ministerului venind profesorul Ștefan Bălan, șeful Departamentului Învățămîntului Superior.

Consfătuirile organizate numai cu personalul didactic din instituțiile de învățămînt superior, apoi și cu studenții și cadrele didactice de la IMF, Politehnică, Agronomie și Institutele de Artă s-au prelungit pînă la 5 martie 1959. A fost o experiență de consultare a oamenilor unică în felul ei, mai ales prin spontaneitate, deplina libertate de exprimare și apreciere. Referitor la „unificarea Universităților" au apărut informații și puncte de vedere noi. Bunăoară, profesorul de drept constituțional János Demeter, unul dintre fondatorii Universității „Bolyai" (1945), a afirmat că facultățile de științe juridice de la Universitățile „Babeș" și „Bolyai" „încă din anul 1950 au făcut o încercare de unificare", dar „forurile centrale politice și de stat s-au opus inițiativei". Acad. D. Daicoviciu a reiterat ideea că „actuala formă organizatorică menține izolarea națională a studenților" și ea trebuie înlăturată „prin crearea la Cluj a unei Universități unice", iar profesorul L. Takács

a spus că „a sosit timpul să trecem de la așa-zisa colaborare la realizarea unei trainice unități a studenților și cadrelor didactice, prin unificarea celor două universități". La rîndul său, profesorul Ștefan Péterffi a opinat că folosirea în comun a bazei tehnico-materiale a celor două Universități „va contribui la ridicarea nivelului învățămîntului superior" din Cluj însă profesorul Lászlo Szábédi, relevînd avantajele unificării, a formulat și unele rezerve (s-ar diminua rolul învățămîntului în limba maternă), pentru ca în final, să precizeze: „extragerea rolului școlii organizate pe diferite naționalități" dă posibilitatea „de a sădi virusul suspiciunii în suflete, atît la colegii maghiari, cît și la cei români". Pe de altă parte, profesorul Zoltan Csendes a subliniat importanța însușirii limbii române de toți cetățenii României, relevînd că, oricum, limba maternă se învață în școlile primare, în gimnaziile și liceele naționalităților conlocuitoare, iar profesorul Ed. Felszeghy a mărturisit că în cei peste 30 de ani de apostolat în școală „s-a convins de importanța educării tineretului în spiritul prieteniei" și, s-a pronunțat „pentru unificarea celor două Universități".

Cu mult interes și atenție deosebită a fost audiată intervenția academicianului Iuliu Hațieganu. Savantul medic a început cu precizarea că educația nu înseamnă „oratorie", ci „trăire" și, de aceea, recomandă munca, studiul și viața în comun, indiferent de naționalitate, relevînd că la IMF învață studenți români, maghiari, germani, evrei etc. și a insistat asupra a ceea ce el a numit „etosul contemporan", care trebuie „să ne sudeze pe noi, profesorii și studenții, într-o operă comună în serviciul patriei noastre".

De-a lungul săptămînilor petrecute la Cluj împreună cu acad. Ștefan Bălan (N. Ceaușescu a plecat în două rînduri la București), am discutat cu membrii Senatelor și consiliilor profesorale ale facultăților din cele două Universități, precum și cu responsabilii sindicali despre principiile unificării, organizarea secțiilor pe facultăți, constituirea catedrelor și alegerea șefilor de catedră și a adjuncților lor, despre compoziția Senatului și a Rectoratului noii Universități unificate. (Informații despre consfătuirile de la Cluj și măsurile luate, după

aceea, în ziarul „Făclia", Cluj, edițiile din 27 februarie–12 martie 1959.) Marea majoritate a interlocutorilor au susținut că se unifică două instituții cu aceeași structură și, ca atare, în toate componentele organizatorice și de conducere trebuie aplicat principiul „parității", dar cîțiva au propus aplicarea principiului „proporționalității" — adică să se țină seama de raportul între numărul etnicilor români și maghiari/secui de pe aria transilvăneană, înregistrat la recensămîntul din 1956. În același timp, li s-a cerut profesorilor J. Demeter și V. Cîmpeanu, de la Facultățile de Drept, să studieze și să întocmească un document privitor la aspectele juridice ale unificării, consultîndu-se cu specialiștii de la Institutul de Științe Juridice al Academiei (condus de prof. Traian Ionașcu) și de la Ministerul Justiției.

În primele zile ale lunii martie 1959, Gheorghiu–Dej a convocat o întîlnire cu persoanele implicate în activitatea de unificare a Universităților. Au fost de față N. Ceaușescu, Al. Moghioroș, E. Bodnăraș, Ath. Joja, L. Răutu, V. Vaida, C. Daicoviciu, L. Takács, J. Demeter, Șt. Bălan și semnatarul acestor rînduri. N. Ceaușescu, V. Vaida și cei doi rectori au înfățișat problemele esențiale ridicate de profesori și studenți în consfătuirile de la Cluj, insistînd asupra propunerilor de unificare a Universităților. N. Ceaușescu a susținut principiul „proporționalității", lui alăturîndu-i-se Al. Moghioroș. Gheorghiu–Dej mi-a cerut să prezint opiniile academicienilor și profesorilor pe care i-am consultat împreună cu Șt. Bălan. Am citat numele celor care au susținut principiul „parității" și pe ale celorlalți (prof. Tiberiu Popovici, Iosif Pervain și Tiberiu Morariu), apreciind că trebuie acceptată paritatea, deoarece era vorba de două instituții — personalități juridice — cu structuri organizatorice și programe analitice identice și personal didactic atestat, în conformitate cu legea din 1957 etc., prezentarea fiind completată de Ștefan Bălan. Luînd cuvîntul, E. Bodnăraș a optat pentru principiul parității, a punctat cîteva argumente politice pertinente și a respins propunerile lui N. Ceaușescu. Pentru paritate au optat și V. Vaida, Ath. Joja și cei doi rectori, C. Daicoviciu și L. Takács. Gheor-

ghiu-Dej a considerat propunerea lui N. Ceaușescu „nepotrivită", „sursă" de dispute politice, și i-a invitat pe cei prezenți să accepte principiul parității. Apoi, Ath. Joja a prezentat „Referatul juriștilor", în care se arăta că unificarea se realiza între două instituții de stat, înființate prin „Decrete-lege"; ambele funcționau, din 1945, pe temeiul aceloraşi legi și programe; situația juridică și contractuală a personalului era identică, patrimoniul ambelor Universități era „proprietate de stat", atribuit de Ministerul Învățământului în folosință și exploatare nelimitată, unele instituții anexă (Biblioteca Universitară, stațiuni de cercetare științifică, Grădina Botanică) fiind încă din 1945 sub administrare dublă etc. Juriștii afirmau că: nu este nevoie de o hotărîre cu caracter politic și nici de un decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale sau hotărîre de guvern, ci hotărîrea de unificare trebuie luată de Senatele celor două Universități; numele noii Universități trebuie să includă ambele simboluri — „Babeș-Bolyai", iar actul de unificare, redactat de comisia de specialiști, cu avizul ministrului Învățământului și Culturii, să fie înregistrat la instanțele judecătorești din Cluj și la Ministerul de Justiție, în conformitate cu legile administrative în vigoare. Procesul de unificare să se facă pe catedre, apoi pe secții, la facultăți și la nivelul Senatelor prin întocmirea de procese-verbale. De asemenea, averea imobilă și mobilă să fie înregistrată pe numele Universității „Babeș-Bolyai", titulatură ce trebuie comunicată și la instituțiile din țară și din străinătate cu care Universitățile respective au avut relații de colaborare...

Cu unele completări, materialul a fost considerat de cei de față ca documentul de bază al unificării celor două Universități.

Și acum o paranteză. La sesiunea organizată de Societatea Culturală „Lucian Blaga" din Cluj, în 4-5 mai 1993, am evocat opiniile poetului despre existența în Cluj a două Universități. În „replică", criticul literar Cornel Regman a observat, fără argumente pertinente, că ideile marelui poet ar apărea „ca precursoare" (?) ale demersurilor lui N. Ceaușescu. Am ripostat atunci și resping în continuare procedeul de manipulare a

faptelor istorice în scopuri politice și în folosul unor anumite ideologii și interese de grup. C. Regman n-a cunoscut și nu cunoaște părerile lui Blaga despre chestiunea în discuție, așa încît i-am propus reputatului critic literar să respecte adevărul istoric și opiniile marelui filosof, indiferent dacă astăzi convin sau nu. Este un lucru cert că inițiatorii și militanții pentru o singură Universitate la Cluj, „cu secții în română și maghiară", au fost universitarii români de la Sibiu și unii profesori maghiari din Cluj.

Guvernanții din 1945 au acceptat soluția cunoscută. Ideea unificării a reînviat în 1950 (vezi declarația publică a profesorului János Demeter) și a devenit preocuparea majorității universitarilor clujeni, începînd cu anul 1955! Liderii politici și de stat, în frunte cu dr. Petru Groza, Gheorghiu-Dej și N. Ceaușescu, au tot amînat discutarea propunerilor concrete ale profesorilor și ale unor studenți de la cele două universități. Abia la sfîrșitul anului 1958, Gheorghiu-Dej a acceptat discutarea întregii chestiuni, în condițiile relatate mai sus. Ca atare, N. Ceaușescu, Joja, Fazekaș, Vaida și ceilalți au îmbrățișat principiul unificării și soluțiile propuse de marea majoritate a cadrelor didactice și studenților din Cluj. Deci paternitatea ideilor de unificare a celor două Universități aparține în exclusivitate corpului didactic — români și maghiari — care, dintr-un început, a înțeles să depășească interesele politice de grup și să dea prioritate activităților didactice și științifice, formării și educării tineretului.

*

Autoritățile locale și rectorale din Cluj au început acțiunile de unificare cu organizațiile politice: la 11 martie 1959, s-a constituit Comitetul de partid al Universității „Babeș-Bolyai"(atunci, însă, fără drept de control asupra conducerii Universității); apoi, Comitetul sindical, organizațiile de partid și sindicale — unice — pe facultăți, la cămine și cantine. S-au unit Asociațiile Studenților de la cele două universități și s-a trecut la o nouă regrupare a studenților în cămine și repartizare la cantine. După aceea, treptat, s-au unit catedrele, s-au

profilat secțiile — română și maghiară — pe fiecare facultate și s-au unificat Consiliile profesorale ale facultăților. Cele șase facultăți și-au ales decanii și prodecanii astfel încît la trei dintre ele decanii români să fie ajutați de prodecanii maghiari, iar la celelalte trei decanii maghiari să aibă colaboratori prodecani români. Întreaga lucrare, extrem de sensibilă și de mare responsabilitate, a fost condusă exclusiv de C. Daicoviciu și L. Takács — rectorii Universităților și de profesorii J. Demeter, Al. Roșca, Șt. Péterffi și V. Cîmpeanu, fără nici o intervenție din partea organelor de partid locale, de la Comitetul Central sau din partea ministerului. După ce decanii și prodecanii au primit aprobarea celor două Senate, ei au fost confirmați de ministrul Învățămîntului și Culturii. În iunie, s-au unificat și Senatele și l-au ales rector, cu unanimitate de voturi, pe acad. Constantin Daicoviciu, iar prorectori pe Ștefan Péterffi, membru corespondent al Academiei, Alexandru Roșca și János Demeter, hotărîre confirmată de Colegiul ministerului. La 16 iulie 1959, am fost delegat de Gh. Gheorghiu-Dej să prezint o expunere detaliată în fața tuturor reprezentanților diplomatici români în străinătate despre: „Universitatea «Bolyai». Procesul de unificare a celor două Universități din Cluj". Consfătuirea a fost organizată de Ministerul de Externe din București, în urma unei hotărîri speciale a Biroului Politic al CC al PMR.

La deschiderea anului universitar 1959/1960, rectorul C. Daicoviciu a insistat asupra „condițiilor cerute de unificarea celor două universități clujene", noua Universitate „Babeș-Bolyai" fiind considerată „cetate a științei și formării de cadre tinere de intelectuali". Avertismentul rectorului era replica publică dată unor persoane de la Comitetul Central al PMR care interveniseră cu „recomandări" ce încălcau principiul parității al unificării Universităților. La acea dată, Facultatea de Filologie avea cele mai multe secții: 1) secția de limba și literatura română; 2) secția de limba și literatura maghiară; 3) secția germană, cu două subsecții — română și maghiară; 4) secția rusă, cu subsecțiile română și maghiară; 5) secția franceză, cu subsecțiile română și maghiară; 6) secția engleză,

cu subsecțiile română și maghiară. După 1963, Universitatea „Babeș–Bolyai" avea opt facultăți, prin înființarea Facultății de Fizică și a Facultății de Studii Economice, iar numărul secțiilor la cursurile de zi a ajuns, în anul universitar 1968/69, la 36. Numărul total al studenților la zi a crescut de la aproape 4.500 în 1960, la aproape 6.500 în 1970. Între profesorii maghiari care s-au alăturat de la început profesorilor români în acțiunile dificile și responsabile de unificare a celor două universități și de consacrare a *Universității „Babeș–Bolyai" ca universitate unică în felul ei în Europa, bastion al științei și culturii românești și maghiare în România,* trebuie să-i cităm pe: acad. Er. Nyárády, Șt. Péterffi, János Demeter, L. Kékedy, Gyula Márton, Szász Arpád, L. Takács, L. Bányai, Balogh Edgár, Kállos Miklos, Nagy Lájos, Elemér Jancsó, J. Szigeti, Ed. Felszeghy, Z. Szabo, L. Biro, Tihamer László, E. Rózsa, St. Csúrös, St. Láncsos, Gy. Szabo, Vilmos Cseke, Arpad Antal, I. Csehi, L. Szábéti, B. Zärgö, A.T. Szabo, Fr. Rodó, F. Nagy, Z. Gábos, B. Csákány, S. Jakó, I. Toth, I. Gall, I. Kovács, N. Mészáros, E. Molnar, Șt. Kiss, I. Nyván, I. Imreh, B. Cselényi, I. Petáki, S. Benkö și A. Bodor. Am citat numele acelora care au contribuit nemijlocit la unificarea celor două Universități, dar și pe cele ale acelora care au formulat anumite rezerve și au propus corecturi salutare structurilor Universității unificate.

Pe parcursul celor patru ani de existență a celor două instituții distincte de învățămînt superior (1955–1959), cadrele didactice, profesorii și conferențiarii de la Universitățile „Victor Babeș" și „János Bolyai" au studiat atent situația reală din instituțiile lor, au înregistrat propunerile studenților români și maghiari, au luat în calcul avantajele și dezavantajele de ordin științific, pedagogic, civic și moral ale existenței separate, pentru ca, în cele din urmă, să hotărască să înlăture segregarea etnică din învățămîntul universitar din România. Se eradicau, astfel, din punct de vedere politic, influențele ideologiei cominterniste privitoare la rezolvarea problemei naționale în țara noastră prin așa–zisa autonomie etnică a minorităților din perimetrul statului român modern.

Așadar, să nu se uite faptul că procesul unificării celor două Universități clujene a fost, în primul rînd, opera cadrelor didactice și a studenților, avînd sprijinul logistic al cîtorva membri ai Comitetului Central și ai guvernului, din eșalonul doi, precum și al liderilor asociațiilor studenților, pe care i-am citat mai sus. Atunci, autoritățile supreme, politice și administrative, au renunțat să ia hotărîri speciale deoarece unificarea au decis-o Senatele celor două Universități, în conformitate cu legile atunci în vigoare și ținînd seama de principiul parității. De reținut că fiecare facultate avea două sau mai multe secții — pe criteriul limbii de predare, dar și al specializării.

Și iată că, din nou, după 1990, s-au iscat dispute aprinse în legătură cu reînființarea Universității maghiare „Bolyai" în România. Trebuie să precizez, în spiritul adevărului, că este greșită și împotriva normelor de drept internațional titulatura de „Universitate maghiară"; asemenea instituție poate ființa numai în granițele statului ungar (Ungaria). În România, se poate vorbi cel mult despre o „Universitate cu predare în limba maghiară". Partidele românești din 1945 care au acceptat înființarea unei asemenea instituții erau perfect conștiente de implicațiile pe care le putea avea o anume titulatură sau alta, optînd pentru singura formulare viabilă.

Așa cum am demonstrat mai sus, înființarea „Universității de stat cu predare în limba maghiară", în 1945, a fost opera partidelor politice din coaliția care susținea guvernul dr. Petru Groza. Decretul–regal invocat cu insistență de senatorul Márko Bela, în Parlament, în presă, la Televiziune, constituie, de fapt, un fals intelectual, deoarece decretul semnat de regele Mihai era actul de stat redactat și aprobat de guvernul dr. Petru Groza sub presiunea imprevizibilelor reacții ale reprezentanților sovietici și englezi la Conferința de Pace de la Paris în legătură cu reintegrarea totală a Transilvaniei de Nord în granițele naturale ale României.

Este necesar să analizăm cu luciditate problema mult discutatei multiculturalități în învățămîntul superior românesc. După părerea mea, conceptul „multicultural" se referă doar la

valorile cultural-științifice care se predau ca discipline de studiu în Universități și nicidecum la limba (limbile) de transmitere (comunicare) a acestora. Din respect pentru adevărul istoric, „Universitas" înseamnă o instituție de învățământ superior compusă din mai multe facultăți, în care se predau toate cunoștințele acumulate de omenire la un moment dat. Deci, valorile cultural-științifice reprezintă scopul și esența ființării universităților, iar limbile — mijloacele de comunicare. Se știe că există discipline (precum: matematicile, fizica, științele naturii, științele economice etc.) care se predau în toate Universitățile lumii după aceleași programe analitice. De pildă, algebra, geometria, fizica nucleară, mecanica, biologia celulară etc. se predau fără diferențieri semnificative la toate universitățile, fără ca limba în care se transmit cunoștințele să aibă vreo importanță. Alta este, însă, situația la unele discipline umaniste. Astfel, disciplinele istorice (arheologia, numismatica, istoria antică, medievală, modernă etc.) se predau diferit, în perfectă concordanță cu istoria poporului respectiv — român, ungar, francez, german etc. La fel, și disciplinele lingvistice, etnografia, folclorul, sociologia, istoria literaturii, a artelor. În aceste domenii, limba, ca mijloc de comunicare, și particularitățile naționale, joacă un rol esențial în activitatea de instruire și educare a studenților. Multiculturalitatea unei universități tocmai de aceste discipline este definită. Or, din acest punct de vedere, Universitățile românești cu tradiție — inclusiv cea din Cluj — au fost, sînt și pot deveni în și mai mare măsură instituții multiculturale. Iar chestiunea aceasta se răsfrînge direct asupra structurilor didactice și administrative ale Universităților. O Universitate a minorităților din România, despre care tot vorbesc unii politicieni, reprezintă, în fond, o idee fără suport real. Singura cale reală, corectă și necesară de rezolvare a problemei în discuție este *înființarea în cadrul facultăților din Universitățile existente*, la noi, de secții în limbile minorităților — maghiară, germană, ucraineană etc. Aceasta este soluția modernă unică care rezolvă toate cerințele Universității *multiculturale* și, implicit, *plurilingvistice*. Bunăoară, la Facultatea de Matematică

sau de Fizică se organizează secție română, dar și secții pentru studenții maghiari sau germani, unde cursurile și seminariile se țin în limba maternă — aceasta, pentru studenții ce vor deveni profesori la gimnazii și licee. Așa se asigură dreptul studentului la opțiune: el poate audia un curs în limba maghiară (sau germană etc.), iar altă dată, unul în limba română; studentul român, la rîndul lui, poate și el proceda la fel, conform propriilor opțiuni. Totul va depinde de atractivitatea cursului respectiv. În mod firesc, ca în toată lumea, la aceste facultăți nu vor exista catedre pe criterii de limbă și după etnia personalului, ci ele au fost și vor rămîne catedre organizate normal, pe discipline: Catedra de algebră, de geometrie etc., personalul fiind de diferite etnii, confesiuni religioase și convingeri politice. Compoziția catedrelor ține seama, în mai mare măsură, de limbă și etnie în domeniile umaniste, ceea ce nu înseamnă că este exclusă posibilitatea ca un profesor maghiar, de pildă, să țină un curs excelent de gramatica limbii române, și invers, un român să exceleze prin cursurile sale de literatură maghiară. Experiența învățămîntului academic universal confirmă cu prisosință asemenea situații. Un profesor savant va fi căutat de studenți — în general, de public — pentru cunoștințele sale și arta sa de a le comunica, și nu pentru că este de o anumită etnie. El își poate expune cursurile în limba română, în germană, în maghiară sau engleză, la Cluj, Iași, dar și la Viena, Budapesta sau Lyon.

Ideea unei „Universități maghiare și germane" — terminologie frecventă în declarațiile liderilor UDMR — despre care vorbesc unii lideri ai partidelor de la putere, nu este corectă din punct de vedere didactic, politic și științific. Ar fi acceptabilă sintagma „Universitate de stat cu limbile de predare maghiară și germană", deoarece instituția se înființează în România și va funcționa în conformitate cu legile românești privitoare la structurile și programele analitice ale celorlalte Universități din țara noastră, dar asemenea instituție de învățămînt superior este anticonstituțională. Deci, această propunere acreditează, din nou, prin extensiune, principiul segregării etnice în învățămîntul superior românesc: formula

propusă îi izolează de români nu numai pe maghiari, ci și pe germani, ceea ce constituie o abatere de la spiritul de integrare și colaborare promovat de țările civilizate din Europa.

O adevărată Universitate multiculturală trebuie să conțină în structurile ei didactice și administrative atît studenți și profesori români, cît și maghiari, germani, ucraineni etc., așa că programele analitice trebuie să cuprindă atît disciplinele specifice culturii și științei fiecărui grup etnic, dar și disciplinele de studiu privind istoria, literatura, artele și științele poporului român. De cînd există ele, Universitățile au contribuit și trebuie să contribuie neabătut la prietenie, colaborare și frățietate în munca de instruire și educare superioară a tineretului și la dezvoltarea cercetării științifice, prin aceste deziderate ele deosebindu-se de învățămîntul gimnazial și liceal. Ca atare, guvernul actual al României trebuie să-și însușească fără condiții declarația ministrului Andrei Marga: înființarea unei Universități pe criterii etnice este „nerealistă, indezirabilă și neadecvată" („Adevărul", din 2 iunie 1998, p. 2). Vremurile de astăzi impun unirea minților și a spiritelor iscoditoare în eforturile de perfecționare a cunoașterii Universului, prin depășirea tuturor dificultăților de natură subiectivă și obiectivă.

*

Cadrele didactice de la Universitatea „Babeș–Bolyai" au muncit cu rîvnă și devotament pentru formarea a zeci de mii de tineri români, maghiari, secui, germani etc., intelectuali care au contribuit la dezvoltarea societății românești. Astăzi, unii ajunși la vîrsta a treia, alții în plină maturitate, au depășit multe greutăți, au înfruntat anumite nedreptăți al unui regim politic, adesea intolerant în atitudinea față de personalitatea oamenilor. Numeroși reprezentanți ai generațiilor respective ocupă astăzi poziții–cheie în societatea românească eliberată de totalitarism. Mulți foști studenți ai Universităților „Babeș" și „Bolyai" și, apoi, ai Universității „Babeș–Bolyai" ocupă posturi importante în partide politice, inclusiv în UDMR, sînt deputați și senatori, ori consilieri aleși în Consiliile județene,

municipale și orășenești, în conducerea unor unități economice și culturale.

Din păcate, unii dintre liderii UDMR, sprijiniți neprincipial de șefi ai unor partide din CDR — inclusiv de Emil Constantinescu, fost rector al Universității București și actual președinte al României —, vor, vezi Doamne,„restabilirea Universității «Bolyai»", ignorînd eforturile propriilor profesori și educatori, personalități incontestabile ale științei și culturii române și maghiare, care au năzuit și, pînă la urmă, au izbutit să depășească o izolare didactică arbitrară, „un ghetou intelectual" — cum se exprima, în ianuarie 1958, reputatul filolog și profesor ungur, Gyula Márton. De ce „restabilire", din moment ce Universitatea „Bolyai" n-a fost desființată niciodată, ci ea a existat și continuă să existe, ca parte egală, sub numele consacrat de Universitatea „Babeș–Bolyai", avînd vîrsta de 50 de ani? De ce se amestecă în treburile universitare grupările politice și nu se lasă rezolvarea acestor probleme didactice, științifice, profesionale, corpului profesoral de la Universitatea clujeană? Renunțarea la tradițiile de prietenie și colaborare între intelectualitatea academică română și maghiară se întemeiază pe principii ideologice extremiste, unele proletcultiste și cominterniste, iar altele șovine și rasiste, de izolare a naționalității maghiare de poporul român și de învrăjbire premeditată a românilor și maghiarilor din Transilvania. Aceste orientări ale unor lideri UDMR nu sînt originale, ci „actualizări" nefericite ale tezelor șoviniștilor și revizioniștilor unguri de dispreț față de popoarele vecine și pretenții absurde de „refacere" a „Ungariei Mari". Este o politică falimentară, ce nu corespunde spiritului democratic din documentele internaționale privitoare la minorități și ignoră prevederile Constituției României. În calitate de participant la luptele pentru eliberarea Transilvaniei de Nord de sub dominația horthysto–hitleristă și de martor la evenimentele istorice care au determinat făurirea Universității „Babeș–Bolyai" din Cluj, propun liderilor tuturor partidelor din Parlament să respingă cererea nejustificată, tendențioasă și potrivnică spiritului democratic de „restabilire a Universității «Bolyai».

Totodată, Senatul Universității „Babeș–Bolyai" și Ministerul Educației Naționale, împreună cu Consiliul Minorităților, să studieze și să adopte hotărîrile necesare pentru ca instituția academică clujeană să fie un centru didactic și științific model de colaborare în muncă și convieţuire prietenească, loială și demnă între profesorii și studenții români, maghiari, germani. În realitate, Universitatea „Babeș–Bolyai" de la Cluj, în mai mare măsură decît celelalte Universități cu tradiție din România, este o Universitate multiculturală, acest profil putînd să fie amplificat și perfecționat.

De aceea, toate forțele politice animate de spirit autentic democratic și devotament față de statul român trebuie să repudieze public intruziunile politice extremiste, șovine și revizioniste care militează pentru izolarea etniilor și cultivă ura și intoleranța națională, ideologii anacronice și primejdioase pentru pacea și prosperitatea popoarelor lumii și să afirme programatic spiritul și viziunile noi ale contemporaneității de adîncire și consolidare a prieteniei și conlucrare între popoare și grupuri etnice.

1994–1998

NOTE

1. Privitor la denumirile date celor două Universități clujene în prima parte a anului 1948, dr. Petru Groza și Ștefan Voitec spuneau, în noiembrie 1956, următoarele: Conducerea Universității „Regele Ferdinand" a propus nume: „Horia, Cloșca și Crișan", „Petru Maior", „Simion Bărnuțiu" și „Vasile Pîrvan". Senatul Universității de Stat cu limba de predare maghiară a propus: „Gheorghe Doja", „Sándor Petöfi", nume susținute și de Vasile Luca, ministrul Finanțelor și secretar al CC al PMR, „Attila Jozsef" și „János Bolyai". Cei doi lideri ai Guvernului au consultat pe C.I. Parhon, C. Daicoviciu, Andrei Rădulescu — președintele Academiei Române, Alex. Lepădatu, secretar general al Academiei, M. Ralea, Tr. Săvulescu, Miron Nicolescu, Er. Nyárády, L. Bányai, Ilie Murgulescu, Stanciu Stoian și alți universitari. După deliberări prelungite, P. Groza, președintele Consiliului de Miniștri, a

supus colegilor din guvern „concluziile–expresie" ale majorității celor consultați: Universitatea română să se numească Universitatea „Victor Babeș", aceasta pentru că marele savant român este cunoscut în lumea științifică din țară și din străinătate; este fiul lui Vincențiu Babeș, „luptător pentru drepturile românilor din Transilvania, unul dintre conducătorii Partidului Național Român" și a contribuit la prietenia dintre români și maghiarii din Transilvania.

Universitatea de stat, cu predare în limba maghiară, să se numească (scurt) — Universitatea „János Bolyai", deoarece Bolyai a fost o veche familie transilvăneană, János Bolyai matematician de renume european, prieten al poporului român, legat de Transilvania.

Propunerea „Sándor Petöfi", susținută și de lideri ai PMR a fost respinsă de Groza, Săvulescu, Parhon și Daicoviciu pentru că poetul este fiu al Ungariei, astfel că guvernul român ar trebui să ceară asentimentul conducerii statului maghiar, iar aceasta ar presupune să se solicite reciprocitate, adică o instituție de învățământ din RP Ungară să capete, de pildă, numele „Mihai Eminescu".

Să se compare cu luciditate și onestitate intelectuală și politică ceea ce au făcut și cum „au deliberat" guvernanții din 1948 cu modul pripit și însăilări lipsite de maturitate și consens democratic, săvîrșite sub presiuni politice de guvernul condus de domnul profesor Radu Vasile, în anul 1998!

2. Eliberarea academicienilor Ilie Murgulescu, Coriolan Drăgulescu și a lui Tudor Bugnariu, membru corespondent al Academiei, de la conducerea Ministerului Învățămîntului a fost determinată de opoziția celor trei profesori față de ordinul dat de Alex. Moghioroș, Petru Lupu și alții ca forțele de represiune să atace pe studenții adunați la Politehnica din Timișoara pentru a protesta contra regimului totalitar, cerînd mai multă libertate și drepturi pentru populație. (Informațiile despre cele petrecute la Timișoara le-am primit, în ianuarie 1957, de la acad. Ilie Murgulescu).

3. Vezi Gyula Márton, „L'Activité de la Chaire de langue hongroise de l'Université «Bolyai» concernant la rédaction d'atlas dialectone", în „Orbis", Bulletin International de Documentation Lingvistique, editat de „Centre International de Dialextologie générale près l'Université Catholique de Louvain". Profesorul Gyula Márton prezintă activitatea științifică a Universității „Bolyai" în cei 10 ani de existență și insistă apoi asupra elaborării Atlasului limbii maghiare pe teritoriul României, stăruind și asupra modalităților de colaborare cu linviștii români. Citează pe filologii Romulus Todoran, Mircea și Petre Neiescu. (Alte amănunte în P. Țugui, „Acad. Emil Petrovici și unele probleme ale lingvisticii românești contmporane", în „Limbă și Literatură", București, nr. 3–4/1998, nr. 80–87 și partea a II-a în nr. 1/1999).

4. Promovarea dlui Ion Iliescu în postul de președinte al UASR (să se rețină: Asociațiile Studenților din România"!) s-a produs în următoarele circumstanțe: la o ședință a Colegiului Ministerului Învățămîntului, din mai 1955, se discutau probleme studențești, fără prezența unor reprezentanți ai studenților... Discutînd cu ministrul Ilie Murgulescu, el a sugerat să facem

o propunere de organizare a studenților din România. Chestiunea era necesară și pentru a adera la Uniunea Internațională a Studenților. După felurite consultări, acad. Ilie Murgulescu l-a recomandat pentru organizarea studențimii pe Ion Iliescu, făcîndu-i „un portret excelent". N. Ceaușescu a propus ca organizator și secretar al CC al UTM un muncitor de la Uzina „23 August", dar Biroul Politic a respins propunerea lui N. Ceaușescu. După lungi tratative, Gheorghiu-Dej a acceptat propunerea ministrului Învățămîntului și a șefului Secției de Știință și Cultură.

Lista facsimilelor

1. P. 287–288: Referatul „În legătură cu unele fenomene care frînează activitatea istoricilor români", semnat de C. Daicoviciu, A. Oțetea și B. Câmpina

2. P. 289–290: File din însemnările autorului cărții de față (1958)

3. P. 291–292: Observațiile lui M. Roller la referatul depus de P. Țugui la Biroul Politic al CC al PMR

4 și 5. P. 293–294: Două „Note" de-ale lui M. Roller

6. P. 295: Fragment din observațiile lui M. Roller, conținînd „acuzații la adresa lui P. Țugui"

7. P. 296: Fragment din scrisoarea adresată de Gh. Matei conducerii superioare a PMR

8. P. 297–298: Scrisoarea lui A. Oțetea adresată, de la Amsterdam, lui P. Țugui

FACSIMILE

1

In legătură cu unele fenomene care frînează activitatea istoricilor romîni

La cererea Secției de Științe și Cultură a C.C. al P.M.R., îngrijorată de unele fenomene care turbură atmosfera de muncă și creație în rîndurile istoricilor, semnalăm cîteva cazuri pe care le-am putut cunoaște personal și pe care le socotim de natură a îndreptăți această îngrijorare.

Pirateria literară și științifică e un fenomen vechi și foarte răspîndit. Ea prezintă formele cele mai variate, de la "împrumutul" referințelor unei lucrări, pînă la plagiatul cel mai grosolan. O variantă actuală foarte răspîndită a pirateriei e aceea a "coautorilor".

Ne-am fi așteptat ca aceste procedee să dispară odată cu instituirea regimului de democrație populară, întemeiat înainte de toate pe respectul și dreapta răsplătire a muncii. Dacă totuși asemenea practici au continuat, faptul se datorește persistenței unei mentalități greu de dezrădăcinat. Astfel, unele elemente au căutat să profite de interzicerea unor autori și să ascundă, sub aparența unei false partinități, însușirea muncii altora.

A.- Cazul tov.M.Roller

Procedeele tov.Roller de însușire a muncii altora sînt foarte variate. In studiul consacrat Anei Ipătescu, el a luat informațiile și referințele din articolul lui Ioan Breazu, O foaie volantă despre Ana Ipătescu, eroina Revoluției de la 1848 din București. (In Anuarul Inst.de Ist.Not.,Cluj, vol.V(1928-1930),p.520-24),fără să citeze pe autor. Doar în cuprinsul textului e amintit odată "Anuarul Institutului de Istorie Națională, 1928-1930".Tov.Roller nu spune nici măcar de care anuar, al cărui Institut, e vorba. Astfel descoperirea și munca lui I.Breazu au intrat anonime în lucrarea tov.Roller.

B.- Răscoalele țăranilor din 1888 și 1907

Mult mai gravă e istoria culegerilor de documente privind răscoalele țăranilor din 1888 și 1907.

Roman, o pus pe tov.Dincă Valeria să-i strîngă material pentru lucrarea sa de disertație despre luptele muncitorilor de la Buhuși, profitînd de faptul că această funcționară avea o situație de cadre mai grea. Cazul a fost de altfel discutat într-o ședință a organizației de bază.

Pentru articolul său asupra legii minelor din 1924, tov. Roman a folosit munca unui colectiv al Institutului de Istorie, care studia perioada de după Marea Revoluție din Octombrie.

Safta Stelian, care a încercat să obțină în U.R.S.S. titlul de candidat în știință, a publicat în revista "Studii" pe anul 1955, un articol despre "Afacerea Skoda" în care a reprodu în tocmai pagini întregi din lucrarea lui T.Savin:"Istoria unei figuri istorice". Plagiatul a fost descoperit și sancționat prin stăruințele organizației de bază.

Cu prilejul cercetării și analizei acestui caz, unii vorbitori au invocat, pentru a ușura situația lui Safta, faptul că "alții mult mai mari procedează la fel".

Noi respingem acest sistem de apărare care nu-l disculpă pe autor. Totuși nu putem trece peste gravitatea constatării care se desprinde din asemenea declarații: pînă cînd nu vor fi sancționate public și deci stîrpite. Asemenea procedee în cazul unor persoane cu rol conducător în activitatea istoriografiei noastre, trebuie să ne așteptăm la reproducerea inevitabilă, în rîndurile tineretului a unor fenomene ca acelea revelate cu prilejul judecății lui Safta Ștelian.

Acad.C.Daicoviciu Acad.A.Otetea Conf.B.Câmpina

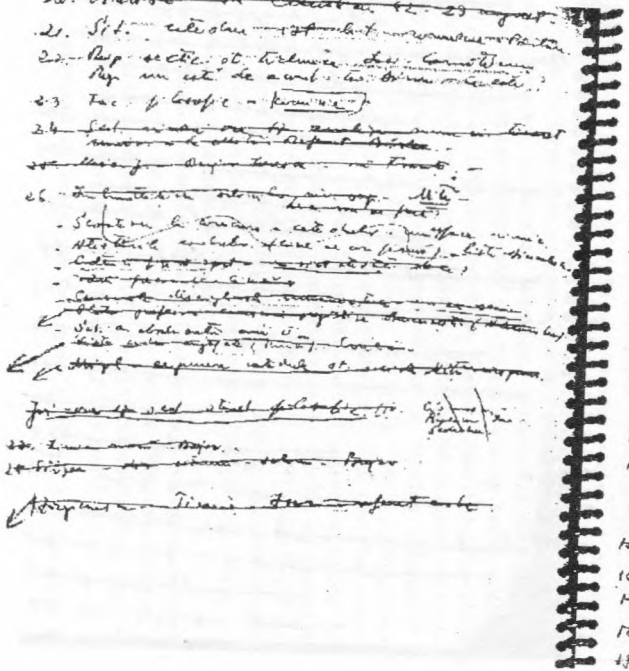

23. Dr. Schlichter – Acoustics.

24. Anti-alpha-phosphorescence

25. Sir Oliver J. Lodge – Ether and Matter

26. Crookes on Electric Discharges

27. Crookes on Wireless Concert Harmonium

28. Simon Rep. – Electrical Patents

29. Fort – Anthropology – Man in Nature

30. Commercial Crookes – Photo-electric

31. Prof. Coleman Sellers – Science in Photography

32. Crookes – Sir Oliver Lodge – Electric Discharge U.S.A. – Magnetic Lines

33. Fort – Science in Anthropology – Publications

34. Crookes – Sir Oliver Lodge – Electric Discharge in Heart Science

35. Baker – Sir – Anti-phosphorescence – Chemical Action

36. Harmonic Chords on Heart – Electric Operations Heart.

Sir Oliver Lodge – Electric Discharge – Phosphorescence

37. Sir Oliver Lodge – Electric Discharge – Electric Heart

38. Fort – Science – Anthropology

39. Crookes – Electric – Anthropology

40. Thomas Edison – Electric Discharge – Electric Light – Electric Science – Electric

41. Thomas Edison – Electric and Genius.

24. Fort on Electrical Fluid.

25. Electrical Photography – Thomas Arthur – Electric Discharge

26. Refract – Electric – Electric Fluid

27. Electric – Sir Oliver Lodge – Electric Discharge – Electric Fluid

28. Fort – Electric – Electric Fluid – Electric Fluid – Electric Fluid

Unele observații la text.

In text se constată la început că, în ultima perioadă, au apărut neînțelegeri în rîndul istoricilor cu privire la interpretarea unor probleme de istorie, la metodologie, etc. Se afirmă că aceste neînțelegeri s-au ivit mai ales în legătură cu discutarea tematicii Manualului de Istorie a României.

Intr-adevăr, pe frontul istoric există serioase neînțelegeri. Constatarea acestui fapt nu ne ajută. Trebuie căutate izvoarele. După părerea mea pe frontul istoric lupta cu privire la concepția care trebuie să stea la baza interpretării istorice, s-a întețit în ultimii 2 ani, și nu numai cu prilejul discutării tematicii.

1. Cu o îndrăzneală tot mai vădită unii istorici încearcă să cultive ideologia burgheză în interpretarea istorică. Intr-o serie de manifestări se resimte puternic manifestări șovine și concepții naționaliste. Acestea se manifestă atît oral cît și în unele comunicări, fără a fi combătute de toate forțele care stau pe poziții marxiste în domeniul științelor istorice. Absentează de la combaterea acestor tendințe comuniștii din Institutele de istorie ale Academiei, unitățile învățămîntului de partid (Institutul de Științe Sociale de pe lîngă Comitetul Central, catedra de istorie și aspiranții de istorie, Școala Superioară de Partid "Ștefan Gheorghiu" și Secția de Științe a C.C. al P.M.R. In unele cazuri, cînd o serie de aprecieri greșite au fost combătute de către istorici comuniști atît la Academie cît și în presă, în înțelegere cu Secția de Știință, aceasta din urmă nu a luat măsurile în drept, ca organele să nu tipărească materiale, în care se îmbrățișează în mod necritic manifestările ideologice din trecut, sau în care se elogiează ideologia burgheză ca superioară celei marxiste. (de ex. lucrarea: "90 de ani de viață academică", etc.).

Necombaterea, inconsecvența în combaterea ideologiei burgheze, participarea la enunțarea unor idei oportuniste (vom exemplifica mai jos), absența aproape totală a "Scînteii", în combaterea concretă a manifestărilor ideologiei burgheze a făcut ca:

a. istoricii comuniști să întîmpine greutăți tot mai mari în

./.

dinte al secției de istorie al Academiei, președinte al Societății științelor istorice, președinte al Comitetului național al istoricilor, președinte al Comitetului Monumentelor Istorice etc.) și a cumulului de director de institut și de redactori responsabili ai revistelor de istorie. (1. Oțetea - director al Institutului de istorie București, redactor responsabil al revistei "Studii"; 2. Condurache - director al Institutului de arheologie, director al Muzeului de Arheologie, redactor responsabil al revistei de istorie veche, etc.).

e. Lichidarea abuzului care se face cu privire la autoproponeri în formări internaționale sau la trimiterile de delegați în străinătate pe bază de autoproponeri sau respingerea candidaților pe baze subiective (și nu pe argumente serioase). (Anexă)

Am protestat și consider justificate sentimentele de indignare pe care le-am formulat la Academie în formă potrivită, cînd am aflat că delegatul istoricilor români trimis în Bulgaria cu ocazia Centenarului nașterii marxistului și creatorului P.C.B. Blagoev a fost un arheolog, fost director de propagandă sub guvernul Antonescu. (A vorbi de Condurache). Cred că a fost o jignire nemeritată a tovarășilor bulgari și nu a fost o cinstire a memoriei lui Blagoev.

10. Consultarea individuală a unor istorici vîrstnici și tineri și mai ales a unor istorici membri de partid de către Direcția de Propagandă și Cultură, înainte de a face o întîlnire a conducerii partidului cu istoricii pentru lămurirea diferitelor probleme principiale.

11. Alcătuirea unei comisii de istorici membri de partid care să formuleze și să facă propuneri concrete și nominale de reorganizare.

P.S. Cu ce fiu sempat pentru faptul că ~~[illegible]~~ propunerile nu sunt pregătite mai bine, de sistematizate. Am dorit textul în condiții de grabă neprelucrare. Secretarul este însă cu un fel de coton al Acad. sau al prof. respunde formal istoric ci toate unitățile laolaltă

[illegible] A] mesunde trebue să exprime toate aceste unitate [illegible]

27.II.1957

Note

Strict secret.
Rog a se distruge după luarea de cunoștință

1) Luni d. m. a avut loc o ședință la Secr. de partid del Institutul de științe sociale ... în legătură cu unele probleme din catedra de istoria P.M.R.
În cursul ședinței tov. Gh. Haupt a făcut insinuări de a conduce lui Gh. Matei, că nu a adus la cunoștință lui Stalin despre recenzia lui Oișteanu, în urma dispoziției personale a tov. Tugui
Rog conducerea, informați pe tov. Gh. Matei.

2) Ieri a avut loc ședința unei din cele s-a adus la cunoștință membrilor comit. de redacție, recomandările Secretariatului CC al PMR., nu a fost convocat în condiții normale și ceea ce este esențial nu s-a făcut pasul ați ședința Comit. de red. al revistei „Studii".
Sumarul N° 4 nu e aprobat de comit. de redacție.
Sunt informat că se pregătește introducerea forță cunoștință membrilor redacției a unor materiale.
Personal am fremut opunerea cărții — și am cărți peste 250 de pagini
Am cerut în repetate rânduri (și mi se dau spre citit) 1) o recenzie a lucrării lui Gh. Matei;
2) un text al lui Mosin cu privire la 1877 (cel referitor de „Luptă de Clasă").
3) O notă a lui Cangeon.
Sub pretextul că textele n-au venit încă la redacție nu le-am primit încă, deci din ei unele au mers la tipărire.
Pînă când se pot căuta recomandările Secretariatului și a fi la zi la respectare?
În cg ce apare fără cărți de este mentăș redacția și care apare revista. Vasile ...

5

Notă

A 3a zi după ședința dela Consiliul de miniștri a avut loc o ședință a org. de bază dela Institutul de istorie al Acad. cu invitați. Ordinea de zi: Despre revista „Studii".
Membri comit. de red. (comunști) nu au fost invitați.
Raportor a fost Sh. Haupt. Nici o problemă din concluziile trase dela ședința (vizitată) nu au fost ridicate.
O singură propunere făcută de Barbu Câmpeanu a domnit aproape preocuparea din discuție. Propunerea lui B. Câmpeanu era: să se reorganizeze comitetul de redacție al revistei „Studii" și să fie aprobat ca membrii ai comitet. numai lucrătorii din Institut. Aceasta a fost concluzia trasă de el.

x.

Aj. 25/V a avut loc o ședință a comit. de redacție „Studii"
A Octav deschide ședința și arată că răspunsul lui Shiban S e foarte lung. Consideră că trebue să-i se acorde numai atâta spațiu cât a avut (Octavian)
Până la urmă s-a căzut de acord ca se publice textul integral al lui Shiban. Este cu litere mai mici.
Comunș au plecat dela ședință mulțumiți de atitudinea lui Haupt. El a afirmat că răspunsul e personal și în timp ce scrăgea a fost de front etc. O mai adâncă discuție a avut loc în limbile — rar de înțeles.
Eu fost și consultat ocasional. Dacă ai consulta pe Parasolen Nicolae cu a publicarea le ședinței ai putea afla mai mult. Wolf

tovarăşul cuvântul şi că în concluzie tov. A. Oţetea va răspunde la problemele ridicate. Eu nu am mai apucat să-mi spun părerea.

Tov. A. Oţetea, după ce a răspuns la o serie de probleme ridicate s-a oprit mai mult la problema războiului prim mondial.

Nu mai am de ce pentru fi scurtă concluzie, [illegible] tot ce a spus tov. Gheorghiu. A căutat să justifice că participarea României la război e justă, deoarece masele au plecat cu avânt la război pentru eliberarea Transilvaniei. Unirea Transilvaniei a fost proclamată cu entuziasm la Alba Iuliaşa 1918 de către reprezentanţii maselor populare.

A respins teza că unirea Transilvaniei se putea face pe cale revoluţionară pe motiv că România era o ţară mică, iar imperiul austro-ungar era prea mare, şi că Lenin când se referea la transformarea războiului imperialist în război civil avea în vedere ţările mari ca Rusia, Austro-Ungaria, Anglia etc.

Ca un argument în plus, că participarea României la războiul mondial a fost şi acela că "până şi tov. Roller a recunoscut la Academie acest lucru". Eu nu ştiu dacă tov. Roller e de acord cu acest lucru, dar noi nu sîntem datori să fim de aceeaşi părere.

Concluzia a fost că mulţi de la facultate (şi eu mă simţeam direct vizat, deoarece fac cursul de istorie generală contemporană a României 1917-1997) interpretează dogmatic marxism-leninismul, sînt lipsiţi de patriotism, neagă un adevăr istoric, că alipirea Transilvaniei la România este justă, etc. În concluzie tov. decan Maciu a fost de părerea tovarăşului Oţetea şi a căutat să aducă noi argumente prin care căuta să justifice că participarea României la război e justă, deoarece prin război s-a desăvîrşit procesul de unitate naţională.

Pe ascuns tov. Maciu a arătat că burghezia în timpul războiului a dus o luptă progresistă,deoarece lupta pentru Unirea ţăreţii interne !

Cu aceasta tov. Maciu a cerut să ridice şedinţa; cerînd cuvîntul tov. Lupu N., secretarul organizaţiei de partid, după cîteva momente de ezitare, deoarece nu s-a înscris înainte de concluzii la cuvînt, tov. Maciu a adăugat ca tov. Lupu să spună cîteva cuvinte, deoarece acest seminar a fost organizat pe linie de partid. Tov. Lupu a arătat că în privinţa semnificaţiei războiului mondial, dat fiind cărţile care circulă, se va pronunţa un referat special în luna viitoare. Arată că părerea personală a aceea că războiul prim mondial e şi pentru România un război imperialist, că trebuie să avem în vedere cui i-a folosit, care au rezultat ştiţi etc.

perioadei din Octombrie, chiar mă vine cu amintiri personale că m-a fost mirat serios în acest sens, că trupele noastre au intrat în anarhie și s-au lăsat dezarmate, că populația din Moldova și privea indiferentă și că pe chiar el interesează activitatea propriului partid unitatea națională? Actul din 1 dec. 1918 îl consideră drept opera poporului, fără a ține seama de rolul și manevrele burgheziei române din Ardeal și de caracterul contrarevoluționar al istoriei trupelor române în Ardeal (care au înăbușit mișcarea revoluționară). Tov. Macin nu pornește de la criteriul de clasă, ci naționalist-burghezia. Se început l-a prăjit numai tov. Hangu, care în încheiere a făcut o cotitură largă spre teza majorității, dar șovăitoare.

Tov. Macin a făcut și insinuarea că dacă partidul „din motivele politice pe care le are vrea să începem volumul cu 1917 și nu cu 1 dec. 1918, el se supune, dar că „specialiștii" rămân la părerea lor.

Semnalez aceasta, pentru că – după părerea mea – nu întrevăd posibilitatea realizării unui manual (vol. III) în condiții bune cu oameni cu aceeași vederi. Volumul III – tematica conține încă o serie de denaturări și lipsuri, exprimând în esență tendința de menajare a burgheziei, de escamotare a luptei de clasă, de îndepărtare de la poziția clasei muncitoare în tratarea trecutului istoric.

Gh. Matei

28-I-1957.

Amsterdam, 1 martie 1960.
Victoria Hotel, Damsrak 1-5

Stimate tov. Țugui,

Vineri seara am fost la Amsterdam, unde mă așteaptă tov. Lucrau Bădulescu, care m-a pus la curent cu toate problemele care mă interesau. La hotel nu m-am putut duce decât azi, fiindcă directorul, care e profesor la Leyda, nu vine la Amsterdam decât luneea și joia.

Am vorbit azi cu el, a fost amabil și înțelegător. Mi-a acordat toate facilitățile ca să lucrez, manuscrisele care mă interesează. Am început de azi colaționarea textului pe care-l cunoșteam. Era foarte defectuos transcris. S-au găsit și alte texte, de pildă o foarte amănunțită analiză a Regulamentului organic, printre manuscrisele și extrasele făcute din economiștii englezi, în vederea elaborării „Capitalului".

Informându-mă dacă Biblioteca Institutului posedă colecția ziarului „New-York daily Tribune", directorul mi-a spus că nu, dar au microfilme după articolele lui Marx și m-a lăsat să văd ce mi le va comunica. Altfel colecția jurnalului n-aveau ziare s-o găsim decât la British Museum.

Investigațiile se prezintă deci sub bune auspicii. Directorul nu s-a arătat refractar nici la cererea mea ca să mi se permită a lua un microfilm după textele ce se referă la noi. Corespondența ce i-am făcut din Geneva

Institutul o ediție, din care noi – și desigur toți cei ce prezidă Consiliul Alan – vom avea câte exemplare ne-ar plăcea lecho, numai-o prin noi realizată. Nici nu-l obișnuiți că textele n-ar prezenta interes decât pentru noi — lucrul instituției ordinul a nu realiza interesul pe care îl prezintă chiar și asemenea texte pentru marxiști — apoi mi-a mărturisit unul activist: la Institut n-ar avea cine să facă asemenea ediții. „Atunci, hăi-ne noi copilașii și o facem noi", i-am replicat. Și în curând ce după ce voi avea textele să discutăm pe dale late și el va prezenta pro memoria noastre Comitetului de Direcție.

În tot cazul, faptul că mi-a permis să colaționez textul ne asigură că voi avea scrierea în bune condiții. Textul colaționat va fi bilul la mașină la Legație urmând și-l voi putea aduce, „dacă cumpărați textul lui Alan, ce vă mai trebuie?" M-a întrebat directorul. I-am amintit că și eu sînt, ca și el, profesor de istorie și nu pot, după cititori, să pun mîna pe text, dacă nu dau rîgdirii cărți care să-i permită să mă controleze. A avut amabilitatea să constate că aveam dreptate.

Lucrurile merg deci în mod satisfăcător. Prietenul care a descoperit aceste texte, lucrează cu sîrg și voie continua explorările, după ce voi termina cu colaționarea. Materialul e imens și interesant, poate glorios, nu ne este de nici un folos. Texte despre țările noastre s-au găsit printre numeroase de altă valoare, găsite mărcuș un titlu distinctiv. Ar trebui răsfoit totul, lucrare care lumi de cercetare.

Tovarășe Tugui, am uitat pînă mîine de plată: vă rog să stăruiți ca nu se poată trimite banii prin legație, cît mai curînd.

Cu cele mai alese sentimente,

Al Dstre

A Cetatea

CUPRINS

Cuvînt înainte 5

PARTEA I

I. „Sînt prea tînăr pentru un asemenea post..." 7
II. Sistemul instituțional al științelor istorice românești în 1955 9
III. Unele observații asupra manualelor de *Istoria României*, a programelor universitare și a unor comunicări ale lui Mihail Roller 10
IV. Inițiative menite să înlăture „monopolul lui Roller" în domeniile științelor istorice și lingvistice 21
V. Lucrări istorice onorate cu Premii de Stat 24
VI. Debutul confruntărilor cu acad. M. Roller și natura lor 26
VII. Academia urmează să elaboreze tratatul *Istoria României* 30
VIII. Congresul PMR din decembrie 1955 despre *Istoria României* 35
IX. „Tov. Roller a încercat să ne răpească chiar și numele..." 43
X. Modificări semnificative în rețeaua periodicelor de istorie și a institutelor de cercetări 54
XI. Noi instituții și organizații istorice. Revenirea istoricilor români în organizațiile profesionale internaționale 61
XII. M. Roller și P. P. Panaitescu despre periodizarea istoriei medievale a României 63

XIII. O polemică memorabilă în jurul „răscoalei lui Tudor Vladimirescu" între istoricii adevărați și „făcătorii" de istorie politizată 67
XIV. Aniversări și comemorări, prilejuri de noi polemici 78
XV. O intervenție cu substrat politic a Direcției de Propagandă și Cultură, în „Lupta de clasă" 81
NOTE 83

PARTEA a II-a

I. Consfătuirea istoricilor de la Consiliul de Miniștri de la sfîrșitul lui martie 1957 85
II. „Unele observații la text" 86
III. Explicații la materialul „Unele observații la text", de acad. M. Roller 102
IV. O delegație de istorici sosește la Secția de Știință și Cultură 126
V. Relativa definitivare și publicarea „tematicii provizorii" a Tratatului 129
VI. Participarea României la primul război mondial în discuția organizației PMR de la Facultatea de Istorie din București și a Comitetului general al Tratatului 130
VII. Neorevizionismul ungar și istoriografia românească 138
VIII. Contraofensiva rollerismului, a dogmaticilor din conducerea PMR 140
IX. Lingviștii români se debarasează de abuzurile politice ale ideologilor stalinești 148
X. O nouă tentativă de intimidare a istoricilor prin măsuri administrative și articole denigratoare 149
XI. „Șah" la academicianul P. Constantinescu-Iași! 155
XII. A existat sau nu o resurecție a istoriografiei românești după 1955? 159
XIII. Intensificarea relațiilor cu străinătatea. „Să ieșim din țarcul carpato-dunărean" 166

XIV. Istoricii români la „Al XI-lea Congres Internațional de Științe Istorice" (Stockholm, 21–28 august 1960) 173
XV. Unele informații inedite despre cartea lui Karl Marx, *Însemnări despre români* 177
NOTE 187

PARTEA a III-a

Observații succinte asupra lingvisticii românești (1954–1961)

I. Peripețiile genezei unei opere naționale: *Dicționarul tezaur al limbii române* 189
II. Editarea operei *Limba română*, vol. II. *Rostirea*, de Sextil Pușcariu. Precizări absolut necesare 209
III. Unele completări la „Precizări la precizări...", de Magdalena Vulpe 227
NOTE 236

PARTEA a IV-a

I. Înființarea Universității „János Bolyai" la Cluj 237
II. Unificarea Universității „Victor Babeș" cu Universitatea „János Bolyai" 261
NOTE 283

Lista facsimilelor 286

Facsimile 287

Editura „Ion Cristoiu"

Titluri apărute:

- **Viorel Domenico,** *Ceaușescu la Târgoviște. 22–25 decembrie 1989* (1999, 223 p.)
- **Cristian Troncotă,** *Istoria serviciilor secrete românești. De la Cuza la Ceaușescu* (1999, 503 p.)
- **Mihail Vasile–Ozunu, Petre Otu,** *Înfrînți și uitați. Românii în bătălia de la Stalingrad* (1999, 319 p.)
- **Mihai Beniuc,** *Sub patru dictaturi. Memorii (1940–1975)* (1999, 412 p.)
- *Evantaiul celor 10.000 de gînduri. România și China: Trei veacuri de istorie* (1999, 532 p.)
- **Grigore Traian Pop,** *Mișcarea Legionară. Idealul izbăvirii și realitatea dezastrului* (1999, 509 p.)

Următoarele apariții:

- *Stalin cenzurat/necenzurat,* ediție de Gheorghe Buzatu și Mircea Chirițoiu
- **Sergiu Nicolaescu,** *Cartea revoluției române. Decembrie '89*
- **Gheorghe Gaston Marin,** *În slujba lui Gheorghe Gheorghiu–Dej. Memorii*

Editura Evenimentul Românesc

Titluri apărute:

- **Mihai Pelin**, *Culisele spionajului românesc. DIE, 1955–1980* (1997, 423 p.)
- **Lavinia Betea**, *Alexandru Bârlădeanu despre Dej, Ceaușescu și Iliescu. Convorbiri* (1997, 255 p.)
- **Cristian Troncotă**, *Mihail Moruzov și Serviciul Secret de Informații al Armatei Române* (1998, 624 p.)
- *Moartea lui Grigore Preoteasa. Catastrofa de pe aeroportul Vnukovo (1957). Amintirile lui Mihai Novicov* (1998, 143 p.)
- **Petru Lucinschi**, *Ultimele zile ale URSS* (1998, 160 p.)
- **Ion Cristoiu**, *Un pesimist la sfîrșit de mileniu* (1999, 701 p.)
- **Iosif Boda**, *Cinci ani la Cotroceni* (1999, 448 p.)
- *Miracolul chinezesc* (1999, 232 p.)
- **Grigore Răduică**, *Crime în lupta pentru putere. 1966–1968: Ancheta cazului Pătrășcanu* (1999, 219 p.)
- **Ion Cristoiu**, *Singur împotriva tuturor. Pamflete politice, 1990–1999* (1999, 445 p.)

Următoarele apariții:

- **Constantin Bucur**, *Poliția politică. „Cazul interceptărilor telefonice" relatat de un fost căpitan SRI*
- **Tudor Opriș**, *Enciclopedia liliput a copiilor. Animale. Plante. Pietre prețioase* (3 volume)

Redactor: **Mircea SUCIU**
Tehnoredactor: **Jacqueline ENACHE**
Coperta: **Jacqueline ENACHE**, după o idee de **Mircea SUCIU**
Bun de tipar: 6 decembrie 1999

Tiparul executat la
S.C. LUMINA TIPO s.r.l.
str. Luigi Galvani nr. 20 bis, sect. 2, Bucureşti
Tel./Fax: 210.51.90